

Doktori (PhD) értekezés

A politikai verseny vizsgálata

Stumpf Péter Bence

Szeged, 2024.

A politikai verseny vizsgálata

Doktori (PhD) értekezés

Készítette: Stumpf Péter Bence

(Kézirat lezárva: 2024.09.30.)

Témavezetők:

Prof. Dr. Paczolay Péter, professor emeritus

Dr. habil. Merkovity Norbert, tanszékvezető egyetemi docens

Szegedi Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Szeged, 2024.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	1
1.1. A verseny, mint a vizsgálat tárgya	1
1.2. A politikai verseny szemantikai kérdései	3
1.3. Az értekezés struktúrája.....	4
2. Versenyelméletek más tudományterületeken	6
2.1. A verseny a természettudományban	6
2.2. A verseny a gazdaságtudományban.....	10
2.3. A verseny a pszichológiában és a szociológiában	15
2.4. Összefoglalás	17
3. Versenyelméletek a politikatudományban	20
3.1. A demokrácia és verseny összefüggései.....	20
3.2. A verseny, mint mechanizmus.....	23
3.3. A verseny, mint struktúra	41
3.4. Az intézményi környezet jelentősége	47
3.5. A verseny mérése.....	55
3.5. Versenyelméletek összefoglalása	58
4. Belépési korlátok és ösztönzők	61
4.1. Stratégiai belépés a versenybe	61
4.1.1. A kutatás módszertana.....	68
4.1.2. A vizsgálat eredményei	69
4.1.3. Következtetések.....	83
4.2. Új pártok és a belépési küszöb	84
4.2.1. A kutatás módszertana.....	90
4.2.2. A vizsgálat eredményei	93
4.2.3. Következtetések.....	99

4.3. A kampányfinanszírozás és a jelöltállítási kritériumok hatása a stratégiai belépésre	101
4.3.1. A kutatás módszertana.....	106
4.3.2. A vizsgálat eredményei	107
4.3.3. Következtetések.....	110
5. Stratégiai szavazás.....	112
5.1. Szavazatmegosztás és stratégiai szavazás	112
5.2. Szavazatmegosztásra utaló mintázatok	120
5.3. Stratégiai szavazásra utaló mintázatok	124
5.4. Következtetések.....	130
6. Verseny a többszintű politikai térben.....	132
6.1. Mozgósítási (in)kongruencia	133
6.1.1. A kutatás módszertana.....	137
6.1.2. Részvételi mintázatok a magyar önkormányzati választásokon.....	140
6.1.3. Mozgósítás az önkormányzati választásokon.....	142
6.1.4. Következtetések.....	149
6.2. A politikai verseny európaizálódása.....	150
6.2.1. A kutatás módszertana.....	154
6.2.2. A vizsgálat eredményei	155
6.2.3. Következtetések.....	162
7. Megállapítások a politikai verseny vizsgálatáról.....	167
7.1. A politikai versenyelméletek	168
7.2. Az értekezésben vizsgált tézisek	170
7.2.1. Stratégiai belépés.....	170
7.2.2. Stratégiai szavazás.....	173
7.2.3. Mozgósítás és kampány a verseny különböző színterein	174
7.3. A verseny vizsgálatának korlátai és lehetséges további irányai	176

Irodalomjegyzék	177
Jogszabályok jegyzéke.....	190
Ábrajegyzék	191
Függelék.....	194

„Tehát az emberi természetben a viszálykodásnak három főokát találjuk: először a versengést, másodsor a bizalmatlanságot, harmadszor pedig a dicsvágyat.”

— Thomas Hobbes ([1651] 1997, 77)

„A rivalizálásból és az utánzásból születik a kiválóság.”

— Adam Smith ([1776] 2007, 494)

1. Bevezetés

1.1. A verseny, mint a vizsgálat tárgya

Egyfajta kettősség jellemzi a verseny jelenségének vizsgálatát a politikatudományban. Érvelhetnénk egyrészt amellett, hogy a politológiai kutatások jelentős része közvetlenül, vagy közvetve a versennyel foglalkozik. Legyen tárgyuk a választás, a szavazói magatartás, a politikai kommunikáció, és így tovább, ezek a vizsgálatok a hatalom megszerzéséért folytatott vetélkedés különböző megjelenési formáinak mélyebb megismerésére irányulnak. Másrészt magát a versenyt ezek a kutatások jellemzően adottságnak tekintik. Legalábbis a demokráciákban olyan magától értetődő jelenségnek, ami nem szorul különösebb magyarázatra, amit nem kell meghatároznunk, legfeljebb körülírjuk – ilyen szempontból olyan geometriai alapfogalmakhoz hasonlatos, mint a sík, a tér, a pont, az egyenes és a vonal.¹ Természetesen a versenynek léteznek különböző definíciói, de ezek a meghatározások néhány kivételtől eltekintve rendszerint csak széljegyzetként jelennek meg más jelenségek tudományos vizsgálata során. Ebből a kettősségből nyilvánvaló kihívások is erednek: a verseny egyszerre tűnhet túl általánosnak és túl homályosnak ahhoz, hogy a kutatás tárgyát képezze. Jellegéből fakadóan a meghatározása a körülményektől függ, így a versenyre vonatkozó elméletek időnként olyan specifikus helyzetekre vonatkoznak, amelyek nehezen általánosíthatók. A kihívások ellenére a verseny vizsgálata mégis vonzó téma, hiszen olyan jelenségről van szó, ami valóban áthatja a mindennapjainkat. Alapvető társadalmi interakcióként (Simmel 2014), evolúciós rendező elvként Darwin ([1876] 2009), a piacgazdaságot működtető mechanizmusként (Smith [1776] 2007), a demokratikus

¹ Például Robert A. Dahl (1971) az általa poliarchikus demokráciának nevezett rendszerekről szóló munkájában a versengés megkülönböztetett szerepet kap. Ennek ellenére a verseny pontos definíciója nem jelenik meg a műben. Egy másik példa a politikai rezsimeket kategorizáló Polity5 (korábban Polity IV) adatbázis (Marshall és Gurr 2018), amiben bár több mérhető komponensből áll össze, itt versengő rendszereknek számítanak azok, ahol szabad választásokat tartanak. Ez nem az említett munkák hiányosságaira utal, pusztán csak a verseny jelenségének speciális helyzetére a tudományban.

folyamatok nélkülözhetetlen elemeként (Schumpeter [1942] 1994) megkerülhetetlen szerepet játszik az élet szinte minden területén.

Az értekezés célja nem az, hogy a választástudományi, vagy a pártrendszerekre vonatkozó elméleteket újra feltalálja, hanem hogy ezeket egy versenyközpontú megközelítésbe foglalja és eredményeiket ebben a kontextusban értelmezze. A kiindulópontot az, a későbbiekben bővebben is kifejtett elképzelés szolgáltatja, miszerint a demokrácia alapvető és nélkülözhetetlen eleme a politikai szereplők közötti versengés – lásd Schumpeter (1994), Lipset (1981), Dahl (1971). Ez a széles körben osztott álláspont ugyanis számos kérdést felvet: Tudjuk a versenyt, és kifejezetten a politikai versenyt minőségileg jellemezni, tudományos módszerekkel mérni? Van jó és rossz, a demokrácia szempontjából jótékony, vagy éppen káros formája? Mitől függ az intenzitása, struktúrája, ezeknek milyen következményei vannak a politikai folyamatok egészére nézve és hogyan tudjuk a jellegét befolyásolni, megváltoztatni?

Az értekezés célja, hogy a szakirodalom alapján áttekintse a politikai verseny feltételeit és azokat a tényezőket, amelyek befolyásolják mértékét, jellegét, majd empirikus eszközökkel is megvizsgálja közülük azokat, amelyek különösen jelentős befolyással bírnak. A kutatás témájának fentebb ismertetett kiterjedtsége miatt az elemzés néhány kulcsfontosságú tényezőre korlátozódik: a belépés feltételeire, beleértve a jelöltállítást és a kampányfinanszírozást, a stratégiai szavazásra, a mozgósításra és az európaizálódás révén az egyes színterek közötti eltérésekre.

Aki találkozik a politikai verseny kifejezéssel, az először valószínűleg a parlamenti választási kampányokra, vagy például az amerikai elnökválasztásokra asszociál. Csakhogy a politikai folyamatok a modern demokráciák esetében egyszerre számos különböző dimenzióban és intézményi struktúrában zajlanak, melynek részét képezik a helyhatóságok, a regionális önkormányzatok, a nemzeti törvényhozások és olyan szupranacionális színterek, mint az Európai Parlament (Deschouwer 2003, Detterbeck 2012). Egy másik felosztásban pedig egyszerre zajlik a verseny a digitális térben, kampányidőszakban az utcákon és a parlamenti üléseken is, és így tovább. Színtereinek sokoldalúsága pedig tovább növeli a jelenség összetettségét, ezért ezek közül kettőt, az önkormányzati szintet és a szupranacionális szintet is bevontam a kutatásba.

1.2. A politikai verseny szemantikai kérdései

A politikatudományi szakirodalomban a politikai verseny, választási verseny és pártverseny kifejezéseket rendszeresen ugyanannak a jelenségnek a leírására használják és az áttekintett kutatások között egyik sem foglalkozik ezeknek az elhatárolásával. A különböző megnevezések összemosódásának magyarázata azonban nem a kutatók következtetlenségében, hanem a kutatott jelenség sokoldalúságában keresendő. Amennyiben demokratikus rendszereket vizsgálunk, úgy a politikai és választási verseny nehezen határolható el egymástól: a hatalom megszerzésére és megtartására irányuló cselekvések időnként közvetlenül, máskor közvetve irányulnak a szavazatok megszerzésére. A demokratikus rendszerek többségében a versengő interakciók alanyai politikai pártok, még akkor is, ha a bizonyos cselekvések egyénekhez köthetők.

A három kifejezés megkülönböztetésének a nem-demokratikus rendszerek vizsgálata esetében lehet nagyobb jelentősége. Ahol a politikai hatalom allokációja nem választások útján történik, ott is kialakulhat versenyhelyzet: a pártállami rendszerekben a politikai eliten belül, vagy egy feudális monarchiában a trónkövetelők között. Ezekben a példákban a politikából hiányzik a választási dimenzió, vagy nincsenek pártok.²

Egy másik lehetséges indoka lehet az ilyen típusú megkülönböztetésnek az, ha a kutatás tárgya helyett az alkalmazott módszer alapján végezzük el. Ebben az esetben a politikai verseny átfogó jelentéssel bír, míg a választási verseny a pártok kampányaira, a szavazók viselkedésére, a pártverseny pedig a pártok interakcióinak, egymáshoz való viszonyának elemzésére vonatkozik. Az értekezésben alkalmazott megközelítés inkább ehhez az elvhez áll közelebb, de kutatásom a politikai verseny egészére vonatkozik, hiszen az alapjául szolgáló irodalom sem szorítkozik egy-egy aldimenzióra. Kaare Strom pártok közötti versenyről (*inter-party competition*), Gordon Tullock és Stefano Bartolini következetesen politikai versenyről írnak. A pártrendszerek tárgyalásánál adja magát a pártok közötti versengés, a választási rendszerek esetében a választási verseny kifejezés. Az itt bemutatott, saját empirikus kutatások elsősorban valóban a választási versenyre fókuszálnak, de a politikai verseny egészére vonatkozó következtetéseket próbálnak megállapítani. Az értekezésben azt a módszert követem, hogy a „verseny” kifejezést a teljes politikai versenyre

² A pártok jelenléte a demokráciákban sem feltétlenül adottság, gondoljunk csak a mikroállamokra, vagy akár az önkormányzati szintre. Előbbiek azonban olyan sajátos eseteknek tekinthetők, amelyekre az általános elméletek korlátozottan alkalmazhatók. Utóbbiak esetében pedig figyelembe kell venni azt, hogy a versenyben résztvevők gyakran alakítanak csoportokat, így, ha a pártok jogilag hiányoznak is, a pártlogika működhet.

vonatkoztatom, ha pedig pontosabb megkülönböztetés feltétlenül szükséges, akkor alkalmazom a választási verseny, vagy a pártverseny kifejezéseket.

További nehézséget jelent a versennyel rokonértelmű kifejezések keveredése, illetve lefordítása: az angol szakirodalomban a *competition*, a *competitiveness*, és a *rivalry* jelennek meg leggyakrabban. A *competition*, vagyis a verseny(helyzet) a struktúra, míg a *competitiveness* a versengő interakciók mértékére, intenzitására utal. A magyar nyelvű munkákban megjelenő egyik megközelítésben a versengést az intézményesült versenyen kívül eső rivalizálásra vonatkoztatják (Kollai 2021). Egy másik megközelítés szerint, amit Sartori (2005) nyomán Unger Anna (2023) is követ, a verseny egy intézményi struktúra, míg a versengés egy állapot. A két kifejezés elválasztása nem egyszerűen szemantikai, hanem tartalmi kérdés. A versenyhelyzet nem kell, hogy versengést eredményezzen, a kettő nem feltétlenül esik egybe. Unger ezt a megkülönböztetést sikeresen alkalmazza a versengő autokratikus rezsimek tipológiai problémáinak vizsgálatára, nekem azonban más szempontból releváns. Ahogyan azt a harmadik fejezetben részletesen bemutatom, abból a szempontból, hogyan mérsékelhetik, vagy szüntethetik meg szinte teljes mértékben a versengést demokratikus keretek között is.

1.3. Az értekezés struktúrája

Az értekezés második fejezete rövid áttekintést nyújt más tudományterületek versenyre vonatkozó elméleteiről. A jelenséggel elsősorban az ökológia, különböző interdiszciplináris társadalomtudományok és a közgazdaságtan művelői foglalkoztak mélyrehatóan. Közülük egyértelműen az utóbbi emelkedik ki, így ebben a fejezetben is inkább ezekre helyezem a hangsúlyt. Már csak azért is, mert a 20. századi politológia egyik meghatározó elméleti irányzata, a *public choice* is a közgazdaságtan és a politikatudomány szinergiájával jött létre. A politikai verseny vizsgálata mind elméletben, mind az alkalmazott eszközök tekintetében erre a közgazdaságtani hagyományra támaszkodik. A második fejezet a célja, hogy átfogó képet adjon arról, hogyan jutottunk el a verseny, és kifejezetten a politikai verseny modern értelmezéséig.

A harmadik fejezet már kifejezetten a politikatudományi megközelítésekkel foglalkozik. A teljes, versenyre vonatkozó irodalom áttekintésére itt nincs lehetőség, így olyan meghatározó jelentőségű kutatásokat választottam ki, amelyek segítségével többé-kevésbé kronologikus sorrendben mutatom be a téma kutatásának fejlődését. Anthony Downs, Gordon Tullock, Kaare Strom és Stefano Bartolini elméletei jelentik ennek a résznek a gerincét, ezért

részletesen ismertetem egy-egy meghatározó munkájukat. Itt kaptak továbbá helyet a demokrácia és a verseny összefüggéseivel, a pártrendszerrel és a választási rendszerekkel foglalkozó alfejezetek is, hiszen ezek a területek elválaszthatatlanul kapcsolódnak a verseny kutatásához.

A negyedik fejezet a versengés egyik leggyakrabban vizsgált tényezőjére, a belépésre és a belépési korlátokra vonatkozó kutatásaimat mutatja be. Ez a szempont rendszerint központi szerepet játszik a versennyel foglalkozó politikatudományi és közgazdaságtani kutatásokban egyaránt. Részletesen bemutatom, milyen tényezők befolyásolják a politikai szereplők belépését a versenybe, illetve több olyan vizsgálatot is ismertetek, amelyek az intézményi környezet, a választási rendszer, a jelöltállítás és a kampányfinanszírozás hatásaival foglalkoznak.

Az ötödik fejezet a stratégiai szavazás és a szavazatmegosztás jelenségét dolgozza fel. A stratégiai szavazás jelentőségét az adja, hogy a politikai verseny sajátos elemének tekinthető. A szavazók koordinált, stratégiai magatartása, ha azonosítható, az legalább részben igazolja a racionális választás elméletének olyan alapvető feltevéseit, mint az instrumentális szavazás. Mivel a többszavazatos szisztémák kiváló lehetőséget nyújtanak ennek az egyébként nehezen mérhető jelenségnek a vizsgálatára, ezért a voksok megosztásával együtt kerül feldolgozásra.

A hatodik fejezetben szeretnék kitekintést nyújtani arra vonatkozóan, hogy milyen sok szintéren zajlik egyszerre a politikai verseny. Az itt ismertetett, saját kutatások érintik az önkormányzati választásokat és az európai parlamenti választásokat is, bemutatják, hogy a szereplők változatlansága mellett is milyen különböző versengési módok alakulnak ki az egyes szinteken. Végül a hetedik fejezet összefoglalja az értekezés lényegi megállapításait.

2. Versenyelméletek más tudományterületeken

„A legalkalmasabbak túlélésének elve a ricardói gazdaságtan nagyfokú általánosításának tekinthető.”

— John Maynard Keynes ([1926] 2010)

A politikai verseny természetének megismeréséhez és jellemzőinek vizsgálatához elengedhetetlen a fogalom definiálása. Ellentétben a demokráciával, ami lényegileg vitatott fogalomnak tekinthető, és tartalma rendszeres szakmai, illetve közéleti viták tárgya (Spicer 2019), a versenyt a politikatudományi és a közgazdaságtani szakirodalom is gyakran magától értetődőnek kezeli. A kutatás során azonban olyan kiemelt jelentőséget kap, ami miatt megkerülhetetlen a megkísérelni egy fogalmi keret meghatározását. Ezért annak ellenére, hogy az értekezés tárgya szorosan a politika szférájának vizsgálatához kapcsolódik, ebben a fejezetben jelentős figyelmet kap az, hogyan értelmezik a versenyt más tudományterületek képviselői. A gazdaságtan és politikatudomány már említett szinergiája miatt a politikai versenyelméletek bemutatása a közgazdaságtani alapok nélkül a levegőben lógna. A fogalmat a legtöbben valószínűleg a nemzetek gazdaságát tanulmányozó Adam Smithhez, a modern közgazdaságtan egyik atyjához kötik, de központi szerepet játszik Charles Darwin evolúcióról alkotott elméleteiben is. Darwint pedig, saját bevallása szerint, a közgazdaságtan és a demográfia másik meghatározó alakjának, Thomas Malthusnak az erőforrások szűkösségével foglalkozó munkássága inspirálta (Darwin [1876] 2009, 3).

2.1. A verseny a természettudományban

Az ökológiában a versenyt az organizmusokat összekapcsoló három alapvető interakció egyikeként tartják számon (a másik kettő a ragadozás és a szimbiózis). Hogy milyen fundamentális jelentősége van az élőlények közötti viszonyrendszerekben, azt jól érzékelteti Paul A. Keddy alábbi mondata *Competition* című könyvében:

„A verseny tehát olyan jelentőséggel bírhat az ökoszisztémákban, mint a gravitáció a bolygórendszerekben és a kozmoszban.” (Keddy 2001, 3)

Charles Darwin *A Fajok Eredete* ([1876] 2009) című munkájában a versenyt olyan evolúciós mechanizmusként írja le, amelynek meghatározó szerepe van az élőlények létért folytatott küzdelmében. Keddy az ökológia professzoraként fogott neki a verseny tanulmányozásának,

de figyelemreméltó módon a mű első fejezetének első alcíme “Politika és verseny”, a rövid bevezetőben pedig kutatása tárgyának társadalmi és történelmi jelentőségét hangsúlyozza. Azonban már jóval korábban is születtek olyan meghatározások, amelyekben a verseny egyfajta univerzális erőként jelenítik meg. Frederic Clements megfogalmazásában:

„Amikor egyetlen szükséges tényező közvetlen kínálata a növények együttesen támasztott keresleti igényének szintje alá csökken, versengés kezdődik.” (Clements 1929, 318)

Tehát a verseny akkor indul, amikor egy nélkülözhetetlen erőforrás-tényező kínálata a növényzet együttes igénye alá csökken (Keddy 2001, 11). Az eredeti angol nyelvű idézetben, már megjelennek a *supply* és *demand* kifejezések, vagyis a kereslet és a kínálat és következésképp a szűkösség meghatározó jelentősége. Maga a szóhasználat is analóg a társadalomtudományi, elsősorban a közgazdaságtani értelmezéssel. Ha pedig belátjuk, hogy a rendelkezésre álló erőforrások gyakorlatilag mindig szűkösek, a természetben, a gazdaságban és a politikában egyaránt, akkor ebből az következik, hogy a verseny valóban úgy hatja át világunkat, mint a gravitáció. Ez a megközelítés tehát egy szükségszerű jelenségről szól, így cáfolja Hobbes ([1651] 1997) pesszimista álláspontját, aki a versenyt a gyarlósággal, az önzéssel azonosítja. Nem az emberi gyarlóság, hanem a természet szüli a versenyt. Nem összeegyeztethetetlen viszont ez az értelmezés az optimista Adam Smith ([1776] 2007, 494) véleményével, aki nem a verseny eredetével, hanem sokkal inkább a következményeivel foglalkozott. Visszatérve az ökológiához, Keddy maga is az erőforrások szűkösségét használta kiindulópontnak saját definíciója megalkotásakor, igaz kiegészítette azt egy másik elemmel, a verseny költségeivel:

“A verseny az a negatív hatás, amit egyik élőlény gyakorol a másikra, amikor egy korlátozottan rendelkezésre álló erőforrást elfogyaszt, vagy az ahhoz való hozzáférést korlátozza.” (Keddy 2001, 5)

Természetesen hiba lenne itt az élőlényekre gyakorolt negatív hatást morális értelemben értelmezni, pusztán arról van szó, hogy a verseny szükségképpen valamelyik résztvevő számára kedvezőtlen eredménnyel zárul, vagyis valakinek veszítenie kell. A fenti meghatározásból vezethető le az a négy szempont, amelyek mentén Keddy a versenyt tanulmányozza: az erőforrások, a verseny mechanizmusa, a résztvevő organizmusok és a verseny rájuk gyakorolt hatása. Az ökológia, alapvetően két típust különböztet meg a verseny mechanizmusa alapján: Az interferencia versenyben a szereplők közvetlenül

gyakorolnak hatást egymásra — fizikai erőszak alkalmazásával, vagy fenyegetéssel. A kizsákmányoló verseny ezzel szemben indirekt formában zajlik úgy, hogy a felek igyekeznek elvonni a rendelkezésre álló erőforrások minél nagyobb részét.³ Egy másik felosztás szerint a verseny mechanizmusa lehet tolongásos (*scramble*), vagy kizárásos (*contest*). A tolongásos versenyben az egyedek mindegyike hozzáfér az erőforrásokhoz, és nem tudja a többiek hozzáférést sem korlátozni (Keddy 2001). Ennek a klasszikus példáját a réten legelő marhák jelentik, amikor a legelhető fűért versenyeznek. Az ilyen típusú versengés következménye, hogy az egyedek száma a rendelkezésre álló erőforrások kimerüléséig növekszik, majd utána összeomlik (szélsőséges esetben kihalnak). A kizárásos versenyben bizonyos egyedek képesek monopolizálni az erőforrásokat és megakadályozni a többieket azok használatában, vagy elfogyasztásában. Ilyen esetben a versengés nem kihaláshoz vezet, hanem az egyedek száma egy a korábbinál alacsonyabb szinten stabilizálódik.

Ez a szempontrendszer a politikai verseny kontextusában is értelmezhető. A politikai hatalom, mint a *versengés tárgya*, nyilvánvalóan véges erőforrás. A meggyőzhető szavazók, a megszerezhető mandátumok, a miniszteri pozíciók száma szintén véges, egyszerre két ellentétes közpolitikai program pedig bizonyára nem valósítható meg. Ebből következik, hogy ha a hatalmi pozíciókat kezeljük központi erőforrásként, akkor a politikai verseny *mechanizmusa* leginkább a kizárásos formátumra hasonlít. Rendszerint van ugyanis egy olyan résztvevő, amelyik az inkumbens pozíciót birtokolja. Bizonyos kontextusban azonban a tolongásos verseny politikai analógiája is értelmezhető. Tegyük föl, hogy a modellünkben a verseny tárgyát a szavazatok képezik, amelyekért politikai pártok, mint egyedek vetélkednek. Minden résztvevőnek adott mennyiségű szavazóra van szüksége a fennmaradáshoz, ami legyen a választási rendszer által meghatározott képviseleti küszöb (az egyszerűség kedvéért tegyük félre a parlamenten kívüli túlélés lehetőségét). Egy tolongásos versenyben a szereplők száma addig növekszik, amíg a végén már egyik sem tudja összegyűjteni a bekerüléséhez szükséges szavazatarányt. Ez egy végtelenen fragmentált, atomizálódott pártrendszer, ami nyilvánvalóan szélsőséges példa, de nem elképzelhetetlen.

A *résztvevő organizmusok* a politikai versenyben is sokfélék lehetnek. A legegyszerűbb felosztásban megkülönböztethetünk pártokat és jelölteket, hiszen a verseny jellegét

³ Schoener (1983) arra hívja fel a figyelmet, hogy a két kategória megkülönböztetése nem mindig egyértelmű, ugyanis a területekért folytatott rivalizálás során gyakran keveredik a két aspektus.

nyilvánvalóan befolyásolja, hogy egyének, vagy szervezetek között választhatnak és választanak az állampolgárok.⁴ Azonban más csoportosítás is elképzelhető, például a szereplők ideológiai pozíciója, vagy akár szervezeti felépítése alapján. Hasonlóan a mechanizmusok jellege kapcsán említett fragmentáció (és koncentráció) jelenségével, a pártrendszer kutatói ezzel a kérdéssel is részletesen foglalkoztak, ahogyan azt egy későbbi fejezetben bemutatom.

Az ökológiai fogalom is utal rá, hogy a verseny során egyfajta kölcsönhatás jön létre a résztvevők között. Ez nem összekeverendő a mechanizmussal, ami elsősorban a feleknek az erőforrásokhoz való hozzáférést írja le. Hiszen a kizsákmányoló versenyben is *hatással vannak egymásra a résztvevők* azzal, ha például elvonják egymástól a táplálékot. Ha a résztvevők egymásra gyakorolt hatásának mértéke megegyezik, a verseny szimmetrikus, ha valamelyik fél domináns, akkor aszimmetrikus. A politikai versenyben az ilyen fajta hatások nehezen mérhetők és kvantifikálhatóak. Mint mindig, a valóság ebben az esetben is sokkal összetettebb, mint az elméleti modellek. Egy egyed, vagy egy politikai párt gyakran „többfrontos háborút vív”, különböző szereplőkkel verseng különböző területeken, más-más erőforrások megszerzéséért.

Végezetül, van még egy ökológiai fogalom, ami hozzájárulhat a politikai verseny elméletéhez, ez pedig a *kompetitív dominancia* (Keddy 2001, 37). Lényege, hogy az aszimmetrikus verseny során a verseny domináns résztvevőjének fölénye két pozitív visszacsatolási huroknak köszönhetően folyton növekedni tud. Az egyik ilyen hurok a kizsákmányolási verseny logikájából ered, hiszen a győztes folyamatosan képes növelni a számára rendelkezésre álló erőforrások mértékét, ezzel pedig egyre nagyobb előnyre tesz szert. A másik az interferencia verseny mechanizmusából adódik, hiszen a domináns fél képes folyton csökkenteni azoknak az erőforrásoknak a mértékét, amelyekhez a többi résztvevő hozzáfér. Ezen a felismerésen alapszik a Gause-elv, más néven a *kompetitív kizárás elve*, ami szerint azonos környezeti igényű (tehát teljes) versenytársak nem élhetnek meg tartósan együtt (Hardin 1960). A kompetitív kizárás kétféle végkimenetellel járhat: az egyik résztvevő kihalásával vagy differenciálódásával. Utóbbi esetben a hátrányban lévő fél alkalmazkodik a helyzethez, másik erőforrás, vagy más territórium után néz.⁵ A kompetitív

⁴ Külön kérdést jelent az is, hogy pártokra, vagy személyekre szavaznak a választók, vagyis mennyiben érvényesül a „personal vote” (lásd például Cain et al. 1987; Herrera és Yawn 1999).

⁵ Hardin, az itt idézett ökológiai munkájában arra is felhívja a figyelmet, hogy a kompetitív kizárás elve közel egy időben (igaz más néven) megjelent a közgazdaságtanban is — újabb bizonyíték arra, hogy érdemes a verseny jelenségének vizsgálatát interdiszciplináris keretek között végezni.

kizárás ennek az értekezésnek a szempontjából is központi jelentőséggel bír, hiszen a verseny egy lehetséges végkimenetelét, lezárását jelenti. Arra utal, hogy a versengés logikájába bele van kódolva a dominancia, a verseny intenzitásának csökkenése, vagy szélsőségesebb esetben teljes megszűnése. Csakhogy a demokratikus rendszereknek kimondott célja a versenyhelyzet fenntartása, vagy folytonos újratermelése. Ennek belső ellentmondásnak a feloldása, tehát a hatalom monopolizálásának megakadályozása érdekében, olyan különleges intézményi konfigurációk jöttek létre, amelyek a kompetitív kizárás természeti törvényét hivatottak felülírni.

2.2. A verseny a gazdaságtudományban

A versenyt, mint mechanizmust, a közgazdaságtan kutatói dolgozták fel legaprólékosabban a tudományterületek közül. A piaci versenyre vonatkozó irodalom részleges áttekintése azért fontos és releváns az értekezés szempontjából, mert a politikatudomány számos eszközt és elméletet vett át a gazdaságtanból. A terület kétségkívül egyik legmeghatározóbb szerzője, Adam Smith a gazdasági folyamatok alapvető rendezőelveként hivatkozik a versenyre A Nemzetek Gazdagsága című művében (Smith [1776] 2007).⁶ Olyan interakcióként írta le, melynek célja a szűkös erőforrások megszerzése (a vevők részéről), illetve a többleterőforrásoktól való megszabadulás (az eladók részéről). Ahogyan Stigler (1957) összefoglalta: „ez az új erőhatásokra való reagálás folyamata, egy új egyensúly elérésének eszköze.” Smith munkája alapján a versenynek öt feltétele állapítható meg: 1. A résztvevők egymástól függetlenül cselekszenek, nem játszanak össze. 2. A valós és a potenciális résztvevők száma elegendően nagy ahhoz, hogy ne lehessen rendkívüli mértékű nyereséghez jutni. 3. A gazdasági szereplőknek megfelelő tudással kell rendelkezniük a piacról. 4. Képesnek kell lenniük szabadon (társadalmi korlátok nélkül) cselekedniük ennek a tudásnak a birtokában. 5. Elegendő időre van szükség, hogy az erőforrások a tulajdonosok által kívánt mennyiségben az általuk meghatározott irányba áramoljanak. Ez a megközelítés azonban még távol állt a tökéletes verseny matematikai modelljétől.

A közgazdaságtan érdeklődése a verseny iránt azonban az ökológiától élesen eltérő irányt vett. Egy tág, a társadalmi interakciók széles körének leírására alkalmas definíció ugyanis a gazdasági folyamatok megértéséhez kevésbé járul hozzá. Így olyan absztrakt, matematizált

⁶ Azt, hogy Smith valóban ilyen nagy jelentőséget tulajdonított a versenynek, illetve azt, hogy mennyiben volt eredeti a megközelítése, többen is vitatják (lásd Hearn 2018, 2021). Az azonban tény, hogy a verseny tekintetében utólag a Nemzetek Gazdagsága vált a gazdaságtudomány viszonyítási pontjává.

elméletek segítségével vizsgálták a jelenséget, amelyek eszközként szolgáltak a piaci folyamatok modellezéséhez. Ez az út vezetett el a tökéletes verseny modelljének megalkotásához, amihez az első lépést Augustine Cournot „korlátlan verseny” (unlimited competition) elmélete jelentette. Cournot a monopóliumoktól a duopol és oligopol mennyiségi versenyen keresztül jut el olyan piacok tanulmányozásáig, ahol egy-egy termelő hozzájárulása a teljes kibocsátáshoz mérten jelentéktelen, vagyis egyetlen szereplő sem képes arra, hogy a kínálati mennyiséget, és így az árat önállóan befolyásolni tudja (Cournot [1838]1897: 90). Modelljében a versenytársak számának növekedésével az ár egyre közelebb kerül a határköltséghez, a résztvevők elegendően magas száma esetén pedig a kettő megegyezik. Egyértelmű a párhuzam azzal az ökológiában is megjelenő elképzeléssel, hogy a verseny annál intenzívebb, minél többen vesznek részt benne. A Cournot-féle mennyiség verseny koncepcióval szemben Joseph Bertrand ([1883] 1998) állított kihívást és ahogyan arra Hardin (1960) is felhívja a figyelmet, kritikájában felsejlik a kompetitív kizárás tétele: abban az esetben ugyanis, ha bármelyik szereplő csökkenti az árat, azzal megszerzi a teljes piacot. Ezért a versenytársak rákényszerülnek, hogy szintén csökkentsék a saját áraikat, ami végül oda vezet, hogy a résztvevők számától függetlenül minden vállalat nulla profittal termel. Az alapvető ellentétek ellenére Cournot és Bertrand hasonló jelenségről írnak, a verseny árat leszorító hatásáról, igaz utóbbi ennek érvényesüléséhez elegendőnek tartja két szereplő részvételét is. Ezt az ellentmondásos következtetést az utókor Bertrand-paradoxon néven jegyzi – egyes kutatók szerint tévesen (Lambertini és Mosca 2014). A szereplők száma, mint alapvető fontosságú jellemző a későbbiekben is nagy hangsúlyt kap a versenyelméletben, nem csak a közgazdaságtani és ökológiai kutatásokban, de a politikatudományban is (lásd például a pártok száma alapján megalkotott pártrendszer tipológiákat). Cournot tehát még nem tökéletes, hanem korlátlan versenyről ír. A tökéletes verseny kifejezése, ami azóta a vonatkozó elméletek központi elemévé vált, Stanley Jevons *The Theory of Political Economy* című munkájában jelenik meg (Jevons [1871] 1888).

Ahhoz, hogy Cournot és Bertrand modelljei működjenek, szükség volt arra a nem kifejezetten reális feltételezésre, hogy a versenyző cégeket nem köti semmilyen kapacitáskorlát. Francis Ysidro Edgeworth volt az, aki úgy fejlesztette tovább ezeket a kezdeti elméleteket, hogy figyelembe vette, a vállalatok termelési lehetőségei végesek. Márpedig, ha egyetlen vállalat nem képes egyedül kielégíteni a piaci igényeket, akkor a verseny célja és így dinamikája megváltozik – például csökken a kompetitív kizárás lehetősége. Az úgynevezett Edgeworth ciklus során (Maskin és Tirole 1988) a versenytársak

a korábban feltételezett módon csökkentik az árakat egészen addig, amíg azok el nem érik a határköltség szintjét. Ezen a ponton túl a termelés már nem lenne profitábilis, de ahelyett, hogy itt egyensúlyba kerülne a piac, a trend megfordul. Mivel egyedül nem tudják lefedni a teljes keresletet, az egyik fél úgy dönt, emel az áron és elfogadja azt, hogy elveszíti a vásárlói egy részét. Ekkora az árak emelkednek a piacon, majd egy ponton túl újra elindul a lefelé tartó árverseny, amikor a vállalatok növelni próbálják a részesedésüket. A kapacitások szűkössége tehát megnehezíti a kompetitív kizárást, a piac fölötti monopolhelyzet létrejöttét. Politikai kontextusban ez a megfigyelés többféleképp is értelmezhető: egyrészt a politikai szereplők is erőforrásokból gazdálkodnak, amelyek korlátozottan állnak rendelkezésre. Ilyen például az emberi erőforrás, azok között is a legfontosabb, a potenciális jelölt. Egy önkormányzati választáson, ahol adott esetben akár mandátum ezrei kerülnek kiosztásra, a pártok nem feltétlenül rendelkeznek elegendő jelölttel, akit indítani tudnának. Így elképzelhető, hogy tudatosan nem is törekednek a teljes piac elfoglalására. Egy valamivel elvontabb lehetséges analógia, ha a pártok ideológiai és közpolitikai kapacitására gondolunk. Nehezen elképzelhető, hogy egyetlen szereplő képes lenne a társadalom minden csoportja számára egyaránt vonzó értékrendet képviselni – a politikai preferenciák ahhoz túlzottan heterogének. Hasonlóképp, nincs olyan közpolitikai program, ami mindenki számára ugyanolyan előnyös. Következésképpen a cél nem a teljes politikai piac elfoglalása lehet, hanem csak egy meghatározó szelet uralása. Ez pedig azt is jelenti, hogy a verseny a legritkább esetben korlátlan, és a legszigorúbb határokat nem feltétlenül csak az intézményi keretek, hanem a résztvevők adottságai is meghatározhatják. Azonban a hatalomgyakorlás szempontjából, a politika működésébe bele van kódolva az a monopolhelyzet, hiszen a választások győztesei kizárólagos jogosítványokkal rendelkeznek és birtokolják kormányzáshoz szükséges állami erőforrásokat is. Ezért a demokratikus politikai rendszerek egyik sajátos eleme, hogy verseny vesztesét intézményesítik, beépítik a szisztéma működésébe: ellenőrzési jogokat és erőforrásokat biztosítanak számára, hogy újra versenyhelyzet alakulhasson ki – ami a kompetitív kizárás megakadályozását is szolgálja. Ez jelentős különbség mind az ökológiai, mind a piaci versenyhez képest, ahol a vesztesek számára nem jár semmiféle kompenzáció.

Folytatva az esztétörténeti áttekintést, Joseph A. Schumpeter *Kapitalizmus, Szocializmus, Demokrácia* című nagyhatású munkájában a kapitalizmus lényegi elemét a piaci verseny által okozott „*kreatív pusztításban*” ragadja meg:

„Az új hazai és külföldi piacok megnyitása, a kézműves műhelyek és gyárak átszervezése olyan vállalatokká, mint a U.S. Steel ugyanazt az ipari mutációs folyamatot illusztrálják — ha használhatom ezt a biológiai kifejezést — ami folytonosan belülről forradalmasítja a gazdaság szerkezetét, folytonosan elpusztítva a régit és folytonosan előállítva az újat. Ez a Kreatív Pusztítás folyamata a kapitalizmus alapvető eleme. Ez az, amiből összeáll a kapitalizmus és amihez minden kapitalista vállalatnak igazodnia kell.” (Schumpeter [1947] 1994, 83)

A kreatív pusztítás tehát folytonos megújulást jelent, és ennek köszönhetően folytonos, de nem tökéletes versenyt. Schumpeter a tökéletes verseny modelljét nem csak túlzottan absztraktnak és irreálisnak, de egyenesen alsóbbrendűnek nevezi. Hiszen olyan stabil egyensúlyi helyzetet jelent, amiben nincs helye a folytonos gazdasági fejlődést biztosító innovációnak. A kreatív pusztítás kifejezést Schumpeter vezeti be, de a mögötte álló logika a kezdetektől része a versenyről alkotott elméleteknek: a versengés adaptációt és innovációt kényszerít ki, ezért hasznos és értékes folyamat. Hasonló kritikát fogalmaz meg Friedrich A. Hayek (2016), amikor a tökéletes verseny modelljének belső ellentmondásai ismerteti a *The Meaning of Competition* című munkájában. Az értekezés tárgya szempontjából figyelemreméltó, amikor arról ír, hogy sehol sincs olyan nagy szükség a versenyre, mint azokon a területeken, ahol az elméleti értelemben vett tökéletes verseny sosem valósulhat meg. A tökéletlen verseny védelmében később megállapítja, hogy a verseny elfojtása, kiiktatása sokkal veszélyesebb, mint egy olyan, hatékonyságon alapuló monopólium, amit bármikor megdönthet egy új, még hatékonyabb kihívó. Hayek ezért elsősorban a verseny korlátozása ellen érvel.

A demokratikus politikai verseny azonban ez nem, vagy nem teljesen korlátlan formában játszódik le — hiszen a vesztesek egy részét is jutalmazza olyan erőforrásokkal, amelyek biztosítani tudják a fennmaradásukat. Erre egy példa a pártok állami költségvetés által biztosított működési támogatása. Számos országban a képviselői küszöböt el nem érő pártok is jogosultak ilyen típusú állami forrásokra, Magyarországon például egy százalékos választási eredménytől jár a költségvetési támogatás. Ez egyrészt segíthet a verseny fenntartásában, másrészt fékezi a „kreatív pusztítást” azáltal, hogy biztosítja néhány rendkívül szűk támogatottsággal rendelkező párt hosszú távú fennmaradását (Casal Bértoa és Spirova 2019).

A tökéletes verseny modellje Schumpeter kritikája ellenére is meghatározta az egész tudományág fejlődését, de a közgazdaságtan kutatóinak figyelmét nem kerülte el az a tény, hogy a valóságtól távol álló, absztrakt konstrukcióról van szó. A tökéletes verseny ugyanis egy olyan egyensúlyi helyzetet feltételez, ami épp annyira nélkülözi a hétköznapi értelemben vett versenyhelyzeteket, mint a monopólium. Egy atomizált piaci struktúrát értenek alatta, amiben nagy számú résztvevő egymással valójában nem versenyezve vesz részt. Nincs például árverseny, hiszen ahogyan Cournot megfogalmazta, egyik szereplő sem képes befolyásolni a mennyiséget — és ennek következtében az árat sem. Az elméleti modell és a meg tapasztalható valóság közötti eltérésre válaszolt Edward Chamberlin a *monopolista verseny* elméletének megalkotásával (Chamberlin [1933] 1965). Arra hívta fel a figyelmet, hogy a gyakorlatban a piaci szereplők bizonyos mértékben rendszerint monopol pozícióban vannak, a termékdifferenciálás révén ugyanis nem tökéletes helyettesítőket állítanak elő. Valójában a legtöbb piac valahol a tökéletes verseny és a tökéletes monopólium között helyezkedik el. Az egyik általa használt példa a Lucky Strike cigaretta ((Chamberlin [1933] 1965, 65). Mivel a márka védjegyjogtalom alatt áll, gyártója bizonyos szempontból monopol pozícióban van – azoknak a fogyasztóknak, akik a Lucky Strike ízt, minőségét keresik, nincs tökéletes helyettesítő. A gyártók pedig nem is arra törekednek, hogy egymás termékének a tökéletes másolatát állítsák elő, hanem épp ellenkezőleg, igyekeznek megkülönböztetni magukat a versenytársaktól.

A tökéletes verseny közgazdaságtani fejlődéstörténete több, a politikatudomány szempontjából releváns tanulságot hordoz. Már csak azért is érdemes foglalkozni vele, mert racionális választás elméletének kutatóit és általában a piaci analógia alkalmazóit rendszeres vádolják azzal, hogy kritikátlanul vették át az absztrakt, életidegen, egyensúlyi modelleket. A public choice iskola védelmében itt meg kell jegyezni, hogy a tökéletes verseny korlátait és hiányosságait korán felismerték, és elsősorban nem a valóság leírására használták, hanem analitikai eszközként tekintettek rá. Ezt jól demonstrálja az a vita, amelyet a chicagói iskola képviselői folytattak Chamberlain monopolista versenyelméletéről. Milton Friedman (1963) itt arról ír, hogy értékesebb egy olyan modell, ami bár a valóságot nem tükrözi híven, de hozzájárul a megértéséhez, mint egy élethű, de a megismerést nem segítő elmélet. De nem csak a public choice miatt volt fontos ez a rövid áttekintés, hanem azért is, mert a közgazdászok a politikatudomány számára is értékes felismerésekre jutottak a piaci viszonyok tanulmányozása során. Megértették, hogy a versenyre Schumpeter nyomán nem állapotként, hanem cselekvésként kell tekintenünk (McNulty 1968). Ezért az a Jevonstól

eredő megközelítés, ami összemossa a piaci struktúrát, az *állapotot*, a versennyel, vagyis a *cselekvéssel*, problémákba ütközik. A politikatudományban a „piaci” struktúra a pártrendszer, de ez nem egyezik meg a versennyel, mint folyamattal. Stigler definíciója szerint a verseny egyének, csoportok, vagy nemzetek rivalizálása valamiért, amit egyszerre nem szerezhetnek meg mindannyian (Stigler 1957). Ez a minimalistának tekinthető megközelítés jó kiindulópontként szolgálhat a verseny fogalmának megismerésében, annak ellenére, hogy viszonylag kevés információt szolgáltat a verseny módjáról. Jól kifejezi viszont azt, mit nevezünk a hétköznapi életben versenynek és arra is alkalmas, hogy a tág fogalomként a gazdasági jelenségek megismerése során használjuk. Nehéz azonban a segítségével elválasztani a versenyt olyan interakcióktól, amelyek a gazdasági szférán jellemzően kívül esnek, de a politikai életben előfordulnak — például az erőszakos harctól.

2.3. A verseny a pszichológiában és a szociológiában

A pszichológia tudománya már a kezdetekben az eddig bemutatott elméletektől eltérő módon közelítette meg a versenyt. A terület kutatói számára a versengés és az együttműködés kettőssége került a vizsgálatok középpontjába, például az oktatásban és a sportban. Morton Deutsch (1949) az egyéni célok egymástól való függésére, interdependenciájára alapozta versenyelméletét, ebben a tekintetben három kategóriát különböztet meg. Pozitív interdependencia esetén az egyéni célok elérésének esélyét növeli, ha a más egyének céljai is teljesülnek, ami együttműködéshez vezet. Ezzel szemben negatív interdependencia esetén az egyének céljai csak egymás rovására valósulhatnak meg, így versengés alakul ki. Végül elképzelhető, hogy az egyének céljai egymástól függetlenek, és nem jön létre versengő interakció. Az első eset tisztán kooperatív, a második tisztán versengő szituációkhoz vezet, de ahogyan azt Deutsch is megjegyzi, a valóságban ritkán jelennek meg ilyen tisztán ezek a helyzetek. Gyakori, hogy a szereplők bizonyos dimenzióban pozitív, másik dimenzióban negatív cél-interdependenciával szembesülnek. Egyik példája erre a profi teniszezők esete: győzni szeretnének, ilyen tekintetben céljaik között negatív függőségi viszony van, de közös érdekük, hogy olyan izgalmas meccset játsszanak, ami vonzza a közönséget, ilyen szempontból pozitív a függőségi viszony. Utóbbi esetben azonban a cél nem a győzelem, hanem például a magasabb nézőszámmal járó fizetés lehet. Későbbi szerzők kiegészítették a modellt azzal, hogy nem csak a célokat vették figyelembe, de az erőforrások interdependenciáját is (Johnson et al. 1991).

Ez a megközelítés nem csak a verseny együttműködéssel való összekapcsolása miatt tér el az eddig bemutatott elméletektől, és leginkább a gazdasági felfogástól. A pozitív interdependencia ugyanis kifejezetten a nem zéró összegű játszmákra vonatkozik. A természetben, a gazdaságban és a politikában sem kell, hogy minden helyzetet zéró összegűnek azonosítsunk, de az elméleti modellek rendszerint élnek ezzel az egyszerűsítéssel. Egy parlamenti választás bizonyos tekintetben zéró összegű játszma, hiszen a mandátumok száma kötött. Azonban a demokratikus rendszerekben a pártok nem számíthatnak arra, hogy minden mandátumot megszerezzék, ennek a valószínűsége rendkívül alacsony. Az viszont könnyen elképzelhető, hogy van két olyan párt, akik egyszerre tudják növelni a mandátumarányukat, megfelelő helyzetben pedig kialakulhat a céljaik között pozitív interdependencia.

Versenyhelyzet természetesen nem csak egyének, hanem csoportok között is kialakulhat. Kézenfekvő lehet, hogy a politikai versenyt az utóbbi típushoz rendeljük hozzá, de ez a választott modelltől és a kontextustól függ. A gazdaságtudományi és a politikatudományi modellek, bár egy részüknek erősen individualista az alapállása, gyakran figyelembe veszik azt, hogy a pártok nem egyénekként, hanem csoportokként versengenek. Roemer (2006) politikai verseny modelljében például a pártokat opportunisták, militánsok és reformer csoportokra bontotta, és ezek interakcióiból vezette le a versengés folyamatát. A pszichológiai elméletek szerint a csoportok közötti és csoporton belül verseny kölcsönhatásban van egymással. Mead és Maner (2012) arra hívják fel a figyelmet, hogy csoportszintű versengés esetén az egyének rivalizálása háttérbe kerül, a résztvevők kisebb fontosságot tulajdonítanak az egyéni céloknak. Ezek a szituációk a csoportok vezetőinek viselkedését is befolyásolják, akik ilyen esetben pozitívabban ítélték meg saját tagjaikat és nagyobb bizalommal kezelték őket. Ezeknek az elméleteknek az egyik fontos következtetése, hogy a csoportszintű versenyhelyzetek növelik a csoporton belüli egységet és csökkentik az egyének közötti versengést. Ezzel az irányzattal analóg az a politikatudományi megközelítés, ami megkülönbözteti a párton belüli és a pártok közötti versenyt (Selb és Lutz 2015), előbbinek egy tipikus példája a jelöltek kiválasztásának folyamatában követhető nyomon (Dobos et al. 2015).

A szociológiában a verseny az alapvető társadalmi interakciók egyike a konfliktus, a tárgyalás és az együttműködés mellett. George Simmel (2008, 2014) elméletében a versenyt evolúciós megközelítésben tárgyalja. A társadalmi fejlődés során egyre inkább eltávolodunk

a konfliktusok erőszakos rendezésétől, és az emberi erőforrásokat magas szintű tevékenység végzésére fordítjuk. Ezt a folyamatot úgy jellemzi, hogy az „abszolút verseny” helyett a „relatív verseny” kerül előtérbe, így a versengés mechanizmusa integrálja az egyént a közösségbe. Ahogyan arra Gane felhívja a figyelmet, Simmel itt Herbert Spencer munkájára épít, aki a versengést az alkalmazkodás és az integráció békés folyamataként írta le – legalábbis békésebb, mint a háborúskodáson alapuló korábbi formátumok (Gane 2019). Simmel optimista megközelítését jól mutatja, hogy így ír a versenyről:

„A modern versengés, amit a mindenki mindenki elleni harcának is neveznek, végtére is egyben mindenki harca mindenki figyelméért.” (Simmel 2008)

Az idézett mondat utólag rendkívül előrelátónak bizonyult, hiszen az infokommunikációs technológiák elterjedésével, a politikusoknak a hibrid médiatérben tapasztalt mediatizációjával a politikai versenyt egyes kutatók a figyelemért folytatott versenyként interpretálják (Merkovity 2021). Simmel természetesen itt még nem az online kampányok jellegzetességeiről írt, hiszen az eredeti cikk 1903-ban jelent meg. Arra utalt csak, hogy a verseny nem erőszakos, hanem egy kifinomultabb, békés módja az elismerésért és a megbecsülésért folytatott küzdelemnek.

Gane (2019) összefoglalójában a szociológia egy másik meghatározó kutatójának, Max Webernek a versenyről alkotott elméletét emeli még ki. Weber a konfliktust tekinti kiindulópontnak, ami szerinte olyan helyzet, amikor egy szereplő az akaratát mások ellenállásával szemben is érvényre akarja juttatni. Ennek erőszakmentes formája a versengés, ami egy békés kísérlet azoknak az előnyöknek és lehetőségeknek a megszerzésére, amiket mások is kívánnak. Megkülönbözteti a természetben tapasztalható versenytől, amit biológiai kiválasztódásnak hív, és szembe állítja az előbb ismertetett folyamattal, amit pedig társadalmi kiválasztódásnak nevez. Webert az foglalkoztatta, hogy milyen szabályozott keretek között zajlik a verseny, és megkülönböztette a szabályozatlan formáit (például amikor udvarlók versengenek egy hölgy kegyeiért), a részben szabályozott formátumtól, mint a piaci verseny és a szigorúan szabályozott formátumoktól, mint a politikai verseny (Weber 2017, 117).

2.4. Összefoglalás

A természettudományi versenyelméletek, bár vizsgálatuk tárgya viszonylag távol áll a politikai szférától, olyan jelenségeket azonosítanak, amelyek általánosan jellemzik a

versengő interakciókat. A verseny törvényszerűségeire vonatkozó megállapítások közül a kompetitív dominancia és kizárás az, amit érdemes mindenképpen kiemelni, ez ugyanis megkérdőjelezi a versenyhelyzet folytonos fenntarthatóságát. Ez az ökológusokat valószínűleg kevésbé aggasztja, mint a közgazdászokat, vagy a politikatudomány kutatóit. Előbbiek ugyanis a természeti rend részeként vizsgálják a versengést, míg utóbbiak egy olyan, alapvetően kíváncsi állapotként tekintenek rá, aminek a fenntartását különböző intézményi keretek segítségével kell biztosítani.⁷ A tolongásos és kizárásos verseny megkülönböztetése is izgalmas kérdéseket vet fel, ha politikai kontextusban értelmezzük. Előbbi ugyanis kísértetiesen hasonló helyzetet ír le, mint amit a szélsőségesen töredezett, elaprózódott pártrendszerekben tapasztalhatunk. Tipikus példája lehet ennek a tolongásos formátumnak a magyar pártrendszer a 2010 utáni időszakban, amikor az ellenzéki szereplők száma egyre növekedett, egymást azonban képtelenek voltak kiszorítani a kormánykritikus térfélről.

Az ökológiai megközelítéstől eltérő módon, a közgazdaságtudomány versenyről alkotott elméleteit a tökéletes verseny modellje határozza meg leginkább, ami jelentős részben az azonosítható egyensúlyi pontok létezésén alapul. Jogosan merülhet fel bennünk kétség afelől, hogy ilyen egyensúlyi pontok a politikában is megtalálhatók, de figyelembe kell venni azt, hogy a tökéletes verseny a gazdaságban is csak viszonyítási pontként funkcionál, nem pedig a valóságot kívánja pontosan elképezni. Ez a matematizált megközelítés egyben komoly korlátját is jelenti az elméletek politikatudományi alkalmazásának, ahogyan a következő fejezetben a versenyelmélettel foglalkozó politológusok munkái nyomán részletesen bemutatom. Azonban épp a tökéletes verseny modelljének megállapításai tették azt lehetővé, hogy a kutatók megkülönböztessenek a tökéletlen versenyre jellemző mechanizmusokat, amelyek már egészen hasznos analógiákat szolgáltatnak a politikai szféra folyamatainak leírásához. A gazdasági és politikai verseny mechanizmusai közötti hasonlóságok a következő fejezetben kerülnek részletesebb feldolgozásra.

A pszichológiai megközelítés olyan szempontokra is felhívja a figyelmet, amelyek az eddig bemutatott tudományterületek irodalmában viszonylag kisebb figyelmet kaptak, például a csoportok és az egyének közötti verseny megkülönböztetése. Ennél is fontosabb azonban az a pszichológiában domináns megközelítés, ami a versenyt és az együttműködést összekapcsolva vizsgálja. Stefano Bartolininek a következő fejezetben tárgyalt munkájában

⁷ A piacgazdaságban ilyen intézményi keretnek tekinthetők például a versenyjogi szabályok, míg a politikában a kampányfinanszírozás szabályai.

központi szerepet játszik az a felismerés ugyanis, hogy a politikát a résztvevők közötti verseny és együttműködés kettőssége jellemzi. A szociológia versenyre vonatkozó irodalmából pedig Max Webert érdemes kiemelni, aki a különböző szférákban zajló (természet, magánélet, gazdaság, politika) folyamatokat a szabályozottságuk, az intézményi kereteik mentén különböztette meg.

3. Versenyelméletek a politikatudományban

A szűkösség, és így a versengés is állandó eleme az életünknek, azonban nem minden esetben kerül a politika előterébe. Az emberi történelem nagyobb részében, ha versengtek is bizonyos szereplők a hatalomért, ezek az interakciók nem a nyilvánosság előtt és nem tömegek részvételével zajlottak. A demokratizálódás folyamatának eredményeképp azonban ez megváltozott, a szavazati jog kiterjesztése révén a társadalom jelentős, egyre nagyobb hányada vált a politikai verseny résztvevőjévé. A demokratikus rendszerek tudományos vizsgálata pedig ráirányította a figyelmet a versengés interakcióira is. A demokrácia és a verseny kapcsolatáról az első meghatározó gondolatok Joseph Schumpetertől származtak, de a politika és a piac analógiája elsősorban Anthony Downs munkásságának köszönhetően kapott lendületet. A racionális választás elmélete és a public choice kifejezetten a versengést helyezte a kutatások fókuszába, a formális közgazdaságtani modelleket politikai folyamatokra alkalmazva. Ezzel párhuzamosan, néha átfedésben, a pártrendszerek kutatói a verseny struktúrájára összpontosítva igyekeztek általános modelleket alkotni. Ebben a fejezetben az itt felsorolt irányzatokból emelek ki és dolgozok fel részletesen olyan kutatásokat, amik véleményem szerint jelentősen hozzájárultak a politikai verseny természetének megértéséhez.

3.1. A demokrácia és verseny összefüggései

A politikai versenyt legkésőbb Joseph Schumpeter *Kapitalizmus, szocializmus és demokrácia* című munkája óta a demokráciák egyik meghatározó jellemzőjének, sajátosságának tekintjük. Könyvében megfordította az általa „a demokrácia klasszikus doktrínájának” nevezett elméletet, amely szerint az egyének képviselőket választanak, hogy azok a közügyekben végrehajtsák a nép akaratát.

„Mi pedig meghatározzuk: a demokratikus módszer a politikai döntések meghozatalának az az intézményes rendje, amelyben az egyének a nép szavazataért folytatott versengő küzdelem révén szerzik meg a döntési jogkört”. (Schumpeter [1942] 1994, 269)

A demokrácia ebben a megközelítésben tehát egy módszer, eljárás, amit elsősorban a versennyel lehet jellemezni. Schumpeter nem a „népet” vagy az „állampolgárt” helyezi középpontba, a főszereplő a politikus, utólag alkotott megfogalmazásban a „politikai

vállalkozó”.⁸ Az, hogy a politikai piac kínálati oldalának a jelentőségét hangsúlyozza, egyértelműen megkülönbözteti a politikai versenyt Downs modellje alapján vizsgáló későbbi kutatóktól. Schumpeter széles körű hatását bizonyítja, hogy később ilyen alapokra helyezve alkotja meg saját demokrácia fogalmát Seymour Martin Lipset is.

„A demokrácia egy összetett társadalomban olyan politikai rendszerként definiálható, amely rendszeres alkotmányos lehetőséget biztosít a kormányzó tisztségviselők megváltoztatására, és olyan társadalmi mechanizmusként, amely lehetővé teszi a lakosság lehető legnagyobb részének, hogy a politikai tisztségre pályázók közötti választás révén befolyásolja a fontosabb döntéseket.” (Lipset [1960] 1981, 45)

Lipset szerint ez a meghatározás három konkrét feltétel meglétét feltételezi, nevezetesen (1) a legitim intézményeket meghatározó szabályrendszert, (2) a hivatalban lévő politikai tisztségviselőket és (3) a hatalom megszerzéséért küzdő kihívóikat. Lipset tehát kiemeli az intézmények szerepét a demokratikus folyamatban, és Schumpeterhez hasonlóan hangsúlyozza a hatalomért folytatott küzdelem kompetitív jellegét. Különbség, hogy Lipset a döntések állampolgárok általi befolyásolásáról ír, vagyis a keresleti oldalnak több jelentőséget tulajdonít, mint elődje.

A demokráciával foglalkozó kutatók közül nem mindegyik érintette explicit módon a verseny kérdését, elméleteik mégis rendszerint értelmezhetők versenyelméleti megközelítésben is. Bruce Ackerman (1993) két eltérő felfogását különbözteti meg a demokráciáknak, amit a saját, dualista megközelítésével állít szembe. Az egyik a jogi fundacionalizmus, amely a demokráciával szembeni legsürgetőbb kihívást a többség zsarnokságában látja. Ennek a veszélynek az elhárítására pedig olyan független intézményeket tekint alkalmasnak, amelyek képesek a mindenkori többség döntéseit felülbírálni – a demokratikus politikai rendszerekben ezt a jogi és elsősorban alkotmányos felülvizsgálatot végző bíróságok valósítják meg. A másik a monista megközelítés, ami a demokratikus elvekkel ellentétesnek tartja azokat a nem közvetlenül választott intézményeket, amelyek képesek felülről a többségi döntéseket. Ebben az esetben a demokráciát nem többség, hanem a kevesek zsarnoksága fenyegeti elsősorban, így ez az

⁸ Schumpeter szerint a gazdasági a növekedés motorja az innovációt végrehajtó vállalkozó, aki nem kielégíti a piaci igényeket, hanem újakat teremt. Bár ő maga a „politikai vállalkozó” kifejezést nem használta (McCaffrey és Salerno 2011), könnyen felfedezhető a párhuzam a politikáról és a gazdaságról alkotott elméletei között: a piacon és a közéletben sem a nép, a fogyasztók diktálnak (bár a kereslet kielégítése nyilvánvalóan fontos), hanem a politikusok, illetve a vállalkozók vezetnek.

irányzat megkérdőjelezi azoknak az intézményeknek a legitimitását, amelyek nem állnak közvetlen állampolgári ellenőrzés alatt. Ackerman elmélete, bár explicit módon nem hivatkozik rá, több ponton is szorosan összefügg a politikai versenyhez való viszonyal. Egészen pontosan azzal, hogy mi a verseny tétje és milyen korlátokat kell szabni a versengésnek.

A fundacionalista nézőpontból könnyen levezethető a verseny korlátok közé szorítására irányuló igény: a győztes felhatalmazása nem korlátlan, döntéseinek határait olyan intézmények jelölik ki, amelyek nem a versengés eredményeképp jönnek létre, hanem attól szándékosan függetlenek. A monista megközelítésben ezzel szemben a versenyt nem korlátozni, hanem kiterjeszteni kell, hiszen ez a legfontosabb eszköz az állampolgárok kezében a hatalom ellenőrzésére. Ackerman ennek az ellentétnek feloldására vezeti be az általa dualistának nevezett megközelítést, ami azon a felismerésen alapul, hogy a szavazók nem vesznek részt folyamatosan a politikai folyamatokban. A periodikusan megtartott választások így nem minden esetben alkalmasak annak a közvetlen ellenőrző funkciónak az ellátására, amit a monisták ideálisnak tartanak. A köztes időben az alkotmányos felülvizsgálatot végző intézmények látják el ezt a feladatot, ami azért összeegyeztethető a demokratikus elvekkel, mert felhatalmazásukat olyan különleges pillanatokban nyerték el, amikor nagy társadalmi mobilizáció átalakította az alkotmányos szabályokat. A bíróságok ezeknek a korábban kinyilvánított elveknek szereznek érvényt működésük során.

A dualista felfogást, ami egyfajta igazolását nyújtja az Egyesült Államok politikai rendszerének, egy olyan érvelés támasztja tehát alá, ami a politikai verseny sajátosságainak felismerésén alapul. A gazdaságban a piaci tranzakciók, az egyéni fogyasztói döntések rendkívül nagy számban és gyakorlatilag folyamatosan zajlanak. Ez egy olyan hatékony információs rendszert hoz létre, ami rövid idő alatt tud reagálni a rendelkezésre álló javak és erőforrások mennyiségében, illetve a fogyasztói preferenciákban bekövetkező változásokra – ezeket az információkat közvetítik az árak. A politikai részvétel periodikus jellege azonban ezt nem teszi lehetővé, ugyanis a politikai piacról nem csak az árak hiányoznak, de a tranzakciók száma is korlátozott. A választások és egyéb részvételi lehetőségek közötti időszakokat pedig a független intézmények segítségével hidaljuk át.

Ackerman elméletének egy másik kapcsolódási pontja az értekezés témájával a választás tétjének kérdése. A fundacionalista megközelítésben a választások tétje tudatosan korlátozva van, hiszen a többségi akarat mozgásterét a független intézmények előre kijelölik. Ez a

korlátozás nem csak az alapjogokra érvényes, gondoljunk csak például az államnak az egészségüggyel, az oktatással, vagy a szociális ellátással kapcsolatos kötelezettségeire, vagy például a szakszervezetek szerepére. Másrészt, szintén a politika sajátos jellege miatt, a verseny fenntartásának érdekében annak bizonyos mértékű korlátozására is szükség van. A piaci verseny egy külső szereplő által meghatározott keretek között zajlik, amiket a nyertes nem tud módosítani. A környezetvédelmi szabályok, a vámok, vagy éppen a minimálbér nem attól függ, hogy melyik autógyártó tud több személygépkocsit értékesíteni, a piaci hatalom a közjogi hatalomtól élesen elválasztható. A politikai többség ezzel szemben képes lehet átalakítani a verseny kereteit, a választási rendszert, a kampány és pártfinanszírozás szabályait vagy például ellenőrizheti a médiát. Ezt a képességet a verseny fenntartása érdekében rendszerint nehezen megváltoztatható, alkotmányos védelem alatt álló szabályok korlátozzák.

3.2. A verseny, mint mechanizmus

A verseny mechanizmusainak modellezésével foglalkozó kutatások kétségkívül legmeghatározóbb irányzatának, a racionális választás elméletének politikatudományi megalapozása Anthony Downs *An Economic Theory of Democracy* (1957) című könyvéhez kötődik. Elmélete Duncan Black (1948) medián szavazó elméletén és Harold Hotelling (1929) térbeli versenyt vizsgáló kutatásain alapul. Downs modelljében a választók a pártok pozícióit egy, vagy több szakpolitikai és ideológiai dimenzióban vizsgálják meg és hasonlítják össze saját preferenciáikkal. Legegyszerűbb formájában ezt a teret egy egyenesként képzelhetjük el, amelyen a választók egyéni preferenciái egycsúcsú eloszlásban (single peaked preferences) jelennek meg. Az egycsúcsúság jelentősége, hogy meghatározható az egyenesen egyetlen olyan érték, amit az állampolgár a leginkább kívánatosnak tart.⁹ Szavazatát úgy fogja leadni, hogy a maximalizálja az elérhető hasznosságát, vagyis azt a pártot választja, akinek az ajánlata a legközelebb van ehhez a csúcshoz. A pártpreferenciát ez a közelség fogja meghatározni, így ebben a modellben nagy szerepet kap a medián szavazó, akihez közelítve lehet megszerezni a lehető legtöbb szavazatot.

⁹ Az egycsúcsúság kifejezés abból az alakzathoz ered, amit akkor kapunk, ha egy egyenesen ábrázoljuk a preferenciákat. Akkor teljesül, ha minden egyén számára van egy leginkább preferált végkimenet, és ahogyan távolodunk ettől a ponttól, egyre kevésbé kedvelt alternatívákat találunk.

Downs elméletéből következik, hogy elsősorban a kétpártrendszerekben a pártok programjainak, politikai ajánlatainak ehhez a medián ponthoz kell konvergálniuk. Ez alapozza meg a centripetális verseny elméletét, ami egy olyan kívánatos helyzetre utal, ahol a szereplők nincsenek például a szélsőséges politikai igények kielégítésére ösztönözve, ennek köszönhetően viszonylagos stabilitás alakulhat ki. A választási szisztéma és a pártrendszer azonban ezzel a folyamattal ellentétes hatást kiváltó ösztönzőket tartalmazhat, így a Downs-féle egyensúlyi ponttal szemben kialakulhat centrifugális versengés is (Calvo és Hellwig 2011). A modell nagy hatást gyakorolt a későbbi kutatásokra, de a következőkben olyan megközelítéseket is bemutatok, amelyek a medián szavazóra és a pártok közötti konvergenciára alapuló elmélettel szemben kritikát fogalmaztak meg.

A politikai verseny elméletének megalapozásában megítélésem szerint kiemelkedő szerepet játszott Gordon Tullock *Entry Barriers in Politics* (1965) című munkája is, ami a közgazdaságtani szemléleten alapuló jellemzését és magyarázatát adja a politikai verseny mechanizmusainak. Tullock kiindulópontja az, hogy a kormányzati hatalom leginkább a természetes monopóliumokhoz hasonlítható. Ennek a piaci struktúrának az a sajátossága, hogy a teljes keresletet egyetlen cég képes a lehető legalacsonyabb áron, vagyis a leghatékonyabban kielégíteni (Posner 1969). A hatalomgyakorlást meg lehet osztani különböző intézmények, hatalmi ágak között, a kormányzás történhet koalíciós formában, azonban a rendelkezésre álló szakpolitikai alternatívák közül csak egy valósulhat meg. Az állampolgár, a piacon vásárló fogyasztóval ellentétben, nem váltogathat tetszés szerint különböző adótörvények, vagy éppen közlekedési szabályok között. A szűkösség tehát az ökológiai versenyhez és a piaci versenyhez hasonlóan a politikának is elkerülhetetlen részét képezi. Tullock magyarázata szerint a természetes monopóliumok kezelésére alapvetően három módszer van. Először is az, ha engedjük őket szabadon működni. Másodsor, ha szigorú szabályok közé szorítjuk a működésüket és harmadszor, ha köztulajdonba vesszük őket. Úgy véli, a kormányzás esetében egyik sem nyújt megoldást arra, hogy biztosítsuk a politikai piac hatékonyságát. Az első esetben állampolgárok nem gyakorolnak ellenőrzést a kormányzat felett, ami despotizmushoz vezetne. A szabályozás szintén nem jelent megoldást a problémára, ugyanis nehéz megállapítani, ki képes ellenőrizni az államhatalmat, ki alkotja meg és kéri számon a hatalomgyakorlókra vonatkozó előírásokat? A demokratikus politikai rendszerekben ezt a funkciót egyrészt a választópolgárok, másrészt egyes független intézmények látják el, de Tullock számára a problémát éppen az jelenti, hogy a törvények megalkotásának és betartatásának monopóliuma a mindenkor kormányzó többség kezében

van. A piaci monopóliumot külső szereplők korlátozzák normatív eszközökkel, a kormányzati hatalom birtokosa azonban szabályalkotó is. A harmadik megoldási lehetőséggel kapcsolatban azért vannak fenntartásai, mert az állam nyilvánvalóan köztulajdonban van, de működtetését mégis magánszereplők, a politikai pártok látják el.

Tullock közgazdaságtani megoldást keresett az államhatalom, mint természetes monopólium kezelésére, ehhez pedig egy cementgyár működtetését használta analógiaként. Gondolatkísérletében egy olyan cementüzem irányítását kell megoldani, ami egy kicsi, elszigetelt szigeten működik. Az iparág kritikus jelentőséggel bír a lakosság számára, a méretgazdaságosság miatt pedig egyetlen vállalkozás uralja a teljes piacot. A hatékony működés biztosítására vonatkozóan a magas belépési küszöbök jelentik az elsődleges problémát: ahhoz, hogy egy új versenytárs megjelenjen, rendkívüli erőforrásokra lenne szükség, aránytalanul magas kockázat mellett. Hogyan tudják ilyen körülmények között biztosítani a szigetlakók, hogy a lehető legkedvezőbb feltételek mellett működjön a gyár?

Tekintettel arra, hogy a fentebb említett három lehetőség egyikétől sem várhatnak kielégítő eredményt, megvásárolhatják a monopol helyzetben lévő gyárat, és működtetését periodikus rendszerességgel aukció keretében rábízzák arra, aki a legalacsonyabb árak mellett hajlandó folytatni a termelést. Azzal, hogy a cement előállításához szükséges infrastruktúra köztulajdonba kerül, és a működtetésére pályázni lehet, a potenciális versenytársak számára jelentősen csökkennek a belépési költségek. Tullock azonban arra hívja fel a figyelmet, hogy ez a módszer egy sor másik problémához vezet. A cement ára például nem lehet a menedzserek kiválasztásának egyetlen szempontja, biztosítani kell a köztulajdonban lévő gyár folyamatos karbantartását, vagy fejlesztését is. Így a kiválasztás során egy igen összetett döntési helyzetet kell megoldania az állampolgároknak, amit tovább nehezít a preferenciák aggregálásának problémája. Ezek olyan alapvető kihívások a politikai versenyben, amikkel a politikatudomány hosszú ideje, részletesen foglalkozik, mint például a választók informáltsága vagy a választási rendszerek igazságossága. Mivel az állampolgárok szükségképpen hiányos információkkal és szakértelemmel rendelkeznek, így döntéseik során kevésbé hatékony alternatívákat is elfogadhatnak. Ennek, illetve a piaci értelemben vett profit hiányának tudható be, hogy a választások győzteseinek rendszerint előre rögzített díjat kapnak a munkájukért. Amikor az elképzelt sziget lakói aukcióra bocsájtják a cementgyár működtetését, logikus lenne olyan megállapodást kötni, aminek az értelmében a menedzsment a profit arányában részesül díjazásban. Egy ilyen megoldás azonban

elképzelhetetlen a politikában, és nem csak azért, mert a profit nehezen értelmezhető a kormányzás keretei között. Jogos feltételezés, hogy a szavazók helytelennek tartanák, ha a kormányzó pártok a költségvetési bevételek egy meghatározott százalékát tehetnék zsebre. A fix díjazás azonban olyan helyzetet teremt, ahol a másképp nem realizálható bevételeket a hatalmon lévő „menedzsment” úgy igyekszik megszerezni, hogy olyanokat foglalkoztat, akiknek a hozzájárulása nem vállalat, hanem a vállalkozó számára értékes. A cementgyár analógiájára lefordítva, a menedzsment abban lesz érdekelt, hogy a sikeres pályázat után az üzem dolgozóit a sajátjaira cserélje le. Ezt megakadályozandó az állampolgárok olyan feltételeket szabhatnak a menedzsmentnek, ami védi a gyárban dolgozók státuszát. Ez gyakorlatilag olyan, mint a közszolgáknak biztosított különleges jogállás.

Az eddig ismertett tényezők következményeképp a cementgyár irányítása rendkívül korlátozott előnyökkel jár. Egy potenciális versenytársnak pedig még a csökkentett belépési küszöbök ellenére is jelentős erőfeszítést jelenthet, hogy olyan alternatív ajánlatot nyújtson, amivel képes megnyerni a következő aukciót és átvenni az üzem működtetését. Koránt sem egyértelmű, hogy akad-e olyan szereplő, aki erre vállalkozik és kihívja az inkumbens menedzsmentet. A sziget lakosságának viszont határozottan az az érdeke, hogy verseny alakuljon ki. Ezért dönthetnek úgy, hogy a kihívóknak intézményesen biztosítanak erőforrásokat, ezzel ösztönzik őket a versenyzésre. Átfordítva ezt a politikai dimenzióra, a mindenkori ellenzéket a demokratikus rendszerek több különböző módon támogatják. Egyrészt gyakran részesülnek anyagi támogatásban, másrészt bizonyos hivatalokat is megszerezhetnek.

Tullock hozzájárulása a politikai verseny elméletének kutatásához nem az, hogy az itt bemutatott jellemzőket elsőként fedezte fel, hanem hogy képes volt őket levezetni a verseny logikájából. A cementgyár analógiája sajátos, közgazdaságtani magyarázatot nyújt például arra, miért alakul ki a professzionizált bürokrácia és közszolgálat, és miért jön létre a politikai patronázs. Ami még fontosabb, megállapítja, hogy a demokráciákban a verseny nem egyszerűen lehetőség, hanem olyan létfontosságú folyamat, amit akár intézményi eszközökkel is fenn kell tartani. Márpedig, a közhatalom monopoljellegéből és a demokratikus rendszerek működéséből sem következik feltétlenül, hogy kialakul a versenyhelyzet. Sőt épp ellenkezőleg, a természettudományokban ismert kompetitív kizárás elvéhez hasonlóan nagyon is elképzelhető, hogy a demokratikus rendszerek monopolizálódnak. Tullock ezzel kapcsolatban csak a versenytársakra ható ösztönzőkről ír,

de ugyanígy elképzelhető, hogy a politika keresleti oldalán is zajlanak hasonló folyamatok. Ádám Zoltán például a Magyarországon kialakult domináns pártrendszernek egy olyan sajátos magyarázatát adja, ami szerint ez a monopolizálódás sok szereplő számára a tranzakciós költségek csökkenésével jár (Ádám 2019).

Kaare Strom (1989) a versenynek három eltérő politikatudományi felfogását különbözteti meg. Az első megközelítés a támadható piacok közgazdaságtani elméletével rokonítható (contestability). Ez az elmélet a tökéletes versenyt generalizálja olyan piacokra vonatkozóan, amelyeken sajátos jellemzőik miatt nem érvényesülnek a klasszikus modell feltételei, elsősorban a szereplők nagy száma (Brätland 2004). Ígéretes megközelítést jelent ez a politikatudomány számára, hiszen a politikai piac pontosan ilyen sajátos jellemzőkkel bír. A hatalomgyakorlás nem osztozik minden szereplő, a szélsőséges fragmentáció pedig, ami a tökéletes verseny modelljének fontos tétele, kifejezetten rontja a politikai folyamatok hatékonyságát. A támadható piacok elméletében azonban ez az atomizált struktúra nem feltétele a hatékonyságnak, ugyanis a verseny pusztán lehetősége elegendő az optimális eredményhez. A vállalatoknak oligopol, vagy akár monopol pozícióban is úgy kell viselkedniük, mintha tökéletesen versenyző piacon működnének, ellenkező esetben ugyanis új kihívók jelenhetnek meg. Ez a megközelítés jól párhuzamba állítható a politikai versennyel kapcsolatos tapasztalatainkkal, egyrészt mert a pártrendszerek sokkal inkább hasonlítanak az oligopol piacokra, másrészt pedig mert rendszeresen előfordul, hogy a választások eredményeként egyetlen párt monopol helyzetbe kerül a közhatalom gyakorlásában. A politikai verseny ennek ellenére nem szűnik meg, a győztes pártra ugyanúgy hatnak a piac törvényei.

Annak, hogy ez valóban így legyen, alapvető feltételét jelentik az alacsony belépési korlátok. A gazdaságban ezeket a piacra történő belépéshez szükséges tőkebefektetés mértéke, illetve az esetleges jogszabályi korlátozások határozzák meg.¹⁰ Előbbinek a pártfinanszírozás rendszere, utóbbinak a választási rendszer feleltethető meg a politikai versenyben. Ez a megközelítés tehát elsősorban a politikai verseny intézményi környezetére helyezi a hangsúlyt. A támadhatóság kapcsán Strom az új szereplők belépésének esélyét, lehetőségét helyezi a középpontba. Ezt pedig a választási eredmények arányosságának és a pártrendszer

¹⁰ A belépéshez szükséges tőke mértéke mindig piacspecifikus, az határozza meg milyen eszközökre, tudásra, egyéb erőforrásokra van szükség ahhoz, hogy részt vegyen egy vállalat a versenyben. Ez azonban sokkal könnyebben meghatározható mondjuk egy fodrászüzlet indítása, vagy egy új autógyár létrehozása esetében, mint például egy új párt alapításakor.

töredezettségének mérésével vizsgálja. Az arányossági mutató alkalmazásának magyarázata, hogy a listás rendszerekben a kisebb támogatottsággal bíró új szereplők bejutása a törvényhozásba könnyebb, a többségi típusú és így aránytalanabb szisztémák azonban nem kedveznek nekik, így csökken a támadhatóság. A töredezettséget pedig azért emeli be, mert a stabilizálódó, intézményesült pártrendszer szintén kevesebb új szereplőre, így csökkenő versengésre utal.

Vitathatatlan, hogy a támadhatóság a verseny alapvető feltétele. Az azonban nem egyértelmű, hogy a választási eredmények arányossága és a pártrendszer töredezettsége mennyiben alkalmas ennek vizsgálatára. A támadhatóság megvalósulhat akkor is, ha intézményesült pártok jelentik a fenyegetést, gondoljunk csak egy klasszikus kétpárti váltógazdaságra. Másrészt a magas töredezettség, attól függően, hogyan oszlik meg a politikai térben, csökkentheti a támadhatóságot.

A Strom által megkülönböztetett másik elméleti irányzat a szereplők közötti érdekkonfliktust helyezi középpontba. Vagyis a pártok közötti versenyt az ideológiai és közpolitikai céljaik közötti különbségek határozzák meg és a versengés mértéke a választás tétjének függvényében változik és minél inkább polarizált a pártrendszer annál intenzívebb. Az intézményi környezet ebben a megközelítésben is fontos szerepet kap: ha a győztes felhatalmazása jelentős (például unitárius, centralizált államokban) és nincsenek olyan mechanizmusok, amik a vesztesek befolyását részlegesen megőriznék (mint a többségi választási rendszerekben), ott élesebb a verseny. Strom ezt egyrészt a kormányok cserélődésében (alteration) próbálja megragadni. Ennek érdekében azon pártok mandátumainak az arányát számítja ki, amelyek kormányból ellenzékbe kerültek, vagy fordítva. A másik alkalmazott mutatót rezponzivitásnak nevezi, ez azoknak a győztes pártoknak az aránya, akik kormányzati pozícióba kerültek. A győzelem definíciója itt az abszolút többség megszerzése, vagy pedig a szavazatarányok növekedése az előző választáshoz képest.

A harmadik irányzatot Strom teljesítményérzékenységnek nevezi, amivel arra utal, hogy a választás eredményére, vagyis a verseny végkimenetelére a résztvevők jelentős hatást gyakorolnak. Ebben a felfogásban a versengés akkor nagyobb, ha a pártok hatékonyan képesek befolyásolni a szavazók magatartását, ez pedig egyrészt a meggyőzhető választók arányától és a meggyőzés várható sikerétől függ. Mint megjegyzi, elsődlegesen ez az irányzat dominál a verseny intenzitásának mérésével foglalkozó kutatásokban, ahol a

versengés mértéke az eredmények bizonytalanságától, kiszámíthatatlanságától függ. Ennek a dimenzióknak a vizsgálatához Strom két mutatója a szorosság és a volatilitás. A szorosságot a két legnagyobb párt mandátumaránya közötti különbségeként adja meg, míg a volatilitáshoz a Pedersen-féle illékonysági indexet használja.

Bartolini a politikai versennyel foglalkozó kétrészes írásában bővebb kifejtését adja a fogalomnak (Bartolini 1999, 2000). Olyan társadalmi viszonyt tekint, ami egymással tudatosan rivalizáló, autonóm szereplők közötti interakciók rendszereként írható le. Valójában, Geroge Simmel (2014) már említett munkásságára alapozva, négy ilyen interakciós viszonyt különböztet meg, amelyek közül az egyik a verseny, a másik három a konfliktus, a tárgyalás és az együttműködés.

A verseny és a konfliktus hasonló olyan szempontból, hogy a másik két esettel ellentétben a résztvevők nem hajlandók az egyedi érdekeiket egy közös érdek érvényesülésének alárendelni. A két interakció közötti különbség abból fakad, hogy a konfliktusban résztvevő feleknek nincsen közös elérendő célja. A verseny azonban annyiban az együttműködéssel mutat rokonságot, hogy a szereplők között egyhangú egyetértés van az elérendő célok tekintetében. Eltér azonban abban a tekintetben, hogy együttműködés esetében hajlandók a cél érdekében alávetni az egyéni érdekeiket is. A közös és eltérő célok megkülönböztetése itt némi magyarázatot igényel. A verseny és a konfliktus során egyaránt valami olyat akarnak a résztvevők megszerezni, amit csak az egyikük birtokolhat. Ez a díj, a „prize”, nem azonos a szereplők által kijelölt, elérendő célokkal. A választásokon a pártok szavazatokért, a szavazatokkal megszerezhető mandátumokért, illetve a mandátumok révén birtokolható hatalomért versengenek. Céljaik azonban rendszerint különböznek, például teljesen eltérő közpolitikai intézkedéseket akarnak megvalósítani.

Bartolini abból a szempontból is megkülönbözteti a versenyt a többi interakciótól, hogy míg a konfliktus esetében a szereplők érdekei egymást kizáróak, a tárgyalás esetében összeegyeztethetők, az együttműködés esetében pedig egyenesen kiegészítik egymást, addig a verseny során, bizonyos szempontból irrelevánsak. Pontosabban fogalmazva, a résztvevők számára a többiek érdekei nem számítanak. Ebből is fakad az a különbségtétel, ami az interakció módjára vonatkozik és amit Bartolini Simmeltől emel át: A verseny során a szereplők saját erejüket nem a fordítják szembe a riválisukkal, hanem a saját céljuk elérésére használják. Olyan módon, hogy a felületes szemlélő azt hiheti, a rivális nem is létezik (Simmel 2014, 48). Erre példa egy futóverseny, ahol a résztvevők igyekeznek a másiktól

jobban teljesíteni, de közvetlenül nem akadályozzák egymást. Ez egy idealizált felfogása a versenynek, ami nem mindig felel meg annak, amit a politikában tapasztalunk. Sőt, bizonyos szempontból ellentétben áll a második fejezetben bemutatott ökológiai megközelítéssel, ami a versenyt a résztvevők egymásra gyakorolt negatív hatásaként is értelmezi. Ennek az ellentmondásnak a magyarázata véleményem szerint az, hogy Simmel igyekszik megkülönböztetni a versenyt a konfliktustól. Álláspontom szerint a politikai versenynek is jellemzője a szereplők egymásra gyakorolt negatív hatása, azonban az rendszerint olyan strukturált keretek között zajlik, amelyek ezt a hatást korlátozzák.

Strommal ellentétben Bartolini nem a verseny különböző modelljeit, vagy irányzatokat különböztet meg, hanem a versengés előfeltételeit azonosítja. Ennek ellenére, ahogyan azt ő maga is megjegyzi, munkája átfedésben van Strom itt már részletesen feldolgozott kutatásával. Bartolini szerint a verseny előfeltételei a támadhatóság, az elérhető választók, az „eldönthetőség”, ami a jól differenciált alternatívákra vonatkozik, és végül az inkumbensek sérülékenysége. Egyértelmű átfedés az első feltétel, vagyis a támadhatóság esetében ismerhető fel, amit Stromhoz hasonlóan Bartolini is a politikai piacra való belépés feltételeivel azonosít és három elemre bont. Ide tartoznak egyrészt a választásokon való indulás normatív, jogi feltételei, azok a követelményeket, amit egy jelöltnek, vagy pártnak teljesítenie kell annak érdekében, hogy a szavazólapon szerepelhessen. Jellemző formája ennek az ajánlásgyűjtés, vagy kaució fizetés, illetve a pártalapításhoz, a jelölt- és listaállításhoz előírt adminisztratív követelmények. Másrészt azok a feltételek, amiket a szereplőknek teljesíteniük kell a mandátumszerzéshez. Ilyen a jogi és az effektív küszöb, előbbi a jogszabályban meghatározott szavazatarány, ami minimálisan szükséges a mandátumszerzéshez, utóbbi pedig a választási formulából adódó szavazatszám, ami alatt nem szerezhetsz képviseletet egyetlen szereplő sem. Én ide sorolnám továbbá azokat a tényezőket is, amelyek elsősorban szintén a választási formulából erednek, de nem a mandátumhoz jutást, hanem a többség megszerzésének lehetőségét befolyásolják. Ezeket a választási szisztéma torzításaival, egyes pártok alul, vagy felülreprezentálására való hajlamával fejezhetjük ki. Harmadrészt pedig a versenyben való részvételhez szükséges anyagi és emberi erőforrásokhoz, információkhoz és tudáshoz, a nyilvánossághoz és a sajtóhoz való hozzáférés. Ez a versengéshez, illetve a sikeres választási részvételhez szükséges feltételek széles skáláját fedi le, amit gyakran azon az inkumbensek által élvezett előny mértékével jellemezzük.

A fentiekből egyenesen következik, hogy ha célunk a politikai verseny élénkítése, akkor csökkenteni kell a belépést akadályozó feltételeket. De ahogyan arra Bartolini is felhívja a figyelmet, a belépési korlátok lényeges funkciója, hogy megakadályozzák a túlzott töredezettséget. Itt élesen elhatárolja a verseny közgazdasági és politikai felfogását (Bartolini 1999): „A spektrum másik végén, a politikában tudjuk, hogy ellentétben a gazdasággal, a töredezettséggel járó nagy számú szolgáltató valószínűleg nem erősíti a tökéletes versenyt, hanem politikai káoszhoz vezet.” A második fejezetben már érveltem amellet, hogy ennek az elhatárolásnak kisebb jelentőséget tulajdonítok, hiszen a tökéletes verseny szigorúan elméleti állapota a közgazdaságtanban is egyfajta „anti-verseny”, ami a valódi verseny elemeit nélkülözi: nincs árverseny, nincs innováció, az eladók és a termékek megkülönböztethetetlenek egymástól.

Míg az első tényező az intézményi keretekhez, a második a politika keresleti oldalához tartozik: ez az elérhető szavazók száma. Ahhoz, hogy a választáson a korábbihoz képest eltérő eredmény születhessen, vagy új szavazókra van szükség, vagy olyanokra, akik hajlandók másképpen voksolni. Ha az új politikai szereplők korlátok nélkül beléphetnek a piacra, de ott nincsenek számukra elérhető szavazók, akkor a verseny intenzitása nyilvánvalóan nem változik meg. Ha pedig a szavazók közül egy sem hajlandó megváltoztatni a voksát választásról választásra (és új szavazók sincsenek), akkor ugyanaz az eredmény ismétlődik meg újra és újra. A saját kiegészítésem ehhez a feltételhez az, hogy nem az elérhető, meggyőzhető szavazók abszolút számának van itt jelentősége, hanem a mandátumszerzéshez és a többség megszerzéséhez viszonyított arányuknak. Ennek egyik kézenfekvő módja az lehet, ha az elérhető szavazók számát a kizárási küszöbhez viszonyítjuk.¹¹

Bartolini a keresleti oldal tárgyalása során a Duncan Black (1948) és Anthony Downs (1957) által felállított medián szavazó modell korlátaira is rámutat. A modell ugyanis teljes szavazat-rugalmasságot feltételez, vagyis a politika szereplők által kínált alternatívák között az állampolgár szabadon választ, azok alapján bármikor megváltoztatja a pártpreferenciáját. Ezzel Bartolini szerint több probléma van, az első a szavazás paradoxonaként elhíresült ellentmondás. A szavazás, illetve a döntés meghozatalához szükséges információszerzés költségekkel jár, miközben egyetlen voksnak az eredményre gyakorolt hatása az esetek

¹¹ A verseny méréséről szóló alfejezetben részletesen bemutatom a kizárási küszöböt és az azt alkalmazó eljárásokat is. Itt csak arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy az elérhető szavazók mennyiségét relatív értelemben kell használnunk.

többségében elhanyagolható – tehát költség-haszon szempontból a részvétel nem éri meg. Azok az instrumentális elméletek, amelyek szerint a szavazó a voksára valamilyen cél eléréséhez szükséges eszközként tekint, nem képesek önmagukban megmagyarázni azt, miért vesznek részt az állampolgárok nagy arányban a választásokon. Ezt az ellentmondást rendszerint az expresszív modellel oldjuk fel, vagyis azt feltételezzük, hogy az állampolgári részvétellel járó érzelmi kielégülés motiválja a választókat arra, hogy mégis elmenjenek szavazni. Bartolini rámutat, hogy a kettőt egymástól nem lehet elválasztani, aki expresszív indíttatásból vesz részt a választáson az a szavazófülkében nem válhat hirtelen tisztán haszonmaximalizáló szavazóvá. Ennek a verseny szempontjából nagy jelentősége van, ugyanis az instrumentális szavazóról feltételezhető a rugalmasság, az expresszív szavazó azonban azonosul a pártokkal, érzelmi indíttatásból dönt, így preferenciája sokkal nehezebben változik meg. Ebben a megközelítésben tehát sokkal kevesebb az elérhető, meggyőzhető választó.

Másik fontos kritikája a medián szavazóra alapozott modellel szemben az, hogy ha előretekintő szavazókat feltételezünk, vagyis a választók kizárólag a pártok szakpolitikai ajánlatait veszik figyelembe, akkor semmi sem kényszeríti a politikusokat arra, hogy ígéreteiket betartsák. Ha a szereplők az újráválasztásuk érdekében fontosnak tartják, hogy a választási programjukat legalább valamilyen mértékben megvalósítsák, akkor abból indulnak ki, hogy a szavazók visszatekintenek a múltra és az alapján döntenek. Bartolini is megjegyzi, hogy a két logika vélhetően egyszerre munkál a választókban, csak hogy ez nagyban megnehezíti a medián szavazó modelljének alkalmazását, hiszen egy olyan dimenzióval bővül ki a viselkedési minta, amit az elmélet eredeti formájában nem vesz figyelembe.

Bartolini harmadik tényezője a politikai ajánlatok differenciációja, amit eldönthetőségnek nevez. Downs modelljében a szavazók a pártok között a szakpolitikai ajánlatok hasznossága alapján választanak. Szerinte azonban ez ellentétes azzal a feltételezéssel, hogy a politikai verseny egyensúlyi pontja a medián szavazó preferenciáihoz konvergáló programokkal érhető el. Hasonlóan a piaci tökéletes verseny paradoxonához, a politikai verseny is megszűnik, ha a pártok ajánlatai nem megkülönböztethetők. Downs modelljének két másik előfeltevése, hogy a választói preferenciákat a pártverseny nem alakítja, tehát exogének és a folyamat során nem változnak, vagyis stabilak. Bartolini három típust különböztet meg az alapján, hogy a két feltételt adottnak vesszük-e: ha a választók preferenciái valóban stabilak

és exogének, akkor preferencia-vezértelt verseny alakul ki; ha változékonyak, de exogének, akkor heterodirekcionális, vagyis széttartó verseny jön létre; ha változékonyak és endogének, akkor pedig preferencia-formáló a verseny. Negyedik típus azért nem azonosítható, mert ha a preferenciák rögzítettek, akkor a pártverseny nem alakíthatja őket. Az első, preferencia-vezértelt verseny a Downs-féle modellek alapvető feltétele, ilyenkor a pártok feladata, hogy alkalmazkodjanak a szavazók igényeihez, hiszen befolyásolni nem tudják őket. A második esetben szintén elsősorban alkalmazkodni próbálnak, de nem rögzített, hanem rövid távon változékony preferenciákhoz, ez vezet a széttartó versenyhez. Ha azonban a harmadik típust vesszük alapul, akkor a pártok nem arra tesznek kísérletet, hogy pusztán lekövezzék a választók igényeit, vagy azok változását, hanem megpróbálják meggyőzni őket és megváltoztatni a preferenciáikat. Ha ezt a feltevést érvényesnek fogadjuk el, akkor a pártok ajánlatainak megkülönböztethetősége kulcskérdéssé válik.

Amiről itt írok, az teljesen összhangban van azokkal a dilemmákkal, amikkel a közgazdaságtan kutatói szembesültek. A tökéletes versenyben a vállalatok árelfogadók (price takers), hiszen a modell alapja, hogy egyetlen szereplő sem képes egyedül megváltoztatni az egyensúlyi árat. A különbség csak az, hogy az ár helyett a preferenciák szerepelnek Bartolininél. Másrészt, amit a megkülönböztethetőségről írok, azt a gazdaságban termékdifferenciációként említik és Chamberlin monopolisztikus verseny elméletének az egyik alapvető eleme, ahogyan azt a 2.2. fejezetben is ismertettem (Chamberlin 1969). Figyelemreméltónak tartom, hogy miközben Bartolini meglehetősen szkeptikus a politikai verseny piaci analógiáival szemben, ugyanazokat az ellentmondásokat fedezi fel, amikkel a gazdaságtudomány művelői is szembesültek. Sőt, ez a dilemma arra is rávilágít, hogy bár Downs munkáját minden jel szerint Schumpeter inspirálta, köztük megközelítésében jelentős különbségek vannak. Hiszen, ahogyan azt korábban bemutattam, Schumpeter mind a gazdaságban, mind a politikában a vezetők preferencia-alakító szerepét hangsúlyozta (lásd a vállalkozók által végzett innovációs tevékenységet), és demokráciafelfogása markánsan tagadja, hogy a politikusok a választói igények semleges kielégítői.

Bartolini az ajánlatok kapcsán nem csak a keresleti oldallal (szavazók) foglalkozik részletesen, de a kínálattal is. Szerinte egy ajánlat akkor nem megkülönböztethető, ha egyáltalán nem is teszik meg, ha a tartalma nem egyértelmű, ha nem tér el érdemben a többi ajánlattól, vagy ha nem egyértelmű az ajánlattevő személye. Úgy véli, az alacsony differenciáció a verseny elkerülésére irányuló magatartásra utal és ennek három esetét

különbözteti meg. Először is, a politikai szereplők érdekeinek és céljainak eléréséhez olyan struktúrára van szükség, ami bizonyos ajánlatok korlátozását, vagy teljes kizárását igényli, mert azok a verseny alapvető feltételeit érintik. Az egymással versengő pártoknak együtt kell működniük a politikai rendszer túlélése érdekében, meg kell akadályozniuk a túlzott polarizációt, fent kell tartaniuk a demokratikus intézmények legitimitását és működését. Vagyis a rendszer kereteinek megőrzése megköveteli, hogy a szereplők együttműködjenek, összejátsszanak.

Másodszor, a szereplők saját érdekeik érvényesítése és céljaik elérése érdekében szövetkezhetnek, és korlátozhatják a versenyben megjelenő politikai ajánlatok terjedelmét. Bartolini azt hangsúlyozza, hogy a politikában számos olyan ösztönző működik, ami elsősorban nem az egymással szembeni versengést, hanem a pártok összejátszását erősíti, túl a politika alapvető szabályainak meghatározásán. A közhatalom gyakorlásának exkluzivitása, monopol jellege erős méretgazdaságossághoz vezet – ez Tullock kiindulópontja is. A méretgazdaságosság szempontjai a duopol, vagy legalábbis oligopol versengést kényszerítik ki (Bartolini itt az oligarchikus kifejezést használja), ami a versengő szereplők számának csökkenését, a szövetségkötést, az összejátszást igényli. Továbbá a politikai verseny több, időben és térben elválasztható színtéren zajlik. Nem ér véget a választások eredményével és a mandátumok allokációjával, hanem folytatódik a törvényhozásban és a kormányzásban a pozíciók szétosztásával, ahol a versengés helyett az együttműködés, az egyezkedés jelentősége felértékelődik.

Bartolini ezt összekapcsolja a pártok viselkedését magyarázó elméleti modellekkel, amelyeket Kaare Strom (1990) foglalt össze: ezek a szavazat-orientált, a hivatal-orientált és a program-orientált modellek. A szavazat-orientált pártok, ahogyan nevük is mutatja, a lehető legtöbb szavazat, vagy legmagasabb szavazatarány elérésére törekednek. Ez a viselkedés az, ami Downs elméletének a kiindulópontját adja, hiszen egy ilyen párt számára elsődleges jelentőséggel bír a medián választó megszólítása és így a lehető legtöbb támogató megszerzése. Ez a modell azonban koránt sem érvényes minden párt esetében. Vannak, akik meggyőződésből hajlandók népszerűtlen, megosztó álláspontokat elfoglalni közéleti kérdésekben, és nem törekednek a medián választó preferenciáinak kielégítésre. Mások szűk, specifikus érdekekkel rendelkező társadalmi csoportok képviselőire törekszenek, vállalva akár az ezzel a stratégiával járó rétegpárti szerepet is. A hivatal-orientált pártok fókuszában nem a szavazatok mennyiségi maximalizálása, hanem a közhivatali pozíciók

elfoglalása áll. Stromnál az ő céljuk a hivatallal járó előnyök megszerzése és nem sorolja ide azokat a pártokat, akik a jövőbeni választási siker reményében, vagy valamilyen szakpolitikai program megvalósítása érdekében koncentrálnak a pozíciók megszerzésére. Ezt a megközelítést a magam részéről azért vitatom, mert azon a Strom által is megkérdőjelezett feltételezésen alapul, hogy ezek a statikus viselkedési modellek. Ha így lenne akkor valóban, a jövőbeni választási előnyök reményében hivatali posztokra törő pártokat is szavazat-orientálnak tekinthetnénk. Ha azonban elfogadjuk, hogy a pártok viselkedése dinamikusan változik, akkor egy szereplő viselkedhet hivatal-orientált módon azért, hogy a következő választásokon, a hatalmi pozíció előnyeit és erőforrásait, vagy az abból fakadó hitelességet felhasználva már szavazat-maximalizáló stratégiát követhessen. Mindenesetre a hivatal-orientált párt jellemzője, hogy hajlandó lemondani arról, hogy több szavazót szólítson meg akkor, ha ez akadályozná a hivatalszerzést. Előfordulhat például, hogy bizonyos üzeneteket nem fogalmaz meg, egyes versenytársakat nem támad abban a reményben, hogy így koalíciós pozícióba kerülhet. Nem minden párt tartja elsődlegesnek a hatalmi pozíciók megszerzését, ezt támasztja alá az, hogy számos olyan példát ismerünk, amikor a kisebb koalíciós partnerek hajlandók voltak lemondani a kormányzásról a ciklus alatt. A program-orientált pártok meghatározott közpolitikai intézkedések megvalósítását tartják a legfontosabbnak. Így például a koalíciós megállapodások esetén a hatalmi pozícióknál fontosabb számukra az ideológiai kompatibilitás, a konkrét szakpolitikai területekre gyakorolt várható befolyás.

Értelmezésem szerint Bartolini úgy tekint a három felvázolt viselkedési modellre, mintha a versengő interakció csak az első esetben lenne meghatározó, míg a másik kettőben elveszítené a jelentőségét. Ezt szintén vitatom, ugyanis mindhárom esetet egyaránt jellemzi a szűkösség, az elérni kívánt cél oszthatatlansága, exkluzivitása. A szavazatokért folyó, a közhatalmi pozíciókért folytatott, illetve a közpolitikai programok megvalósításáért zajló versengés egyaránt tekinthető zéró összegű játszmának. A voksok száma véges (a Bundestaghoz hasonló speciális esetektől eltekintve a mandátumok száma is), nincs két miniszterelnöki szék és nem lehet két, egymással ellentétes közpolitikai programot megvalósítani egyetlen területen sem. Osztozkodásra, együttműködésre és megállapodásra van lehetőség, de ez nem azt jelenti, hogy a verseny, mint domináns interakció megszűnik. Fontos azonban Bartolini felismerése, hogy a politikai verseny folyamatát nem lehet a szavazatokért folytatott rivalizálásra egyszerűsíteni. A Strom által összefoglalt modellek, ha olyan viselkedési mintának tekintjük őket, amelyek között a pártok helyzetüktől és a

kontextustól függően válogatnak, hasznosnak bizonyulhatnak a verseny jellemzése és megértése során. Amellett érvelek, hogy mindhárom esetben a versengést tekinthetjük meghatározó interakciónak, de intenzitása a párt által választott stratégiától függ: a szavazat-orientált pártokhoz képest a hivatal- és program-orientált szereplők nagyobb eséllyel mutatnak versenykerülő magatartást.

A harmadik fajtája a versengés mérséklésének Bartolini szerint az az eset, amikor nem a verseny korlátozott, hanem az alkalmazott eszközök köre. Itt azokra a szabályokra utal, amelyek meghatározzák a kampányok alkalmazható módszereit, mint például a médiafelületeken való megjelenést, vagy a hirdetésekre fordítható erőforrásokat. Bár minden jel szerint nem tulajdonít nekik nagy jelentőséget, felhívja a figyelmet arra, hogy bizonyos korlátozások nem csökkentik, hanem erősíthetik a versenyt, ha arra készítetik a szereplőket, hogy egymás gyengítése helyett a saját politikai ajánlatukra koncentráljanak.

Bartolini több figyelmet fordít viszont a pártok közötti differenciáció kérdésére és a politikai ajánlatok elhomályosítására. A kiindulópontot ehhez a Donald E. Stokes (1963) által bevezetett valencia fogalma adja. A valencia-ügyek olyan témák, amelyek megítélésével kapcsolatban viszonylagos konszenzus van a társadalomban. Ebben az esetben nem a politikai ajánlat tartalma bír elsődleges fontossággal, hanem az, hogy a szavazók a pártokhoz és jelöltekhez milyen pozitív vagy negatív képzeteket társítanak. Például egy múltbéli eseménynél az a kérdés, kinek tulajdonítják a siker, vagy a kudarc felelősségét, egy ígéret értékelésénél pedig az, kit tartanak alkalmasnak, elég kompetensnek ahhoz, hogy ténylegesen megvalósítsa. Olyan politikai ajánlatok esetében beszélhetünk valence típusú ügyekről, mint például a magas színvonalú egészségügy és oktatás biztosítása, a magasabb foglalkoztatottság elősegítése, az infláció csökkentése, a gazdasági növekedés megteremtése, és így tovább. Stokes szerint a témák másik csoportját a pozíció-ügyek jelentik, amelyeknél a társadalom megosztott a lehetséges alternatívák tekintetében. Például a pártoknak az adórendszer átalakítására vonatkozó ajánlatai kapcsán vannak, akik a magasabb redistribúciót preferálják, míg mások a közterhek csökkentését támogatják. Létezik tehát a társadalomban egy meghatározható preferencia megoszlás, a pártok pedig az ezen felvett pozíciójuk alapján nyernek és veszítenek el szavazókat. A valencia-ügyek megkülönböztetésének jelentősége, hogy nehezen összeegyeztethető Downs klasszikus modelljével, ami alapvetően a medián szavazó preferenciaértékéhez viszonyítja a politikai

verseny egyensúlyi pontját. A valencia-ügyekben ugyanis azonos preferenciák egészen eltérő pártválasztásban fejeződhetnek ki, ami a szavazók egyéni értékelésétől függ.

Schneider a valencia dimenziót egy másodikkal egészítette ki, ami azt írja le, mennyire egyértelmű vagy homályos a pártok álláspontja, politikai irányvonala egy adott ügyre vonatkozóan (Schneider 1980, hivatkozva Bartolini 2000). Bartolini ezt a felosztást alkalmazva állapítja meg, hogy a politikai verseny feltételének tekintett megkülönböztethetőség és az eldönthetőség akkor csökken a legalacsonyabb szintre, ha a pártok álláspontja nem egyértelmű egy valencia típusú ügyben. Az ilyen helyzetek valóban a lehető legtávolabb esnek az egyértelmű, pártos pozíciókon alapuló, Downs-féle modellektől. Mint írja, ha adottak az ehhez szükséges feltételek, akkor a pártok manipulálni igyekeznek az ügyek eldönthetőségét, megosztó vagy éppen konszenzusos irányba terelik az egyes témák megítélését, megpróbálják elhomályosítani az álláspontjukat, vagy éppen markánsabban kifejezni azt. Vagyis a valencia és az eldönthetőség nem egyszerűen exogén adottság, a szereplők maguk is alakítják.

Vegyük például az ukrán-orosz háborúra vonatkozó politikai ajánlatokat. A 2022-ben kirobbant konfliktussal kapcsolatban számos európai országhoz hasonlóan Magyarországon is vitatott kérdéssé vált Ukrajna anyagi és katonai támogatása, elsősorban segélyek nyújtása és hadi felszerelések biztosítása révén. Az, hogy Magyarország nyújtson-e ilyen jellegű segítséget, tipikusan pártos pozíció-ügy. Az egyik alternatíva az, hogy hazánk saját erőforrásaiból járuljon hozzá a szomszédos ország védelméhez, szolidaritásból, vagy biztonságpolitikai okokból. A másik lehetőség az, hogy Magyarország nem küld támogatást, mert az kedvezőtlenül érintené az orosz-magyar kapcsolatokat és értékes erőforrásokat vonna el hazánktól. Ez a kérdés megosztó, egyes kutatások szerint a magyar lakosság több mint fele fontosnak tartja ugyanis az ukránok védelméhez való hozzájárulást.¹² A Fidesz-KDNP koalíció határozottan az utóbbi alternatíva mellett foglalt állást, vagyis a kormány elutasítja, hogy harci felszerelések szállításával nyújtson segítséget Ukrajnának. Ezzel egyidőben a jobboldali pártok egy olyan kommunikációs stratégia végrehajtásába fogtak, amelynek célja, hogy saját pártos pozíciójukat valencia üggyé alakítsák át. Kampányuk központi üzenetévé a békét tették, egy olyan témát, amiben nyilvánvaló és egyértelmű társadalmi konszenzus van. Ez a transzformáció alkalmas volt arra, hogy semlegesítse a

¹² Lásd például a 2024 tavaszán készült 101. számú Standard Eurobarométer felmérést <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3216> (utolsó hozzáférés 2024.05.10.)

versenyt, a háborúval kapcsolatos különböző pártos pozíciók között. Lehetőséget teremtett továbbá arra is, hogy az eltérő álláspontot képviselő pártokat a békét ellenző, háborúpárti csoportként mutassa be. Nyitott kérdés, hogy milyen motivációk álltak a jobboldal eredeti pozíciója mögött, hogy a fegyverszállítást gazdasági, vagy külpolitikai okokból utasították el, esetleg egy olyan pártpolitikai konfliktus generálása volt a céljuk, amiből győztesként tudnak kijönni. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a téma sikeres átalakításához hatékony kommunikációra, illetve megfelelő médiafelületekre, tehát jelentős erőforrásokra volt szükség. Ez nem változtat a tényen, hogy valóban meg tudták valósítani azt a transzformációt, amire Bartolini utal. Nem ez volt az első alkalom, amikor a Fidesz-KDNP sikerrel tudta alkalmazni a transzformációs stratégiát annak érdekében, hogy semlegesítse az ellenzéki álláspontok által támasztott kihívást. A módszer következménye, hogy a háborúra vonatkozóan nem alakult ki intenzív vita és versengés a szereplők között.

Összehasonlításképp egy másik példa a 2024-ben kirobbant kegyelmi botrány. Az év januárjában bírósági iratokból derült ki, hogy Novák Katalin, a Fidesz-KDNP által jelölt köztársasági elnök kegyelemben részesített egy kényszerítés miatt elítélt férfit. Az ítélet szerint K. Endre a bicskei gyermekotthon igazgatója által szexuálisan zaklatott gyermekeket próbálta rávenni arra, hogy az ellenük elkövetett bűncselekményeket cáfoló hamis vallomást tegyenek. Ez az ügy a kezdetektől egyértelműen valencia típusúnak tekinthető, hiszen a társadalomban konszenzus van arról, hogy a gyermekek ellen elkövetett bűncselekményekben közreműködőket meg kell büntetni. Tekintettel arra, hogy az államfői kegyelem gyakorlása az igazságügyminiszter ellenjegyzéséhez kötött, és mind a minisztert, mind pedig a köztársasági elnököt a kormánypártok választották meg, jogosan merült fel a Fidesz-KDNP politikai felelőssége az ügyben. Az ellenzéki pártok azonban csak a köztársasági elnök szerepével kapcsolatban tudtak egyértelmű álláspontot kialakítani – az államfő követelésüknek megfelelően végül le is mondott a mandátumáról. A kormányzati felelősséggel kapcsolatban ugyanez nem sikerült. A pártok egy része a közvetlen elnökválasztás követelésével lépett fel, illetve európai szintű és színvonalú gyermekvédelmi intézményeket javasoltak. A Demokratikus Koalíció plakátkampánnyal igyekezett hangsúlyozni a miniszterelnök személyes felelősségét, majd később alakítottak ki olyan közös programmatikus álláspontot, ami részletes gyermekvédelmi és gyermekjóléti intézkedéseket tartalmazott. Az országgyűlés kormánypárti többsége javaslatukat nem fogadta el, azonban beterjesztett egy törvénymódosítást, ami elsősorban a gyermekvédelemben dolgozók szigorú ellenőrzését és az elkövetőkkel szemben kiszabható

büntetéseket szigorította. Itt is megvalósult egyfajta transzformáció, mint a háború esetében, igaz lassabban. A kegyelmi botrány valencia típusából pártos pozíció-üggé vált, egyfajta szabályozási kérdéssé. Leszámítva a Demokratikus Koalíció említett plakátkampányát, nem történt érdemi erőfeszítés arra nézve, hogy a társadalmi konszenzust kihasználva hatékonyan használja az ellenzék a kormánnyal szemben.

A két bemutatott esetben közös, hogy az adott ügy a kormánypártok érdekeinek megfelelően alakult át megosztóból konszenzusossá és fordítva. Ismertetésük célja az volt, hogy a két típus közötti váltás logikáját, következményeit bemutassam, szándékosan nem törekedtem az esetek kontextusának mélyebb elemzésére. A politikai ajánlatok elhomályosításának másik lehetséges módszere az elhallgatás, amikor bizonyos témákat, például az öncenzúra módszereivel, a pártok kiiktatnak. Bartolini szerint ennek lehetnek kedvező következményei a demokratikus versenyre nézve abban az esetben, ha erősen megosztó, nehezen feloldható konfliktusokat szorít ki a napirendről. Az ilyen ügyekről szóló diskurzusok megszüntetése ugyanis lehetőséget teremt az együttműködésre más kérdésekben. Azonban felhívja a figyelmet arra is, hogy ezt a módszer könnyedén válhat a versenykerülő magatartást tanúsító pártkartellek eszközévé is.

Végül, Bartolini a differenciálás és elhomályosítás utolsó módszereként az áthelyezést jelöli meg, ami bizonyos ügyek „politikamentes” és „pártsemleges” átértelmezését jelenti. Példaként említi olyan célok „alkotmányosítását”, mint a költségvetési deficit megszüntetése, vagy a hadsereg országhatárokon kívüli bevetésének tilalma. Ilyenkor az ügy áthelyezésre kerül egy olyan térbe, ahol nem a pártok közötti verseny logikája domináns. Ilyen például az, ha bizonyos kérdésekben a közpolitikai döntést független nemzeti intézmények, nemzetközi szervezetek, vagy piaci szereplők hatáskörébe helyezik át.

Bartolini elméletében a verseny negyedik alapvető feltétele az inkumbensek sérülékenysége. A sérülékenység annak az esélyét jelenti, hogy a hatalom gyakorlóit leváltják, lecserélik, vagy legalábbis a kormányzó erők összetétele megváltozik a választások következményeképpen. Ha az inkumbens erők sérülékenyek, akkor a kínálati oldalon a pártok érzékelik a hatalom elvesztésének kockázatát, ami nagyobb fokú rezponzivitásra ösztönzi őket. A keresleti oldalon pedig a választók úgy érzik, szavazatuk nagyobb jelentőséggel bír, hiszen kormányváltást eredményezhet, ami növeli a részvételi hajlandóságukat. Ez a magyarázata annak, hogy a verseny mérésére kifejlesztett mutatók többsége erre a jelenségre, a szorosságra koncentrál és ezeket az indexeket rendszerint a

részvételt magyarázó modellek független változójaként alkalmazzák. Bartolini igyekszik lehatárolni a sérülékenységet a verseny többi feltételétől, amelyekhez egyébként szorosan kapcsolódik. Szerinte két követelménye van az inkumbens sérülékenységnek:

1. Egyértelműen elválasztható a kormány és az ellenzék, így a választó képes felelősségre vonni és számonkérni a hatalom gyakorlóit.
2. Elegendő számú elérhető választó található az inkumbens-ellenzéki törésvonal mentén, akiknek a szavazataival leváltható a kormányzó erő.

Az első követelmény szorosan kapcsolódik az eldönthetőség, a differenciáció feltételéhez. A bonyolult konfigurációval rendelkező, akár ciklus közben is átalakuló koalíciós kormányok megnehezítik ennek a teljesülését, a kisebbségi kormányzás esetében pedig szinte értelmetlenné teszik. A második pont az elérhető szavazók korábban megfogalmazott feltételéhez hasonló, annak egy specifikus esete, amikor a megfelelő mennyiségben állnak rendelkezésre a megszerezhető voksok, és a kormányváltó erők számára hozzáférhetők.

Bartolini szándéka szerint a *Collusion, Competition and Democracy* című kétrészes cikkben nem a verseny központi jelentőségét, hanem túlzott hangsúlyozását mutatja be. Arra hívja fel a figyelmet, hogy a politikai verseny, szemben a piaci versennyel, minden esetben feltételez valamilyen együttműködést, összejátszást a szereplők között. Ez abból a sajátosságából következik, hogy a versengő interakció kereteit nem egy külső hatalom, hanem maguk a szereplők (a törvényhozásban résztvevő pártok, politikusok) határozzák meg. Ezért, illetve a piaci tranzakciók elengedhetetlen kellékét jelentő árak politikai megfelelőjének hiánya miatt a közgazdaságtani analógiákat nehezen alkalmazhatónak és hiányosnak tartja. Kétségtelen, hogy a politika piaci analógiái korlátozottan alkalmazhatóak, hiszen már Tullock is felhívta a figyelmet például arra, hogy a gazdasággal ellentétben a politikai szereplők a verseny kereteit is befolyásolni tudják. Bartolini azonban véleményem szerint túlzottan szigorú a public choice iskola modelljeinek érvényességével. Ahogyan a politikában, úgy a gazdaságban is igaz az, hogy a versengés csak egy a szereplők között zajló interakciók közül, ugyanúgy felfedezhetünk összejátszást és együttműködést is mindkét területen. Csakhogy a domináns interakció, ami a fogyasztó, vagy esetünkben az állampolgárok számára megtapasztalható és elsődleges jelentőséggel bír, az mégis a versengés. Sőt, maga a folytonos versenyhelyzet kényszeríti ki az együttműködést, és erre épp Bartolini szolgáltat példát. A versenykerülő magatartások felsorolásánál maga említi

meg többször, hogy ezeket a szereplők saját céljaik elérése érdekében teszik. Ha a pártok összejátszanak az alkotmányos szabályok fenntartása érdekében, akkor nem feladják a versenyt, hanem annak zavartalan folytatását igyekeznek biztosítani. Ha például establishment pártok azért szövetkeznek, hogy szigorítsák a jelöltállítási szabályokat, és megvédjék magukat az új kihívóktól, az nem változtat azon, hogy az egymással való viszonyuk legmeghatározóbb vonása a versengés marad. Továbbá, annak ellenére, hogy Bartolini kritikus a tökéletes verseny modelljének politikai érvényességével kapcsolatban, maga is elismeri, hogy az még a közgazdaságtanban is elméleti konstrukció, nem pedig a valóság leképezése. Ahogyan azt egy korábbi fejezetben bemutattam, a tökéletesen versengő piacokból hiányzik minden, amivel a versenyt azonosítjuk: homogén termék, azonos ár, nincs sem innováció sem marketing, hiszen minden szereplő a határköltség görbe minimumában termel. Ha mindez a gazdaságban nem érvényteleníti a tökéletes verseny elméletének alkalmazását, akkor a politikatudományban miért kellene elvetnünk? A modell célja, hogy egyes összefüggéseket izoláljon, és mérceként szolgáljon a valóban létező versenyhelyzetek elemzéséhez. Véleményem szerint hasznosabb rá úgy tekinteni, mint egy olyan kiindulóponttra, amitől a szereplők igyekeznek minél inkább eltérni annak érdekében, hogy a tökéletes verseny egyensúlyi pontjában nem realizálható előnyökhöz jussanak – legyenek akár gazdasági, akár politikai szereplők. Ettől függetlenül a Collusion, Competition and Democracy figyelemreméltó összegzése a politikai versenyre vonatkozó tudományos nézeteknek, amelyekből Bartolini egy átfogó és koherens értelmezési keretet hozott létre.

3.3. A verseny, mint struktúra

Az eddig bemutatott kutatások inkább elméleti, absztrakt munkák még akkor is, ha Bartolini változatos példákkal, Strom pedig empirikus kutatásokkal támasztotta alá az érvelését. Elsősorban ugyanis a versengés, mint interakció megismerésére törekedtek annak érdekében, hogy átfogó teoretikus alapokat biztosítsanak a pártok viselkedésének leírásához. Van azonban egy másik politikatudományi irányzat, ami kétségtávol nagyobb hatásúnak és termékenyebbnek bizonyult, ez pedig a pártrendszerek kutatásával foglalkozó tekintélyes terjedelmű irodalom. A két terület egymástól élesen nem határolható el, hiba lenne őket teljesen elválasztani, hiszen gyakran átfedésben vannak. A különbséget abban ragadnám meg, hogy a pártrendszerek vizsgálata nagyobb hangsúlyt fektet a verseny hosszabb távon kialakuló struktúrájára, annak állandóságára, illetve a szereplőkre, míg a versenyelméletek

általános érvényű megállapításokat tesznek a versengés során zajló interakciókról és folyamatokról. Ha beszélhetünk egyáltalán két különálló irányzatról, az azért van, mert a pártrendszerek tipológiáiból gyakran hiányoznak a verseny intenzitására vonatkozó jellemzők. Nem véletlenül persze, mert a pártrendszerek bár nem állandók, de nem is változnak olyan dinamikus gyorsasággal, mint a versengő interakciók. Ahhoz tudnám ezt a viszonyt leginkább hasonlítani, mint az arányosság és a választási rendszer kapcsolata. Az arányosság nem a szisztémát, hanem az eredményeket jellemzi, de mértékét a mandátumelosztás szabályai nagyban befolyásolják. Azonos választási rendszerben kialakulhatnak kifejezetten arányos és aránytalan eredmények is, hasonlóképp a verseny mértéke, stílusa és jellege egy stabil kétpártrendszerben nagyon eltérő lehet két különböző választáson. De a két jelenség egymással nyilvánvaló kölcsönhatásban áll, így kutatásuk is összefonódott az évek során.

A pártrendszerek osztályozásának első jelentős eredménye Maurice Duverger (1959) munkásságához köthető. A tipológia alapja, intuitív módon a versenyben résztvevő pártok száma volt, így a politikai piacokat kétpártrendszerekre és sokpártrendszerekre osztotta. Annak ellenére, hogy a területtel foglalkozó politikatudományi irodalom a Duverger óta eltelt 70 év alatt exponenciálisan megnövekedett, ez a felosztás a mai napig nagy hatással bír. Ennek az oka az lehet, hogy a kategóriák látszólagos egyszerűsége ellenére olyan elemi összefüggésre tapintott rá, ami nagyban meghatározza a politikai verseny dinamikáját. Gondoljunk csak arra, a nem is politikai, mint inkább aritmetikai törvényszerűsége, hogy egy tiszta kétpártrendszer esetén szinte kizárt a koalíciókényszer a kormányalakítás során. Az egyszerűség pedig azért csak látszólagos, mert Duverger a *Political Parties* című könyvében részletesen ír arról, hogy mind a két-, mint a sokpártrendszereken belül több változat különböztethető meg. Sőt, utal arra is, hogy a két kategória közötti határvonal sem olyan éles, mint amilyennek elsőre tűnhet. Németország és Olaszország esetében megjegyzi, erős kétpárti tendenciákat mutatnak, mert a sokpártrendszer fátylat alatt két meghatározó blokk verseng a hatalomért (Duverger 1959, 211).

Ronald A. Dahl (1966) később olyan alternatív osztályozást hozott létre, ami a pártok száma mellett a szereplők stratégiai interakciói mentén is megkülönböztette a rendszereket. A kutatás célja inkább az ellenzéki magatartásformák jellemzésére alkalmas modellek létrehozása volt, mint saját pártrendszertipológia megalkotása. A csoportosítás szempontjai azonban a verseny vizsgálata szempontjából is relevánsak. Dahl ugyanis hat tényező alapján

különbözteti meg a típusait, amelyek a koncentráció és kohézió, versengés, aréna, megkülönböztethetőség, célok, stratégia. Az első szempont magába foglalja azt, hogy az adott nemzet politikai pártaiban mennyire erős a belső fegyelem és kohézió, illetve azt is, hogy az ellenzéket egy, vagy több szervezet alkotja-e. A versengés arra vonatkozik, hogy a szereplők közötti interakciók a versengésre, vagy épp az együttműködésre korlátozódnak, esetleg ezek valamilyen kombinációjára. Az aréna két színteret, a választásokat és a parlamentet különbözteti meg. A megkülönböztethetőség arra vonatkozik, élesen elválasztható-e egymástól a kormányoldal és az ellenzéke. A célok kapcsán megkülönbözteti azoknak a pártoknak a csoportját, akik közhatalmat akarnak szerezni, de nem kívánnak strukturális átalakítást elérni a rendszerben, illetve a korlátozott és a jelentős strukturális reformokra törekvő pártokat. A stratégia jellemző hat, meglehetősen változatos viselkedési mintát tartalmaz, amelyek a kormány leváltásától a pártok túlélésén át a forradalmi változások kiharcolásáig terjednek.

A verseny szempontjából leginkább Dahl első három szempontja releváns, ezek alapján állítja fel a szigorúan versengő, együttműködő-versengő, összeolvadó-versengő és szigorúan összeolvadó modelleket. A szigorúan versengő modellben a pártok a választásokon és a parlamentben egyaránt egymással versenyeznek, ami zéró összegű játszmának tekinthető, példaként pedig a brit pártokat említi. Az együttműködő versengő modell mintája kétpártrendszerben az Egyesült Államok, sokpártrendszerben pedig Franciaország. Az Egyesült Államokban a pártokat a választásokon szigorú versengés jellemzi, azonban a pártszervezetek belső kohéziójának hiánya miatt a törvényhozásban már az együttműködés is nagy hangsúlyt kap. Bár a Demokraták és a Republikánusok egymással versengenek, gyakori jelenség, hogy a frakciófegyelem hiánya miatt egy-egy képviselő hajlandó a másik oldallal szavazni, vagy megvonni a támogatást saját pártjának kezdeményezéseitől. Franciaországban, a kétszavazatos választási szisztémának köszönhetően a pártok már a választási arénában is hajlamosak együttműködni. Annak ellenére, hogy egymás vetélytársai, jelöltek visszaléptetésével koordinálni tudnak a második fordulóban és a kooperációs gyakorlatot a törvényhozásban is folytatják. Az összeolvadó-egytűműködő modellben, kétpártrendszerben a választásokon verseny, a törvényhozásban együttműködés a jellemző, amire a világháború alatti brit nagykoalíciós kormányok szolgálnak mintául. A többpártrendszerben az összeolvadás már a választások alatt is megtörténik, ennek kapcsán az osztrák nagykoalíciókat emeli ki. Végül a minden arénában összeolvadást választó pártok példája Kolumbia, ahol a két legnagyobb politikai erő közösen a teljes ellenzékét ki tudta

iktatni. Dahl tipológiájának legfontosabb innovációja az volt, hogy a versengő magatartási mintákat megpróbálta összekapcsolni Duverger hagyományos kategóriáival. Nem meghaladta a pártok száma alapján készült csoportosítást, hanem kiegészítette azt. Az eredmény egy meglehetősen összetett, emiatt talán nehezen alkalmazható kategóriarendszer lett, azonban fontos összefüggésekre világít rá. Megállapította és megmagyarázta a két klasszikus angolszász kétpártrendszer, a brit és az amerikai közötti fontos eltéréseket. Beemelte a Duverger-nél még hiányzó versengés jelentőségét a pártrendszer jellemzésébe, felhívta a figyelmet a kormány és az ellenzék elhatárolásának jelentőségére, illetve arra, hogy a verseny természete nagyon különböző lehet a parlamenten belül és kívül.

Érdekes kísérlet elhelyezni a magyar ellenzéket Dahl modelljében. A 2014-es és a 2022-es országgyűlési választásokon a hazai ellenzék, előbb a korlátozott, majd a teljes összeolvadás mellett döntött. Ezt a stratégiát azonban egyik alkalommal sem folytatták a törvényhozásban, ahol mindkétszer önálló képviselőcsoporttal, autonómiájukat hangsúlyozva vettek részt, igaz rendszeresen együttműködve. Gyakorlatilag Dahl összeolvadó-együttműködő kategóriájának az inverzeként a választási arénában összeolvadó, a parlamenti arénában együttműködő-versengő stratégiát követték. Ennek magyarázata lehet, hogy míg a magyar választási rendszer bizonyos szempontból ösztönzi az összeolvadást, addig az országgyűlési szabályok nem feltétlenül. Mindenesetre ez a példa is mutatja, milyen kihívást jelent minden politikai helyzet leírására alkalmas tipológiát alkotni.

A pártrendszer tipológiákhoz Jean Blondel (1968) egy négyes csoportosítással járult hozzá. *Party Systems and Patterns of Government* című tanulmánya bizonyos szempontból visszatérés Duverger felosztásához. Nála is a pártok száma a meghatározó ismérv, de a sokpártrendszer csoportját háromfelé bontotta a pártok erőviszonyai és az ideológiai távolság alapján. Így megkülönböztetett kétpártrendszereket (mint például az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, vagy Új-Zéland), két és fél pártrendszereket (pl. Német Szövetségi Köztársaság, Kanada), sokpártrendszereket domináns párttal (pl. Dánia, Norvégia, Svédország), és sokpártrendszereket domináns párt nélkül (pl. Hollandia, Franciaország). Nem Blondel alkalmazza először a domináns párt fogalmát, hiszen az már Duverger munkáiban is megjelent, de ő az, aki az ilyen pártok jelenlétét csoportképző ismérvként használja. Megállapítja azt is, hogy bizonyos elképzelhető pártrendszer típusok a gyakorlatban egyáltalán nem léteznek, mint a hárompárti rendszer, vagy a kétpártrendszer domináns párttal. Utóbbival kapcsolatban kiemelném, hogy ez nagyban függ a domináns

párt meghatározásától. Az Egyesült Királyságban a második világháborút követő 47 évből mindössze 16 évben volt munkáspárti kormány, a többiben a konzervatívok vezették az országot. Természetesen nem akarom szamon kérni Blondelen a jövőbe látás képességét. 1968-ban nem tudhatta, hogy 1997-ig a Munkáspárt csak rövid időszakokra tud majd többséget szerezni a brit parlamentben. A tanulmányában úgy kalkulál, hogy a világháború után a Munkáspárt időbeli „részesedése” a kormányzásból 35 százalékos volt. Ha 1997-ig számolunk, akkor ez az érték 34 százalékra csökken, ha 2022-ig, akkor 28 százalékra. Ha figyelembe vesszük azt, hogy közel nyolc évtized alatt alakultak így az arányok, akkor szólnak érvek amellett, hogy az általa „egyensúlytalan” kétpártrendszernek nevezett típus mégis megvalósulhat. Bár Peter Mair (1997) a Blondel-féle megközelítést egyszerűen csak a sokpártrendszerek csoportjának szétbontása miatt tartja említésre méltónak, ez volt az első olyan tipológia, az erőviszonyok és a dominancia beemelése a módszertanba véleményem szerint fontos lépésnek tekinthető. Mair hasonlóan vélekedik Stein Rokkan (1968) tipológiájáról is, aki a pártok száma mellett az egypárti kormányalakítás esélyét és kisebb pártok közötti erőviszonyokat használta a csoportosításhoz. Rokkan a brit-német „1 vs. 1 + 1” típust, a skandináv „1 vs. 3 – 4” típust és a kiegyenlített sokpártrendszer „1 vs. 1 + 2 – 3” kategóriáját különböztette meg.

Az utóbbiakhoz képest jelentősen nagyobb hatást gyakorolt a pártrendszerek kutatására Giovanni Sartori ([1976] 2005) munkája, ami végleges, kidolgozott formáját 1976-ban nyerte el. A pártok számát, mint elsődleges szempontot, ő sem veti el, azonban összekapcsolja a pártok közötti ideológiai távolsággal. Bár az ideológiai dimenzió már Blondelnél is megjelent, ott elsősorban azt a célt szolgálta, hogy a jobb- és baloldali kategóriák segítségével megkülönböztesse a rendszerek központi szereplőit. Sartori ezzel szemben az ideológiai távolságot a pártok közötti interakciók jellemzésére használja, azokat figyelembe véve alkotja meg az osztályozását. Megkülönböztet kétpártrendszereket, korlátozott pluralizmust (legfeljebb öt párt részvételével), szélsőséges pluralizmust (ha a pártok száma hat, vagy annál több), illetve két további kategóriát, a predomináns és az atomizált pártrendszert. Sartori legfontosabb innovációja, hogy a pártok mennyiségén alapuló pluralizmust egy új dimenzió, a polarizáció metszi keresztül, ami az említett ideológiai távolságon alapul, így megkülönböztethető mérsékelt és szélsőséges polarizáció. Az atomizált és a predomináns kategóriák ezen a logikai felosztáson kívül esnek. Előbbit Sartori a közgazdaságtani tökéletes verseny állapotához hasonlítja, olyan helyzetekre alkalmazható, ahol a teljes pártrendszert nagyfokú töredezettség jellemzi. Azért fontos ezt

hangsúlyozni, mert a predomináns pártrendszer oka lehet az, ha a jelentős töredezettség csak az ellenzéki (nem domináns) oldalon jön létre. Az értekezés témája szempontjából nagy jelentőséggel bír, hogy bár a kifejezés más szerzőknél is megjelent, Sartori kezd el következetesen a versennyel és a pártrendszerek kapcsán a verseny struktúrájával foglalkozni.

Peter Mair (1997) saját elméletét már a Sartori által megragadott jellemzőkre építi fel. Az új osztályozás szükségességét azzal indokolja, hogy a mérsékelt pluralizmust leszámítva a Sartori-féle kategóriák, sőt még olyan klasszikus csoportok, mint a Duverger-féle kétpártrendszer, elkezdtek kiüresedni. Mair következetesen versenystruktúrában gondolkodik, aminek két változatát három szempont alapján különbözteti meg. Az első a kormányok cserélődése, ami lehet teljes, részleges, vagy jellemezheti a változás teljes hiánya. A második a koalíciós alternatívák jellege, ezek lehetnek innovatívak, vagy szokványosak. A harmadik pedig a kormányzóképes pártokra vonatkozik, vagyis arra, hogy kik azok a szereplők, akik potenciálisan részt vehetnek a kormányzásban.

A három tényező mentén végül két archetipikus versenystruktúrát különböztet meg: a zárt versenyt, amit a kormányok teljes cserélődése (vagy a cserélődés hiánya) jellemez, szokványos koalíciós kombinációk, és csak a pártok jól lehatárolható körének van esélye arra, hogy részt vegyen a kormányzásban. A nyílt verseny esetében a részleges, vagy részleges és teljes cserélődés jellemző, innovatív koalíciós kombinációk jöhetnek létre és szinte bármelyik pártnak lehet esélye részt venni a kormányzásban. Ebben a megközelítésben központi szerepet kap a kiszámíthatóság kérdése. Ahogyan azt a felsorolt jellemzői is mutatják, a zárt struktúrájú verseny kiszámítható, hiszen a szereplők egymáshoz való viszonya állandó, míg a nyílt struktúrájú versenyben nehezebben megjósolható, hogy milyen konfigurációban fognak kormányozni. Ennek azért van Mair tehát a pártrendszernek azt az aspektusát helyezi a középpontba, amivel már Sartori is megpróbálta összhangba hozni a pártok számán alapuló osztályozást, a pártok közötti interakciók mintázatait. A nehézséget az okozza, hogy míg az ideológiai távolság egy skálán értékelhető, addig a pártok közötti interakciók nehezen számszerűsíthetők. Mair modelljének operacionalizálására kiváló példa Horváth Attilának (2021) a Verseny változatai című munkája, ahol a visegrádi országokra alkalmazta ezt a megközelítést. A könyvben bemutatott kutatás nem csak azért rendkívül értékes, mert olyan államokra nézve végzi el az összehasonlítást, amelyekkel maga Mair is kiemelten foglalkozik a zárt és nyílt versenyt leíró eredeti művében, hanem mert

részletesen bemutatja, milyen módszertani kihívást jelent ezeknek az interakciós mintáknak a kvantifikálása. A modell előnye azonban az, hogy rendkívül intuitív módon ragadja meg a verseny sajátosságait.

A zárt versenyre példaként az Egyesült Királyságot, Új-Zélandot, Japánt és Svájcot említi, míg a nyílt verseny kategóriájába Dánia, Hollandia és a közép-kelet-európai kialakulóban lévő pártrendszereket sorolja. Horváth (2021) utóbbi régió vizsgálata során arra jut, hogy a demokratizáció után a magyarországi pártversenyt egyértelműen a zárt struktúra jellemzi. Míg a 90-es években inkább a nyitottság volt jellemző, a kétezres évek elejére stabilizálódó pártrendszer, majd a 2010 után kialakult jobboldali dominancia következtében a verseny valóban kiszámíthatóbbá vált. A magyar példa véleményem szerint rámutat Mair modelljének egyik hátrányára is. A nyílt-zárt versenystruktúrák megkülönböztetésének fókuszában a kormányzás áll. Hazánkban ilyen tekintetben valóban rendkívüli stabilitást tapasztalunk, hiszen immár négy egymást követő választáson szerzett kétharmados többséget a Fidesz-KDNP. Ezzel párhuzamosan az ellenzéki oldalt jelentős turbulencia jellemzi, számos új pártok megjelenésével (Jobbik, Lehet Más a Politika, Együtt, Momentum), korábbi szereplők szétszakadásával (a Magyar Szocialista Pártból kivált a Demokratikus Koalíció, a Lehet Más a Politikából a Párbeszéd Magyarorszáért, a Jobbikból a Mi hazánk). A pártok közötti interakciók az ellenzéken belül szintén változatosak, gyakorlatilag minden alkalommal más-más konfigurációban indultak el az ellenzéki pártok, a 2019-es önkormányzati, majd a 2022-es országgyűlési választásokon pedig még az addig következetesen különálló Jobbik is csatlakozott a baloldali szövetséghez. A kormányzás szempontjából zárt verseny tehát a nyitott struktúrák jegyeit mutatja az ellenzéki oldalon.

3.4. Az intézményi környezet jelentősége

A játékszabályok meghatározzák a verseny természetét: egy maratoni futóversenyt az nyer meg, aki a legrövidebb idő alatt teljesíti a 42 kilométeres távot. Ha a versenyzőket az alapján hasonlítanánk össze, hogy ki érte el a legmagasabb pillanatnyi sebességet, elképzelhető, hogy más eredményre jutnánk. Hasonlóképpen a választási rendszereknek is nagy jelentősége van akkor, amikor a pártok és jelöltek közötti verseny természetét vizsgáljuk. Ennek az alfejezetnek a célja bemutatni, milyen összefüggéseket fedezhetünk fel a verseny természete, és az intézményi környezet, elsősorban a választási rendszerek között.

Meggyőző érvek szólnak amellett, hogy az egyes országok választási rendszereinek létrejötte, vagyis az, hogy milyen szisztéma alkalmazása mellett döntöttek a politikai elitek, nagyban függött egyes gazdasági-társadalmi struktúráktól (Cusack et al. 2007). Ez a feltevés a kapitalizmus variációi (Varieties of Capitalism – VoC) néven ismert elméletre alapoz (Hall és Soskice 2001). Az irodalom két alapvető variációt különböztet meg, a liberális piacgazdaságot (Liberal Market Economy – LME) és a koordinált piacgazdaságot (Coordinated Market Economy – CME).

Az LME modelljében a vállalatok és más szereplők közti koordináció elsősorban szabadpiaci folyamatok révén valósul meg. Ezekben az országokban a vállalatok számára nagy méretű tőkepiacok hozzáférhetők, ami egyrészt jelentős átláthatóságot követel meg, másrészt elaprózott tulajdonosi szerkezetet eredményez. Ilyen körülmények között a vállalatok finanszírozása nyilvánosan elérhető információktól függ, és mivel a részvényárfolyam függvényében lehetőség van az ellenséges felvásárlásra, a menedzserek különösen érzékenyek a profitabilitásra. Az LME modellhez sorolt országokat továbbá gyenge ágazati érdekképviselések jellemzik, vagyis a munkaadók és a munkavállalók közötti megegyezés elsősorban egyénileg történik. A munkaerőpiac ennek következményeképpen rugalmas, ami arra ösztönzi a munkavállalókat, hogy a specifikus helyett az általános készségek fejlesztésére helyezték a hangsúlyt, az ágazatspecifikus tudás helyett. A technológiai transzferek elsősorban licenc megállapodások és szakértők alkalmazása segítségével történik. Ilyen körülmények között a vállalatvezetők széles autonómiára tesznek szert stratégiai kérdésekben, vagy például a leépítésekről hozott döntések kapcsán.

Ezzel szemben a CME modellben a koordináció a szereplők nagyobb csoportjainak stratégiai interakciói során történik. A vállalatokat tulajdonosok és munkaadói szövetségek sűrű hálójába köti össze. Ezek a hálózatok nem nyilvános információcserét tesznek lehetővé és hozzáférést olyan finanszírozási forrásokhoz, amelyek kevésbé a részvényárfolyamtól és inkább a hírnévtől függenek, aminek következtében a menedzserek kevésbé érzékenyek a profitabilitásra. Az erős szakszervezetek, munkástanácsok és a munkavállalói védelem miatt a munkaerőpiac kevésbé rugalmas. Az ágazatok többségében a béreket a szakszervezetek és a munkaadók szövetségei közösen állapítják meg, illetve ők felügyelik a képzési programokat és az iparági sztenderdeket. Ennek következtében az ágazatspecifikus készségek szerepe nagyobb, mint a liberális piacgazdaságban. A vállalatvezetők mozgástere azonban szűkebb, és jellemzőbb a konszenzusos döntéshozatal.

A választási rendszerek szempontjából a két modell közötti legjelentősebb eltérést a kollektív alkuk jelentik, amelyek az LME országokban kevés, a CME országokban viszont jelentős szerepet kapnak. Az arányos választási rendszerek alkalmasabbak lehetnek arra, hogy a különböző érdekcsoportok közötti egyezkedést, és így együttműködést lehetővé tegyék. Ezért azok az államok, amelyek inkább a CME modellre hasonlítanak a gazdasági szerkezet és az intézményi konfiguráció szempontjából, azokban listás, arányos választási rendszereket vezettek be. Ilyen például Németország, Svédország, Dánia, Belgium, Hollandia. Az LME országok ezzel szemben a többségi szisztémáknál maradtak, ilyen például az Egyesült Királyság, Írország, Kanada és az Egyesült Államok. Cusack, Iversen és Soskice elmélete kiemelt jelentőséggel bír az értekezés témájának szempontjából. A szerzők ugyanis nem csak párhuzamot, hanem összefüggést találtak a gazdasági és a politikai verseny jellege között, ami azon alapul, hogy a verseny mindkét esetben koordinációs eszközként funkcionál. Persze ezt a megállapítást nem ők teszik először. Kenneth J. Arrow (1950) *A difficulty in the concept of social welfare* című munkája a következő mondattal kezdődik:

„Egy kapitalista demokráciában lényegében két eljárás létezik, amivel közösségi döntéseket hozunk: szavazás, amivel politikai döntéseket hozunk, és a piaci mechanizmus, amivel gazdasági döntéseket.” (Arrow 1950)

Arrow tehát a szavazást és a piaci műveleteket egyaránt a közös döntéshozatal módszerének tartja és ebben a szellemben is vizsgálja. A kapitalizmus variációira épülő elméletek mellett szól, hogy párhuzamba állíthatóak a politikatudományban bevett más modellekkel. A kézenfekvő példa ebben az esetben a többségi és a konszenzusos demokrácia két kategóriája. Az elmélet megalapozásakor Lijphart (2012) azt a kérdést teszi fel, hogy érdekellentétek esetén ki dönt egy demokráciában? A többségi rendszerekben a válasz az, hogy a mindenkori többség szava dönt. Ezekben az országokban a rendszerint többségi választási rendszert alkalmaznak, a politikai verseny szerkezetét a kétpártrendszer jellemzi, ami lehetővé teszi a stabil egypárti kormánytöbbség létrehozását. A végrehajtó és a törvényhozó hatalom viszonyát a fúzió jellemzi, vagyis nem kiegyensúlyozzák egymást, hanem a mindenkori többség dominál mindkét hatalmi ágban. Az unitárius államszerkezet, a viszonylag rugalmasan módosítható alkotmányos szabályok és a normakontroll hiánya a többségi akarat akadálytalan érvényesülését segítik elő. Figyelemreméltó, hogy a többségi modellnél

Lijphart megemlíti a versengő szakszervezeteket is, mind tipikus jellemzőt. Itt gyakorlatilag összekapcsolódik a kapitalizmus variációinak elméletével.

A konszenzusos modell esetében a döntéshozatalban a szereplők minél szélesebb körét igyekeznek bevonni. Ennek érdekében arányos választási rendszert alkalmaznak, ami elősegíti a többpártrendszer kialakulását és jellemzően koalíciós kormányzást tesz szükségessé. A végrehajtó és a törvényhozó hatalom elválik egymástól, a hatalommegosztás mértéke nagyobb. A föderális államszervezet újabb ellensúlyt képez a központi hatalommal szemben, melynek autonómiáját tovább korlátozzák a merev alkotmányos szabályok és a normakontroll. A szakszervezeti rendszer korporativista, jól szervezett és intézményes részét képezi a döntéshozatalnak.

Míg a kapitalizmus variáció a gazdasági intézményrendszer szerkezetére alapozva nyújtanak magyarázatot a politikai folyamatokra, addig Lijphart a politikai intézményrendszert vizsgálja. Van egy harmadik, az előző kettővel szintén átfedésben lévő elmélet, amit itt érdemes megemlíteni, az pedig a politikai és jogi konstitucionalizmus (Antal 2013). A politikai konstitucionalizmus gyakorlatilag a már említett monista demokrácia eszméjével vág egybe és leginkább a többségi demokrácia modellel, illetve a liberális piacgazdasággal (LME) rokonítható. A demokráciára leselkedő legnagyobb veszélyt a kevesek zsarnokságában látja, ezért radikális demokratizmus jellemzi. A fékek és ellensúlyok aprólékos rendszerében a döntéshozatal antidemokratikus korlátozását véli felfedezni. A független ellenőrző intézmények jelentik a kevesek zsarnokságát, hiszen a nép által nem elszámoltatható szereplőket, jellemzően jogászokat, szakértőket ruháznak fel hatalommal. A velük szembenálló alapjogi fundacionalista megközelítés, vagyis a jogi konstitucionalizmus ezzel szemben a demokráciára leselkedő legnagyobb veszélyt a többség zsarnokságában látja. Ezért a politikai döntéshozatalt fékként és ellensúlyként működő független intézményekkel igyekezne körbebástyázni, az alapvető jogok védelmének biztosítását pedig nem a politikai számonkérhetőségben, hanem a bírói felülvizsgálatban látja. A VoC elmélet a gazdasági, az Ackerman-féle modell a jogi, a Lijphart-féle pedig a politikai intézményrendszer tényezőivel magyarázza a politikai folyamatok sajátosságait. Bár önállóan is értelmezhetők, egymással is összefüggésben állnak. Lijphart empirikus kutatások eredményeképp létrejött tipológiájához a másik kettő egyfajta gazdaságtörténeti és eszmei magyarázatként is szolgál. Egyben arra is rávilágítanak ezek a kutatások (különösen a VoC),

hogy a verseny jelentőségét, módját, intenzitását valószínűleg erősen befolyásolják a kulturális hagyományok is.

A választási rendszereket hagyományosan többségi és arányos kategóriákba soroljuk, a tipológiák azonban gyakran kiegészülnek a félarányos és a vegyes csoportokkal. Áttekintésükre feltétlenül szükség van, hiszen a szisztéma és a verseny jellege között joggal feltételezhetünk összefüggést még akkor is, ha a kapcsolat irányáról viták zajlanak. A különböző szisztémák itt ismertetett áttekintése Fábián és Kovács (1997), illetve Gallagher és Mitchell (2005) munkái alapján készült.

A többségi rendszerek alapvető formája az egyszerű többségi szisztéma. Ebben az esetben a választás egymandátumos választókerületekben zajlik, ahol a legtöbb szavazatot szerző jelölt szerez mandátumot. Egyszerűsége mellett előnye a területi reprezentáció és a hatékony, egyéni szinten érvényesíthető politikai számonkérés lehetősége. A first-past-the-post (FPTP) szisztéma a pártokat, jelölteket és a választókat egy jelentős koordinációs kihívás elé állítja. Mivel csak egyetlen jelölt szerezhetsz mandátumot, erre reális esélye rendszerint csak a legnagyobb támogatottsággal bíró pártoknak, vagy a helyben legnépszerűbb jelölteknek van. A pártok közötti koordináció elsődleges eszköze a választásokat megelőzően kötött megállapodás, erre klasszikus példa brit Lib-Lab paktum, aminek a keretében a liberálisok és a Munkáspárt a kerületek felosztásával koordinálták a jelöltállítását (Powell 1986). Ez lehetővé tette a mandátumszerzést olyan kerületekben, ahol a két párt önállóan nem rendelkezett relatív többséggel. A keresleti oldalon a választók stratégiai szavazással tudják megoldani a koordinációs problémát, vagyis átszavazhatnak egy esélyesebb jelöltre annak érdekében, hogy a legkevésbé preferált párt szerezze meg a mandátumot.

Az abszolút többségi rendszerekben szintén egymandátumos választókerületekben zajlik a verseny, ahol azonban a mandátum megszerzéséhez a szavazatok abszolút többségét kell megszerezni. Abban az esetben, ha ez egyik jelöltnek sem sikerül, második fordulót tartanak, ahová előre meghatározott szabályok szerint lehet továbbjutni és relatív többséggel is meg lehet szerezni a mandátumot. A kétfordulós szisztéma jelentősen megkönnyíti a koordinációt mind a pártok, mind a szavazók számára. Az első forduló eredménye alapján a pártközi megállapodások könnyebben megköthetők, a választók pedig egyértelmű döntést tudnak hozni a stratégiai szavazás módjáról.

Az alternatív szavazat típusú választási rendszerekre instant run-off néven hivatkozik az angolszász irodalom, ugyanis ezek az egyetlen fordulóba sűrítik az abszolút többségi szisztéma sajátosságait. A választás itt is egymandátumos kerületekben zajlik, azonban a választók preferenciasorrendet állíthatnak fel a jelöltek között. A mandátumszerzéshez abszolút többség szükséges, és ha ez nem jön létre az elsődleges preferenciák összeszámolása során, akkor a legkevesebb ilyen voksot szerző jelölt kiesik, és az őt támogató szavazólapokon szereplő további preferenciákat szétosztják a versenyben maradt versenytársai között. A folyamat egészen addig folytatódik, amíg az egyik jelölt meg nem szerzi az abszolút többséget. A pártok ebben az esetben a relatív többségi szisztémához hasonló koordinációs problémával néznek szembe. A szerényebb esélyekkel induló pártok támogatóinak azonban lehetőségük van arra, hogy kifejezzék az elsődleges preferenciájukat a szavazólapon azzal a tudattal, hogy a következő számítási körben a stratégiai megfontolásból leadott másodlagos preferenciájuk érvényesülni fog.

A blokkszavazás az egyik legősibb szavazási mód, amit a mai napig széles körben alkalmazunk. A szavazás többmandátumos kerületekben zajlik, az egy választó által leadható szavazatok száma pedig megegyezik a magnitúddal. A mandátumokat a szavazatszámuk sorrendjében kapják meg a jelöltek. Elegendő jelölt állítása esetén tehát a relatív többség elegendő minden mandátum megszerzéséhez.

A félarányos formulák csoportjába olyan eljárások tartoznak, amelyek a többségi szisztémák hátrányait igyekeztek mérsékelni. A limitált szavazat a blokkszavazás szabályainak módosítása, a választók több, de a magnitúdó értékénél alacsonyabb számú szavazatot adhatnak le. Így a relatív többség nem érvényesíthető minden mandátum esetében és a kisebbségben lévő politikai erők is képviselőkhöz juthatnak. A limitált szavazás nagy-britanniai bevezetésekor nem hozta el a remélt változást, ugyanis a pártok sikeresen koordinálták a szavazóikat úgy, hogy érvényesíteni tudják a többségüket az egyes kerületekben.

A kumulatív szavazás szintén a blokkszavazásra hasonlít. A többmandátumos kerületekben a választók a magnitúddal megegyező számú voksot adhatnak le, de egy jelőtre akár többet is. A mandátumot itt is a szavazatok számának sorrendjében kapják meg a jelöltek. A kumulatív szavazás mind a pártok, mind a szavazók számára komplex koordinációs problémát jelenthet. Azonos párthoz tartozó jelöltek ugyanis egymás versenytársaivá válhatnak, hiszen egymástól is elvonhatnak voksokat.

A félarányos formulák egzotikusabb formája az egyéni nem átvihető szavazat (single non-transferable vote – SNTV). Az ilyen szisztémákban a választókerületek többmandátumosak, azonban a választók csak egy szavazatot adhatnak le. A kumulatív szavazathoz hasonlóan az azonos párthoz tartozó jelöltek itt is könnyen egymás vetélytársaivá válhatnak.

Az itt ismertetett eljárásokban a többségi jellegük mellett közös az is, hogy a szavazók jelöltek között választhatnak. Ezzel szemben, az arányos választási rendszerek többségében pártlisták között választhatnak a szavazók. Ezeket a szisztémákat a formulák tekintetében a legmagasabb átlag és a legnagyobb maradék kategóriákba szokás sorolni. Előbbi csoportba tartozik a Magyarországon is alkalmazott D'Hondt kiosztás, illetve az ahhoz hasonlóan működő Sainte-Laguë módszer, míg utóbbiakhoz a kvótás kiosztási eljárások, mint a Hare, a Droop, vagy az Imperiali. A formulák matematikai bemutatásától itt eltekintek, mivel nem érinti közvetlenül az értekezés tárgyát. Azt viszont meg kell jegyezni, hogy léteznek olyan választási rendszerek, amelyek képesek biztosítani a többségi típus perszonalizált jellegét. Ilyen az egyéni átvihető szavazat (single transferable vote – STV), illetve a felsorolt arányos formulákat is lehet jelölt-centrikus módon alkalmazni.¹³ Említést kell tenni továbbá a vegyes rendszerekről, amelyek közül három példát részletesen bemutatok a következő fejezetekben.¹⁴ Ezek a szisztémák változatos módokon ötvözik a többségi és az arányos rendszerek elemeit, a hazai rendszer pedig kiemelkedik közülük összetettségében, ugyanis a két ág között különböző elvek mentén szavazatátvitelt alkalmaz (Kovács és Stumpf 2014, Nagy 2023)

A választási rendszer és a versenyre, elsősorban annak struktúrájára, vagyis a pártrendszernek a kapcsolatára vonatkozó legismertebb megállapítás a Duverger törvény:

„Az egyszerű többségi, egyszavazatos rendszer a kétpártrendszer kialakulásának kedvez” (Duverger 1959, 214)

Törvényét egy másik feltevessel is kiegészítette, ami így szólt:

„A kétszavazatos többségi rendszerek és az arányos rendszerek a sokpártrendszer kialakulásának kedveznek.” (Duverger 1959, 239)

¹³ Lásd például Finnország választási rendszerét (Raunio 2005; Ganghof et al. 2015)

¹⁴ Az ilyen típusú rendszerekről részletesen lásd Shugart (2003) munkáját.

Ahogy azt Riker (1982) megjegyzi, a fenti összefüggés nem volt ismeretlen a politikatudományban. Henry Droop, az egyéni átvihető szavazat rendszerének megalkotója már 1869-ben felvetette, hogy a relatív többségi rendszerekben a választók gyakorlatilag csak a két legnépszerűbb között választhatnak. Valószínűsíthető, hogy ez a felismerés már jóval korábban megszületett, csak a legkorábbi elérhető forrásainkban Droop megjegyzése jelenik meg. Annak, hogy végül Duverger nevével terjedt el, alapvetően két oka van. Egyrészt ő volt az, aki először nevezte törvényszerűnek ezt a kapcsolatot:

„Az ebben a könyvben szereplő hipotézisek közül ez az, ami leginkább hasonlít egy valódi szociológiai törvényre.” (Duverger 1959, 214)

Másrészt, Duverger volt az első, aki szisztematikusan vizsgálta a választási szisztéma és a pártok száma közötti kapcsolatot. Az egyszerű többségi szisztéma pártrendszerre gyakorolt hatásának magyarázatához pedig egy rendkívül hasznos elméleti keretet hoz létre, amikor a választási rendszerek két, véleményem szerint egymástól egyáltalán nem független hatásmechanizmusát különbözteti meg.

A szisztémák mechanikus hatásai azok a következmények, amelyek a szavazatok mandátummá alakításának folyamatából erednek: a rendszerek hajlamosak bizonyos pártokat alul-, míg másokat felülreprezentálni. Ha a relatív többségi rendszerben van ilyen hajlam és ennek folytán kedvez a két legerősebb pártnak, míg a harmadiknak hátrányt okoz, az lehetséges magyarázata lehet a Duverger törvénynek. Ezt a mechanikai hatás két tényezőre bontható (Calvo 2009). A többségi torzítás (majoritarian bias) arra utal, hogy a választási rendszer a több szavazatot szerző pártokat felülreprezentálja. Ez a tendencia nyilvánvalóan jelen van a brithez hasonló egyszerű többségi rendszerekben, de ugyanúgy megjelenik a kétfordulós szisztémákban, sőt a PR alkalmazása esetén is. Utóbbira példa a D'Hondt módszer, ami, ha csak kis mértékben is, de a nagyobb pártokat felülreprezentálja. Ilyen szempontból a jogi küszöbök is egyfajta többségi torzítást okoznak, hiszen bizonyos pártokat kizárnak a mandátumelosztásból, a teljes arányosság esetén rájuk eső mandátumokat (vagy mandátum töredékeket) nagyobb pártoknak adják át. A pártos torzítás (partisan bias) esetén bizonyos pártokat felülreprezentál a rendszer, de ez nem függ azok méretétől. Ez jellemzően a szavazók egyenlőtlen területi megoszlásából fakad, amit súlyosbíthat a választókerületek lakosságának egyenlőtlensége vagy határaik politikailag motivált manipulációja (gerrymandering). Ez a két torzító hajlam egyszerre és egymástól függetlenül jelen lehet, a választási eredmények arányosságát pedig a kettő

kölcsönhatása befolyásolja: ha a többségi és a pártos torzítás azonos irányú, ugyanazon pártnak kedvez, akkor egymást erősítik, ha ellentétes irányúak akkor pedig kioltatják egymást.

A pszichológiai hatás képezi Duverger másik kategóriáját, ami azon a feltételezésen alapul, hogy a választók racionálisan viselkednek, döntéseiket egy elvárt hasznossági függvény szerint hozzák meg. Ennek megfelelően el akarják kerülni azt, hogy szavazatukat vesztes jelöltekre, vagy pártokra adják le. Az a törekvés, hogy maximalizálják az elvárt hasznosságot, tehát elkerüljék a számukra leginkább kedvezőtlen végeredményt, arra ösztönzi őket, hogy egy egyszerű többségi rendszerben megvonják a szavazatukat a harmadik pártok jelöltjeitől. Így a voksok az első kettő, legesélyesebbnek ítélt jelöltön koncentrálódnak. Ennek megfelelően, a relatív többségi rendszerek választókerületeiben az úgynevezett duvergeri egyensúlyi pont az, ahol a leadott szavazatok mindegyikét az első két jelölt kapja. Ezt a racionális választói magatartásmintát nevezzük stratégiai, vagy taktikai szavazásnak is, vagy másképp „szofisztikált szavazásnak” (sophisticated voting).

3.5. A verseny mérése

A verseny természetének és jelentőségének változatos, gyakran jelentősen eltérő politikatudományi megközelítéseiből következik, hogy vizsgálatának módszertanára is számos különböző módszertan alakult ki. Ezek jellemzően a versengés összetett jelenségének egy-egy elemét ragadják meg. Szükségképpen leegyszerűsítik a vizsgálat tárgyát, hiszen az a funkciójuk, hogy egyetlen értékbe sűrítsenek nagy mennyiségű információt. A legegyszerűbb kiszámítható mutató a Kaare Strom munkájának feldolgozásánál már említett, úgynevezett "turnover rate", amit magyarul cserélődési rátának nevezhetünk. Azoknak a mandátumoknak az arányát jelenti, amelyek gazdát cseréltek egy-egy választáson. Elsődleges felhasználási területe az inkumbencia kutatása, ahol a képviselők cserélődésének vizsgálatára használják. De nem csak a képviselők személyének változása alapján számolhatunk cserélődést, hanem a párthovatartozásuk alapján is. Egy másik megközelítésben nem választókerületi szinten alkalmazzák, hanem a kormányok lecserélődését mérik vele. Ennek egyik ismert példája a Huntington-féle (1991) "two-turnover test", ami azon a feltételezésen alapul, hogy azok a demokráciák tekinthetők konszolidáltak, ahol két egymást követő választáson is lecserélték a kormányt. Ez kifejezetten az újonnan demokratizálódott országokra vonatkozik, hiszen minden szempontból stabil, hosszú ideje működő demokráciákban is előfordul, hogy a kormányzó

párt akár többször egymás után is nyerni tud. A cserélődési ráta magas értéke intenzívebb versenyre utalhat, de a mutatónak vannak korlátai. Először is, leginkább többségi választási rendszerek egymandátumos választókerületeiben alkalmazható jól. A listás képviselők cserélődése ezzel a módszerrel azért nehezen leírható, mert személyekhez kötődik. Másrészt nem veszi figyelembe a mandátumok mögötti szavazatarányokat, nem hordozza azt a kulcsfontosságú információt, hogy az adott kerület szoros versenyben, vagy a győztes nagy előnyével dőlt el.

Szintén választásról választásra bekövetkező változásokat mér a Pedersen-féle illékonysági (volatilitási) index. De nem a mandátumok sorsát, hanem a pártok szavazatarányainak változását összesíti. A Pedersen-index (Pedersen 1979) matematikailag úgy működik, hogy minden egyes párt előző időszakban (választáson) elért eredményeiből kivonja a jelenlegi időszakban elért eredményét. A százalékarányok tekintetében a szavazatokért folytatott verseny egy zéró összegű játék, ezért minden negatív előjelű változásnak, egy másik szereplőnél pozitív előjellel kell megjelennie. Annak érdekében, hogy ezek a változások összeadva ne oltsák ki egymást, az abszolútértéküket kell összeadni, ennek azonban az a következménye, hogy a szavazatarányok minden változását kétszer számoljuk el: egyszer annál, akinél csökkenésként jelent meg, másodszor pedig annál, akinél növekedés volt tapasztalható. Ezt úgy tudjuk kiküszöbölni, ha a végeredményt elosztjuk kettővel. A volatilitási index alkalmazása során abból a feltételezésből indulunk ki, hogy ahol nagy a változékonysága a pártok támogatottságának, ott kiélezettebb a verseny. Hátránya, hogy a számítás során nehezen kezelhető a pártok átalakulása, megszűnése és új szereplők megjelenése. Az utóbbira megoldást jelent, ha a volatilitási számítást felbontjuk több elemre (Casal Bertoa et al. 2017).

A tökéletes verseny közgazdaságtani modelljének alapvetése, hogy minél több vállalat van a piacon, annál kisebb az egy szereplőre eső piaci hatalom. Ennek vizsgálatát szolgálja a Hirschman-Herfindahl index, amit az egyes vállalatok négyzetre emelt piaci részesedésének összege ad ki. Laakso és Taagepera (1979) révén adaptálta ezt az eszközt a politikatudomány is effektív pártszám néven. A mutató nem vállalatok piaci részesedését, hanem politikai pártok szavazat- és mandátumarányait veszi figyelembe, így jellemzi a pártrendszer töredezettségét vagy koncentráltságát. Az effektív pártszámok a politikai piac struktúráját jellemzik, de elsősorban nem a verseny intenzitására vonatkozó információkat szolgáltatnak. A pártok tényleges számától függően sok szoros választás nagyon eltérő eredményeket produkálhat, ami magas körzeti magnitúdó esetén félrevezető lehet. Ha két párt 50-50%-ot

szerez, az effektív pártszám értéke 2, ha három párt mindegyik 33%-ot akkor a mutató értéke 3, és így tovább, pedig mindkét esetben rendkívül szoros a verseny.

Az eddig tárgyalt mutatók célja nem kimondottan a verseny, hanem egy-egy specifikus aspektusának mélyebb elemzése. Rendelkezésre állnak azonban olyan módszertani eszközök is, amelyek kifejezetten a versengés mértékét igyekeznek megragadni. Ezek közül a legkézenfekvőbb a győztes és a második helyezett szavazatkülönbsége százalékos, vagy abszolút értékben kifejezve. Ez a megoldás elsősorban a többségi rendszerekben használhatóak, de léteznek arányos szisztémákra alkalmazható analóg mutatók is (Cox 1997). Ilyen például a Grofman és Selb (2009) generalizált arányossági indexe. A számítás alapját az úgynevezett kizárási küszöb jelenti. Ez az a maximális szavazatarány (vagy mennyiség), amit egy párt vagy jelölt megszerezhet anélkül, hogy mandátumot nyerne. A képviseleti küszöbvel szemben, ami a mandátumszerzés elégséges feltétele, a kizárási küszöb elérése csak szükséges feltétel, nem garantálja a képviseletet. Értéke fordítottan arányos a körzeti magnitúdóval, általánosan az $\frac{1}{m+1}$ képlettel fejezhető ki, ahol m a kiosztható mandátumok számát jelöli. A blokkszavazás és limitált szavazás esetén ez $\frac{1}{m+k}$ -ra módosul, ahol k a leadható szavazatok száma. A kizárási küszöb a d'Hondt módszert alkalmazó arányos rendszerekben, az egyéni átvihető és egyéni nem átvihető szavazatos szisztémákban a legalacsonyabb és a relatív többségi rendszerben a legmagasabb (1/2). Ennek az értéknek a segítségével arányos rendszerekben megállapítható, hogy a szavazatarányok milyen mértékű változása esetén került volna át egy mandátum egyik párttól a másikhoz. Ezt az összefüggést alkalmazza Grofman és Selb a generalizált index kiszámítása során.

$$Ci = \frac{\max[(T_e - X_g), (T_e - X_l)]}{T_e}$$

Ahol X_g az újabb mandátum megszerzéséhez szükséges szavazatszám, X_l az a mennyiség, ami egy mandátum elvesztését eredményezi, T_e pedig a kizárási küszöb. Ezeket az értékeket a kizárási küszöbvel standardizálják, vagyis a küszöb értékétől vett távolságot osztják el a küszöbvel, így kapják meg az egy pártra vonatkozó mutatót. Az értékeket a szavazatarányokkal súlyozva összesítik annak érdekében, hogy megkapják a kerületre kiszámított versengési indexet. Azzal a céllal alkották meg a generalizált indexet, hogy annak segítségével a részvétel és a verseny intenzitásának összefüggését vizsgálják meg.

Abból kiindulva, hogy a választók szoros versenyben magasabbra becsülik a szavazataik értékét és ezért nagyobb részvételi hajlandóságot mutatnak.

3.5. Versenyelméletek összefoglalása

Az értekezésem tárgyára vonatkozó irodalom áttekintésével kirajzolódik egy kép a politikai verseny sajátos természetéről. Megismerésében az elsődleges kihívás, hogy magát a kifejezést rendszerint általános értelemben használjuk. Azonban, ha minden politikai cselekvés a versengés részét képezi, ha nem definiáljuk a verseny kategóriájának határait, akkor alkalmazása értelmét veszti. Bár a politikai cselekvések szinte kivétel nélkül hatást gyakorolnak a szereplők közötti versengésre, nem mindegyik irányul a szavazatok maximalizálására, a riválisokkal szembeni előny megszerzésére. Bartolini ezzel kapcsolatban a kooperatív interakciók jelentőségét hangsúlyozza, ami legalább olyan meghatározó része a demokratikus rendszerek politikai életének, mint a versengés. Ismerünk arra is példákat, amikor a politikai szereplők hajlandók a verseny szempontjából hátrányos álláspontokat meggyőződésből képviselni. De például a kormányzati hatalommal való visszaélés, vagy a korrupció sem magyarázható a politikai verseny logikájával. Sőt, ebben a fejezetben sok szó esett arról is, hogy számtalan formában jelenik meg kifejezetten versenykerülő magatartás a politikai szereplők részéről, saját érdekük lehet az, hogy csökkentsék a versengés intenzitását.

A versenyt ezek alapján egy folyamatnak tekintem, ami a politikai szereplők olyan interakcióiból áll össze, amelyekkel arra irányulnak, hogy a hatalom megszerzéséhez és megtartásához szükséges erőforrásokkal rendelkezzenek. Verseny tehát mindig van, de a demokratikus rendszerek azok, ahol a nyilvánosság előtt és tömegek részvételével zajlik, míg máshol látens formában van jelen és az elitekre korlátozódik. Az intenzitása azonban a szereplők döntéseinek következményeképpen folytonosan változik. Azért tartottam fontosnak az ökológiai és a közgazdaságtudományi elméletek áttekintését is, mert bár előbbi csak nagyon áttételesen kapcsolódik össze a politikai verseny vizsgálatával, van bennük egy közös elem. Minden rendszerben egyszerre vannak jelen a verseny fokozására és csillapítására irányuló törekvések. A természettudományokban ezt a kompetitív kizárás elve jelenti, a gazdaságban a monopóliumok kialakulása, a politikában a dominancia. A szereplők racionális érdeke, hogy saját versenyhelyzetüket enyhítsék, és ha a körülmények ezt lehetővé teszik, akkor így is fognak tenni. Csakhogy a rendszerek hosszú távú egyensúlyi pontja ritkán esik egybe a totális dominanciával, így előbb-utóbb újabb versengő ciklus következik. A politikai verseny mértékének változása, intenzitásának ingadozása azonban nehezen

mérhető, nincs egyezményesen elfogadott mértékegysége. Az itt ismertetett tényezők együttes vizsgálata nyújt lehetőséget csak arra, hogy értékeljük.

Schumpeter nyomán a verseny a demokrácia különböző definícióinak visszatérő elemévé vált, ennek az az összefüggésnek a mértéke, erőssége azonban nem egyértelmű. Akár a demokráciára vonatkozó elméleti munkákra (mint például Ackerman), akár az empirikus kutatásokra (mint Lijphart) tekintünk, a verseny szempontjából jelentős eltéréseket találunk. Az alapjogi fundacionalizmus elveiben, a demokrácia konszenzusos modelljében, az olyan konszociális demokráciákban, mint Svájc vagy Belgium, megjelenik a törekvés a verseny mérséklésére és korlátok közé szorítására. Ez nem cáfolja a verseny jelentőségét, de arra hívja fel a figyelmet, hogy a versengés mértéke és a demokrácia minősége között nincs egyenes arányosság.

Azok a kutatások és elméletek, amiket ebben a fejezetben részletesen bemutatam, nem is törekednek arra, hogy a versenyt a demokrácia minőségi jellemzésére használják. A politikai verseny sajátos, belső törvényszerűségeit próbálják azonosítani és a szereplők jellemző magatartási mintáit. Ezekben a munkákban a legkönnyebben azonosítható közös pont a versenybe való belépés feltételeinek hangsúlyozása, egyben ez az a szempont, ami a leginkább analóg a közgazdaságtani elméletekkel. Anthony Downs esetében még nem kapott különösebb figyelmet a belépés, de Tullock gyakorlatilag erre alapozta az itt ismertetett tanulmányát, Strom és Bartolini is részletesen tárgyalta a kérdést. A szerzők által feldolgozott többi tényező inkább átfedésben van egymással, de a közöttük lévő határokat mindegyikük máshol húzza meg.

Leghosszabban Bartolini munkájával foglalkoztam, ő alakította ki ugyanis a legátfogóbb elméletet a politikai verseny működéséről. Az általa felsorolt tényezők, a támadhatóság, az elérhető szavazók, az ajánlat eldönthetősége, és az inkumbensek sérülékenysége valóban szinte teljesen lefedik a versengő interakciók fő vonásait. Csak részlegesen tudom azonban megfeleltetni Bartolini kategóriáinak azt a tényezőt, amit Strom a verseny tétjeként határoz meg. A tét kérdése feloldódik az eldönthetőség dimenziójában, ahol részletesen kifejti, hogy a versenykerülés egyik módja, ha bizonyos ügyeket a versengő interakcióktól független szereplőknek és intézményeknek szerveznek ki. Példaként említi többek között azt, ha a költségvetési hiány mérséklése bekerül az alkotmányos szabályok közé. Strom a tét esetében inkább intézményi tényezőket említi, de Bartolini megközelítése alapján ezt ki tudjuk bővíteni. Amikor bizonyos ügyeket kivonunk a versengés hatálya alól, azzal csökkentjük a

tétet. Az alapjogi fundacionalisták és a monista demokraták között az egyik alapvető ellentétet az a kérdés jelenti, célszerű-e így eljárni. Itt összekapcsolódik a verseny természetéről és a demokrácia helyes működéséről szóló diskurzus.

A verseny mérséklése és kerülése összefüggésbe hozható a szavazat-, hivatal-, és program-orientált stratégiákkal is. Elsősorban az utóbbi kettő kategóriába sorolható pártok részéről racionális döntés lehet a versengés mérséklése, hiszen a hivatalszerzéshez és a közpolitikai befolyáshoz gyakran szövetségesekre van szükség. Ha a versenytársak egy része potenciális koalíciós partner, akkor a velük szembeni versengést korlátozni kell annak érdekében, hogy az ne akadályozzon egy későbbi megállapodást. Tehát a verseny mérséklődése nem csak annak intézményes felszámolása, korlátozása, vagy egy domináns pártrendszer kialakulása esetén lehetséges.

4. Belépési korlátok és ösztönzők

A belépés feltételei és korlátai kiemelt jelentőséggel bírtak az itt ismertetett szerzők munkáiban, hasonlóan a közgazdaságtani kutatásokhoz, ahol a piaci verseny meghatározó vonása a belépés költsége. A politikai versenyre vonatkozóan a releváns tényezőket két dimenzió mentén különböztethetjük meg: a belépést korlátozó feltételek között vannak intézményi adottságok, és vannak a kontextustól függő szituatív elemei. A passzív választójog, a pártok alapítására és működésére vonatkozó jogszabályok, a jelölt- és listaállítási követelményei, a kampányfinanszírozási rendszer tartoznak az előbbi csoportba. A szituatív elemek közé sorolok olyan puhább tényezőket, mint a méretgazdaságosság, a médiához való hozzáférés, és alapvetően az induláshoz kötődő mindenféle költség. Másrészt vannak olyan jellemzők, amik a belépést ösztönzik, az intézményi keretek közül ilyen a kampánytámogatás, szituatív tényezők közül pedig az elérhető szavazatok mennyisége, a választás tétje, az inkumbensek sérülékenysége.

Ebben a fejezetben a szereplők belépésre vonatkozó döntéséről, a belépés ösztönzőiről és korlátozásáról szóló kutatásaimat mutatom be. Először a stratégiai belépést ismertetem, az erre vonatkozó feltételezéseimet pedig négy európai ország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és a Cseh Köztársaság választásainak eredményeire alkalmazom. Ezután az új pártok megjelenése a belépési küszöb mértéke közötti összefüggéseket vizsgálom. Végül pedig a különböző kampánytámogatási szabályokra vonatkozó kutatásomat mutatom be

4.1. Stratégiai belépés a versenybe

A pártok részvételét a politikai versenyben gyakran a szavazók szemszögéből közelíti meg a politikatudomány. A leadott voksok számából, területi elhelyezkedéséből és időbeli változásából próbálunk meg következtetéseket levonni a választók preferenciáiról és döntéseiről, a politika keresleti oldaláról. Ennél kevesebb figyelmet kap ezzel szemben a kínálati oldal, a politikai szereplők jelölt- és listaállítási stratégiája, pedig ez az, ami kijelöli a nyilváníthatók választói preferenciák határait. Ebben az esetben a célom az, hogy elméleti keretrendszerbe foglaljam azokat a tényezőket, amelyek befolyásolják a politikai szereplők a piacra lépését, vagyis a választásokon való indulásról hozott döntését. Ez nyilvánvalóan egy szűk értelmezése a versenybe történő belépésnek, hiszen a politikai aktorok a választások között is megjelenhetnek, támogatókat gyűjthetnek és akciókat hajthatnak végre. De szigorúan véve azok vannak a politikai piacon, akiket a szavazók „a voksaikkal meg tudnak vásárolni”, vagyis akik rendelkeznek jelöltekkel, illetve listával egy

választáson. A politikatudomány jelenleg is rendelkezik kidolgozott elméletekkel arra vonatkozóan, hogy milyen tényezők határozzák meg az indulást. Ez a kutatás azzal kíván hozzájárulni e terület szakirodalmához, hogy ezeket, egy a többszintű politikai térben is egységesen alkalmazható, háromdimenziós keretbe rendezi.

Fontos szerepet kap a politikai rendszerek, és így a politikai verseny, többszintű jellege, ez ugyanis lehetőséget nyújt a pártok és jelöltek viselkedésének megfigyelésére azonos politikai közösségen belül, de különböző intézményi konfigurációk mellett. Az európai demokráciák többségében létezik egy vagy több szubnacionális szintje a politikai képviseletnek, illetve megjelent egy szupranacionális szint is a közvetlenül választott Európai Parlament létrejöttével (Detterbeck 2012; Swianiewicz 2014). A különböző szinteken folyó politikai verseny nagyon eltérő keresleti és kínálati feltételek mellett zajlik, még ha a piac többé-kevésbé azonos is, hiszen a szavazati joggal rendelkezők köre szinte teljesen megegyezik. A nemzeti, helyi, regionális és szupranacionális választási eredmények eltéréseire adott konvencionális magyarázatok túlnyomó többsége a választói viselkedés tanulmányozásán alapul, vagyis elsősorban a már említett kereslet oldaláról közelíti meg a kérdést. Persze ahogyan a gazdaságban, úgy a politikában is igaz, hogy a kereslet és a kínálat között szoros kapcsolat van, egymástól nem függetlenek: a pártok és politikusok képesek kielégíteni a választói igényeket, de formálni is tudják őket (Körösenyi 2003).

A politikai piacra való belépést vizsgáló munkák jellemzően az országos politikai térrel foglalkoznak nem pedig a többszintű versennyel, pedig ennek kapcsán több lényeges kérdés is felmerül: Jó belépési pont lehet egy új párt számára a helyi, vagy regionális választás? Miért próbál sok új politikai szereplő először országosan (például az európai parlamenti választásokon) sikert elérni, mielőtt helyi szinten megmérettetné magát? Milyen következményei vannak a helyi és regionális választásoknak a pártok és a pártrendszerek intézményesülésében és nacionalizálódásában? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához nagyban hozzájárulhat, ha jobban megismerjük a pártok piacra lépését segítő és akadályozó tényezőket.

Annak vizsgálata, hogy a politikai szereplők milyen feltételekkel hajlandóak részt venni a választásokon, alapvetően a politikai verseny természetének tanulmányozásához kapcsolódik. Már a használt terminus technikus (verseny, piac, belépési korlát stb.) is jelzi, hogy gyakori a közgazdaságtanból kölcsönzött megközelítések alkalmazása. Így itt is

megjelennek azok a már ismertetett elméleti keretek, amelyeknek az alapját Anthony Downs tette le az *An Economic Theory of Democracy* című munkájában, megalapozva a racionális választás nagyhatású elméletét a politikatudományban. A könyv nem foglalkozik részletesen azzal, milyen szempontok mentén mérlegelik a versenybe való belépést a szereplők, azonban tesz egy mélyreható megállapítás a politikai pártok viselkedéséről úgy általában:

„A pártok azért alkotnak szakpolitikát, hogy választásokat nyerjenek, nem pedig azért akarnak választásokat nyerni, hogy szakpolitikát alkossanak.” (Downs 1957, 28)

Downs feltevése, ami az általa felállított modell egyik kiindulópontjaként szolgál, lényeges információkat hordoz a politikai szereplők motivációira és döntéseire vonatkozóan, így ebben az esetben is fontos szerepet kap. Amikor ugyanis a versenybe való belépési szándékot elemezzük a többszintű politikai térben, alapvető kérdés, miért vesz részt egy szereplő bizonyos választásokon. Miért versenyeznek például egyes pártok olyan pozíciókért, amelyek megszerzése nem segíti a programjuk megvalósítását? Egyes parlamentáris rendszerekben a poszttal járó szűk jogkörök ellenére közvetlenül választanak államfőt. A pártok számára az elnöki pozíció megszerzése teljesen nyilvánvaló politikai érdek, ami ilyen esetben nem magyarázható közpolitikai törekvésekkel. Ez a kutatás tehát azon a downsi feltételezésen alapul, hogy a politikai szereplők minden választásban érdekeltek, hiszen céljuk a politikai befolyás maximalizálása. Valójában tehát nem az a kérdés, miért indul el egy párt a választáson, hanem az, miért nem?

A politikai szereplők versenybe való belépésének megértéséhez két nagy hatású elmélet nyújt segítséget. Gary W. Cox és Stefano Bartolini egymástól függetlenül alkották meg azokat a teoretikus kereteket, amelyek segítenek a politikai versenyt, illetve az abba történő belépési döntést jobban megérteni. Cox (1997) kifejezetten a választók és a pártok stratégiai viselkedését vizsgálta a politikai versenyben, ennek során alkalmazta a „stratégiai belépés” (strategic entry) kifejezést a pártok és jelöltek részvételi döntése kapcsán. Három olyan szempontot sorolt fel, amelyeket a politikai szereplők mérlegelnek egy választás előtt, ezek: (1) a belépés költségei, (2) az elnyerhető mandátummal járó előnyök és (3) a győzelem valószínűsége. A kutatók már Cox előtt is alkalmazták különböző kombinációkban ezeket az elemeket (Tullock 1965) azokban a döntéseméleti modellekben, amelyekkel a versenybe való belépést magyarázták (Palfrey 1984; Feddersen et al. 1990). Ezek a kutatások azon a feltételezésen alapulnak, hogy egy párt, vagy jelölt akkor lép be a küzdelembe, ha a mandátummal járó előnyök (b) és a győzelem valószínűségének (p) szorzata magasabb, mint

a belépéssel járó költségek (c). Vagyis abban az esetben indulnak el, ha a ráfordított erőforrások jó eséllyel megtérülnek ($p * b > c$). Ezeknek az absztrakt modelleknek az egyik tulajdonsága, hogy feltételezik a determinisztikus szavazást és így a semleges szereplőket. Az indulók ilyenkor azonos esélyekkel lépnek be a versenybe és választanak maguknak valamilyen politikai pozíciót. A választók előre tudják melyik pozíciót támogatják (ezért determinisztikus), függetlenül a jelölt személyétől (ami tehát semleges). Ezek a modellek tehát, bár értékes elméleti keretet szolgáltatnak, meglehetősen elvontak. Gyakorlati alkalmazásukat megnehezíti, hogy a fenti egyenletben szereplő három elem nehezen számszerűsíthető és minden egyes politikai aktor számára eltérő értékkel bírnak.

Bartolini (1999, 2000) a korábban ismertetett munkájában más megközelítésben tárgyalta a választáson való indulást, amikor a politikai verseny természetét vizsgálta, és négy tényezőt azonosított: (1) a belépés feltételeit, (2) a keresletet, (3) az ajánlatot, és (4) az inkumbens pozíciójának sérülékenységet. A belépési feltételeknek alapvetően három aspektusa van. Először is a választáson való indulás intézményes követelményei (Bühlmann and Zumbach 2011). Ilyen a passzív választójog, a jelölőszervezetek nyilvántartásba vételének szabályai, a jelölt- vagy listaállításhoz szükséges aláírások száma, vagy a befizetendő kaució mértéke. Ide sorolom továbbá azokat az indirekt költségeket, amelyek a folyamat során megjelennek (az adminisztrációra fordított erőforrások, ügyvédi díjak, az aláírást gyűjtő önkéntesek ideje, és így tovább). Másodszor, indulás esetén a reprezentáció megszerzésének feltételei. Ennek legismertebb formája az explicit küszöb (pl. országosan a szavazatok öt százalékának megszerzése), de a választási formulák következményeként kialakuló implicit küszöbök is. A választási szisztéma aránytalanságra való hajlama szintén ide sorolandó. Harmadszor, ide tartoznak azok az erőforrások, amelyekhez egy indulónak a kampány során hozzá kell férnie. A hirdetésekhez szükséges anyagi források, a reklámfelületekhez és a médiához való hozzáférés, a megmozgatható emberi erőforrások mind ebbe a kategóriába tartoznak. A kereslet ebben az esetben olyan választókat jelent, akik hajlandók az újonnan belépő szereplőt támogatni. Bartolini itt elsősorban azonosuló és szenzitív szavazókat különböztet meg. Az azonosuló választó esetében a szavazói döntésben elsődleges szerepet kap a pártidentifikáció, így ők kisebb eséllyel változtatják meg a preferenciájukat, ha arányuk magas, az az új szereplők belépését megnehezíti. Az érzékeny szavazók esetében annál nagyobb az esély, hogy hajlandóak egy új belépőre voksolni, minél kevésbé szegmentáltak, minél gyengébb a kapcsolatuk a pártok szervezeteivel, személyes hálózatuk minél inkább diffúz (Bischoff 2006). Az ajánlat esetében arról van szó, hogy az új belépőnek minél

differentiáltabb közpolitikai javaslatokkal, választási ígéretekkel kell rendelkeznie. Csak akkor számíthat ugyanis a szavazók támogatására, ha könnyen meg lehet őt különböztetni a többi, szavazólapon szereplő alternatívától. Egy absztrakt döntésméleti modellben a közpolitikai programok egy vízszintes skálán elrendezhetők és a szavazók preferenciái tisztán megkülönböztethetők. A gyakorlatban azonban nem biztos, hogy a tartalmi differenciáltság lesz meghatározó, nagyobb hangsúlyt kap az, mennyire megkülönböztethető a szereplők kommunikációja. Mindenesetre az ajánlat, akár tartalmi, akár kommunikációs szempontból is vizsgáljuk, olyan elem, amely felett a politikai szereplők, ha nem is teljes, de jelentős befolyással bírnak. Főként igaz ez akkor, ha elfogadjuk Downs idézett tételét a pártok szakpolitikai meggyőződéséről. Az inkumbens sérülékenysége meghatározó lehet a kihívók számára nézve. Az inkumbens meggyengülése arra ösztönözhet más jelölteket, hogy elinduljanak a választáson, hiszen nagyobb a győzelem esélye.

A két megközelítés között az átfedések ellenére is jelentős különbségek vannak, illetve igen magas absztrakciós fokon vizsgálják a versenybe történő belépést. Ennek a kutatásnak célja, hogy egy a gyakorlatban alkalmazható, átfogó modellbe rendezze az ismertetett elméleteket. Ennek az átfogó modellnek az első dimenziója a versenybe való belépéstől remélt politikai haszon. A döntésméleti modellekben a sikeres indulás eredménye, a „pay-off”, a mandátummal járó hatalom megszerzése, de ez a dimenzió Bartolini esetében nem jelenik meg, pedig a gyakorlatban nagy jelentősége lehet. A Cox-féle „benefits of office” azonban túlságosan is szűk kereteket nyújt, egy párt vagy jelölt számára nem csak a mandátum megszerzése járhat előnyökkel, de már maga az indulás is. Ezért nevezem az első dimenziót a belépéstől, vagy indulástól remélt haszonnak.

Milyen haszna származhat a választáson való elindulásból egy szereplőnek? Ide sorolom a megszerezhető mandátummal járó befolyást, a pozíció nyújtotta közjogi mozgásteret. Ez azonban elsősorban azokat a szereplőket ösztönözheti indulásra, akik reális esélyt látnak a győzelemre. Továbbá, egyes választási rendszerek az esélytelenek indulását mandátumokkal is jutalmazták. A magyar országgyűlési választásokon egy törpepártnak elemi érdeke minél több egyéni választókerületben jelöltet állítani, függetlenül a győzelmi esélyeiktől, ugyanis a mandátumot nem eredményező voksok töredékszavazatok formájában listás mandátumokhoz juttathatják a pártot. Az indulás anyagi haszonnal is járhat egyes országokban, ahol az állami költségvetésből származó kampánytámogatások erős ösztönzőként funkcionálnak. Számos helyen létezik – a reprezentációs küszöbnél alacsonyabb – finanszírozási küszöb, amelynek elérése esetén a párt rendszeres

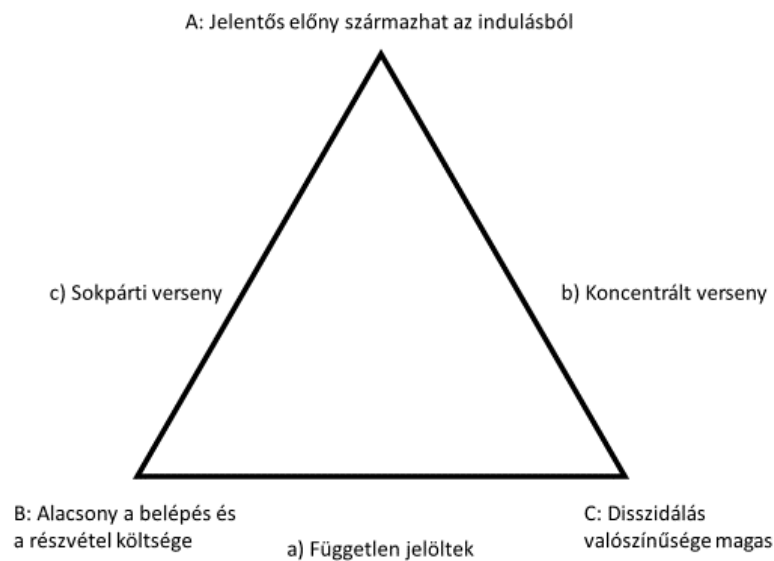
támogatásban részesül. Motivációs erővel bírhat a választáson való indulással járó presztízs is. Egy országosan ismert párt esélytelenként is elindulhat egy-egy magasabb pozícióért, például, hogy jelezze a tábora felé az ambícióit. A választási kampány eleve lehetőséget szolgáltat arra, hogy a pártok megjelenjenek a nyilvánosság előtt, aktivizálják a szervezetüket, mobilizálják a szavazóikat, felhívják a figyelmet a programjukra, és úgy általában nagyobb szerepet kapjanak a nyilvánosságban.

Cox modelljében megjelennek a belépés költségei, Bartolini azonban sokkal tágabban értelmezi ezt a szempontot a contestability kapcsán. Én itt is a lehető legtágabb értelmezést látom célravezetőnek, vagyis minden olyan elem ide tartozik, ami megnehezíti az indulást és a mandátumszerzést. Ide tartoznak a belépés már említett jogi feltételei, mint a passzív választójog, a jelölőszervezetekre vonatkozó előírások, a jelölt és listaállítás feltételei. Ezeknek az előírásoknak a teljesítése adott esetben jelentős erőforrásokat igényelhet, ami bizonyos szereplőket kizárhat a versenyből. A választási szisztéma inkluzivitása, aránytalanságra való hajlama, az explicit és implicit reprezentációs küszöbök. Ezek már nem a belépés, hanem a versenyben való tényleges részvétel költségeit befolyásolják, ezekkel azonban minden szereplőnek előzetesen számolnia kell, így meghatározzák az indulásról szóló döntést. Szintén jelentőséggel bír az, hogy az adott körzetben mennyire költséges hozzáférni a médiához és a reklámfelületekhez, vannak-e ennek formális, vagy informális akadályai. Elérhető-e a rendelkezésre álló csatornákon a választói célcsoport, van-e megfelelő szervezeti jelenléte a pártnak a területen?

A harmadik dimenzió a győzelem valószínűségének és más keresleti tényezőknek a kombinációja, olyan elemeket tartalmaz, amelyek mind Cox, mind Bartolini esetében megjelennek. Mennyire erős az inkumbencia előny, mekkora esély van a mandátumot birtokló párt, vagy személy leváltására? Vannak-e jelentős stratégiai ösztönzők, tehát a kisebb pártoknak számítania kell-e a támogatóik disszidálására, átszavazásra?

Mindez nem csak az eddigi elméletek átrendezését jelenti, hanem jelentős tartalmi módosítást tartalmaz. A döntéseméleti modellek alapvető eleme a győzelem valószínűsége, azonban sok szereplő esélytelenként is gyakran indul választásokon. Az ajánlat differenciáltsága Bartolini szerint meghatározó erővel bír, de ez valójában nem külső feltétele az indulásnak. a szereplők bármikor módosíthatják a programjukat, vagy a kommunikációjukat, hogy az megkülönböztetettebb legyen – erre nyilván tudatosan

törekcszenek is. Az itt javasolt modell ezért hasonlít, de nem azonos a bemutatott elméletekkel.



Ábra 1. A stratégiai belépés háromszöge (saját szerkesztés)

A felvázolt három tényező olyan háromszöget alkot, ami összefoglalja a stratégiai belépést befolyásoló különböző tényezőket (1. ábra). Ezt a háromszög három oldalának részletes bemutatásával lehet legjobban demonstrálni:

AB oldal: Nagy várható haszonnal jár az indulás, például mert értékes mandátumok nyerhetőek el, vagy nagy publicitást biztosít a kampány. Alacsony a belépési költség, tehát nem okoz gondot kisebb pártoknak sem az indulás és a részvétel. Nincsenek stratégiai ösztönzők, vagyis nem kell azzal számolni, hogy a szavazótábor disszidál és esélyesebb indulót támogat, nincs erős inkumbencia előny. Ezek a körülmények nyilvánvalóan a sokpárti küzdelemnek kedveznek.

AC oldal: Szintén nagy az indulás várható haszna, ami az előző ponthoz hasonlóan értékes közhatalmi pozíciókat vagy egyéb előnyöket jelent. Valamilyen formában stratégiai ösztönzők is jelen vannak, például a választási szisztéma miatt teret kap az átszavazás, vagy olyan speciális kontextusa van a választásnak, ami miatt feltételezhető az átszavazás. A belépési korlátok azonban magasak, vagy a részvétel jelentős költségekkel jár. Emiatt a versenybe belépők száma korlátozott, elsősorban a nagy pártok fognak indulni.

BC oldal: A versenybe való belépés várhatóan csak mérsékeltebb előnyökkel jár – szűk az elnyerhető mandátumok közjogi mozgástere, vagy alacsony a szavazóknak a választás iránt tanúsított érdeklődése. Alacsony a belépés és a verseny várható költsége, az indulást kevés tényező akadályozza. Stratégiai ösztönzők ebben az esetben is jelen lehetnek, az alkalmazott szisztéma vagy a politikai kontextus kedvez az átszavazásnak. Ebben az esetben a modell szerint a pártok kevésbé akarnak elindulni a választáson és az így keletkezett vákuumot függetlenek fogják feltölteni.

Ez az elméleti modell elsősorban a kínálati oldal tényezőit veszi figyelembe, tehát az alkalmazhatósága is elsősorban nem a pártok által elért eredményekre, hanem csak az indulásra, praktikusán a jelölt- és listaállításra vonatkozik. Mivel a három tényező együttes jelenléte nem teljesen kizárható, ezért a kérdés az, hogy melyik a hangsúlyosabb, a politikai szereplők melyiket veszik inkább figyelembe.

4.1.1. A kutatás módszertana

A kutatás további részében a Visegrádi Együttműködés négy tagállamának jelöltállítási statisztikáinak segítségével vizsgálom meg a felvázolt elmélet hitelességét. Az elemzéshez a jelöltek és listákat állító pártoknak alapvetően három csoportja különböztethető meg, a nagy pártok (major), a kis pártok (minor) és a független jelöltek, illetve a civil szervezetek (ad-hoc). Előbbi két csoport meghatározása során kulcskérdés, hogy hol húzódik meg a határ a kis és nagy pártok között. Tekintettel a vizsgált országok viszonylag töredezett pártrendszerért, a választási szisztémáik listás, arányos elemeire, a kutatás során nagy pártnak tekintetem a szavazatok több, mint 10%-át megszerző politikai pártokat, de legalább az előző parlamenti választás első három helyezettjét. A kis párt minden más olyan politikai pártként regisztrált szervezet, amelyik jelöltek vagy listákat állított. Ad-hoc jellegű szerveződésnek tekintem a mindenféle civil szervezeteket, egyesületeket és mozgalmakat, illetve ebbe a kategóriába sorolom a független jelöltek is. Az ad-hoc jelzöt azért alkalmazom, mert jellemzően nem vesznek részt szervezett formában az országos politikában, gyakran csak a választások idejére szerveződnek meg.

Mind a négy ország esetében áttekintem a vonatkozó választási és kampányszabályokat, majd a jelöltállítási adatok segítségével tesztelem az elmélet helytállóságát. Az elemzés során kiemelkedő a jelentősége az adott országban jellemző intézményi tényezőknek, elsősorban a választási szabályoknak. Ezek az elmúlt 30 év során többször is változtak a négy országban, ezért a kutatásban csak a legfrissebb szabályozás kerül ismertetésre és

választási típusonként csak a legutolsó került az adatbázisba. Ez mindösszesen 31 adatpontot jelent, közülük a legkorábbi a cseh regionális választás (2016), a legfrissebb pedig a 2020-as szlovák parlamenti választás.

4.1.2. A vizsgálat eredményei

Az elmélet érvényességének vizsgálatára alapvetően két lehetőség van: Egyrészt össze lehet hasonlítani az egyes országokban a jelöltállítás alakulását azonos típusú választásokon a felvázolt három tényező szempontjából. Másrészt összehasonlíthatjuk a jelöltállítást az országokon belül, de a többszintű politikai térben. Utóbbi előnye, hogy így elsődlegesen arra vonatkozó információkat nyerhetünk, hogy ugyanazon politikai szereplők hogyan viselkednek a háromszög különböző pontjaiban. Így jobban azonosítható, hogy azonos pártokra és jelöltekre miként hat a három tényező.

A magyar politikai verseny legalsó színterét az önkormányzati szféra jelenti. Ez önmagában is több szintre bontható, a települési önkormányzatok esetében ugyanis a lakosságszám függvényében különböző választási szisztémát alkalmaznak, léteznek megyei és megyei jogú városi közgyűlések.

A 10 ezer fő alatti településeken egy blokkszavazásos módszerrel történik a képviselők megválasztása. Minden választó annyi szavazattal rendelkezik, ahány kiosztható mandátum van a képviselőtestületben és a legtöbb voksot megszerző jelöltek jutnak be a testületbe. A jelöléshez az adott településen élő választók egy százalékának ajánlása szükséges és egy állampolgár tetszőleges számú jelöltet támogathat.¹⁵ A versenybe való belépésnek tehát nincsenek jelentős akadályai. Azt is feltételezhetjük, hogy a kampány költségei a lakosságszámmal együtt növekednek, míg a legkisebb településeken a személyes kapcsolati hálózatok meghatározók, addig a városokban már a helyi médiához való hozzáférés és a politikai marketing eszközök alkalmazása elengedhetetlen feltétele a választási sikernek. Az elnyerhető mandátumok értéke természetesen itt a legalacsonyabb, mind közjogi mozgástér, mind az anyagi erőforrások szempontjából és egy kistelepülésen folyó választási kampány ritkán biztosít jelentős publicitást az indulóknak. A blokkszavazásos rendszerben a stratégiai ösztönzők korlátozottan jelennek meg (Soós 2008).

A 10 ezer fő feletti településeken és a megyei jogú városokban vegyes választási rendszer működik, a képviselők egy része egymandátumos, relatív többségi kerületekből jut be a

¹⁵ 2010. évi L. törvény a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásáról (Magyarország)

képviselőtestületekbe, mások listáról. A listás elem azonban kizárólag kompenzációs funkciót szolgál, közvetlenül nem lehet rá szavazni, csak a vesztes egyéni jelöltekre leadott töredékszavazatok kerülnek ide. Jelöltállításához a kerületben élő választójogosultak egy százalékának aláírása szükséges, többes ajánlás itt is leadható. Kompenzációs lista állításához a kerületek egynegyedében jelöltet kell indítani, a mandátumok kiosztása a Saint-League módszerrel történik azok között a pártok között, amelyek jelöltjei együttesen megszerezték legalább az összes voks öt százalékát.

A megyei testületek megválasztása listás rendszerben történik, tehát független jelöltek eleve nem indulhatnak. Egyébiránt a belépési korlát kifejezetten alacsony, a megye választóinak fél százaléka kell, hogy ajánlásával támogassa a jelölőszervezetet a listaállításhoz. Itt a mandátumkiosztás a d'Hondt módszer szerint történik, az öt százalékot elérő listák között. A megyei listák mellett ugyanígy kerülnek kiosztásra a fővárosi közgyűlés mandátumai is, míg a budapesti kerületekben a megyei jogú városokhoz hasonlóan működik a rendszer.

A magyar önkormányzati struktúrában minden település, illetve a fővárosi kerületek is rendelkeznek közvetlenül választott polgármesterrel. Őket kivétel nélkül relatív többségi rendszerben választják meg. A 10 000 fő alatti településeken legalább választópolgárok három százalékának, 10 000 lakos felett, de 100 000 felett legalább 300 választópolgár, a 100 000-nél nagyobb településeken legalább 500 választópolgár ajánlása szükséges a jelölté váláshoz. Főpolgármester-jelöltség feltétele 5000 fővárosi választópolgár ajánlásának megszerzése.

Az országgyűlési választások vegyes rendszerben történnek, az ország területe 106 egymandátumos („egyéni”) kerületre oszlik, ahol relatív többséggel szerezhető mandátum. A maradék 93 képviselői helyet országos pártlistákon osztják szét a d'Hondt módszer segítségével az öt százalékot elérő pártlisták között. Az egyéni jelölteknek az induláshoz 500 ajánlást kell összegyűjteniük (egy szavazó több jelöltet is támogathat), a pártok pedig akkor tudnak országos listát állítani, ha legalább kilenc megyében és a fővárosban összesen 27 egyéni választókerületben állítottak jelölteket. Az országos listára nem csak a közvetlenül a pártokra leadott voksok kerülnek, hanem a vesztes jelöltek töredékszavazatai és a győztes jelöltek után járó prémium szavazatok is. Utóbbi kiszámítása úgy történik, hogy a nyertes szavazatszámából kivonják a második helyezett voksainak egyel növelt számát.¹⁶

¹⁶ 2011. évi CCIII. törvény az országgyűlési képviselők választásáról (Magyarország)

Az európai parlamenti képviselők megválasztása Magyarországon listás rendszer szerint zajlik, a d'Hondt módszer szerint, öt százalékos küszöb mellett úgy, hogy az ország egész területe egyetlen, jelenleg 21 mandátumos választókerületet alkot. A listaállítás feltétele 20 ezer választásra jogosult ajánlásának összegyűjtése, ahogyan a többi szinten úgy itt is egy választó több listás támogathat.¹⁷

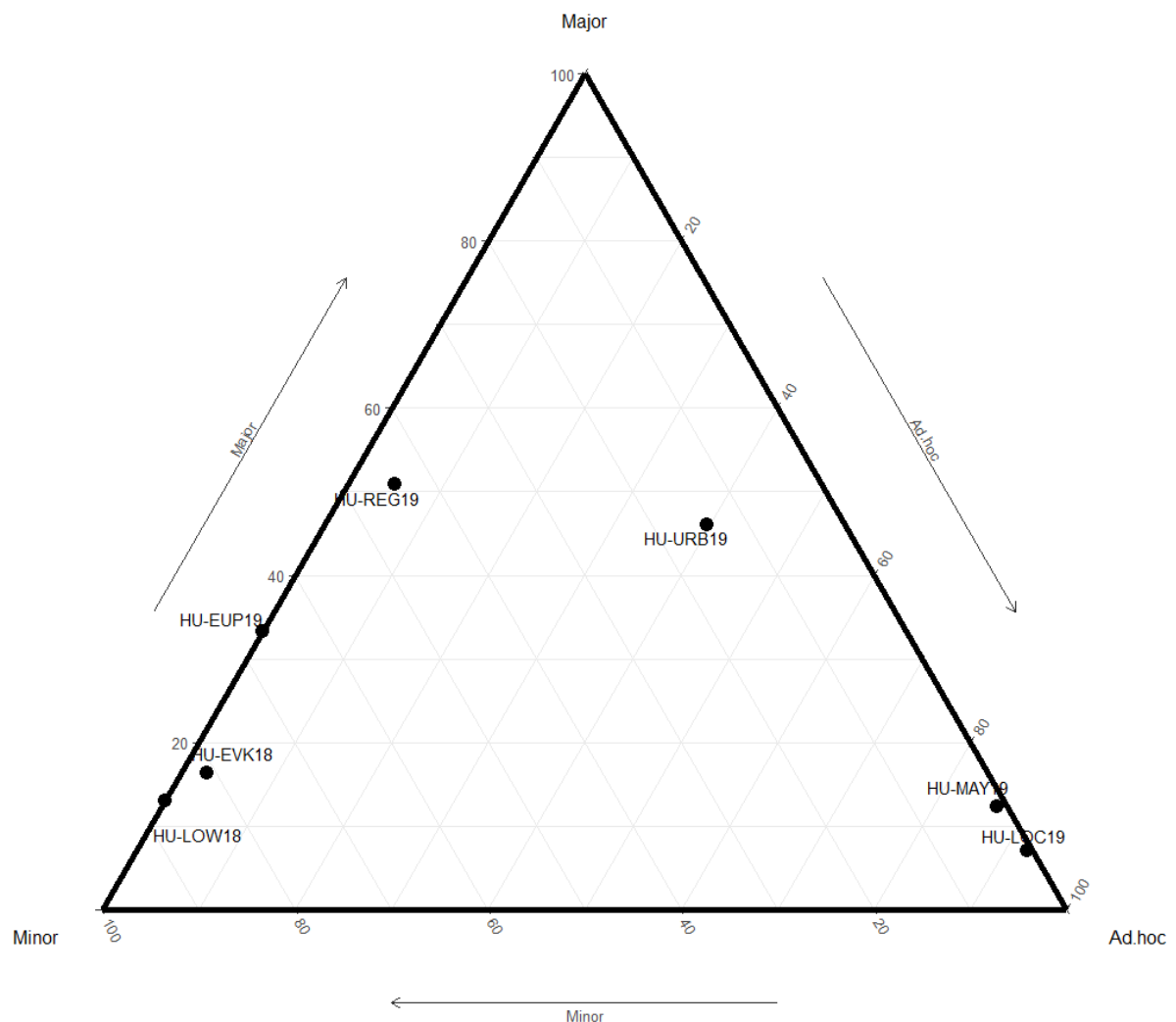
Mindegyik felsorolt választás esetében kapnak a jelölőszervezetek ingyenes műsoridőt az országos közszolgálati médiaszolgáltatóktól. Az országgyűlési választások esetében ez az minden listát állító pártra vonatkozik és összesen 470 percben. Az európai parlamenti választásokon ugyanez a keret 300 perc, a helyi önkormányzati választásokon ugyanennyi, de csak a nyolc legtöbb képviselő- és polgármesterjelöltet állító szervezetre vonatkozik. Az európai parlamenti és az önkormányzati választásokon az indulók nem részesülnek semmilyen állami kampánytámogatásban, de nincs jogszabályban korlátozva az, hogy mekkora összeget fordíthatnak a politikai hirdetésekre és reklámokra.¹⁸ Az országgyűlési választási kampány esetében minden egyéni jelölt egymillió forint támogatást kap a központi költségvetésből. A pártlisták szintén részesülnek költségvetési támogatásban: 597 millió forint jár akkor, ha egy szervezetnek mind a 106 kerületben van jelöltje, 448 millió, ha legalább 80-ban, 298,5 millió ha 54-ben és 149 millió akkor, ha 27-ben.¹⁹

Mindezek alapján a versenybe való belépést a következő esetekben kell külön vizsgálni: Képviselő kistélepülésen, polgármester kistélepülésen, képviselő városban, polgármester városban, megyei listaállítás, képviselő megyei jogú városban, polgármester megyei jogú városban, európai parlamenti pártlista, országgyűlési képviselő, országgyűlési pártlista.

¹⁷ 2003. évi CXIII. törvény az Európai Parlament tagjainak választásáról (Magyarország)

¹⁸ 2013. évi XXXVI. törvény a választási eljárásról (Magyarország)

¹⁹ 2013. évi LXXXVII. törvény az országgyűlési képviselők választása kampányköltségeinek átláthatóvá tételéről (Magyarország)



Ábra 2. Jelöltállítás Magyarországon - saját szerkesztés a ggtern segítségével (Hamilton and Ferry 2018)

A magyar jelöltállítási statisztikák meglehetősen szélsőséges képet mutatnak, míg a 10 ezer fő alatti településeken (HU-LOC19 és HU-MAY19) 90% körüli a független képviselő és polgármester jelöltek aránya, a többi választástípusban szinte teljes mértékben a pártok dominálnak (2. ábra). A nagyobb városokban (HU-URB19) az önkormányzati választásokon még részt vesznek függetlenek és civil szervezetek, de a kisebb-nagyobb pártok is indítanak jelölteket. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy az indulás haszna – mind a mandátumok értéke, mind az elérhető publicitás tekintetében – jelentősen magasabb a városokban. A megyei (HU-REG19) szavazásokon a nagypárti listák magas arányának oka, hogy 2019-ben az ellenzék számos megyében közös listát állított, ad-hoc szervezetek csak minimális mértékben vettek részt a választáson. Elsőre érdekesnek tűnhet, hogy az európai parlamenti

választásokon magasabb a nagypárti listák aránya, mint a parlamenti választásokon (HU-LOW18), pedig a mandátumok értéke alapján épp az ellenkezője lenne várható. Azonban az EP választásokra a jogszabály nem biztosít költségvetési finanszírozást, ami ösztönzi a kis szereplőket az indulásra. Az állami kampánytámogatás vonzerejét támasztja alá az is, hogy független jelöltek alig indulnak az egyéni kerületekben (HU-EVK18).

Lengyelországban a politikai tér a magyarhoz hasonló szintekre osztható fel. A legalacsonyabb szintet a helyi önkormányzatok jelentik, azzal az eltéréssel, hogy ezek jellemzően több települést tartalmaznak. A 20 ezer főnél kisebb önkormányzatok esetében a képviselők relatív többséggel jutnak be a testületbe, a jelöltté váláshoz 25 szavazó ajánlása szükséges és egy választó korlátlan számú jelöltet támogathat ilyen formában. A 20 ezer főnél nagyobb önkormányzatokban pártlistákra lehet szavazni és a képviselői helyeket a d'Hondt módszerrel osztják szét a szavazatok 5%-át megszerző szervezetek között (Słobodzian 2016). A választók a listán egyetlen preferenciális voksot adhatnak le, ami a mandátumhoz jutás sorrendjét befolyásolja. Listaállításhoz 150 szavazó ajánlása szükséges és többes ajánlás itt is lehetséges (Dudzinska 2008; Gendźwiłł and Żółtak 2014, 2017).

A következő szint a megyei, illetve megyei jogú városi szint. A választás itt pontosan ugyanolyan rendszerben zajlik, mint a 20 ezer főnél nagyobb önkormányzatokban, az egyetlen eltérés az, hogy a listaállításhoz 200 fő ajánlását kell begyűjteni. Az önkormányzati rendszer harmadik, regionális szintjét a vajdaságok jelentik, ahol szintén ugyanúgy a d'Hondt módszert alkalmazzák, azonban a listaállítási követelmények valamivel magasabbak, 300 ajánlást ír elő a jogszabály (Gagatek and Kotnarowski 2017).

A kétkamarás lengyel törvényhozás 460 tagú alsóháza, a Szejm képviselői 41 többmandátumos választókerületből kerülnek ki. A mandátumok kiosztása a d'Hondt módszer segítségével történik a legalább öt százalékot elérő pártlisták között, közös listák esetében a küszöb nyolc százalékra emelkedik. A lengyel választók szavazáskor egy pártlistán szereplő jelöltre adják le a voksukat. A preferenciális szavazatok azt határozzák meg, az adott lista jelöltjei milyen sorrendben jussanak be a Szejmbe. Formálisan a jelölőszervezetek nem maguk a pártok, hanem az általuk létrehozott bizottságok, amelyek felállításához 1000 választópolgár ajánlása szükséges. A listaállításhoz választókerületenként 5000 támogató aláírást kell összegyűjteniük a jelölőszervezeteknek. A felsőház, amelyet Szenátusnak neveznek, 100 tagból áll. Őket egymandátumos

kerületekben választják meg egyszerű többséggel. A jelölteknek 2000 ajánlást kell az induláshoz összegyűjteniük (Rachwał 2017).

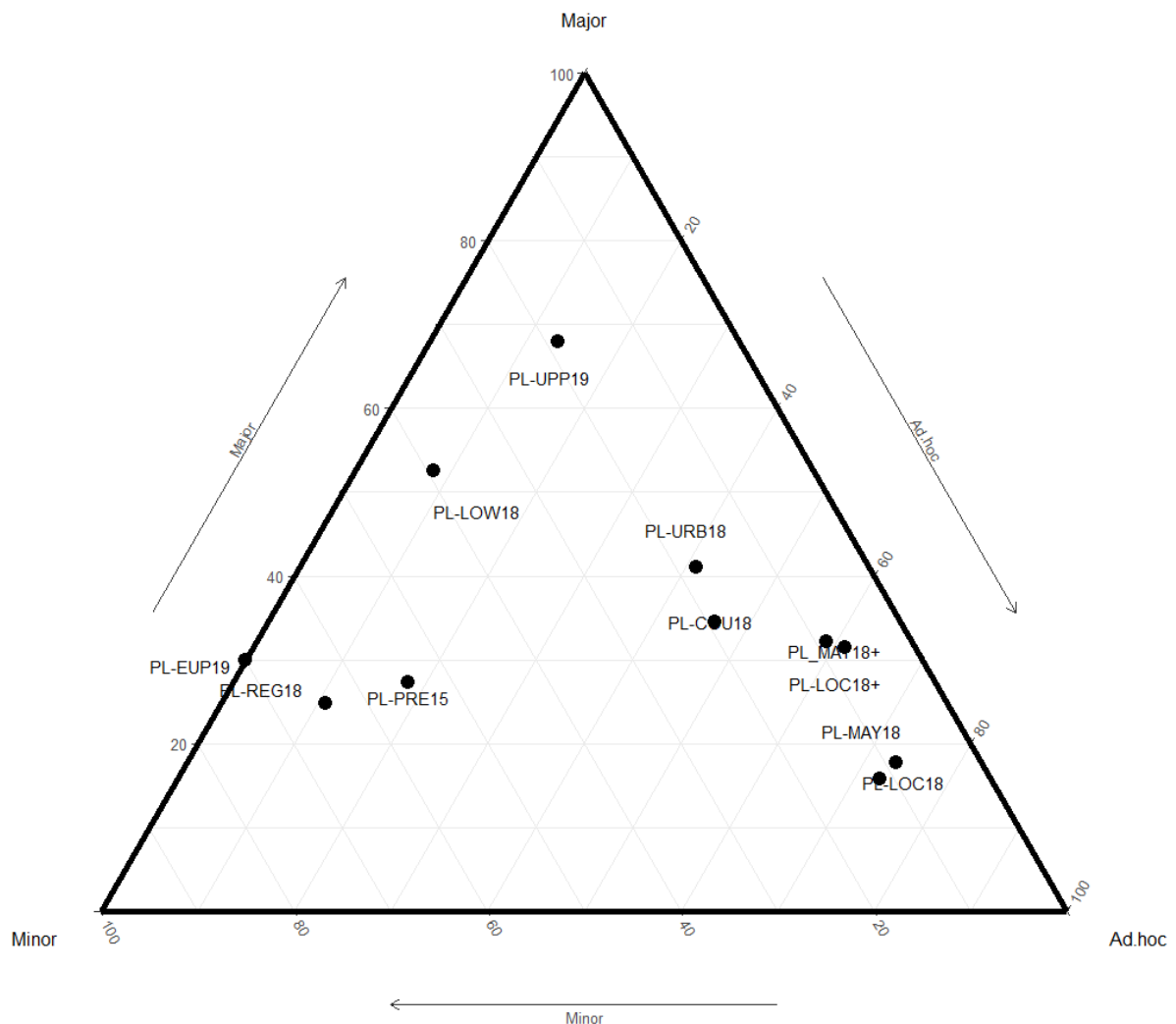
A lengyel államfőt szintén közvetlenül választják meg, a mandátum megszerzéséhez az érvényes szavazatok abszolút többségét kell megszereznie egy jelöltnek. Ha ez senkinek sem sikerült, akkor második fordulót tartanak, ahová a két legtöbb voksot szerző jelölt jut csak tovább. A jelölté váláshoz 100 000 állampolgár ajánlását kell összegyűjteni, a jelölést ebben az esetben is 1000 támogató aláírással létrehozható bizottságok végzik.

Az európai parlamenti választásokon az ország területe 13 többmandátumos választókerületre oszlik, amelyekben a jelölőszervezetek 10 000 támogató aláírás összegyűjtése esetén állíthatnak listát. A mandátumokat először országosan osztják szét a d'Hondt módszerrel az öt százalékot elérő pártok között. A szavazók ebben az esetben is egy listán szereplő jelöltre szavaznak, ez határozza meg a mandátumhoz jutás sorrendjét. A kerületi eredmények úgy alakulnak ki minden párt esetében, hogy az adott listának kiosztott összes mandátumot megszorozzák a kerületben megszerzett szavazatok számával, az eredményt pedig elosztják a listára országosan leadott voksok összegével. Az osztás eredményének egész része a párt kerületi mandátumszáma. Ha marad kiosztatlan mandátum, azt a tört részek alapján osztják szét csökkenő sorrendben.

A lengyel választási törvény a kampányra vonatkozó részletes szabályokat tartalmaz mindegyik szavazás esetében. A Szejm, a Szenátus és az Európai parlamenti választások esetében a jelölteket, vagy listákat állító pártok számára a jogszabály utólagos költségvetési támogatást biztosít. Az alsó- és felsőház tagjainak megválasztása után a párt költségének akkora hányadát téríti meg az állam, ahány százaléknyi mandátumot szereztek két testületben. Az EP választásokat követően a költségvetési támogatás számításának alapja a leadott szavazatok számának megfelelő mennyiségű zloty. A pártok ebben az esetben is a megszerzett mandátumok arányának megfelelő mértékű támogatást kapnak. A küszöb alatt teljesítő pártok tehát nem részesülnek semmilyen állami kampányfinanszírozásban, az önkormányzati választásokon pedig egyáltalán nem biztosítanak költségvetési forrásokat az indulóknak.

A jelölőszervezetek a választási kampány során ingyenesen kapnak műsoridőt a lengyel közszolgálati televízióban és rádióban. A Szejm választások esetében országosan induló pártoknak (ők a kerületek legalább felében állítottak jelöltet) együttesen 15 óra a televízióban és 30 óra a rádióban – egyenlően elosztva a pártok között. A többi szervezetnek

a regionális műsorokban jár 10 óra televíziós és 15 óra rádiós műsoridő azokban a kerületekben, ahol megmérik. A szenátusi választásokon ugyanezek a szabályok, de csak 5 óra televíziós és 10 óra rádiós műsoridő jár az országos indulóknak, illetve 3 és 6 óra regionálisan. Az európai parlamenti képviselők választásán országos indulóknak 15 televíziós és 20 rádiós, regionálisan 10 és 20 óra jár. Végül az önkormányzati választásokon szintén 15 és 20 óra jár országosan és regionálisan is.²⁰



Ábra 3. Jelöltállítás Lengyelországban- saját szerkesztés a ggtern segítségével (Hamilton and Ferry 2018)

A lengyel jelöltállítási statisztikák alátámasztják a kutatás kezdetén megfogalmazott feltételezéseket (ábra 3.). Az ad-hoc típusú politikai szereplők jelenléte a 20 ezer fő alatti

²⁰ 2001. január 5-én elfogadott választási törvény (Lengyelország)

településeken meghatározó, a polgármesteri és képviselői mandátumok többségéért ilyen jelöltek versengtek (PL-LOC18 és PL-MAY18). A 20 ezer fő feletti önkormányzatokban ezeknek a jelölteknek mérsékelten csökken az aránya (PL-LOC18+ és PL-MAY18+). A regionális szinten már a politikai pártok dominálnak, közülük is a kisebb pártok vannak többségben (PL-REG18). Az Európai Parlamenti választások, nyilvánvalóan a listaállítás sajátosságainak köszönhetően, kizárólag a politikai pártok részvételével zajlottak (PL-EUP19). A nagy pártok a Szejm és a Szenátus megválasztásakor voltak többségben.²¹

A Cseh Köztársaságban legalsó szintet a települések önkormányzatának képviselőtestületei képezik. Minden választó annyi szavazattal rendelkezik, amennyi kiosztható mandátum van az adott városban. Ezeket tetszőlegesen oszthatja szét a pártlistákon szereplő jelöltek között (panachage). A mandátumkiosztás, bár technikailag blokkszavazásnak tűnhet, valójában egy listás szisztéma szerint történik. A pártlisták szavazatait összegzik, és az 5%-ot elérő szervezetek között a d'Hondt módszerrel kiosztják a képviselői helyeket. Azok a jelöltek, akik a listájukon az átlagnál 10%-kal több voksot szereztek, előrébb lépnek a mandátumkiosztás sorrendjében. A listaállításnak a bejegyzett politikai pártok számára nincs intézményes akadály, a többi szervezetnek pedig a választók hét százalékának ajánlását kell begyűjtenie. A független jelölteknek számára a települések lakosságszáma szerint került meghatározásra a jelöltté váláshoz szükséges aláírások száma, a következőképpen: 500 fő alatt öt százalék, 3000 fő alatt négy százalék, de legalább 25, 10 000 fő alatt három százalék, de legalább 120, 50 000 alatt kettő százalék, de legalább 600, 150 000 alatt egy százalék, de legalább 1 000, felette fél százalék, de legalább 1 500. Független jelöltként tehát könnyebb elindulni, mint jelölőszervezetként, a mandátumkiosztás azonban nem kedvez az egyéni indulóknak, hiszen rájuk csak egyetlen voksot lehet leadni, míg a listákra többet is.²² Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy független jelöltek gyakran közösen állítanak listát, egyéni indulók pedig csak a legkisebb településeken jellemzők. A polgármestereket nem közvetlenül a szavazópolgárok, hanem a képviselőtestületek választják meg (Jüptner 2008; Ryšavý and Bernard 2013).

A következő a regionális szint, ahol szintén listás választási rendszert alkalmaznak. A 14 cseh régió mindegyikében az országosan bejegyzett pártok állíthatnak listát. A választók egyetlen listát választhatnak a szavazólapon, azonban négy darab preferenciális voksot is

²¹ Az adatok forrása a lengyel Nemzeti Választási Bizottság adatbázisa, <https://wybory.gov.pl/> (utolsó hozzáférés: 2024.05.21)

²² 491/2001. számú törvény a helyi önkormányzatok választásáról (Cseh Köztársaság)

leadhatnak. Az a jelölt kerül a lista élére, aki megszerzik az összes preferenciális szavazat 5%-át (korábban 10%-át). A mandátumokat a módosított d'Hondt módszerrel osztják ki az 5%-ot megszerző pártlisták között (Jüptner 2008; Ryšavý and Bernard 2013).

A regionális szinthez hasonlóan a parlament alsóházának megválasztásához is Csehország 14 adminisztratív régiója szolgál választókerületként. A listaállítás feltétele minden kerületben meghatározott összegű kaució befizetése (19 000 CZK) – ez visszajár azoknak, aki megszerzik a szavazatok 6%-át. Független jelölteknek nincs lehetősége elindulni a választásokon. A mandátumok kiosztása előtt határozzák meg azt, melyik választókerület hány képviselői helyet kapjon, úgy, hogy a országosan leadott összes szavazatot mindenhol elosztják a kerületben leadott voksok számával. Az eredmény egészrésze lesz a kerületi mandátumszám és ha ezután még marad olyan mandátum, ami nincs kerülethez rendelve, azokat az osztás maradékainak csökkenő sorrendjében osztják szét. Ezután minden kerületben a d'Hondt módszer segítségével meghatározzák a pártok eredményét – de csak az országosan legalább 5%-ot elérő listák nyerhetnek mandátumot. Figyelemreméltó hátránya a módszernek, hogy az alacsony részvétel olyan mértékben képes szűkíteni a körzeti magnitúdót, hogy az effektív küszöb magasan az explicit érték felé emelkedhet, ami drasztikusan csökkenti a d'Hondt mátrix eredményének arányosságát.²³

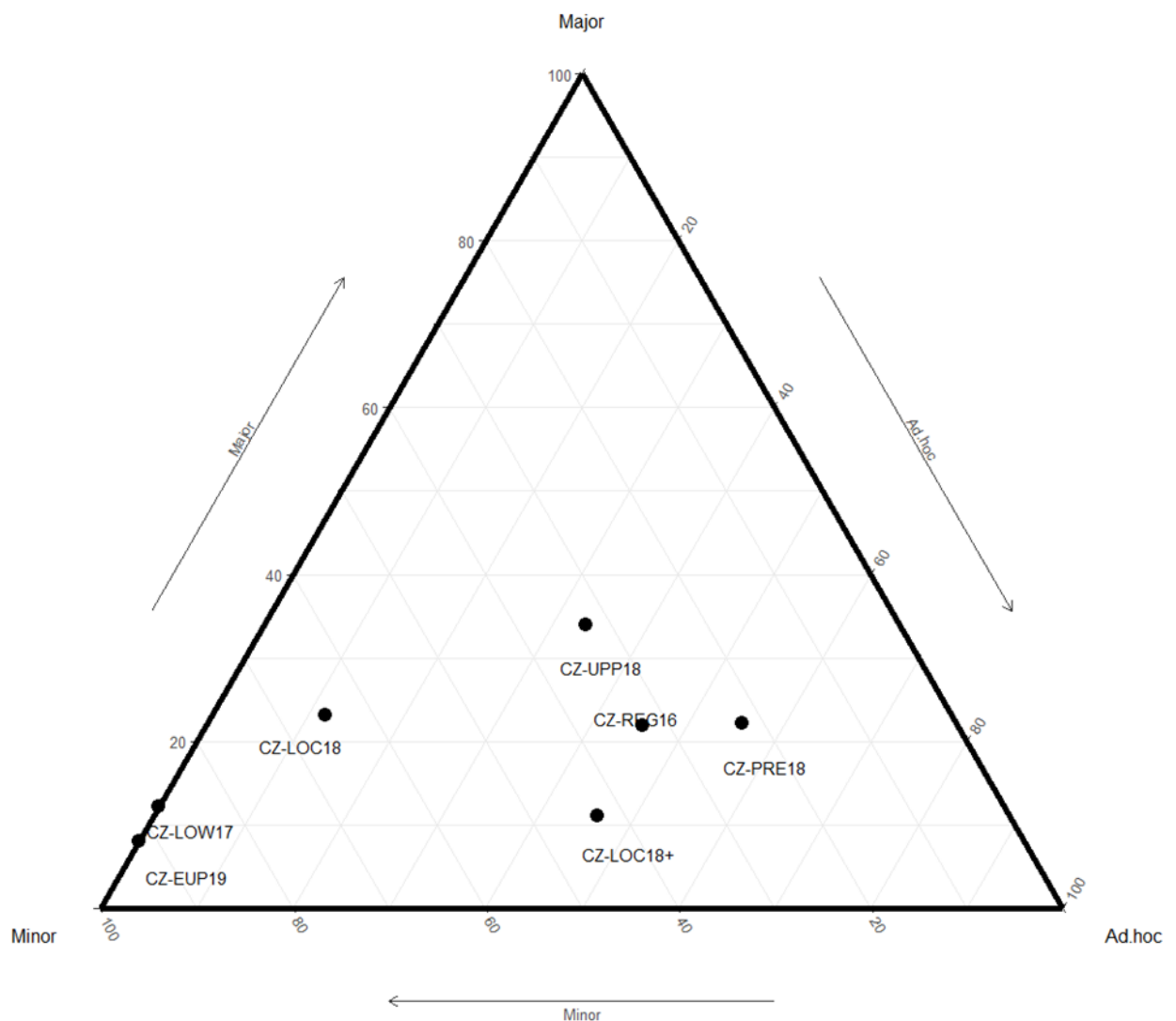
A parlament felsőháza, a Szenátus 81 tagját 6 évre választják úgy, hogy két évente a testület egyharmadát újraválasztják. A szavazás 81 egymandátumos választókerületben történik, a győzelemhez a szavazatok abszolút többségét kell megszereznie egy jelöltnek, ellenkező esetben második fordulót kell tartani. A második fordulóban csak a két legtöbb szavazatot szerző jelölt vehet részt. A jelöltté váláshoz 20 000 CZK kauciót kell megfizetni, amit azok kapnak vissza, akik megszerzik a kerületükben leadott szavazatok 6%-át. A független jelölteknek a kaución felül össze kell gyűjteniük 1 000 választópolgár ajánlását is, ez a bejegyzett pártok esetében nem szükséges.

Csehország államfőjét 2012 óta választják meg közvetlenül a szavazópolgárok. A jelöltté váláshoz 50 000 választásra jogosult állampolgár ajánlása szükséges. A mandátum megszerzéséhez az első fordulóban az érvényes voksok abszolút többsége szükséges, ha ezt senkinek sem sikerül megszereznie akkor a két első helyezett jelölt jut tovább a második fordulóba.

²³ 247/1995. számú törvény a parlamenti választásokról (Cseh Köztársaság)

Az európai parlamenti választásokon Csehország egész területe egyetlen választókerületet alkot. A 21 mandátumot a d'Hondt módszer segítségével osztják szét az 5%-ot elérő pártlisták között. A szavazók maximum két preferenciális szavazatot adhatnak le, azok a jelöltek tudnak előrébb kerülni a mandátumkiosztási sorrendben, akik az összes ilyen voks 5%-át megszerezték. A listaállítás feltétele a 15 000 CZK kaució megfizetése, ami ebben az esetben nem jár vissza.

A parlamenti választásokon 14 óra televíziós és rádiós műsoridő jár, az elnökválasztásokra összesen 6 óra, az európai parlamenti választásokra szintén 14, amit egyenlő mértékben osztanak el a pártok között. A jogszabályok nem biztosítanak előzetesen költségvetési forrást a pártoknak a kampány lefolytatásához, de a parlamenti választásokon legalább a szavazatok 1,5%-át megszerző listák minden egyes voksért 100 CZK utólagos támogatásban részesülnek.



Ábra 4. Jelöltállítás Csehországban- saját szerkesztés a ggtern segítségével (Hamilton and Ferry 2018)

A cseh jelöltállítási adatok szerint az európai parlamenti és az alsóházi választásokon kizárólag pártok indulnak el, ami a választási szabályok sajátosságaival magyarázható (4. ábra). Az ad-hoc formációk a helyi választásokon, és kifejezettebb az elnökválasztáson jellemzők. Ez az eredmény részben annak lehet köszönhető, hogy az elnökjelöltek közül sokan független színekben indulnak akkor is, ha egy vagy több párt támogatását bírják. A cseh politikában számtalan apró párt vesz részt, ezért nincs olyan választás, amely során kevés nagyobb szereplő dominál a jelöltállításban.²⁴

²⁴ Forrás a Cseh Statisztikai Hivatal adatbázisa, <https://www.volby.cz/> (utolsó hozzáférés: 2024.05.24.)

Szlovákiában minden település saját önkormányzattal rendelkezik, amelynek tagjait blokkszavazásos módszerrel, közvetlenül a választják meg. Minden szavazó annyi vokssal rendelkezik, amennyi kiosztható mandátum van a kerületben, ahol él, ezeket pedig tetszőlegesen oszthatja szét a pártlistákon szereplő és a független jelöltek között. Azok a jelöltek nyernek mandátumot, akik a legtöbb szavazatot szerezték meg. A listák szerepe tehát elsősorban formális, a választás indulóinak pártállását, de a mandátumallokációban nem vesznek részt, az eredmény kizárólag az egyes jelöltek szavazatszámára alapján kerül meghatározásra. Kivételt képez az a helyzet, amikor azonos párt jelöltjei egyező számú voksot kapnak, ilyenkor ugyanis a listán elfoglalt helyek sorrendjében jutnak a mandátumhoz. A bejegyzett pártok számára nincs semmiféle akadálya a listaállításnak, a független jelölteknek azonban a település lakosságszámának függvényében bizonyos mennyiségű támogató aláírást kell összegyűjteniük. Az 50 fős, vagy kisebb településeken 10, a 100 főnél kisebbeken 20, 500 fő alatt 40, 2000 fő alatt 100, 20 000 alatt 200, 100 000 alatt 400 és 100 000 felett 600 ajánlásra van szükségük.²⁵ A polgármesterek megválasztása szintén közvetlenül történik, relatív többségi rendszerben minden településen. A jelölésre ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint a képviselőtestületekre (Mikus and Gurňák 2014).

A regionális szintet az önkormányzati kerületek alkotják, amelyek közvetlenül választott képviselőtestülettel és elnökkel rendelkeznek (Törvény az önkormányzati kerületi szervek megválasztásáról és a Polgári perrendtartás módosításáról). A szavazás gyakorlatilag ugyanolyan rendszerben történik, mint a helyi önkormányzatok esetében, a képviselők megválasztása blokkszavazással történik, a pártlisták mellett független képviselők is indulhatnak, de nekik ebben az esetben 400 ajánlást kell összegyűjteniük (Rybář and Spáč 2017). Az államfő megválasztásához a szavazatok abszolút többségére van szükség, ha egyik induló sem tud ennyit megszerezni, akkor második fordulóra kerül sor. Ide már csak a két legtöbb voksot szerző jelölt jut tovább. A független elnökjelölteknek 1 000 támogató ajánlást kell gyűjteniük a nyilvántartásba vételhez.

A 150 tagú Nemzeti Tanács megválasztásakor Szlovákia egyetlen választókerületet alkot. A választáson kizárólag politikai pártok állíthatnak listákat, független jelöltek indulására nincsen lehetőség. A listaállítás feltétele kaució megfizetése 16 596 EUR összegben, ami a szavazatok két százalékának megszerzése esetén jár vissza. A mandátumokat az öt

²⁵ 369/1990. Törvény a községi önkormányzatok szerveinek megválasztásáról (1990.08.20).

százalékot elérő pártlisták között osztják szét a Hagenbach-Bischoff kvóta segítségével. Ha nem sikerül így kiosztani minden egyes parlamenti helyet, a maradékot a kvótával való osztás maradékainak sorrendjében adják oda a listáknak.²⁶

Szlovákia államfőjét az állampolgárok közvetlenül választják meg, a mandátum megszerzéséhez az érvényes szavazatok abszolút többségét kell megszerezni. Ha ez nem sikerül egyik indulónak sem, akkor a két legtöbb szavazatot szerző jelölt jut a második fordulóba. A jelölté váláshoz 15 000 támogató ajánlás összegyűjtésére van szükség.²⁷

Az európai parlamenti képviselők választásán kizárólag bejegyzett politikai pártok állíthatnak listát 1659 EUR kaució megfizetését követően. A letétet a szavazatok 2%-át megszerző pártoknak utólag visszafizetik. A mandátumok kiosztása az 5%-ot elérő listák között a Hare kvóta segítségével történik, ha nem kerül kiosztásra minden mandátum, akkor a maradékok csökkenő sorrendjében osztják ki a fennmaradó helyeket a pártok között.²⁸

Mivel a pártok a független jelöltekkel szemben előnyben vannak a jelöltállításban, illetve bizonyos választásokon csak ők indulhatnak, érdemes megemlíteni, hogy az alapításhoz 10 000 támogató aláírást kell összegyűjteniük, ami szintén az indulás korlátjának tekinthető. Igaz, ezeket az alapításkor kell összegyűjteni, nem pedig minden választás előtt.

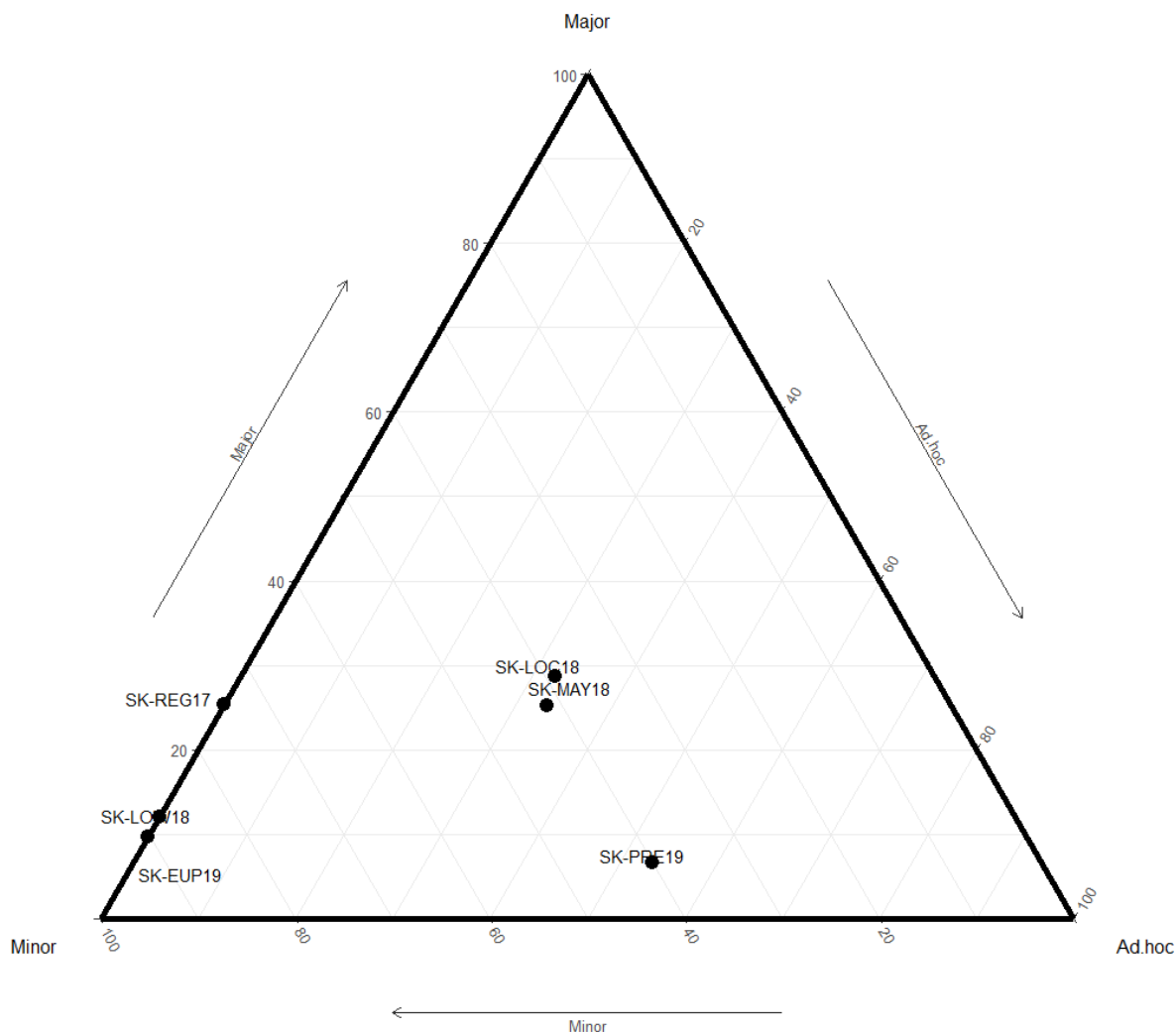
A Nemzeti Tanács választásakor pártonként 30 perc, de összesen legfeljebb 10 óra műsoridőt biztosít jogszabály a közszolgálati csatornákon. Az elnökjelöltek számára fejenként 1 óra, de összesen legfeljebb 10 óra műsoridő áll rendelkezésre. Az európai parlamenti és helyi önkormányzat választások esetében ugyanez az időkeret pártonként 30 perc, együttesen legfeljebb 5 óra. Utóbbi két esetben azonban a törvény feltételes módot használ, vagyis a szolgáltatók, beleértve a közmédiát, dönthetnek úgy, hogy nem sugároznak politikai hirdetéseket. A regionális választások esetében nincs ilyen típusú rendelkezés.

Előzetesen biztosított költségvetési támogatást nem kapnak a pártok, azonban azok, amelyek megszerezték a szavazatok legalább 3%-át a Nemzeti Tanács választásakor, minden egyes voksért megkapják az előző évben számított havi átlagbér 1%-át. Más típusú választásokon a költségek teljes mértékben a jelölteket és pártokat terhelik.

²⁶ 333/2004. Törvény a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsába történő választásokról. Elfogadva: 2004.05.13. (Szlovák Köztársaság)

²⁷ 46/1999. Törvény a Szlovák Köztársaság elnökének megválasztásáról, a visszahívásáról szóló népszavazásról. Elfogadva: 1999.03.18. (Szlovák Köztársaság)

²⁸ 331/2003. Törvény az Európai Parlamentbe történő választásokról. Elfogadva: 2003.07.10 (Szlovák Köztársaság)



Ábra 5. Jelöltállítás Szlovákiában- saját szerkesztés a ggtern segítségével (Hamilton and Ferry 2018)

Tekintettel arra, hogy a szlovák jogszabályok nem teszik lehetővé az ad-hoc indulókat a legtöbb választáson, a belépési korlát pedig alacsony, jellemzően a kis pártok dominálnak a jelöltállításban. A független szereplők jelenléte a helyi és az elnökválasztásokon jellemző – itt elsősorban a függetlenként induló, de pártok által támogatott jelöltek miatt (5. ábra). A tendencia az előző három országhoz hasonló, de Szlovákiában a pártok aktívabban vannak jelen az önkormányzati választásokon.²⁹

²⁹ Adatok forrása a Szlovák Statisztikai Hivatal adatbázisa <https://slovak.statistics.sk/> (utolsó hozzáférés 2024.05.24.)

4.1.3. Következtetések

A vizsgálat során a kiválasztott országokban megfigyelt jelöltállítási mintázatok elsősorban azért nem okoznak meglepetést, mert a választás eredményéhez hasonló tendenciákat mutatnak. A független jelöltek és civil szervezetek önkormányzati dominanciája, a kis pártok jobb szereplése az európai parlamenti választásokon, a parlamenti választásokon tapasztalt koncentráltabb pártverseny közismert jelenségeknek számítanak. A kutatás során azonban nem a megszokott módon, a kereslet szemszögéből, hanem a jelöltállítási adatok segítségével a kínálat dimenzióban történt az elemzés. Az eredmények alapján a politikai szereplők a felvázolt három tényező függvényében is döntenek a versenybe való belépésről. A kisebb pártok számára kiemelkedő jelentőséggel bír a belépés költsége és a részvétellel járó politikai haszon, azonban viszonylag semlegesek arra nézve, hogy mekkora az elérhető kínálat. Ezért nagy arányban indulnak ilyen pártok az országos választásokon, még akkor is, ha nem számíthatnak komolyabb eredményre. Kevés olyan választás van, ahol csak a nagy pártok dominálnak, ez azonban részben a vizsgált országok pártrendszerével is magyarázható, ugyanis a kiválasztott esetek mindegyikében töredezett a politikai tér. Az ad-hoc típusú jelöltek és szervezetek kifejezetten a helyi választásokon jellemzők, de ott sem mindenhol. Ahol a mandátumok értéke nagyobb, ott az intézményesült politikai szereplők rögtön kiszorítják a civileket és a függetleneket. Kivételt ez alól olyan országos választások jelentenek, ahol a függetlenek külső párttámogatással indulnak. Egyes felsőházi és elnökválasztásokon megjelennek ilyen típusú indulók, de mögöttük gyakran áll egy vagy több nagyobb politikai párt.

A kutatás során megalkotott modellnek vannak bizonyos korlátai és hiányosságai. A vizsgálat eredményét ugyanis erősen befolyásolja, melyik pártok tekintjük kicsinek és melyiket nagynak. Ezt minden esetben a helyi viszonyok ismeretében kell meghatározni (két 40%-os szavazatarányt megszerző politikai erő mellett egy 10%-os párt kicsinek számít, de ott, ahol a választások nyertese sem éri el a 20%-ot, az ilyen pártok meghatározók lehetnek). Ezért a kategorizálást a további vizsgálatok során finomítani kell. További nehézséget jelent, hogy a három tényezőcsoport mindegyike több elemre bontható, ezeket pedig a pártok és jelöltek egyesével mérlegelik. Ezért az elemző szubjektív ítélete határozza meg, mi számít alacsony vagy magas belépési korlátnak. Azért fontos az intézményi környezet részletes leírása, hogy ez a kutatói döntés mindig transzparens módon, adatokkal alátámasztva történjen meg.

A kutatás csak az országok egy szűk körén belül vizsgálta meg a jelöltállítást, a Visegrádi Együttműködés tagállamai pedig sok tekintetben hasonlóak. A pártállami múlt mellett összeköti őket a viszonylag hasonló intézményi berendezkedés is. Nincsenek többségi modellben működő demokráciák, prezidenciális rendszerek, föderális államok közöttük. Pártrendszerük különböző, de mindenhol jelentős a töredezettség, kétpárti környezet sehol sem található. Ezért feltétlenül szükséges lenne a vizsgálatot kiterjeszteni más európai országokra is annak megítéléséhez, mennyire általánosíthatók az itt bemutatott eredmények.

Az adatok alapján azonban megalapozottnak tűnik a kijelentés, hogy a stratégiai belépés háromszöge az empirikus adatokra illeszkedik jól magyarázza azt, miért indulnak különböző politikai szereplők a politikai verseny különböző szintjein. A háromszögnek az a csúcsa, amelyik a keresleti elemeket tartalmazza, egyben átfedést is jelent a keresleti és a kínálati oldal között.

4.2. Új pártok és a belépési küszöb³⁰

A politikai verseny a demokrácia alapvető eleme, de hasonlóan ahhoz, ahogyan a modern vegyes gazdaságokban a piaci versenyt is bizonyos jogi és intézményi keretek közé szorítjuk, a politikában is érvényben vannak bizonyos korlátozások. A választási küzdelem során a pártoknak és a politikusoknak számtalan szabályt kell szem előtt tartaniuk. Mindenekelőtt, nem vehet részt bárki a versenyben, az aktív és a passzív választójog is feltételekhez kötött, ilyenek például a kor, a cselekvőképesség, vagy bizonyos esetekben a lakóhely. A pártok és jelöltek indulásának rendszerint adminisztratív feltételei is vannak, a választási kampányra pedig gyakran igen részletes szabályok vonatkoznak. Időben és térben korlátozva van a kampánytevékenység, finanszírozását pedig különböző limitek és átláthatósági szabályok befolyásolják. Ezek mind a verseny bizonyos fokú korlátozásának tekinthetők, ennek ellenére nem tartjuk őket összeférhetetlennek a demokrácia alapelveivel. A modern demokráciákban ugyanis a politika, beleértve nem csak a döntéshozatalt, de a hatalomért folytatott harcot is, szükségképpen formalizált folyamat. Ezekben az országokban nincs totális „politikai szabadpiac, ugyanis a rendszer egyfajta hatalmi redisztribúciót hajt végre. Az abszolút, vagy akár minősített többséget szerző győzteseket nem ruházzuk fel korlátlan hatalommal, a vesztesek pedig olyan jogosítványokat kapnak, amelyek segítségével

³⁰ Ez az alfejezet eredetileg angol nyelven, *The Effects of Ballot Access Requirements and Campaign Subsidies on Candidate Entry* (Stumpf 2022) címmel megjelent a *FORUM: PUBLICATIONES DOCTORANDORUM JURIDICORUM* folyóiratban.

folyamatosan ellenőrizhetik, gyakran pedig akár befolyásolhatják, vagy meg is akaszthatják a hatalomgyakorlást.

Az egyes országokban ennek a redisztribúciónak a mértéke nagy eltéréseket mutat – jól szemlélteti ezt Arendt Lijphart (2012) klasszikus elmélete a többségi és konszenzusos demokráciákról. A többség modellben a hatalmi újraelosztás mértéke alacsony, a politikai sokkal inkább szabadpiaci alapon működik, mint a politikai kisebbséget erős jogosítványokkal felruházó konszenzusos modellben. Lijphart mind a hatalomgyakorlás, mind a verseny dimenziója mentén megkülönbözteti a két modellt, de a belépési korlátok kapcsán én elsősorban az utóbbira helyezem itt a hangsúlyt. A végrehajtó hatalom korlátaival nem, csak az annak megszerzéséért folyó küzdelem szabályozásával foglalkozom. Annak ellenére, hogy ezek a formális, procedurális keretek a demokráciák általános jellemzőinek tekinthetők, vizsgálatuk fontos információkkal szolgálhat. Elsősorban azzal, hogy a verseny bevett demokratikus gyakorlatok szerinti korlátozása valóban befagyaszthatja-e a pártrendszert, kizárhatja az új, illetve a kisebb szereplőket a hatalomból. Ez ugyanis csökkentheti a politikai szféra rezponzivitását a társadalom igényeire.

A rendszerváltáskori Magyarországon a politikába belépő új szereplők széles köre készülődött arra, hogy részt vegyen az 1990-ben tartott első szabad választásokon. A jelöltállítás feltétele minden egyéni választókerületben 750 ajánlószelvény összegyűjtése volt. Végül meglehetősen sok jelöltnek sikerült ezt teljesítenie, azonban akadtak kritikusai az új szabályozásnak. A Magyar Október Párt úgy vélte, a kopogtató cédulák gyűjtése ellentétes a demokrácia alapelveivel, ugyanis valójában egy előzetes, név szerinti nyílt szavazáshoz köti a politikai szereplők választásokon való részvételét. Tiltakozásul, bár sikerült összegyűjteniük a szükséges számú ajánlást, azokat a bemutatásuk után nyilvánosan elégették. Mivel így nem feleltek meg a jelöltállítás hatályos törvényi követelményeinek, ezért a párt végül nem indulhatott a választáson. A Magyar Október Párt tiltakozása furcsán, szinte komikusan hat, mégis lényeges két kérdést vet fel a jelöltállítási szabályok kapcsán. Egyrészt azt, hogy nem korlátozzák-e túlzottan a politikai versenyt ezek a követelmények, másrészt pedig azt, van-e rájuk egyáltalán szükség?

Hogy egy aktuálisabb, de szintén hazai vonatkozású példát említsek, 2020-ban az országgyűlés 71-re emelte az országos listaállításhoz szükséges egyéni jelöltek számát – akiket a jövőben már legalább tizennégy megyében és a fővárosban kell indítani. Ez a korábbinál jelentősen szigorúbb listaállítási kritériumnak tekinthető és jogosan merül fel a

kérdés, valóban szükséges-e. A döntés mellett szólhat az az érv, hogy a komolytalan, sőt egyenesen visszaélésszerűen, a kampánytámogatások megszerzése érdekében induló pártok visszaszorítása miatt van szükség a szigorításra. Mások elsősorban a pártok közötti választási koordináció ellehetetlenítését vélhetik felfedezni a módosítás mögött. Jogos lehet azonban az aggodalom amiatt is, hogyan tudnak majd új pártok elindulni a magyar választásokon – hiszen a demokratikus verseny minősége szempontjából fontos tényező a támadhatóság, vagy is az, megjelenhetnek-e friss kihívók. A Magyarországon használt többszintű jelölállítási kritériumrendszer összetettsége kiemelkedik az európai országok közül, a vegyes rendszer miatt pedig komplikáltabb hatást gyakorol a politikai versenyre is. Egyéni jelöltként indulni ugyanis még akkor sem feltétlenül nehéz, ha a szükséges 500 aláírás egyébként nem számít alacsonynak nemzetközi összehasonlításban, a többes jelölés miatt ugyanis ez a mennyiség viszonylag könnyen összegyűjthető.³¹ Másrészt ahhoz, hogy a megfelelő számú jelölt a megfelelő területi eloszlásban induljon el, olyan koordinációt igényel, ami néhány új belépő számára nehézségeket okozhat. A központi kérdés itt az, milyen fajta és mértékű hatást gyakorolnak ezek a szabályok az új pártok indulására és a pártversenyre.

Az új pártok megjelenésének kutatásában meghatározó Simon Hug munkássága (2001). Vizsgálatai során egy olyan játékelméleti megközelítést alkalmazott, amelyben az új szereplők megjelenése egy a már létező és az új pártok alapítását fontolgató csoportok közötti játék eredményétől függ. Ennek a játéknak a szabályait, vagyis az intézményi kereteket a politikai rendszer szolgáltatja. Hug szerint az új pártok megjelenését befolyásoló tényezők az újonnan felbukkanó ügyek, a pártalakítás költségei, az új szereplők iránti igény, a választási küzdelem költségei és a gyenge ellenfelek.³² Bár az általa létrehozott játékelméleti modell meghatározó hatást gyakorolt az új pártokkal foglalkozó kutatásokra, a felsorolt szempontokat ad hoc jellegük miatt érte szakmai kritika (Tavits 2006).

Margit Tavits egy formalizáltabb elméleti modellt alkalmaz az új pártok megjelenését befolyásoló szempontok leírására. A három fő tényező szerinte a belépési költségek, az esély a várható támogatottságra és a megszerezhető mandátummal járó előnyök. Tavits mindhárom elemet átfogó statisztikai vizsgálatnak vetette alá. A belépési költségeket (ehhez

³¹ Ezt támasztják alá a többes ajánlás 2014-es hatályba lépésétől kezdődően a jelöltállítási statisztikák, amelyek szerint viszonylag sok olyan jelöltnek sikerült összegyűjtenie a szükséges számú aláírást, akik végül rendkívül szerény szavazatarányt értek csak el.

³² Jól felismerhető itt a párhuzam Bartolini versenyelméletével, azonban a Hug által felvetett néhány tényező, például az új közéleti ügyek megjelenése valóban esetlegesnek tűnik.

a kutatáshoz hasonlóan) a jelöltállítási kritériumok (ajánlások vagy kaució), és a kampányfinanszírozás segítségével modellezte. A várható támogatottságot a demokratikus rendszer kora, a GDP növekedésének üteme és a munkanélküliségi ráta változása helyettesítette a számítások során. Ennek magyarázata, hogy Tavits, ha nem is jelenti ezt ki explicit módon, Bartolini két tényezőjét, az inkumbensek sérülékenységét, illetve az elérhető szavazók számát igyekezett megragadni. Vagyis abból a feltevésből indul ki, hogy a gyenge gazdasági teljesítmény következtében a szavazók elpártolnak a kormánypártoktól. Végül, a mandátumtól várható előnyök méréséhez a Siaroff-féle gazdasági integrációs indexet alkalmazta (Siaroff 1999).

Ebből az összefoglalásból is látszik az ilyen irányú kutatások nehézsége. A politikatudomány rendelkezik egy általános elmélettel arról, milyen tényezők befolyásolják az új pártok indulását, azonban mielőtt egyáltalán mérni tudnánk ennek a kapcsolatnak az erősségét, először valahogyan operacionalizálnunk kell a változókat. A belépési költségek esetében ez viszonylag könnyen megoldható, azonban a várható támogatottság és a mandátummal járó előnyökre vonatkozóan meglehetősen nehezen. Előbbi esetében azt próbáljuk megragadni, hogy mekkora esélye van egy új pártnak arra, hogy szavazatokat, és leginkább, hogy mandátumokat szerezzen. Bár ez még inkább megnehezíti a mérést, Tavits módszerét érdemes kiegészíteni azzal, hogy a várható támogatottság a politikai szereplők szubjektív várakozásain alapul, így nagyobb kihívást jelent azt hagyományos empirikus módszerekkel modellezni. Elképzelhető például, hogy az új pártok megalapozatlanul feltételezik, hogy jelentős támogatottságra tehetnek szert a választásokon – valószínűleg így volt ez Magyarországon is 1990-ben, amikor a kialakulatlan pártrendszerben nagy számú jelölt próbált meg elindulni a választáson.

Hasonlóképp, a mandátummal járó előny messzemenően leszűkíti a választásokon induló szereplők motivációit. Persze a végső cél a képviselői helyek elnyerése, azonban vannak olyan választások, amelyeken esélytelen szereplők is érdekeltek az indulásban – a kampánnyal járó médiamegjelenések, vagy a presztízs miatt. Ennek vizsgálata azonban kívül esik Tavits idézett munkájának és ennek a kutatásnak is a hatókörén, ehhez ugyanis különböző választási típusok összehasonlítása lenne szükséges. Tovább bonyolítja a helyzetet a magyar esetben a választási szisztéma sajátos működési logikája. A vesztesek után járó töredékszavazatokat a pártlistákon elszámoló kompenzációs mechanizmus ugyanis egyfajta „perverz” ösztönzőt jelent azon pártok számára, akik képesek átlépni az öt százalékos parlamenti küszöböt. Számukra ugyanis racionális stratégia a lehető legtöbb

kerületben jelöltet állítani annak érdekében, hogy a borítékolható vereségnek köszönhetően több listás mandátumot szerezzenek. Azért nevezem ezt „perverz” ösztönzőnek, mert ez a megoldás hozzájárulhat a politikai töredezettség növekedéséhez, sőt az esélytelen jelöltek számának növekedéséhez. Pedig joggal feltételezhetjük, hogy az eljárás bevezetése mögött nem ez volt az eredeti szándék.

Az itt ismertetett kutatás azonban nem erre a mechanizmusra koncentrál, hanem Tavits és Hug munkájánál szűkebb megközelítést alkalmazva kizárólag a jelöltállítási szabályok jelentőségét vizsgálja az új pártok megjelenésének viszonylatában. Tavits a belépési költségek alatt egyértelműen a jelöltállítást érti, azonban ezt is érdemes tágabban értelmezni. A választásokon való részvétel ugyanis nem csak támogatókat és anyagi forrásokat igényel. Szükség van például jelöltekre is, ami elsőre kézenfekvőnek tűnhet azonban a gyakorlatban komoly kihívást jelenthet. Egy önkormányzati választáson jelöltek százait, vagy akár ezreit kell elindítani az országos jelenlétéhez.

A kutatás szempontjából tehát elsősorban a belépési költségekkel kapcsolatos elméletek a relevánsak. Ezeknek az egyik korai, de figyelemreméltó példája Gordon Tullock előző fejezetben feldolgozott cikke, az *Entry Barriers in Politics*, amelyben egy elképzelt cementgyár példáján keresztül mutatja be a demokrácia alapvető működési elveit. Tullock egyik lényeges megállapítása, hogy a kormányzati pozíció megszerzésére törekvő szereplők számára a belépési korlátok kiváltképp magasak. A demokratikus rendszerekben ezért ezeket különböző módszerekkel folyamatosan csökkenteni próbálják. Ezt a célt szolgálja a mindenkor ellenzéknek nyújtott anyagi és infrastrukturális támogatás, a képviselők és stábjuk fizetése, irodája például. A jelöltállítási kritériumok ilyen szempontból érdekesek, ugyanis épp ellentétes hatást gyakorolnak – mesterségesen növelik a belépés költségeit. Carina Bischoff (2006) politikai versennyel foglalkozó munkájában alapvetően a belépési korlátokat három csoportba sorolja: Az elsőt, amivel ez a kutatás is foglalkozik, a választáson való elindulást korlátozó szabályok jelentik; a második csoport, a választók általi megismerést korlátozó tényezőket gyűjti össze, a harmadik pedig képviselőt (mandátum) megszerzésének akadályait. Annak ellenére, hogy jelen kutatás, csak az első csoporttal foglalkozik, újra érdemes hangsúlyozni, hogy az új pártok megjelenését mindhárom tényező befolyásolja. Azonban a második két csoport esetében nagyobb szerepe van a várakozásoknak, míg a jelöltállítási egy viszonylag pontosan meghatározható változó.

A politikatudományi kutatások a jelöltállítási szabályok hatásaival elsősorban az amerikai választások tekintetében foglalkoznak (lásd például Drometer és Rincke 2009; Lee 2012). A szavazólapra való felkerülés kritériumaival kapcsolatosan ugyanis az általános várakozás az, hogy csökkenti az új pártok és a „harmadik pártok” megjelenését. Mivel az amerikai pártrendszer bipoláris felépítése rendkívül stabil, nagy érdeklődés övezi az intézményt – a kontinentális pártrendszerek sokszínűsége miatt azonban Európában kisebb figyelmet kap. Az empirikus kutatások azonban nem feltétlenül igazolják azt a feltevést, hogy a jelöltállítási szabályok, például az összegyűjtendő aláírások száma, érdemi hatást gyakorol a „harmadik pártok” (értsd: a két legnagyobb párton kívüli szereplők) megjelenésére (Burden 2007). Hirano és Snyder (2007) elemzése például nem talált statisztikailag szignifikáns összefüggést az egyes államok választási szabályainak módosítása és a harmadik pártok megjelenése között. Korábban hasonló eredményre jutottak Rosenstone és társai (1996) többváltozós vizsgálatok eredményei alapján. Kutatásuk szerint a jogi akadályok nem szorítják vissza a harmadik párti jelöltek belépését a versenybe. Egy frissebb munkájában Strattman (2005) sem talált empirikus bizonyítékot az összegyűjtendő aláírások száma és a harmadik párti jelöltek megjelenése között. Ennél is tovább ment Tamas és Hindman (2007), akik kutatási eredményeik alapján azt állítják, ahol nehezebb az indulás, ott több voksot szereznek a harmadik szereplők.

Ennek ellenére a közgondolkodás, a politikusok és gyakran a kutatók is hajlamosak a jelöltállítási kritériumok jelentőségét hangsúlyozni. Bhattacharya és Mitra (2013) azzal érvel, hogy ha a választáson való részvételnek nincsenek tranzakciós költségei, akkor komolytalan jelöltek indulására kell számítani.³³ Ez torzítja a verseny reprezentatív jellegét, ami arra alapul, hogy a jelöltek szakpolitikai javaslatokat képviselnek, amelyek között a választásokon a szavazói preferenciák összegyűjtésével döntünk. Bár nehezen vizsgálható, de megalapozott érvnek tűnik, hogy a túl sok választási lehetőség éppen annyira megnehezítheti a döntést, mint az, ha túl kevés opció szerepel a szavazólapon. A szerzők ennek megoldásaként tekintenek a jelöltállítási kritériumokra és arra hívják fel a figyelmet, hogy a kutatásaik alapján a kaució mértékének emelésével Indiában csökkenthető volt a jelöltek szélsőségesen magas száma. Ez az érv Bartolini eldönthetőség dimenziójára

³³ A szerzők a komolytalan, eredetiben „non-serious” kifejezést használják a kutatásban. Valószínűleg célszerűbb lett volna kevésbé pejoratív kifejezést választaniuk, azonban ismerünk példákat arra, amikor bizonyos szereplők célja a választásokon nem a szavazatszerzés hanem a szórakoztatás. Ennek kifejezetten nagy hagyománya van Nagy-Britanniában, ahol Lord Buckethhead 1987 óta indul el a választásokon egy vödörrel a fején (a karaktert egyébként választásról választásra más személy ölti magára), rendszerint 1 százalék alatti eredményt érve el.

emlékeztet, nyilvánvalóan nehezebb megkülönböztetni 50 alternatívát, mint ötöt. Mégis vitatom a jelentőségét, hiszen a választók többsége nem a szavazófülkében tájékozódik a jelöltekről, nem a szavazólapon választja ki őket. A nyilvánosság számtalan szűrője rendszerint gondoskodik arról, hogy a leszűkítse a rendelkezésre álló releváns alternatívák számát.

A kutatás szempontjából releváns Bhattacharya és Mitra egy másik megjegyzése is. Szerintük a kaució kizárhatja az erőforrásszegény szereplőket a választásokból – ami igen magas, restriktív összeg befizetése esetén igaz lehet – arra is felhívják a figyelmet, hogy az aláírások ellenőrzésének költségei miatt a petíciós követelmény összességében drágábbá teheti a választások lebonyolítását.

Az idézett szakirodalomban többször megjelenik egy további fontos dimenziója a jelölt- és listaállítási szabályoknak, mégpedig az, hogy nem tekinthetők a választási verseny külső tényezőjének. A kritériumokat ugyanis azok határozzák meg, akik már részt vettek a versenyben és mandátumhoz jutottak. Ez a megállapítás számos kérdéshez vezet a változók meghatározása szempontjából. Alacsonyabbak-e például a követelmények olyan országokban, ahol a pártrendszer fragmentáltabb – ez ugyanis olyan helyzetet teremt, ahol több párt „összejátszására” van szükség ahhoz, hogy megpróbálják szabályozási eszközökkel kizárni az új szereplőket. Ez a típusú együttműködés a versengő pártok között a kartellpárt elmélet egyik fő hipotézise (Katz és Mair 1995), empirikusan bizonyítani azonban olyan kihívás, amelynek megoldására ez a kutatás nem tesz kísérletet. Természetesen az, ha a pártrendszer töredezettsége és a kritériumok között egyértelmű kapcsolat mutatható ki, az utalhat a kartell kialakulására. Ez a kutatás egy másik, bár szintén közvetett, módon járul hozzá a fenti kérdések megválaszolásához. Választ keres ugyanis arra, hogy hatékonyan eszköz lehet egyáltalán a jelöltállítás korlátozása a kartellpártok kezében, képesek-e ezeknek a szabályoknak a módosításával korlátozni a versenyt.

A szakirodalom áttekintése alapján egyértelmű, hogy nincs konszenzus a jelöltállítási szabályok jelentőségéről és hatásáról. Ennek a kutatás a célja, hogy a vonatkozó tudományos és szakmai vitákhoz hozzájáruljon azzal, hogy megpróbálja empirikus eszközökkel megvizsgálni a jelöltállítás európai tapasztalatait.

4.2.1. A kutatás módszertana

A vizsgálat függő változói a pártrendszer változását különböző dimenziókban leíró mutatók. Az új pártok száma, az összes induló arányában kifejezve azt fejezi ki, hogy mennyire nyitott

a pártrendszer, új szereplők milyen számban tudnak megjelenni a választási versenyben. Az új pártok által elért szavazatarány arra vonatkozik, hogy ha megjelennek új pártok, mennyire sikeresek. Az effektív választási pártszám (Laakso és Taagepera 1979) a pártrendszer töredezettségét vagy koncentrációját írja le. A két legerősebb párt szavazataránya közötti eltérés pedig arra utal, hogy mennyire éles a verseny a választásokon. Ezek a különböző vizsgálatok egyfajta láncolatot alkotnak. Ha a jelöltállítási követelmények érdemi hatást gyakorolnak a pártversenyre, akkor a könnyebb indulást várhatóan több új szereplőt eredményez majd. Ennek azonban csak akkor van jelentősége, ha az új szereplők képesek érdemben szavazatokat is szerezni. Ha jelentős hatást gyakorol a jelenlétük a versenyre, akkor a pártrendszer töredezetté válhat.

A független változóként használt jelöltállítási szabályok alapvetően két csoportba sorolhatók: Az első típusba tartozik az ajánlás, vagy petíció, amikor az indulni kívánó személyeknek vagy pártoknak meghatározott számú támogatót kell gyűjteniük ahhoz, hogy felkerüljenek a szavazólapra. A második típust a kauciók rendszerek jelentik, ahol egy bizonyos pénzösszeg befizetésével, gyakran letétbe helyezésével szerezhető meg az indulás joga. A két típus kombinációi is előfordulnak. Írorszában a jelöltek választhatnak az 500 eurós kaució befizetése és 30 támogató ajánlásának leadása között.³⁴ Hollandiában ezzel szemben mindkettő kötelező – szintén 30 ajánlásra van szükség, de ezzel együtt a listaállításhoz a pártoknak 450 eurót is be kell fizetniük. Ahogyan azt korábban már ismertettem, Magyarországon kaució nincs, azonban az ajánlási rendszert többszintű, a jelölteknek 500 aláírást kell gyűjteniük, a listaállításhoz pedig a pártoknak előírt számú jelölttel kell rendelkezniük, előre meghatározott területi elosztásban. Franciaországban semmilyen követelmény nincsen, több országban pedig csak a párt nélküli indulóknak, vagy a parlamenten kívüli pártoknak van kritériumokhoz kötve a jelöltállítás.

Az első kutatási kérdés az, van-e egyáltalán jelentősége, hogy ajánláshoz, vagy kaució befizetéséhez kötött a jelöltállítás? Megválaszolásához a különböző kritériumrendszert alkalmazó országok pártrendszereit leíró mutatók összehasonlítása szükséges. A vizsgálat nullhipotézise, hogy nincs érdemi eltérés a két csoport között az új pártok számában, eredményében, a verseny szorosságában és a pártrendszer töredezettségében.

³⁴ Itt csak néhány szemléltető példa kerül bemutatásra, de a jelöltállítási szabályokra vonatkozó teljes adatbázis megtalálható az értekezés függelékében.

Nyilvánvaló azonban, hogy a jelöltállítási rendszer típusa mentén képzett két csoport más szempontból nagyon heterogén lehet. Máltán négy támogató aláírás és 90 euró befizetése után válhat valakiből jelölt. Annak ellenére, hogy az országban mindkét kritériumot alkalmazzák, a nagyon alacsony előírások miatt valószínűleg sokkal könnyebb jelöltet állítani, mint például Magyarországon. Ezért az összehasonlítás során nem csak a követelmények meglétét és típusát, de a mértékét is figyelembe kell venni.

A követelmények szigorúságának meghatározása, olyan módon, hogy azok egymással is összevethetők legyenek, módszertani szempontból nehézkes. Az ajánlásokat a kerületben élő választók számának segítségével, míg a kaució mértékét az átlagjövedelemhez történő viszonyítással standardizáltam. Ha több különböző előírás vonatkozott a pártokra (ilyen például a parlamenti képvisellel rendelkezőknek nyújtott kedvezmény), vagy választhattak több kritérium teljesítése között, minden esetben a szigorúbbat vettem figyelembe. Ennek az oka, hogy a parlamenten kívüli pártokra és független szereplőkre rendszerint ezek vonatkoztak – tehát az új szereplők belépése szempontjából is a szigorúbb követelmények bírnak relevanciával. Az így kalkulált mutatók alapján magas és alacsony követelményrendszert használó országokat különböztettem meg, és a két csoport között az előzőekben leírt ismérveket hasonlítottam össze.

A vizsgálatba összehasonlításképp bevontam az európai parlamenti választásokat is. Ezek ugyanis rendszerint vagy ugyanolyan, vagy még inkluzívabb rendszerben zajlanak, mint a nemzeti választások. Ezeken a szavazásokon a másodrendű jellegük miatt eleve gyakori, hogy eltérően alakul a pártok közötti verseny, de a különbség egy része vélhetően az alkalmazott szabályozásnak és választási formulának tudható be. Így az EP választások beemelése a kutatásba egy új keresztmetszetben nyújt rálátást a vizsgált jelenségre.

A vizsgálat során felhasznált adatok a Constituency Level Election Dataset (Kollman et al. 2021)³⁵ és a ParlGov adatbázisából származnak (Döring and Manow 2020).³⁶ A jelöltállítási szabályokat a 28 Európai Unió tagállam releváns jogszabályaiból, az Electoral Change in Europe Since 1945 (ESCE) című projekt anyagaiból³⁷ és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet demokratikus intézményekkel és emberi jogokkal foglalkozó

³⁵ A CLEA adatbázis hozzáférhető a <https://electiondataarchive.org/> címen (utolsó hozzáférés 2024.05.23.)

³⁶ A parlGov adatbázis hozzáférhető a <https://www.parlGov.org/> címen (utolsó hozzáférés 2024.05.23.)

³⁷ Az ESCE adatbázis hozzáférhető a <https://www.electoralsystemchanges.eu/> címen (utolsó hozzáférés 2024.05.23.)

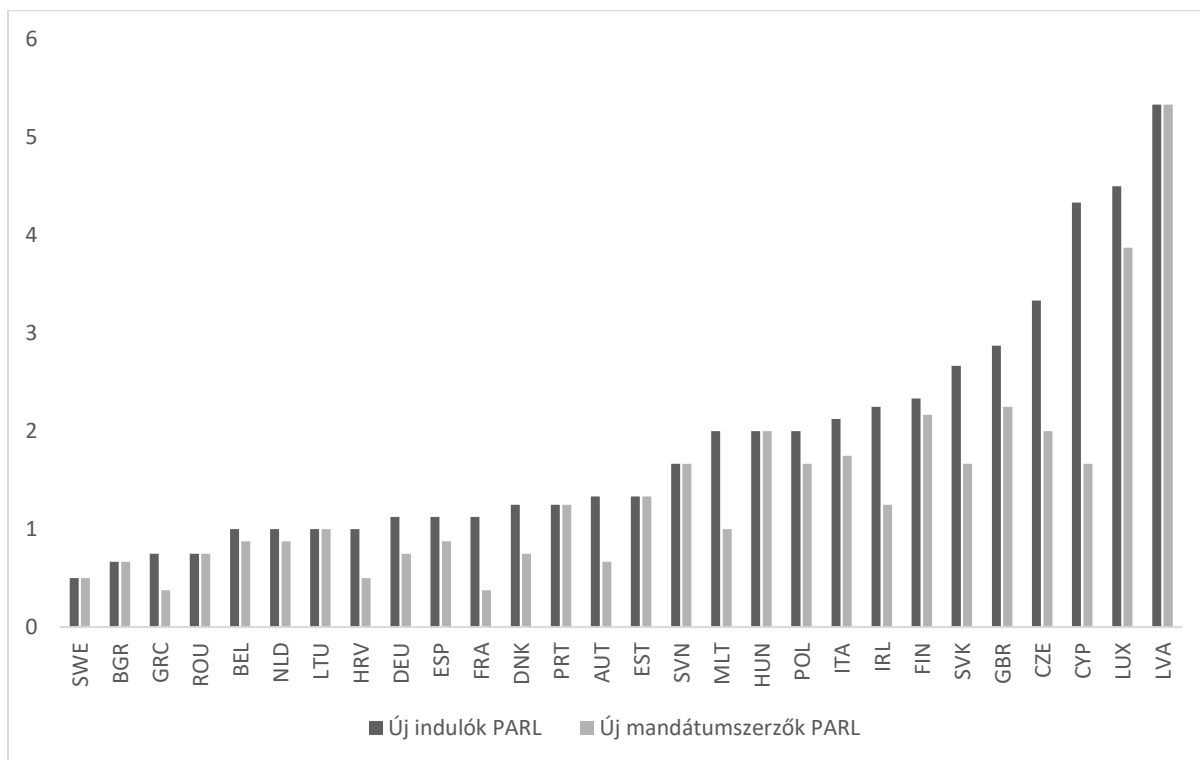
irodájának (EBESZ ODIHR) választási megfigyelő misszióinak jelentéseiből³⁸ állítottam össze. Az európai parlamenti választásokat mindenhol az első választástól a 2019-es szavazásig vettem figyelembe.

4.2.2. A vizsgálat eredményei

A 6. ábrán a választásokon először induló pártok átlagos száma és az első alkalommal mandátumot szerző pártok száma látható a 28 uniós tagállamban. A két adatsor nem követ azonos mintázatot – mindkettő Lettország (LVA) esetében a legmagasabb, azonban sok ország esetében elszakad egymástól a két érték. Új pártok tekintetében Magyarország például csak a 11. helyen áll, míg az új mandátumszerzők számában a harmadik helyen. Ez arra utal, hogy nem ugyanazok a tényezők befolyásolják az új szereplők belépését és mandátumszerzési potenciálját. Egyes országokban nagy számú új szereplő jelenik meg rendszeresen a választásokon, hogy aztán üres kézzel távozzon, míg máshol kisebb számú elsőként elinduló párt közül többen érnek el sikereket. Kézenfekvő magyarázat lehet, hogy a belépést a jelöltállítási szabályok, a mandátumszerzést pedig a mandátumkiosztási szabályok magyarázzák.

Nem látszik azonban olyan trend, ami azt támasztaná alá, hogy Kelet- és Közép-Európa posztszocialista országaiban eltérően alakult volna az új pártok száma és teljesítménye a parlamenti választásokon. Az új induló szám első 10 államban arányos választási formula segítségével kerülnek kiosztásra a mandátumok, az egyetlen kivétel az Egyesült Királyság.

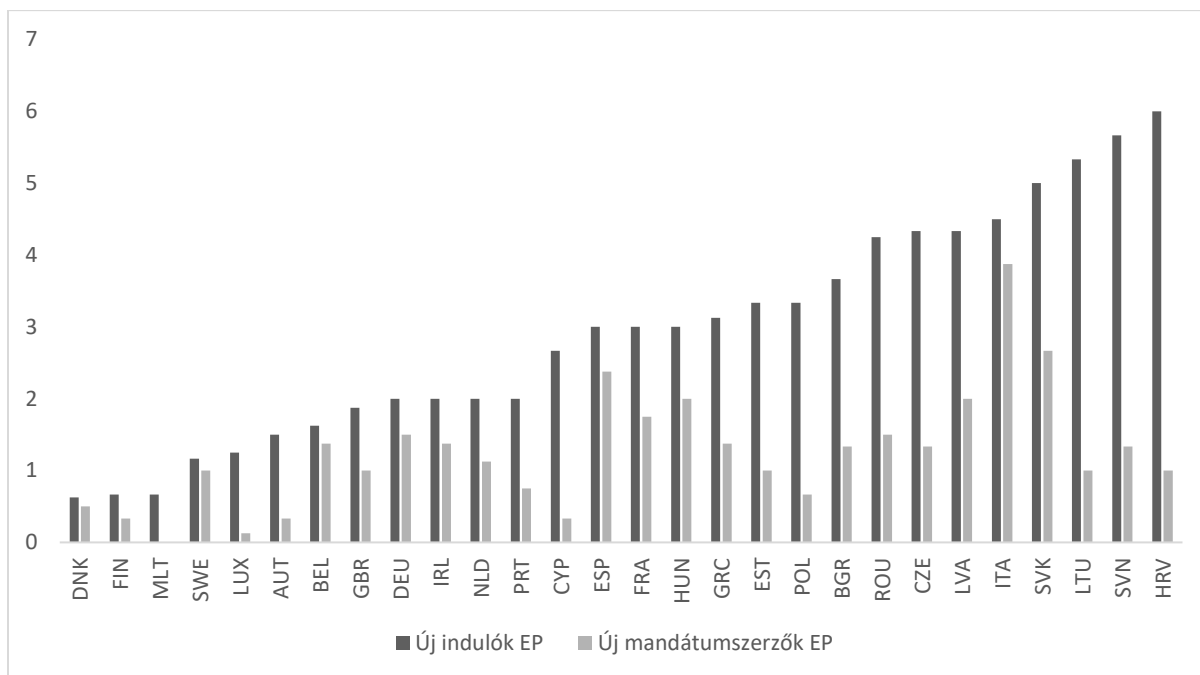
³⁸ Az EBESZ ODIHR választási jelentéseket tartalmazó archívuma hozzáférhető a <https://www.osce.org/odihr/elections> címen (utolsó hozzáférés 2024.05.23.)



Ábra 6. A választásokon először induló pártok átlagos száma és az első alkalommal mandátumot szerző pártok száma a parlamenti választásokon. (saját szerkesztés a CLEA és a ParlGov adatai alapján)

A 7. ábra az európai parlamenti választások vonatkozásában ábrázolja az új pártok és az első mandátumszerzők átlagos számát. Olaszországot leszámítva kizárólag közép-kelet-európai országok kerültek az élre. Az új indulók és az új mandátumszerzők száma a nemzeti parlamentek választásainál is nagyobb eltéréseket mutatnak. A legtöbb újonnan induló párttal rendelkező Horvátországban például az új mandátumszerzők száma kifejezetten alacsony. Több nyugat-európai országban is nagyobb arányban értek el sikert az elsőként induló szereplők.

Az európai parlamenti választások rendszerint inkluzívabb mandátumkiosztási szabályok mellett zajlanak és a kisebb pártok gyakran számíthatnak a kormánypárttal szembeni protest jellegű szavazatokra. Ez a várakozás azonban számos országban nem teljesül, sőt a posztszocialista országokban a több új induló ellenére viszonylag kevesen szereznek mandátumot (7. ábra). Ennek egy lehetséges magyarázata, hogy az új tagállamokban az európai parlamenti választások jelentősége elsősorban belpolitikai jellegű, emiatt jobban hasonlítanak az eredmények a nemzeti választások eredményeire.

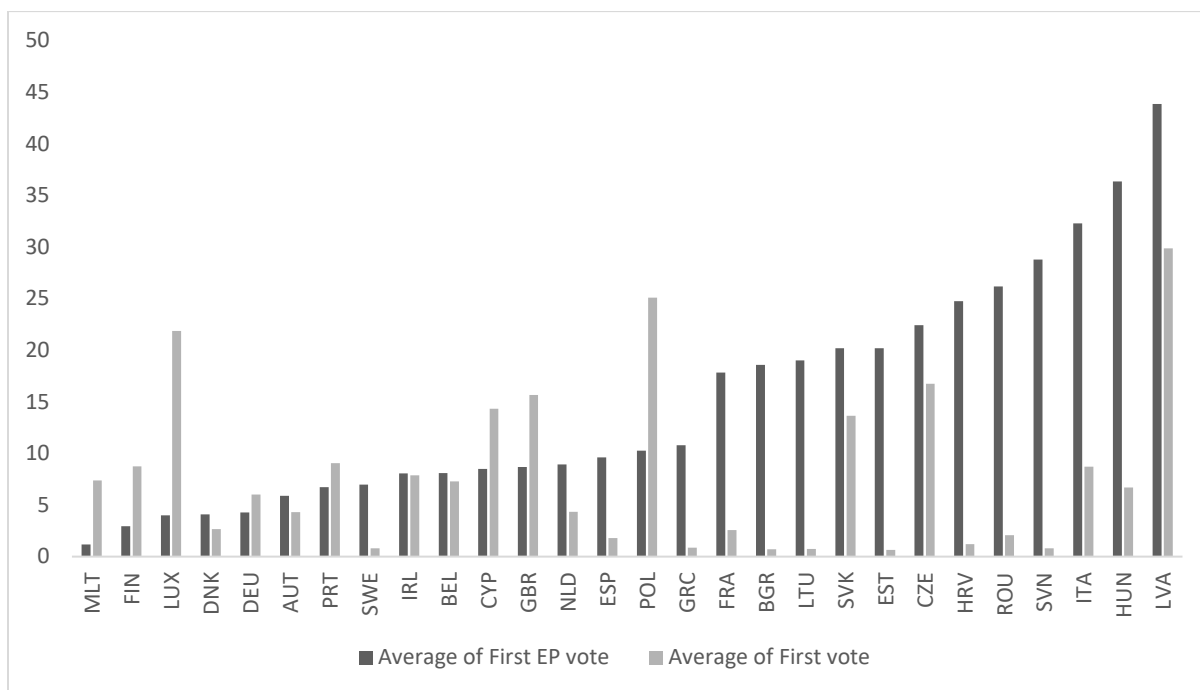


Ábra 7. A választásokon először induló pártok átlagos száma és az első alkalommal mandátumot szerző pártok száma az európai parlamenti választásokon (saját szerkesztés a CLEA és ParlGov adatok alapján)

A 8. ábra az új indulók átlagos szavazatarányát ábrázolja az európai parlamenti és a nemzeti parlamenti választások viszonylatában. Az adatsor talán leginkább szembetűnő jellemzője, hogy a legtöbb országban nagy eltéréseket mutat az új pártok szavazataránya a két típusú választáson. Néhány kivételtől eltekintve (Lengyelország, Nagy-Britannia, Ciprus, Luxemburg, Portugália, Luxemburg, Finnország és Málta) a legtöbb tagállamban az új pártok jelentősen nagyobb szavazatarányt érnek el az európai parlamenti választásokon. Ez alátámasztja a másodrendű választások modelljének feltevéseit, még ha önmagában nem is szolgál elegendő információval ahhoz, hogy kétséget kizáróan igazolja az elmélet helyességét.

Az országok sorrendjében itt sem látszanak olyan mintázatok, amelyek arra utalnak, hogy kizárólag az alkalmazott választási szisztémák segítségével magyarázhatóak lennének az eltérések. Egyedi esetekben persze ez nagyon is elképzelhető. A Franciaországban használt kétfordulós többségi rendszerrel szemben az európai parlamenti szavazás teljesen arányos rendszerben szerint zajlik, ami nyilvánvalóan befolyásolhatja a pártok és a választók stratégiáját is és teret adhat a kisebb, újonnan alakult pártoknak. Csakhogy ugyanez az összefüggés a hasonló helyzetben lévő Nagy-Britanniában már nem mutatható ki.

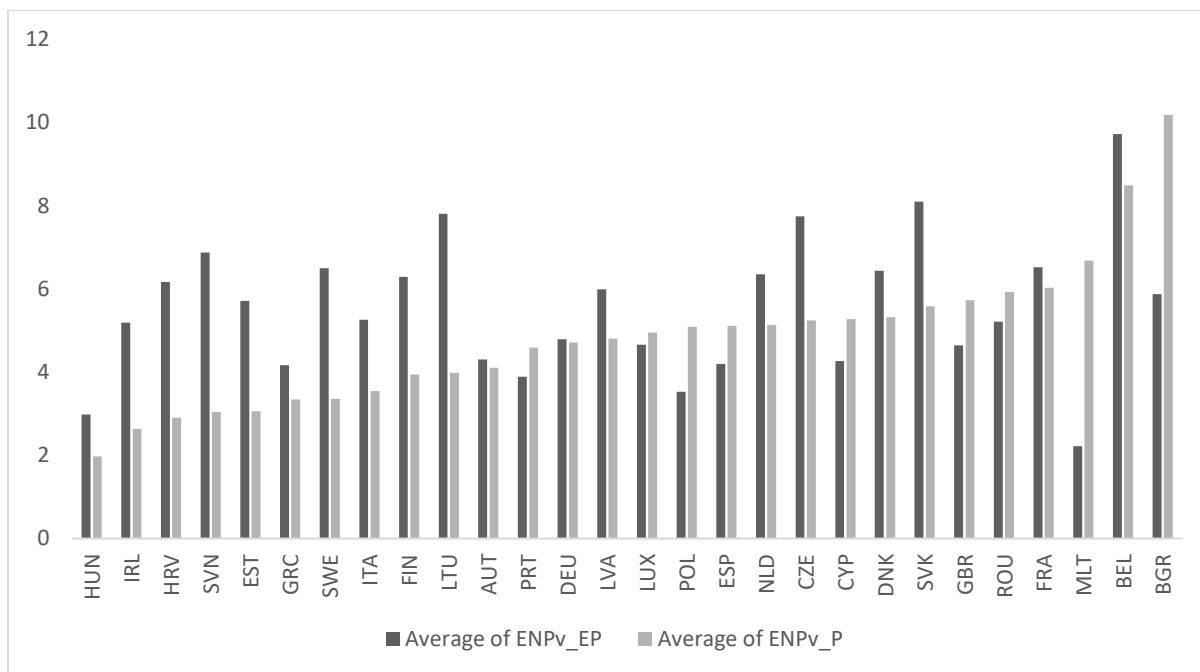
A posztoszocialista térség új tagállamaiban sokkal jellemzőbb, hogy az új pártok több szavazatot szereznek az európai parlamenti választásokon, akár a nemzeti parlamentekhez, akár Nyugat-Európához viszonyítjuk az eredményeket.



Ábra 8. Az új indulók átlagos szavazataránya (average of first vote) az európai parlamenti és a nemzeti parlamenti választásokon (saját szerkesztés a CLEA és Parlgov adatok alapján)

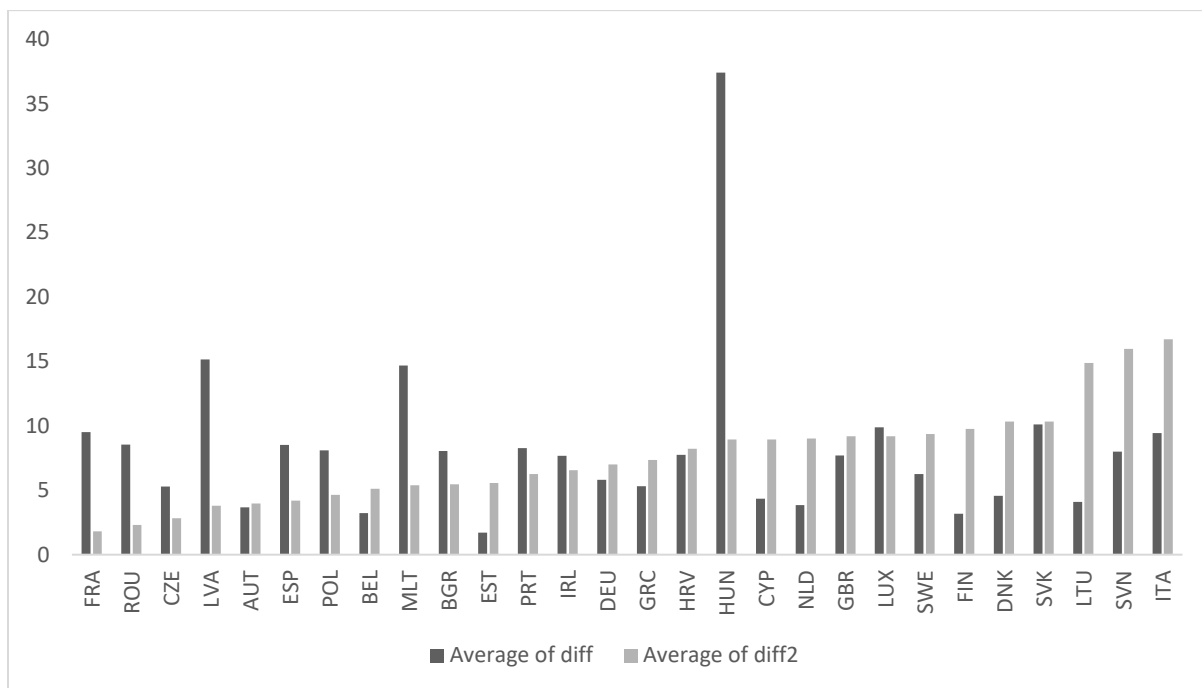
A 9. ábra az átlagos effektív pártszámot ábrázolja országoként a nemzeti és az európai parlamenti választások viszonylatában. A pártrendszer koncentrációja rendszerint vagy hasonlóan alakul a két típusú választáson, vagy az európai parlament esetében jelentősen magasabb. Kivétel ez alól Bulgária és Málta, ahol a nemzeti választásokon magasabb a töredezettség – érdemes azonban figyelembe venni, hogy a bolgár csatlakozás 2007-ben, a máltai 2004-ben történt, így nagyon alacsony esetszám mellett mutatható ki ez az eltérés.

A töredezettség, vagy koncentráció és az új pártok száma nem feltétlenül követ azonos mintázatot. Magas koncentráció mellett is megjelenhetnek új pártok, de ilyenkor ezek nem képesek érdemi támogatásra szert tenni. Külön vizsgálándó kérdés az is, hogy vajon feltétlenül könnyebb-e egy töredezettség, diffúzabb pártrendszerben képviselőt szereznie az új pártoknak.



Ábra 9. Átlagos effektív pártszám országoként a nemzeti (ENPv_P) és az európai parlamenti (ENPv_EP) választásokon (saját szerkesztés, számítások a CLEA és a ParlGov adatai alapján)

Az 10. ábra a választások első és második helyezettje közötti átlagos szavazatarány különbséget ábrázolja. A másodrendű választások modelljének feltevéseiből kiindulva az európai parlamenti választásokon a győztes előnye kisebb lesz, a szavazatok kevésbé koncentrálnak az első helyezettben. Az országoként kalkulált átlagok is erre utalnak, néhány kivételtől eltekintve (Magyarország, Málta, Lettország, Románia, Franciaország) az európai parlamenti választások eredménye vagy szorosabb, vagy közel hasonló a nemzeti szavazásokhoz.



Ábra 10. A választások első és második helyezette közötti átlagos szavazatarány-különbség (diff) (saját szerkesztés, számítások a CLEA és a ParlGov adatai alapján)

A jelöltállítási követelménye szempontjából két lényeges érték került meghatározásra a vizsgálat során. A medián ajánlás-követelmény a választókerület szavazóinak 0,33 százaléka az uniós tagállamokban. A mediánt elérő vagy annál magasabb követelményt megállapító országok kerültek a magas kritériumokkal rendelkező országok csoportjába. A kaució esetében medián érték az átlagbér 33 százaléka volt, így itt az ennél magasabb összeget előíró államok kerültek a szigorúbb csoportba. Ennek a módszertannak az értelmében az országok csoportosítását az 1. táblázat mutatja.

	Ajánlás	Kaució
Szigorú	Dánia, Spanyolország, Finnország, Magyarország, Lengyelország, Portugália, Románia	Bulgária, Ciprus, Nagy Britannia, Litvánia, Lettország, Szlovákia
Könnyű	Belgium, Németország, Horvátország, Luxemburg, Szlovénia, (Franciaország)	Ausztria, Cseh Köztársaság, Észtország, Görögország, Írország, Málta, Hollandia, (Franciaország)

Táblázat 1. A vizsgált országok jelöltállítási kritériumok szerinti csoportosítása

Ezt a fajta direkt lehatárolását a csoportoknak az tette szükségessé, hogy bár a nehézségi szintek összehasonlítására szolgáló változó elméletileg lehetne folytonos, a valóságban nagyon kicsi az értékek varianciája. Az országok egy részében elenyésző mennyiségű

ajánlást kell összegyűjteni, vagy egy szimbolikus összeget kell letétbe helyezni. Ezek mindegyike a könnyű csoportba került. A szigorú csoportba olyan országok kerültek, ahol nem csak szimbolikus gesztus a jelöltállítási kritérium. Emiatt kerültek ide azok a tagállamok, ahol legalább a mediánértéket elérték a követelmények. Franciaország azért került zárójelbe, mert a jelöltállítási típusa szempontjából nem vizsgálható, egyébként pedig a könnyű csoportba tartozik, hiszen nem állít külön követelményt az induláshoz.

4.2.3. Következtetések

A három jellemző (kaució vagy ajánlás, alacsony vagy magas követelmények, nemzeti vagy európai parlamenti választások) alapján képzett csoportokat ezután a Welch-féle t-próba segítségével hasonlítottam össze (Welch 1947). A vizsgálat elemei nem az országok, hanem az egyes választások voltak ($n = 500$), az Welch teszt eredményei pedig arról szolgáltatnak információt, hogy van-e statisztikailag szignifikáns eltérés a csoportok átlagai között. Az egyes t-próbákhoz tartozó p értékeket az 2. táblázat foglalja össze, a vastaggal kiemelt tesztek esetén szignifikáns különbség volt tapasztalható.

A vizsgálat elsődleges eredménye, hogy akár kaució, akár ajánlási rendszert alkalmaznak egy országban a jelöltállítási során, ennek nincs érdemi hatása az új pártok indulása, bejutása, és az általuk elért eredmények tekintetében. 95 százalékos szignifikancia szinten a verseny szorossága és a pártrendszer töredezettsége sem különbözött a két csoport között.

A jelöltállítási követelmények mértéke vagy nehézsége azonban hatással van a vizsgált ismérvekre. Az új pártok indulása, parlamentbe jutása és a verseny szorossága is eltért a két csoport között. Tehát az, hogy milyen típusú jelöltállítási kritériumok vannak, kevésbé fontos, mint az, mennyire nehéz ezeket teljesíteni. Azokban az országokban, ahol magasak a követelmények, ott átlagosan eggyel kevesebb új párt indul el, így az első alkalommal mandátumot szerzők száma is alacsonyabb. A verseny szorosabb ezeken a választásokon, az első két párt szavazatkülönbsége 2,4 százalékponttal nagyobb.

Az első két vizsgálat során a nemzeti választások eredményeit hasonlítottam össze, a harmadik az európai parlamenti és a nemzeti választások alapján készült. Az EP választások rendszerint inkluzívabb, vagy legalább olyan inkluzív szisztéma szerint zajlanak le, mint a nemzeti parlamentek választásai. Ez egyértelműen látszik a vizsgálat eredményein is. Az európai parlamenti választásokon több az új párt, jobb eredményt érnek el, és a szavazatok kevésbé koncentrálnak. Nincs azonban érdemi eltérés az új mandátumszerzők számának és a verseny szorosságának tekintetében. Előbbi magyarázata az lehet, hogy bár az EP

választások arányos listás rendszerben zajlanak, ami kedvez a kisebb indulóknak, a kiosztható mandátumok száma sokkal alacsonyabb, mint a nemzeti választásokon. Hatványozottan igaz ez a kisebb országok esetében, a 28 tagállamból 20-ban csak 21, vagy annál kevesebb képviselői helyet osztanak szét. Ez mindenféleképp torzítja az eredményeket, vélhetően a kisebb pártok rovására, akiknek továbbra is nehézkes a bejutás.

	Szignifikáns különbség ($p < 0.05^{**}$, $p < 0.1^{*}$)				
	Új pártok indulása	Új pártok eredménye	Új pártok bejutása	Töredezettség	Szoros verseny
Kaució v. ajánlás	0.8875	0.7761	0.2420	0.0582*	0.3966
Magas v. alacsony követelmények	0.02287**	0.3024	0.04371**	0.06666*	0.02902**
Nemzeti v. EP választások	0.001875**	0.007728**	0.5974	0.001869**	0.3013

Táblázat 2. A Welch-féle t-teszt eredményei (p értékek), vastaggal kiemelve, ahol szignifikáns eltérés tapasztalható

A kutatás célja annak megállapítása volt, milyen befolyást gyakorolnak a pártversenyre a különböző jelöltállítási struktúrák, korlátozzák-e érdemben a pártok közötti választási versenyt ezek a szabályozások. Ennek a megközelítésnek a hátránya az, hogy egy viszonylag apró tényezőt próbál messzemenő következtetéseket levonni. Ha azonban a kérdést kizárólag az új pártok megjelenésére szűkítjük, megbízhatóbb eredményeket kapunk (táblázat 2.).

Egy új párt számára a választáson való indulás egyik fontos mérföldköve mindenképpen a jelöltállítási követelmények teljesítése. Azokban az országokban, ahol ez a kritérium alacsony, valamivel több párt indul el, ahol magas ott kevesebb. Ez az egyszerű összefüggés azonban nem tűnik felettébb erősnek: az alacsonyabb követelmények miatt választásonként körülbelül eggyel több párt indult el a vizsgált országokban. Az eltérés mértéke arra enged következtetni, hogy egyéb tényezők hasonló, vagy még nagyobb mértékben befolyásolják az indulást.

Ilyen szempontból megfontolandó az az elképzelés, hogy az európai parlamenti választások valójában nem kisebb, hanem csak másfajta kihívást jelentenek a pártoknak sok országban. Főleg ott, ahol a nemzeti választások más kerületbeosztás szerint zajlanak, az EP mandátumok megszerzéséhez országos lefedettségre van szükség, ami egy új párt számára komoly akadály. Az európai parlamenti képviselők hozzáférnek bizonyos forrásokhoz és médiafelületekhez, de az, hogyan lehet ebből a nemzeti választásokon is értékes, belpolitikai tőkét kovácsolni, koránt sem egyértelmű.

Egy másik lényeges következtetés, hogy nincs kimutatható különbség az új pártok számának tekintetében a kauciót és az ajánlást alkalmazó rendszerek között. Ez a vizsgálat tehát nem igazolja, hogy a kaució túlzottan is restriktív lenne az új, ennek következtében pedig nyilvánvalóan kevesebb erőforrással rendelkező pártokkal szemben. Az ajánlási rendszerrel ellentétben azonban a kaucióhoz nincs szükség a választópolgárok személyes adatainak pártok általi kezelésére – vagyis míg a hátrányai ennek a megoldásnak cáfolhatók, addig az előnyei továbbra is igazoltak.

Érdemes figyelembe venni, hogy a jelöltállítási rendszer összefüggésben lehet más elemeivel a választási rendszernek. Franciaországban nincsenek követelmények, mégsem okoz rendkívüli töredezettséget ez a megoldás, hiszen a kétfordulós többségi választási rendszer megfelelően szűri az indulókat. Valószínűleg a szisztéma pszichológiai szempontból is hat a választókra és az indulókra: előbbiek ritkán támogatnak új pártokat, utóbbiak pedig gyakran meg sem kísérik az indulást. Hasonlóan szemléletes példa Magyarország, ahol a kampányfinanszírozás egyedülálló módszere, aminek a keretében nagy összegű költségvetési támogatásban részesül minden résztvevő, vonzóvá teszi az indulást.

4.3. A kampányfinanszírozás és a jelöltállítási kritériumok hatása a stratégiai belépésre³⁹

A jelöltállítás (és listaállítás) tehát a verseny bonyolult képletének egyik, de nem a legmeghatározóbb változója. Kifejezetten inkluzív, arányos rendszerekben lehet jelentősége annak, hogy érdemi követelményeket támasztanak-e a pártokkal és jelöltekkel szemben, míg a többségi szisztémákban ennek jelentősége kisebb – lásd Nagy Britannia példáját. Azonban

³⁹ A belépési korlátokkal a *The Effects of Ballot Access Requirements and Campaign Subsidies on Candidate Entry* (Stumpf 2022) című angol nyelvű tanulmányomban foglalkoztam, a fejezet ennek a munkának a magyar nyelvű fordításaként született.

még az arányos rendszerekben is elsősorban logisztikai előnyök származhatnak a korlátozásból, például az, hogy nem kell végtelenül hosszú szavazólapokat gyártani. A választási szisztémák ugyanis hatékonyabban képesek megszűrni a mandátumokért versenyző pártokat.

Fontos továbbá, hogy bár van bizonyos mértékű eltérés az országok jelöltállítási kritériumai között, de az európai democráciákban nincsenek kiugróan restriktív szabályok. Azok a pártok és jelöltek, akik nem tudják megszerezni a szükséges számú aláírást, vagy befizetni a kaució összegét, nyilvánvalóan nem is tekinthető esélyesnek a mandátumszerzésre. Ez nem azt jelenti, hogy a korlátozásoknak egyáltalán nincs jelentősége, csak hatásuk mérsékelt és közvetett. Felkerülni a szavazólapra ugyanis hosszú távú jelentőséggel bír: valódi alternatívaként mutat be egy pártot, vagy jelöltet, növeli az ismertségüket, esetleg valamilyen plusz forrást is biztosít számukra. Ezért is nehéz egyszerű ok-okozati kapcsolatot kimutatni a korlátozások és az új pártok száma között. Ezért az előző alfejezettel ellentétben ez a kutatás részben hasonló módszertannal nem különbözteti meg az új pártokat a többitől. Egy másik felosztást alkalmazva azoknak az indulóknak az arányát vizsgálom meg, akik esélytelennek, irrelevánsnak tekinthetők.

A belépés kérdésének további vizsgálatához kiegészítettem a kutatást más szempontokkal is, a kampányfinanszírozásra vonatkozó szabályokkal és a központi költségvetés terhére biztosított támogatásokkal. A demokratikus rendszerekben a politikai ellenzék intézményesített formában működik, a jogalkotási folyamat során világosan meghatározott jogokat kap, és gyakran valamilyen infrastruktúrát, illetve anyagi támogatást biztosítanak számára. Bár az állami kampánytámogatások nem nélkülözhetetlenek ehhez a modellhez, logikus kiegészítésnek tűnnek. Ha már támogatjuk egy intézményesült ellenzék működését, akkor indokolt lehet annak létrejöttét is segíteni. A kampánytámogatásokat a politikatudomány a pártfinanszírozás egyik aleseteként kezeli, ez azonban elhomályosíthatja a különböző szabályozási rezsimek sajátosságait, közvetlenül a választásokra és a jelöltállításra gyakorolt hatásait. A kampányfinanszírozás időben is elkülöníthető a működési támogatásoktól, rendszerint megelőzi a pártfinanszírozást, hiszen az utóbbira való jogosultsághoz általában előre meghatározott szavazat-, vagy mandátumarány elérése szükséges a választásokon.

A finanszírozási rendszerek többféle modelljét különböztethetjük meg a laissez-faire minimalista megközelítéstől a szigorú állami ellenőrzésig (Norris és Abel van Es 2016). A

laissez-faire rendszerek nem, vagy csak kis mértékű támogatásokat és korlátozásokat tartalmaznak. Minimális szabályozásnak tekinthető az átláthatósági követelmények megállapítása, amelyek kötelezik a pártokat, jelölteket és a donorokat a bevételek, kiadások és adományozói információk közzétételére. A hozzájárulási korlátok megállapítása azt jelenti, hogy meghatározzák az egyetlen vagy egy bizonyos típusú adományozótól elfogadható pénzeszközök (vagy közvetett támogatás) összegét, és ez tekinthető a következő lépésnek a határozottabb állami ellenőrzés felé. A kiadási korlátok, azaz a politikai szereplők által elkölthető pénzösszegek felső határának előírása a szigorúbb rendszerekre jellemző. Az állam által nyújtott kampánytámogatások állnak a legtávolabb a laissez-faire megoldástól, ezek lehetnek közvetlen anyagi vagy közvetett, természetbeni hozzájárulások is. Az előbbi a pártoknak és jelölteknek nyújtott pénzösszegekre vonatkozik, míg az utóbbi jellemzően ingyenes műsoridő és reklámfelület formájában valósul meg. A Norris és Abel van Es által létrehozott skálán a laissez-faire végleten ezek egyike sem biztosított, míg az állami irányítással jellemezhető modellben mindegyik elérhető. Hipotetikus szélsőség egy olyan finanszírozási rendszer lenne, amely teljes átláthatóságot követel meg a kiadások tekintetében (esetleg az állami hatóságok által kezelt pénzügyi számla formájában), a hozzájárulási plafon gyakorlatilag nulla, és a versenyzőknek nyújtott közvetlen állami támogatás összegével egyezik meg kiadási korlát. Ebben a fiktív rendszerben tökéletes egyenlőség érhető el az arra jogosult versenyzők között pénzügyi források tekintetében. A valóságban azonban elég nehéz lenne egy ilyen politika mellett érvelni, hiszen jelentős mennyiségű közpénzt igényelne és rendkívül szigorú ellenőrzést. Ezenfelül a kartellpárt-elmélet következtetései alapján ez potenciálisan káros hatással lehet a demokratikus versenyre.

Ez a gondolatmenet vezet el ahhoz a vitához, amely a kampánypénzek liberalizációjáról vagy szigorú szabályozásáról szól és legmarkánsabban talán az Egyesült Államokban jelenik meg. A liberalizáció ellen érvelők azt állítják, hogy a kampánykiadások állami ellenőrzésének növelése csökkenti a korrupciót azáltal, hogy korlátozza az adományozók politikára gyakorolt befolyását, és a versenyfeltételek kiegyenlítésével növeli a méltányosságot. E két érvek nyilvánvaló párja van a politikai eszközök tekintetében: Az átláthatósági követelmények és a hozzájárulási korlátok visszaszorítanák az adományozók befolyását, míg a kiadási plafonok és a támogatások állítólag kiegyenlítik a versenyfeltételeket. Az előbbi ellen szóló szabadpiaci érv az lehet, hogy a döntéshozatali folyamat nyilvános ellenőrzése hosszú távon gondoskodik az ilyen problémákról, miközben

a szigorúbb szabályok betartatása gyakran problémákba ütközik. A méltányosság kapcsán pedig érdemes figyelembe venni azt az érvet, hogy a közösségi finanszírozás és az adománygyűjtés, a „fundraising”, maga is fontos szűrőként funkcionál. Miért kellene a költségvetésnek olyan pártokat támogatnia, amelyeknek az állampolgárok önként nem adnak pénzt? Ez a kutatás annyiban tud hozzájárulni ezekhez a vitákhoz, hogy megvizsgálja a különböző szabályozási módok hatásait.

Az itt ismertetett kutatást Magyarország esete inspirálta. Hazánkban 2010-től kezdődően átfogó jogalkotási reform kezdődött, amelyet az újonnan megválasztott jobboldali kormánykoalíció kétharmados szupertöbbsége tett lehetővé az Országgyűlésben. A reform számos politikai intézmény, köztük a választási rendszer és a kapcsolódó szabályozások átalakításával járt. A magyar vegyes választási rendszerben a jelöltek és a pártlisták nyilvántartásba vételének az 1989-es demokratikus átmenet óta összetett követelményei voltak. A jelölteknek 750 aláírást kellett összegyűjteniük jelölésükhöz az erre a célra rendszeresített ajánlószelvények formájában. A pártlista nyilvántartásba vételéhez meghatározott számú jelölt sikeres jelölése volt szükséges egy adott területi megoszlásban. A gyakorlatban minden választópolgárnak egyetlen cédulát adtak postai úton, ami lehetetlenné tette, hogy egynél több jelöltet támogasson. A 2011-ben elfogadott új választási törvényt követően a szükséges aláírások számát 500-ra csökkentették, és azokat kisebb számú, de népesebb választókerületben kell összegyűjteni. A szelvényeket felváltották a Nemzeti Választási Iroda által a jelölteknek kiadott aláírásgyűjtő ívek, és a választópolgárok lehetőséget kaptak arra, hogy korlátlan számú jelölt indulását támogassák. A pártlistás regisztráció továbbra is a jelöltállítások számához és területi eloszlásához van kötve, de a részletszabályokat az új, egyszerűsített választási rendszerhez igazították. Összességében a jelöltállítás nyilvánvalóan egyszerűbbé és könnyebbé vált. 2010 előtt összesen 132 000 aláírásra volt szükség ahhoz, hogy minden választókerületben nyilvántartásba vegyék egy párt jelöltjeit, azóta már csak 53 000 aláírást kellett összegyűjteniük azoknak, akik indulni kívánnak.

Ezzel egyidőben a kampányfinanszírozás szabályozási kereteit is teljesen egészében átalakították. Korábban a pártok számára a választási kampányokra csak korlátozott mértékű állami finanszírozás állt rendelkezésre. Az összes induló között szétosztott pénzüsszegekről a választási években az Országgyűlés határozattal döntött. Érdekes módon a képviselők minden alkalommal ugyanakkora összegekről, 100 millió forintról döntöttek. Az egyes pártok részesedését az általuk indított jelöltek száma alapján határozták meg, figyelembe véve mind

az egyéni választókerületeket, mind a pártlistákat. A 2011-es reform gyakorlatilag megszüntette a teljes kampánytámogatásnak ezt a rögzített felső határát. A finanszírozást ismét a jelöltek számához kötötték, az állami költségvetés egymillió forintot biztosít minden egyéni választókerületi jelöltnek, a pártlisták pedig külön támogatásban részesülnek, ennek mértéke is az egyéni jelöltek számától függ. Egy olyan párt esetében, amelynek valamennyi körzetben van jelöltje és országos listát is állított, a lehívható támogatás összege mintegy 700 millió forint.⁴⁰

A jelöltállítási követelmények enyhítésének és a támogatások drámai bővítésének eredményeként 2014-ben jelentősen növekedett a pártok és a jelöltek száma. Míg az inkluzív regisztrációs követelmények nyilvánvalóan csökkentették a belépési korlátokat, a finanszírozási rendszer változásainak hatása kétféleképpen értelmezhető. Az egyik szerint a belépési költségek, illetve a választásokon való indulás költségei jelentősen csökkentek. A másik, bár cinikusabb elbeszélés szerint az anyagi haszon drasztikusan megnőtt. A választáson való indulás, még a győzelem esélye nélkül is, vonzó lehetőséggé vált. A szabályok változásának érdemi hatása azonban nem egyértelmű. A versenybe való belépés mellett döntő szereplők száma ugyan megnőtt, de a végeredmény nem jelzi a verseny intenzitásának növekedését. Ahogyan korábban már ismertettem, a magyar parlament mandátumainak több mint fele, 106, egyéni választókerületekben oszlik meg. A fennmaradó 93-at a d'Hondt-módszerrel arányosan osztják szét a pártlisták között, de a közvetlenül a pártlistákra leadott szavazatok mellett a vesztes jelöltekre leadott szavazatok és a győztesek mozgástere mind átkerül a pártlisták szavazatösszesítésébe, így lehetővé válik a többségi előny átvitele az arányos mandátumelosztásba. Ezek a szabályok a nagyobb politikai szereplőket támogatják, és kíméletlenül büntetik a szétagoltságot. Mivel a magyar pártrendszer a 2010 utáni időszakban egy egységes jobboldalból és egy rendkívül széttöredezett balközépből áll, az utóbbi eleve hátrányos helyzetben van. Az alacsony belépési korlátok és a megnövekedett támogatások súlyosbítják ezt a helyzetet, mivel befolyásolják a politikai szereplők stratégiai számításait – a potenciális szövetségeseket a kampányfinanszírozási rendszer arra ösztönzi, hogy egyedül állítsanak jelölteket, a regisztrációs szabályok pedig segítik ennek a stratégiának a megvalósítását.

⁴⁰ Ezek a törvény elfogadásakor meghatározott összegek, amelyeket a választások előtt a fogyasztói árindex változásának megfelelő mértékben növelnek.

4.3.1. A kutatás módszertana

Az elméleti keret operacionalizálásához meg kell határoznunk a jelöltállítás korlátozásának célját. A kutatás alapfeltevése szerint az ilyen szabályozás azért jön létre, hogy a komolytalan, érdemi támogatottsággal nem rendelkező jelölteket és szervezeteket visszatartsa a választási versenybe való belépéstől. Csakhogy annak a kérdésnek az eldöntése, hogy melyik pályázó volt komolytalan, végső soron a választók feladata. Donald Trump komolytalannak tűnhetett, amikor bejelentette elnökjelöltségét, azonban a 2016-os amerikai elnökválasztási kampány meghatározó szereplőjévé vált, és végül győztesként került ki belőle. Így a jelöltek és pártok szakértői vélemény alapján történő kategorizálása megkérdőjelezhető, és a komolytalan kifejezés nem tűnik hasznos kategóriának az elemzéshez. Emiatt két másik kategóriát alkalmazok, releváns és nem releváns jelölteket különböztetek meg, aminek az ötletét a korábban már tárgyalt effektív pártszám (ENP) adta. Ezt a mutatót általában a szavazatok koncentrációjának mérésére használják egy választáson, de egyik lehetséges értelmezése „a választási szempontból releváns jelöltek száma”. Így ebben a kutatásban használható úgy, hogy a vizsgált országok minden egyes választókerületére kiszámítjuk, és elosztjuk a választásokon részt vevő jelöltek vagy pártok számával. Az osztás eredménye a választási szempontból releváns jelöltek aránya, amelyet százalékban adok meg, és ami az elemzés függő változójaként funkcionál. Váramos szerint a szigorú jelöltállítási követelmények magas relevancia arányt eredményeznek, míg az alacsony korlátozások csökkentik ezt az értéket. A számításhoz szükséges, vizsgált országokra vonatkozó adatokat a már említett választókerületi szintű választási archívumból (CLEA) nyertem ki.

A kutatáshoz Európai Unió 27 tagállamának és az Egyesült Királyságnak a nemzeti szintű jelöltállítási szabályairól és kampányfinanszírozási rendszereiről gyűjtöttem adatokat, az előző fejezetben ismertetett vizsgálathoz képest kibővített körből. Az információk egyik forrása újra az EBESZ/ODIHR archívuma volt. A szervezet szakértőket küld az EBESZ tagállamaiba, hogy figyelemmel kísérjék és értékeljék a választások megszervezését és lebonyolítását. A megfigyelő missziók eredményeként jönnek létre a nemzeti választások jogalkotási, logisztikai és politikai szempontjairól szóló jelentések. Ezek a jelentések, amelyek nyilvánosan elérhetők az ODIHR archívumában, rendkívül hasznos adatbázist nyújtanak a választási rendszerekről és a kampányszabályokról, azzal a további előnnyel, hogy angol nyelven állnak rendelkezésre. Egy másik fontos adatforrás volt a korábban

szintén bemutatott ESCE projekt, illetve az ACE⁴¹ és az International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA)⁴² adatbázisok.

A jelöltállítás korlátozását, valamint a kampányfinanszírozási rendszereket egy-egy független változó létrehozására használtam. A jelölési szabályok, az előző alfejezetben bemutatott módon, az összehasonlíthatóság érdekében standardizálva lettek úgy, hogy kiszámítottam egy választókerületben a szavazók hány százalékának támogatására van szükség egy párt vagy jelölt bejegyzéséhez. Azon országok esetében, ahol kauciót kell fizetni, azt számítottam ki, hogy a választók hány százalékának kellett az átlagfizetés 1%-át adományoznia az összeg befizetéséhez. A kampányfinanszírozási rendszerek jellege és alacsony változékonysága miatt az adatokat egy dummy változóval kódoltam, amely megkülönbözteti az állami kampánytámogatás meglétét vagy hiányát. A politikai pártok általános állami finanszírozását nem vettem figyelembe, mivel az nem kapcsolódik közvetlenül a belépési döntéshez.

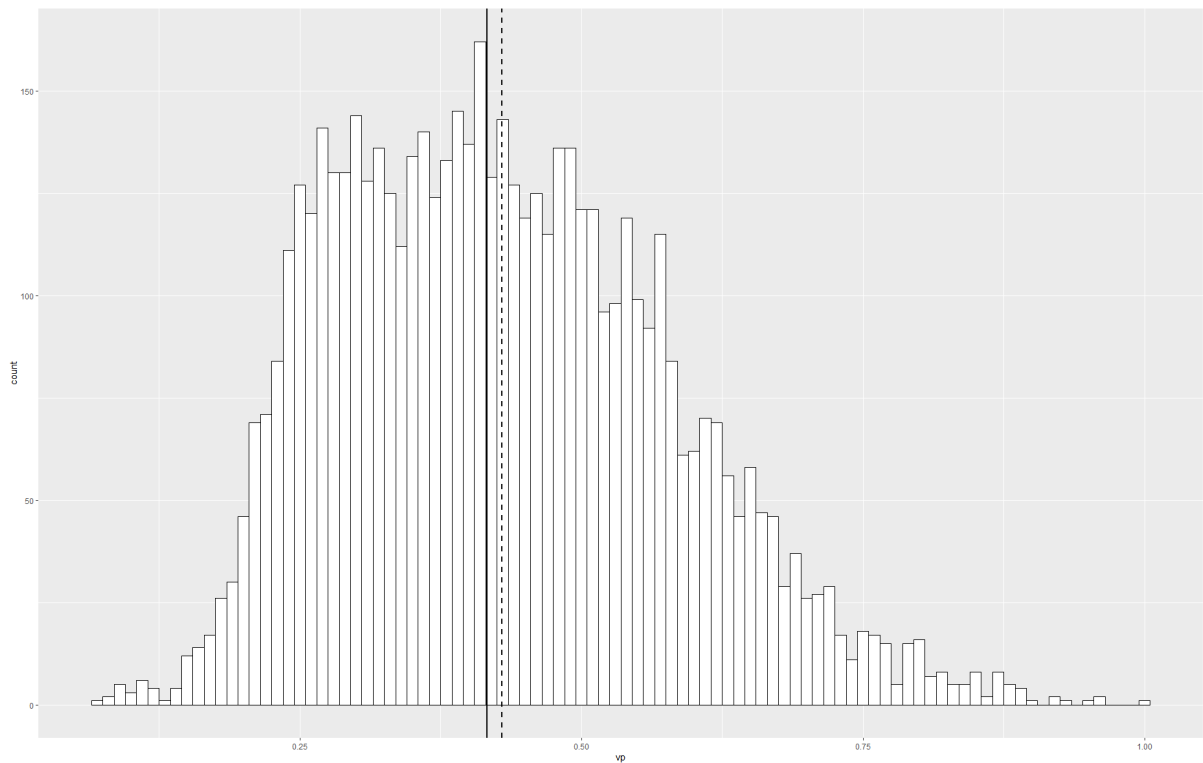
A kampánytámogatások tekintetében alapvetően három különböző rendszer létezik: 17 országban nincsenek kifejezetten kampánycélú közpénzek. Nyolc államban a jelöltek és a pártok egy bizonyos küszöbértéket meghaladóan a választások után költségtérítést kapnak. 3 országban választások előtti támogatás is rendelkezésre áll. Ezenkívül 15 országban ingyenes műsoridőt biztosítanak a politikai szereplőknek a televízióban és/vagy a rádióban.

4.3.2. A vizsgálat eredményei

A vizsgált országok mintája 5586 választókerületet tartalmaz. A releváns jelöltek arányának értékei normális eloszlást követnek, átlagosan 42,96%, mediánja pedig 41,64%. Az alkalmazott választási rendszertől függetlenül a választási versenyben részt vevő jelöltek vagy pártok többsége nem volt releváns választási szempontból.

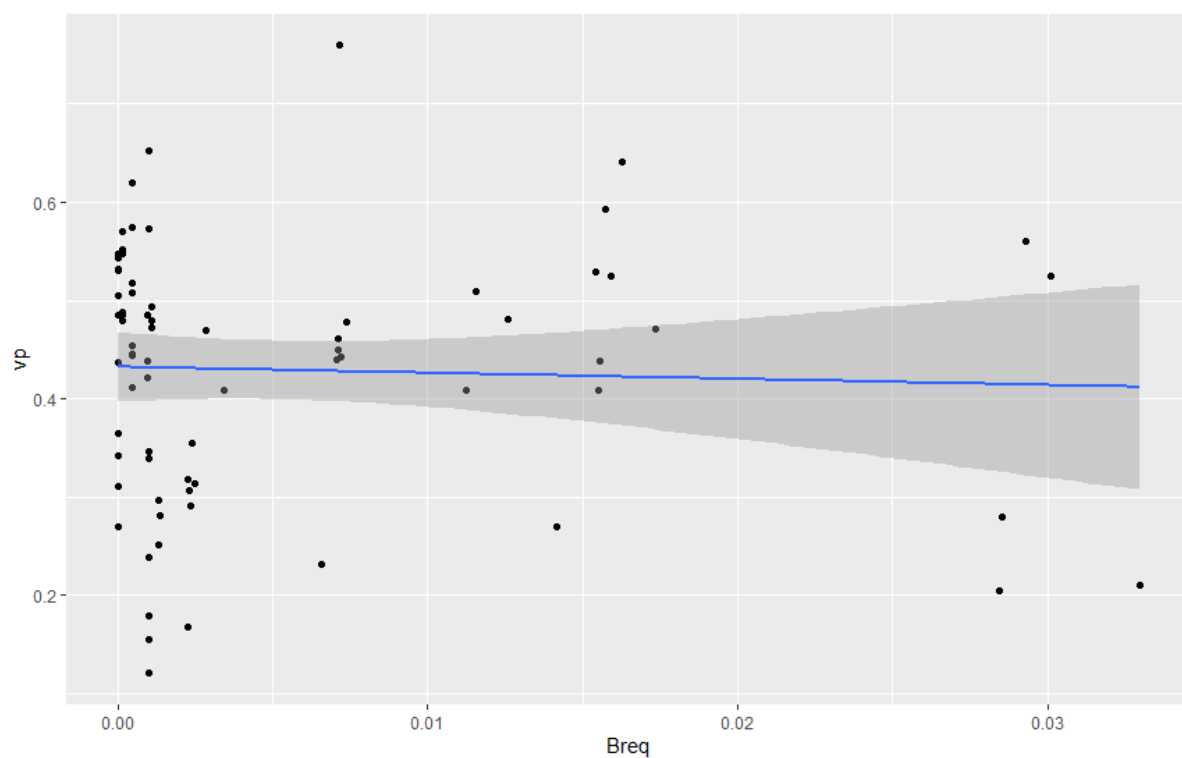
⁴¹ Az ACE a választási rendszerekkel kapcsolatos tudás összegyűjtésére specializálódott szervezet, adatbázisaik elérhetők a <https://aceproject.org/> címen (utolsó hozzáférés 2024.05.23.)

⁴² Az IDEA adatbázisai és tájékoztató anyagai elérhetők a <https://www.idea.int/> címen (utolsó hozzáférés 2024.05.23.)



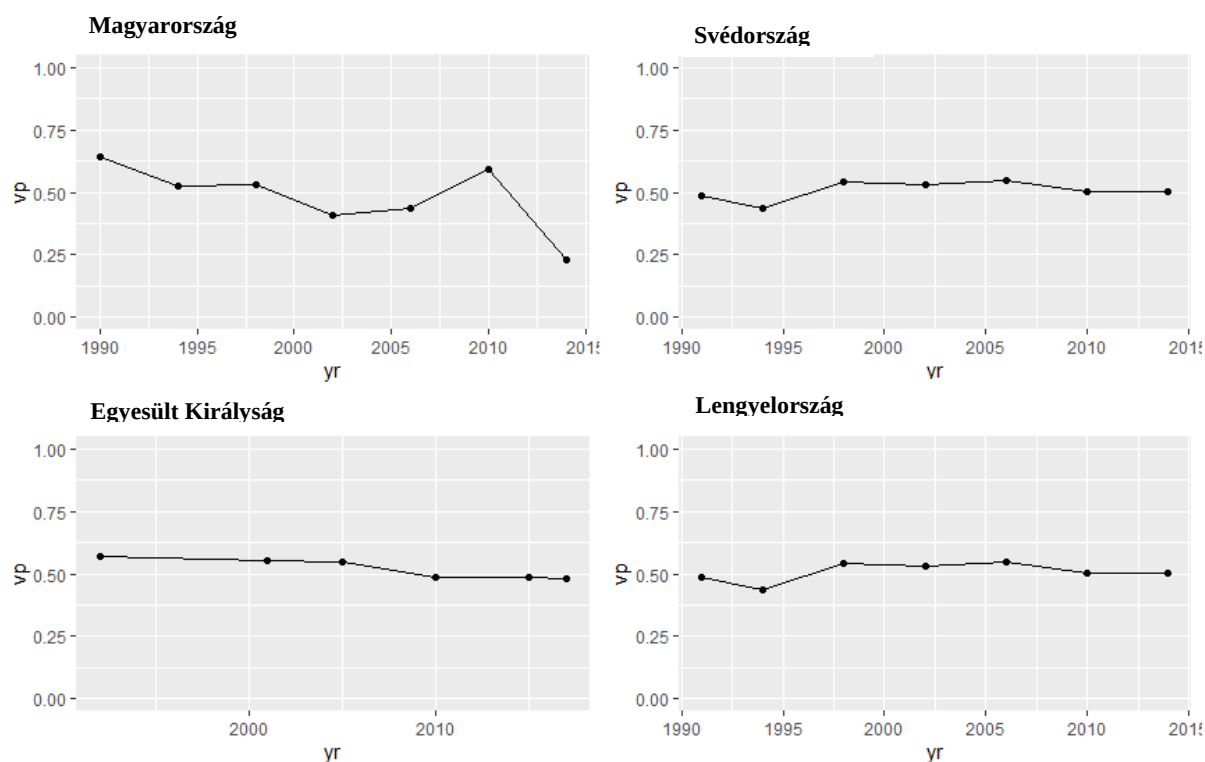
Ábra 11. A releváns jelöltek arányának eloszlása (saját szerkesztés. számítások a CLEA adatai alapján)

A releváns résztvevők átlagos aránya nem mutat statisztikailag szignifikáns kapcsolatot a jelöltállítási követelményekkel (12. ábra). Azokban az országokban, ahol nincsenek ilyen követelmények (mint Franciaországban és bizonyos mértékig Svédországban), vagy nagyon alacsonyak, mint az Egyesült Királyságban, a nem életképes jelöltek aránya meglehetősen nagy változékonyságot mutat. Azokban az országokban, ahol szigorúak a korlátozások, a releváns jelöltek aránya néha 80%-os is lehet, ami azt jelzi, hogy a jelöltállítás követelményei nem különösebben hatékonyak az indulástól való elrettentésükben. A modell nem mutat szignifikáns kapcsolatot a kampányfinanszírozási rendszerek és a függő változó között.



Ábra 12. A relevancia arány (vp) és a jelöltállítási követelmények (Breq) ábrázolása, feltüntetve a lineáris regressziós egyenes (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján)

Az a tény, hogy az országok közötti elemzés során nem mutatható ki összefüggés, nem feltétlenül jelenti azt, hogy a jelöltállítás követelményei egyáltalán nem számítanak. De az kijelenthető, hogy önállóan nem adnak magyarázatot a jelöltek belépésére.



Ábra 13. A relevancia arány időbeli változása néhány kiválasztott országban (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján)

Magyarországon a releváns jelöltek aránya a 2011-es reformot követően zuhant le, miután az 1990 utáni első évtizedben folyamatosan csökkent. Svédországban és az Egyesült Királyságban ez az arány gyakorlatilag változatlan maradt. Lengyelországban, ahol a választási rendszer nem változott drasztikusan, az arány a 2000-es évek végére zuhant. A fő következtetés az, hogy a nagyon speciális esetek kivételével a jelöltállítási szabályok nem tekinthetők jelentős befolyásoló tényezőnek.

4.3.3. Következtetések

Az eredmények alapján a jelöltállítás korlátozása nem képes érdemben megakadályozni az irreleváns jelöltek belépését. Másrészt úgy tűnik, hogy ezek a szereplők nem torzítják érdemben a versenyt. A díjakat és a befizetéseket gyakran úgy tekintik, mint a versenyzők hozzájárulását a választások szervezéséhez, és így a jelöltek belépésére gyakorolt hatásuktól függetlenül legitimitással bírnak.

Érdemes közelebbről megvizsgálni a kutatásban független változóként használt mértéket. Ezt úgy számítom ki, hogy a pártok tényleges számát (ENP) elosztják az indulók számával (NP). Értéke növekszik, ha a jelöltek száma csökken (pl. a belépéstől való elrettentés sikeres), vagy ha a szavazatok széttöredeznek, és egyenletesen oszlanak meg tetszőleges számú jelölt között. Ez magyarázza, hogy miért látunk magas értékeket a magyar adatokban

az 1990-es évek elején. Bár sok olyan induló volt, aki nem jutott be az Országgyűlésbe, a szavazatok nagy mértékben szóródtak, és nem néhány politikai szereplőre koncentráltak. Ahogy a választók kezdtek a nagyobb pártok felé mozdulni, egyéb jelöltek továbbra is indultak, de választási szempontból egyre kevésbé voltak relevánsak, így az érték csökkent.

A kutatás eredményei semmiképpen sem cáfolják a belépési kalkulus fő tételeinek tételeit, de azt jelzik, hogy a legfontosabb belépési korlátok, az indulás költségeit felhajtó tényezők nem a jelöltállítási követelmények. Ezek az eredmények azonban újabb érvként szolgálhatnak az ajánlásgyűjtés helyett a kaució rendszer mellett. A letét, még ha vissza is térítik, elméletileg megakadályozza, hogy a esélytelen jelöltek hobbiból induljanak a választáson úgy, hogy a számlát az adófizetők állják. Kihívást jelent azonban azonosítani a kampányfinanszírozás hatásait, mivel az állami támogatások meglehetősen ritkák a vizsgált országokban, és így nehezen illeszthetők kvantitatív modellekbe.

5. Stratégiai szavazás

A stratégiai szavazás jelentőségét a politikai verseny szempontjából az adja, hogy a választók részéről tudatos és informált döntésre utal, olyan viselkedésre, amit a racionális választás elmélete feltételez. A stratégiai szavazó szükségképpen haszonmaximalizáló, voksát instrumentális megfontolásokból adja le, eszközként használja a preferált végkimenetel elérése érdekében. Ennek a szavazói magatartásnak az azonosítása tehát alátámasztja azokat az elméleti kereteket, amelyekre ez az értekezés is épül.

Másrészt, annak, ha a szavazók stratégiai megfontolások alapján döntenek, hatással kell lennie a politikai verseny intenzitására is. Ebben az esetben ugyanis a voksoknak azokon a jelölteken kell koncentrálniuk, akiknek az előzetes várakozások szerint a legjobb esélye van a mandátumszerzésre. Ezért feltételezhetjük, hogy a stratégiai szavazás szorosabbá teszi a versenyt és gyengíti a kisebb pártokat. Elképzelhető persze olyan helyzet, amikor a hatás épp ellentétes, például mert aránytalanul nagy mértékben kap a győztes ilyen típusú voksokat, vagy mert bizonyos országokban a nagyobb pártok szavazói a várható koalíciós konfigurációkat akarják befolyásolni.

5.1. Szavazatmegosztás és stratégiai szavazás⁴³

A fentebb ismertetett okokból tehát a stratégiai szavazás nehezen vizsgálható. Van azonban egy speciális eset, amikor a választási eredmények a szokásosnál többet árulnak el a választók esetleges taktikai megfontolásairól. Kétszavazatos rendszerekben, vagy amikor egyszerre több választás zajlik egy országban (de ami fontosabb, azonos választókerületben), a szavazatszámok eltérései alapján következtethetünk a stratégiai viselkedés mértékére. A különböző módon (listára és jelöltre), vagy különböző adminisztratív szintre (elnök és képviselő) leadott voksok közötti eltérések utalhatnak arra, hogy voltak olyan választók, akik a szavazatukat taktikai okokból osztották meg.

A szavazatmegosztás a legtágabb értelemben azt jelenti, hogy ugyanazon szavazó X választáson A pártot (vagy jelöltet), Y választáson pedig B pártot (vagy jelöltet) támogatja (Burden & Helmke 2009). Két irányban történhet a szavazat megosztása, vertikálisan és horizontálisan (Campbell & Miller 1957). Vertikális megosztásra akkor van lehetőség, ha több, különböző képviseleti szintre vonatkozó választás zajlik egy időben (például amikor

⁴³ Eredetileg megjelent angol nyelven, Strategic Split-Ticket Voting in Mixed Electoral Systems címmel az International Journal of Political Activism and Engagement folyóiratban (Stumpf 2020b)

egyszerre választják meg az elnököt és a törvényhozás tagjait, vagy mint helyi szinten a polgármestert és a helyi képviselőket). Horizontális szavazatmegosztás akkor lehetséges, ha a választó több szavazatot adhat le egyetlen, azonos képviseleti szinten zajló választáson, erre adnak lehetőséget a többszavazatos választási rendszerek, az olyan vegyes szisztémák, mint amiket például Németországban, Magyarországon, Litvániában és Új-Zélandon is alkalmaznak. A szakirodalom megkülönbözteti továbbá az egyidejű és a nem egyidejű szavazatmegosztás jelenségét is. A nem egyidőben történő szavazatmegosztás akkor fordulhat elő, ha a választás különböző időpontban zajló választásokon más-más pártra vagy jelöltre voksol (Burden & Helmke 2009). Ez azonban a gyakorlatban nehezen különböztethető meg a választói preferenciák változásától, így kétséges érdemben egyáltalán vizsgálható-e.

A szavazatmegosztás esetében a stratégiai megfontolások csak egyikét jelentik a számtalan lehetséges motivációnak. Először is az, hogy a választó nem azonos politikai erőt támogat mindkettő (esetleg több) voksával, nem feltétlenül racionális döntés eredménye, betudható például tévedésnek, a választási szisztéma működésére vonatkozó ismeretek hiányának is (Jesse 1988). Ha pedig szándékos döntésről van szó, akkor sem biztos, hogy stratégiai motivációk állnak mögötte. A vertikális szavazatmegosztás magyarázata lehet, hogy különböző pozíciókra (elnök, polgármester, parlamenti képviselő, helyi képviselő) különböző személyeket tart alkalmasnak a választó. A jelölt személyes vonzereje a kutatások szerint jelentősen befolyásolja a szavazók döntését (Moser & Scheiner 2005), azonban nehezen megkülönböztethető a stratégiai szavazástól. Következésképp a megosztott voksok jelentős része akár teljesen „őszinte” is lehet, tehát az elsődleges politikai preferenciát tartalmazza, pusztán csak arról van szó, hogy egy összetett preferencia-kombinációt jelenít meg (Plescia 2017). Másrészt pedig a nem megosztott szavazólap mögött is állhat stratégiai motiváció, ha nem a választó eredeti preferenciáit tartalmazza – például olyan esetben amikor mind a jelölt, mind a pártlista bejutását teljesen esélytelennek érzi az állampolgár. A vegyes választási rendszerekben a kisebb pártok támogatóinak stratégiai döntéseit a Duverger-féle M+1 modellel írjuk le. Ugyanezekben a rendszerekben a nagy pártok szavazói is adhatnak le taktikai voksot az úgynevezett koalíció-biztosítás (coalition insurance) elmélete szerint. A nagyobb pártok támogatói ebben az esetben hajlandók kisebb politikai erőket is támogatni, mert arra számítanak, hogy a kormányalakításhoz kisebbségi koalíciós partnerként szükség lesz rájuk (Gschwend 2007). Ezeket a különböző mintázatok foglalja össze az 14-es ábra.

Prediszpozíció		Feltételezett szavazási minta			Valós szavazási minta		
Eredeti pártpreferencia		Szavazási kalkulus	Jelölt	Lista	Jelölt	Lista	
Nagy párt támogatója	↗	Egységes szavazat	Őszinte	Őszinte	Nagy párt	Nagy párt	
	↘	Megosztott szavazat (koalíció biztosítás)	Őszinte	Stratégiai (instrumentális)			
Kis párt támogatója	↗	Megosztott szavazat (elvesztett szavazatok)	Stratégiai (instrumentális)	Őszinte	Nagy párt	Kis párt	
	↘	Egységes szavazat	Őszinte (expresszív)	Őszinte	Kis párt	Kis párt	

Ábra 14. Választói viselkedésminták expresszív és stratégiai, illetve megosztott és nem-megosztott szavazatok esetén (saját szerkesztés, eredetét lásd Gschwend 2007)

Ahogy az ábra is mutatja, a mögöttes motivációktól függetlenül a vegyes rendszerben formálisan azonos mindkét típusú megosztott szavazat: a nagyobb párt jelöltjét és a kisebb párt listáját erősíti. Ilyenkor a nagyobb párt szavazói az elsődleges preferenciájukat a jelöltre leadott vokson, a kisebb párt támogatói pedig a pártlistás szavazólapon fejezik ki. A későbbiekben az egyszerűség kedvéért a kis pártok esetében 1-es típusú, a nagyobb pártok szavazói esetében 2-es típusú stratégiai szavazásról beszélünk. A választási szisztéma ebben az esetben is releváns tényező. A német választási rendszer teljesen arányos vegyes szisztéma, ahol a mandátumszámokat a listás szavazatarányok alapján határozzák meg. Ezzel szemben Magyarországon, vagy Litvániában a többségi ág sokkal meghatározóbb hatást gyakorol a végeredményre, a két voks tehát különböző értékkel bír az egyes szisztémákban. A választóknak azonban nem feltétlenül kell mindezt tudniuk ahhoz, hogy optimális döntést hozzanak a szavazófülkében. A pártok jelöltállítási és kampánystratégiája rendszerint már eleve alkalmazkodik a szisztéma sajátosságaihoz.

Az egyik legismertebb ilyen elemzői eszköz az úgynevezett SF arányszám (Cox 1997). Nevét (Second to first loser ratio) a kiszámításához szükséges képlet angol leírása után kapta, értéke ugyanis a második vesztes (a jelölt vagy párt, amelyik a vesztesek között a második legtöbb vokst szerzte) szavazatszáma osztva az első vesztes (legtöbb szavazatot szerző vesztes) szavazatszámával. Az SF értéke 0, amikor a harmadik helyezett jelölt nem kap egyetlen szavazatot sem. Értelemszerűen ilyenkor az összes leadott voks az első két jelölten koncentrálódik – ebben az esetben Duvergeri egyensúlyi helyzetről beszélhetünk. Az SF maximális értéke 1, ez olyan esetben fordulhat elő, ha a második és harmadik helyezett jelöltek azonos mennyiségű vokst szereztek. Ez a választók részéről a stratégiai megfontolások hiányára utal, ez a szélsőséges helyzet a nem Duvergeri egyensúly (non-Duvergerian equilibrium).

Egy másik mutató, amely ezt a célt szolgálja a reménytelen szavazatok aránya (Crisp et al. 2012). Ez azoknak a voksoknak a teljes szavazattömegben belüli hányadát jelenti, amelyeket nem az első két jelöltre adtak le. Ha Duverger elméletét vesszük alapul, akkor kézenfekvő, hogy azok mögött a szavazatok mögött, amelyeket az esélytelen jelöltek szereztek, nem áll stratégiai motiváció. A kis pártok támogatói például ilyen esetben nem szavazták át a nagyobb politikai erők esélyesebb jelöltjeire. Megint egy másik hasznos eszköz a szakirodalomban jól ismert, az előző fejezetekben is alkalmazott effektív pártszámok (Laakso & Taagepera 1979) módosításával jött létre. Az eredeti index itt úgy módosul, hogy csak a mandátumot nem eredményező voksokra vonatkozóan kerül kiszámításra. Ez a „vesztesek effektív száma” (Crisp et al. 2012), értéke pedig 1-et vesz fel a Duvergeri egyensúlyhelyzetben és végtelenül magas is lehet a nem Duvergeri szituációkban. A stratégiai szavazás tehát választókerületi szinten vizsgálható akkor, ha több mint $M+1$ jelölt indul a megszerezhető mandátumokért. Természetesen a jelenség nem független a választási szisztémától: a többségi rendszerek erősebb motivációt szolgáltatnak a taktikai voksolásra, mint a listás-arányos mandátumallokáció. Az utóbbiban a küszöbnek lehet nagyobb jelentősége, elsősorban úgy, hogy azoktól a politikai erőktől, amelyek várhatóan nem érik el a képviselethez szükséges szavazatarányt, átszavaznak a támogatók az esélyesebb alternatívákra. A fenti három mutató ismertetése az egyszerűség kedvéért egymandátumos kerületek segítségével történt (így lehetett egy nyertes és első és második vesztes), de természetesen ugyanúgy alkalmazhatók tetszőleges magnitúdó esetén is.

A stratégiai szavazás és a szavazatmegosztás átfedésének, vagy metszetének vizsgálatához szükséges analitikai eszközök tehát az SF arányszám, a vesztesek effektív száma és a reménytelen voksok aránya. Az SF arányszámot eredetileg többségi rendszerekben alkalmazták, de van lehetőség a használatára a listás szisztémák választókerületeiben is, ez az SFPR arány (Moser & Scheiner 2005). Az SF és az SFPR közötti eltérés egy vegyes rendszerben arra utal, hogy stratégiai szavazás zajlik. Ha az SF alacsonyabb, mint az SFPR értéke, akkor a választók a többségi ágon nagyobb arányban támogatták az $M+1$ jelölteket, tehát a szavazatok az arányos ághoz képest koncentráltabbak. Abban az esetben, ha a két érték megegyezik, nem tudunk stratégiai szavazásra következtetni. A két mutató együttes alkalmazása vegyes rendszerekben így értékes információkat szolgáltat a szavazatok mögötti stratégiai motivációkról. Ebben a kutatásban megkísérlem egy olyan új mutató bevezetését, amely közvetlenül a megosztott szavazatok mennyiségére nyújt megközelítő becslést. A megosztott voksok számát lehetetlen pontosan megismerni olyan országokban,

ahol a két szavazólap fizikailag is különálló, vagy ahol egyszerűen nem tartják számon a leadott voks-kombinációkat. Ki lehet azonban kalkulálni egy olyan megközelítő értéket, amely azután térbeli és időbeli összehasonlításokra is alkalmas. Az általam javasolt eljárás⁴⁴ matematikailag megegyezik a Pedersen-féle volatilitás index (Pedersen 1979) és az arányossági számításokhoz használt Loosemore-Hanby index (Loosemore & Hanby 1971) kiszámításával. Szavazóköri szinten mutatja ki a listás és az egyéni szavazatszámok közötti eltérést. A kalkuláció során jelöltenként a két szavazatszám közötti különbségek abszolút értékét kell venni, hogy a negatív és pozitív eltérések ne oltás ki egymást. Ebben a megközelítésben a szavazatmegosztás zéró összegű játszma, amelyben a voksok nem vesznek el, nincsenek hiányzó szavazólapok. A valóságban természetesen vannak, de amíg mennyiségük nem számottevő, addig az eredményt nem fogják érdemben befolyásolni. Ha adott párt szavazója csak a listát támogatja, de másik politikai erő jelöltjére voksol, az az egyik pártnál negatív, a másiknál pozitív eltérésként jelenik meg. Ilyenkor, mivel a különbségek abszolút értékét vesszük, kétszer számolunk minden eltéréssel, ezért az eredményt el kell osztani kettővel. Az így kapott érték várhatóan közeli becslést ad a megosztott voksok mennyiségére. A térbeli, vagy időbeli összehasonlítás úgy lehetséges, ha ezt a számot az összes leadott listás vokssal elosztjuk, tehát standardizáljuk, kiküszöbölve ezzel a részvételben – így a teljes szavazatszámban – tapasztalható különbségeket. A mutató matematikai képlete a következő:

$$\text{Megosztott szavazatok aránya} = \frac{\frac{\sum (|cv_{i,j} - lv_{i,j}|)}{2}}{\sum lv_i}$$

ahol

$cv_{i,j}$ az i szavazóköriben j jelöltre leadott szavazatszám,

$lv_{i,j}$ pedig az i szavazóköriben j jelölt listájára leadott voksok száma.

Egy második mutató, amely ebben a kutatásban bevezetésre kerül, a Laakso és Taagepera-féle effektív pártszámokra épül (1979). A pártlistájukhoz képest több voksot szerző jelöltek többlétszavazatai alapján kerül kiszámításra az index, így megállapítható, mennyire koncentráltak a megosztott voksok az $M+1$ jelölteken. Minél alacsonyabb a mutató értéke,

⁴⁴ Grofman és Taagepera (2003) egy tanulmányában már utalt rá, hogy a szavazatmegosztás mérésére is használható a Pedersen és a Loosemore-Hanby index, nem ismerek azonban olyan kutatást, ahol a gyakorlatban is alkalmazták volna őket erre a célra.

annál közelebb van a kerület a Duverger-i egyensúlyhoz. Amikor az értéke 1, akkor minden szavazatmegosztásból eredő többletvoks egyetlen jelöltön összpontosul. Mindkét új mutató inkrementális módosítása a politikatudományban már jól ismert elemzői eszközöknek, de remélhetőleg alkalmasak arra, hogy új megvilágításba helyezték a stratégiai szavazatmegosztást. Ezek a számítások olyan szavazói viselkedésminták azonosítására szolgálnak, amelyek egymással szoros összefüggésben állnak – magas szavazatmegosztási arány, elpártolás a nem $M+1$ jelöltektől, szavazattöbblet koncentráció az $M+1$ jelölteken. A mutatók közötti összefüggések felderítése lehetőséget nyújt a stratégiai szavazás mélyebb megértésére. Ennek érdekében a kutatás további részében a mutatók alapján számított értékek bemeneti adatként szolgálnak majd olyan regressziós modellekben, amelyek célja a stratégiai szavazatmegosztás magyarázata.

A módszer alkalmazásának több előfeltétele is van. A legfontosabb, hogy az egyéni képviselőjelöltekhez hozzá kell rendelni a pártlistákhoz, hogy a különbség megállapítható legyen. Gyakorlatilag a független jelöltekre leadott szavazatok (vagy bármely olyan jelöltre leadott szavazatok, akinek nincs országos pártlistája) az intézkedés kiszámításakor részszavazatoknak számítanak. Ez addig nem jelent problémát, amíg az ilyen jelöltek szavazataránya marginális marad. Ha azonban jelentős számú voksot kapnak, a mutató értéke drasztikusan megnőhet. Már a mérőszám gyakorlati alkalmazását előtt is nyilvánvaló, hogy ez a két tényező (hiányzó szavazólapok, független szavazatok) jelentősen torzíthatja az eredményeket. Ez a hiányosság véleményem szerint nem matematikai jellegű. A stratégiai megfontolásból megosztott szavazólapok elméleti keretrendszerében az egyik szavazólap elhagyása a választópolgár számára nem jár előnyökkel (lásd az 1. ábrát), tömegesen erre nem számíthatunk. A független jelöltek stratégiai támogatása nem elképzelhetetlen abban az esetben, ha egy ilyen jelölt tűnik a legesélyesebbnek és/vagy legvonzóbbnak, azonban ez a helyzet sem fordul elő különösen gyakran. Mindkettő speciális esetnek tekinthető, amelyek a helyzet sajátosságai, kontextusa alapján ad-hoc korrekciót igényelhetnek. Végül, még az abszolút különbségek alkalmazása esetén is a jelöltek szavazattöbblete és hiánya a pártlistájukhoz képest eltűnhet, ha magasabb szintre (pl.: választókerület, tartomány, országos szint) aggregálják, ezért a legjobb, ha a számításokat a szavazóköri szintű eredményeken végezzük el, rendszerint legfeljebb néhány száz, vagy ezer szavazócédula kerül az urnába.

Bár Grofman és Taagepera korábban már javasolta az itt alkalmazott módszert a szavazatmegosztás mérésére, egyik általam javasolt mutató alkalmazásának sincs nyoma a

jelentősebb folyóiratokban. Legalábbis ebben a formában, hiszen egyik sem teljesen új, mindkettő az ismert elemzési eszközök részleges módosítása a megosztott, illetve stratégiai szavazatok vizsgálatához. A fentiek szerint kiszámított értékeket ezután regressziós modellekbe kell betáplálni mind függő, mind független változóként, mindenekelőtt az egymással való kapcsolatuk vizsgálata céljából. Ez azért hasznos, mert az elméleti keret azt sugallja, hogy ezek a kettő különböző, de egymással szorosan összefüggő szavazási mintákat mér. Különösen fontos megvizsgálni a stratégiai szavazás mérésére használt indexek és a megosztott szavazásra épített indexek közötti lehetséges kapcsolatokat, mivel az ilyen vizsgálatok információt szolgáltathatnak a két jelenség közötti metszéspont létezéséről.

A kutatáshoz három európai ország hivatalos választási eredményeit használtam fel. Németország, Litvánia és Magyarország mindegyike a vegyes választási rendszerek valamilyen formáját alkalmazza, így lehetővé teszik a választók számára a szavazólapok megosztását. A vizsgált időszak a három ország esetében 1990-től 2018-ig tart, nyolc német, nyolc magyar és hét litván választást foglal magába. Az 1990-es litvániai választások azért maradnak ki, mert egyrészt más szabályok szerint tartották őket, másrészt pedig mert megelőzték a litván függetlenség kikiáltását és a demokratikus átmenetet. A három országra felépített adatkészlet 131 828 megfigyelést tartalmaz, mindegyik egy-egy egyéni választókerületi jelölt szavazatarányát és a hozzárendelhető pártlistás eredményét tartalmazza. Az adatbázist a németországi Szövetségi Választási Iroda, a magyarországi Nemzeti Választási Iroda és a Litván Köztársaság Központi Választási Bizottsága által közzétett törvényhozási választások hivatalos eredményeinek felhasználásával állítottam össze. Litvánia esetében a hivatalos statisztikák kiegészítésére, elsősorban az egyéni jelöltek párthovatartozásának azonosítására a Constituency Level Election Dataset adatbázist (Kollman et al. 2019) használtam. A fenti három országot a választási rendszerük hasonlóságai és viszonylagos földrajzi közelségük miatt választottam. Vegyes választási rendszereket persze más államokban is alkalmaznak, egy jövőbeni kutatásba ezek is bevonhatók.

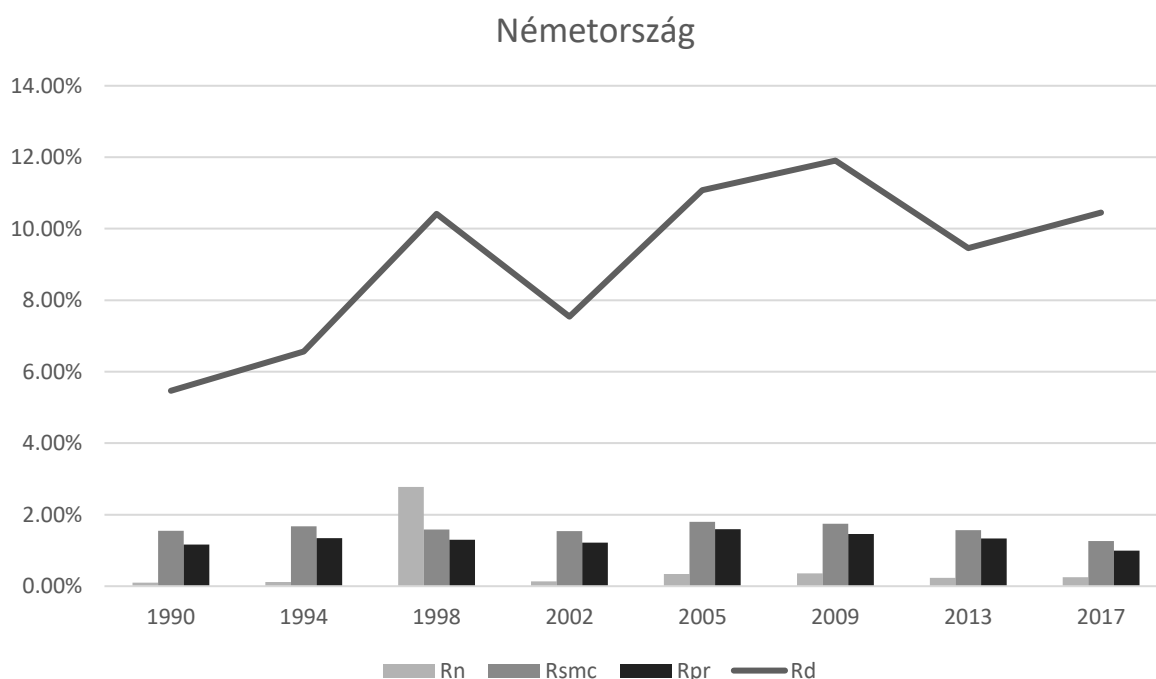
Fontos megemlíteni, hogy a három kiválasztott választási rendszer nem azonos, és számos olyan különbséget mutatnak, amelyek jelentősen befolyásolhatják a stratégiai szavazást. A választópolgárok mindhárom esetben egyszerre szavazhatnak egyéni választókerületi jelöltekre és pártlistákra, és mindegyik lehetőséget ad a választóknak a szavazatuk megosztására. A mandátumelosztás tekintetében azonban jelentősen különböznek. A német választási rendszer szabályai szerint a Bundestagban a pártok végső mandátumarányát

kizárólag a pártlisták szavazataránya határozza meg. Magyarországon a rendszer két oldala között igen sajátos kölcsönhatás van, mert a vesztes egyéni jelöltekre leadott voksok és 2011 óta a győztes jelölt „szavazattöbblete” is átkerül a megfelelő országos pártlistára. Így a többségi ágon zajló verseny befolyásolja az arányos ág eredményét is. A 2011-es választási reform előtt a magyar egyéni kerületi versenyek kétfordulós rendszerben zajlottak, ami alapvetően befolyásolja a stratégiai ösztönzőket, mivel lehetővé tette a polgárok számára, hogy az első fordulóban egyenesen és őszintén szavazzanak, és csak szükség esetén váltsanak a második fordulóban. Litvániában az egyéni választókerületi és a listás ág teljesen különálló, azonban az előbbi esetében kétfordulós rendszert alkalmaznak. E különbségek miatt a választási rendszerek taxonómiájában Németországot vegyes arányosnak, míg a litván és a magyar rendszert párhuzamos vagy vegyes többségi választási rendszernek tekintik (Shugart & Wattenberg 2001; Thames & Edwards 2006).

Egy másik fontos különbség a szavazólapok felépítésében található: Németországban mindkét voksot ugyanazon a fizikai szavazólapon adják le, amely függőlegesen két részre van osztva, egy a jelöltekre és egy a pártlistákra. Litvániában és Magyarországon a szavazólapok fizikailag külön vannak választva. Ez két okból különösen fontos a kutatás szempontjából: Először is, ha a két voksot ugyanazon a lapon adják le, akkor minden szavazat-kombinációt meg lehet határozni és meg lehet számolni, míg Magyarországon és Litvániában nincs mód arra, hogy később újra összekapcsolják őket. Bár Németországban nem készül választókerületi szintű szavazatmegosztási statisztika, a választási hatóságok egy mintát vesznek és becsült országos szavazat-mátrixokat tesznek közzé. Ez lehetővé teszi számunkra, hogy Németországot használjuk viszonyítási pontként az ebben a kutatásban javasolt két mérőszámhoz. Másodszor, a szavazólapok szerkezete olyan pszichológiai hatást gyakorolhat a választók magatartását, ami nagymértékben befolyásolja a szavazatmegosztásra vagy a szavazatmegosztás mellőzésére vonatkozó döntésüket. Ennek vizsgálata azonban nem tartozik e kutatás tárgykörébe. Mindazonáltal a választási formulák közötti különbségeknek hosszú távú hatásai vannak a stratégiai szavazásra, mivel meghatározzák az egyéni és a listás szavazatok értékét. Németországban a mandátumarányokat kizárólag a listás arányos verseny határozza meg, Litvániában a mandátumok fele az egyéni versenyben dől el, míg Magyarországon egyértelműen a többségi ágon van a hangsúly. Így elméletileg a stratégiai szavazás Magyarországon a kifizetődőbb, ahol az egyéni verseny befolyásolása kritikus jelentőséggel bír.

5.2. Szavazatmegosztásra utaló mintázatok

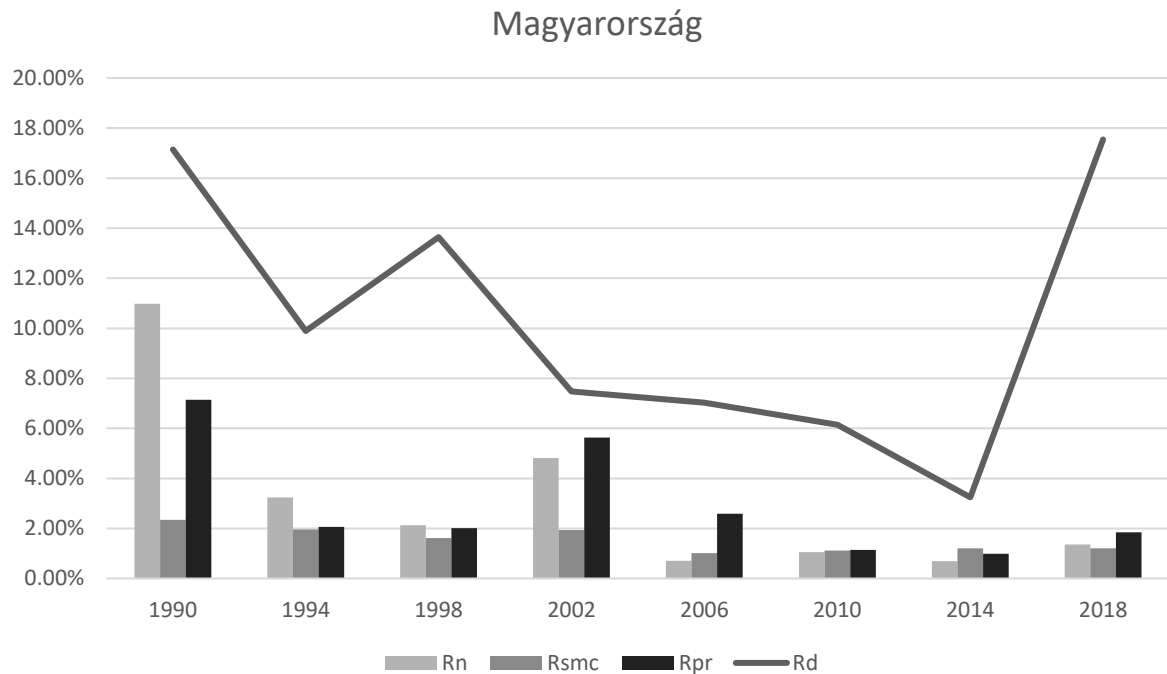
A vizsgált időszakban a három országban megfigyelhető időbeli tendenciákat úgy lehet megfigyelni, hogy a fenti módszertani részben leírtak szerint kiszámítjuk az egyes választásokon a megosztott szavazólapokra leadott szavazatok arányát. Úgy tűnik, hogy az arány (az összes PR-szavazathoz viszonyított) tendenciája Magyarországon és Litvániában hasonló, Németországban viszont egészen más. Ahhoz, hogy magyarázatot találjunk ezekre a tendenciákra, hasznos lehet néhány adatot ábrázolni a mutató értékét befolyásoló fő tényezőkről (lásd a 15-17. ábrát).



Ábra 15. A megosztott szavazólapok aránya (Rd), a pártlista nélküli jelöltek aránya (Rn), valamint a hiányzó SMC (Rsmc) és PR (Rpr) szavazatok aránya Németországban (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján)

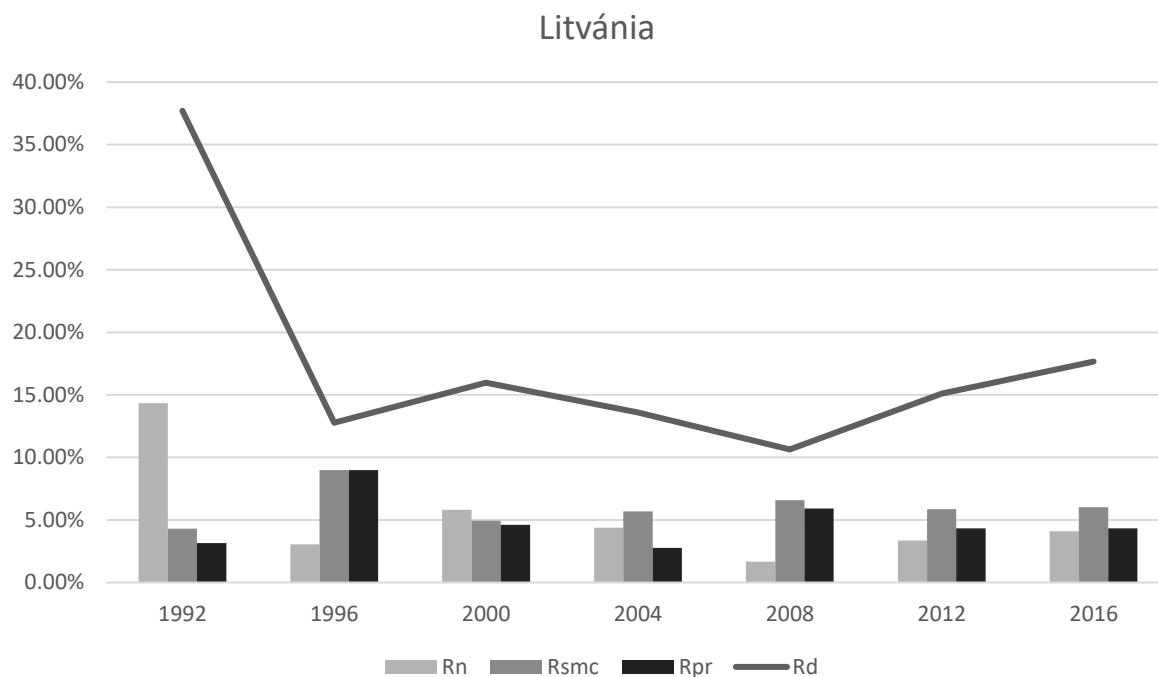
A megosztott szavazatok aránya Németországban a vizsgált időszakban folyamatosan növekedett, és 1998 kivételével nyilvánvalóan nem a torzító tényezők (független jelöltek vagy hiányzó szavazatok) okozták. 1998-ban azonban számos olyan jelölt, akihez nem volt hozzárendelhető pártlista a választókerületben, viszonylag magas szavazatarányt kapott, ami az index értékének növekedését okozta. Mivel a hiányzó szavazatok nem befolyásolták érdemben a szavazatmegosztás arányát, ezt vagy a stratégiai szavazás valamilyen formájával, vagy a párton kívüli jelöltek személyes vonzerejével lehet magyarázni. Egy másik magyarázat lehet a már említett tudatlanság vagy véletlen hiba a választók részéről, ez azonban nem tűnik túl valószínűnek, tekintve, hogy a szavazatmegosztás mértéke

egyértelműen növekvő tendenciát mutat. Az a feltételezés, hogy a választók egyre kevésbé ismerik a választási szabályokat és a versengő pártokat, és hogy a politikai szereplők nem próbálnak beavatkozni és tájékoztatni őket, irreálisnak tűnik.



Ábra 16. A megosztott szavazólapok aránya (Rd), a pártlista nélküli jelöltek aránya (Rn), valamint a hiányzó egyéni (Rsmc) és PR (Rpr) szavazatok aránya Magyarországon (saját szerkesztés a CLEA adatai alapján)

Magyarországon az idősor változatosabb képet mutat, mint Németországban. Az 1990-es alapozó választásokon az összes szavazat jelentős részét kapták a pártlista nélküli jelöltek. Ahogyan ez a szám csökkent, úgy alacsonyabb lett a megosztott szavazatok aránya is. Mind a lista nélküli jelöltek szavazataránya, mind a hiányzó szavazatok aránya csökkent az idő múlásával, de a megosztott voksok mennyisége csak 2018-ig követte ezt a tendenciát. Az akkori választásokat egy a stratégiai szavazatmegosztásra buzdító kampány keretezte (Stumpf 2020a), ami magyarázatot adhat arra, hogy a mutató hogyan szökkent az évekbe anélkül, hogy a torzító tényezők érdemben változtak volna. Itt a megosztott szavazócédulák aránya a stratégiai viselkedés viszonylagos növekedésére utal.



Ábra 17. A megosztott szavazólapok aránya (Rd), a pártlista nélküli jelöltek aránya (Rn), valamint a hiányzó egyéni (Rsmc) és PR (Rpr) szavazatok aránya Magyarországon (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján)

Litvániában az 1992-es alapító választások idején rendkívül magas volt a megosztott szavazatok aránya, majd egy viszonylag alacsonyabb szinten stabilizálódott. Az 1992-es szélsőséges értékek csak részben magyarázhatók a pártlista nélküli jelöltek magas szavazatarányával. Az indok inkább az lehet, hogy a közép-kelet-európai országok demokratizálódása után az első választások még kialakult, stabil pártrendszerek nélkül zajlottak, ami a választók számára kevésbé optimális stratégiák követését és a szavazatmegosztást eredményezte.

Minden megfigyelt esetben csak a választók kisebb része döntött úgy, hogy más-más jelöltet és pártlistát támogat, és az 1992-es litvániai választások kivételével az arányuk mindig 20% alatt volt. A 16. és 17. ábra egyértelműen jelzi, hogy a megfelelő pártlista nélküli jelöltekre leadott szavazatok mennyisége drasztikusan befolyásolhatja az index értékét. Az ilyen szavazatok aránya azonban jellemzően alacsony minden vizsgált országban és választáson, kivéve a már említett litvániai és magyarországi alapító választásokat. Már a demokratikus átmenetet követő második választáson jelentősen csökkent az ilyen jelöltek szavazataránya. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy a politikai szereplők felismerték, nem életképes stratégia pártlista nélkül indulni, a választók pedig úgy döntöttek, hogy az ilyen jelölteknek nagyon kicsi az esélyük a mandátumszerzésre.

Az eredmények azonban egy érdekes megfigyeléshez vezetnek: mind Magyarországon, mind Litvániában a lista nélküli jelöltek szavazatarányával és a hiányzó szavazatok arányával párhuzamosan csökken a megosztott listás jelöltek aránya 2018-ig, illetve 2008-ig. Németországban a három vizsgált évtized alatt fokozatosan emelkedik a részjegyek aránya anélkül, hogy a hiányzó szavazatok vagy a független jelöltek aránya hasonlóan változna. A szavazatmegosztás növekedését, amelyet a többi ábrázolt érték nem magyaráz, más hatásnak (stratégiai szavazás, egyes jelöltek személyes vonzereje, koalíciós preferenciák vagy tudatlanságból leadott szavazatok) kell okoznia.

Érdekes elméleti megfontolás, hogy hogyan kell értelmezni azokat az eseteket, amikor a független jelöltek (pártlistával nem rendelkező jelöltek, politikai hovatartozástól függetlenül) sok szavazatot kapnak, és hogyan kell kezelni azokat a választókerületeket, ahol bizonyos pártok listával rendelkeznek, de nem indítanak jelölteket. Mindkét esetben a választóknak dönteniük kell, hogy megosztják-e a voksukat, vagy lemondanak a jelöltre, illetve a pártlistára leadható szavazatukról. Az első esetben (független jelöltek) lehetetlen megfejteni a választók motivációit valamilyen kérdőíves kutatás nélkül, a választási eredmények egyszerűen nem nyújtanak elegendő információt. A második esetben azonban, amikor a pártok szándékosan úgy döntenek, hogy nem indítanak jelölteket, gyakran stratégiai ösztönzők hatását fedezhetjük fel. Például elindult egy másik, esélyesebb jelölt, akit explicit vagy implicit módon támogat a párt. A választópolgárok szempontjából ez még mindig stratégiai szavazás, amit azonban a „kínálati oldali” segíti elő. Ennek az egyik formája volt az, amikor az 1998-as országgyűlési választásokon a Fidesz és a Független Kisgazdapárt kölcsönös visszalépésekkel segítette a jobboldali szavazók közötti koordinációt. Következésképpen különbséget lehet tenni a kínálati oldal (pártok) által kikényszerített stratégiai szavazás, és az önkéntes stratégiai szavazás között. Előbbi esetben a szavazók kénytelenek átszavazni, utóbbi esetben maguk döntenek úgy, hogy „disszidensek lesznek”, elhagyják a pártjuk kevésbé esélyes jelöltjét. Az itt bemutatott kutatás azonban foglalkozik mélyebben ezzel a jelenséggel, mivel a vizsgálathoz az adott választás egyes választókerületeinek rendkívül részletes elemzése lenne szükséges.

Azt is hangsúlyozni kell, hogy a megosztott szavazólapok aránya csak közelítő adat, amelyet főként a keresztbe szavazás torzíthat el, vagyis az, hogy két párt támogatói egymás pártlistáira vagy jelöltjeire szavaznak, vagy az, ha ez az átszavazás körkörösén történik. Ezt a torzítást Magyarország és Litvánia esetében nem lehet teljesen kiküszöbölni, csak Németországban és más országokban, ahol a két szavazatot egyetlen szavazólapon (vagy

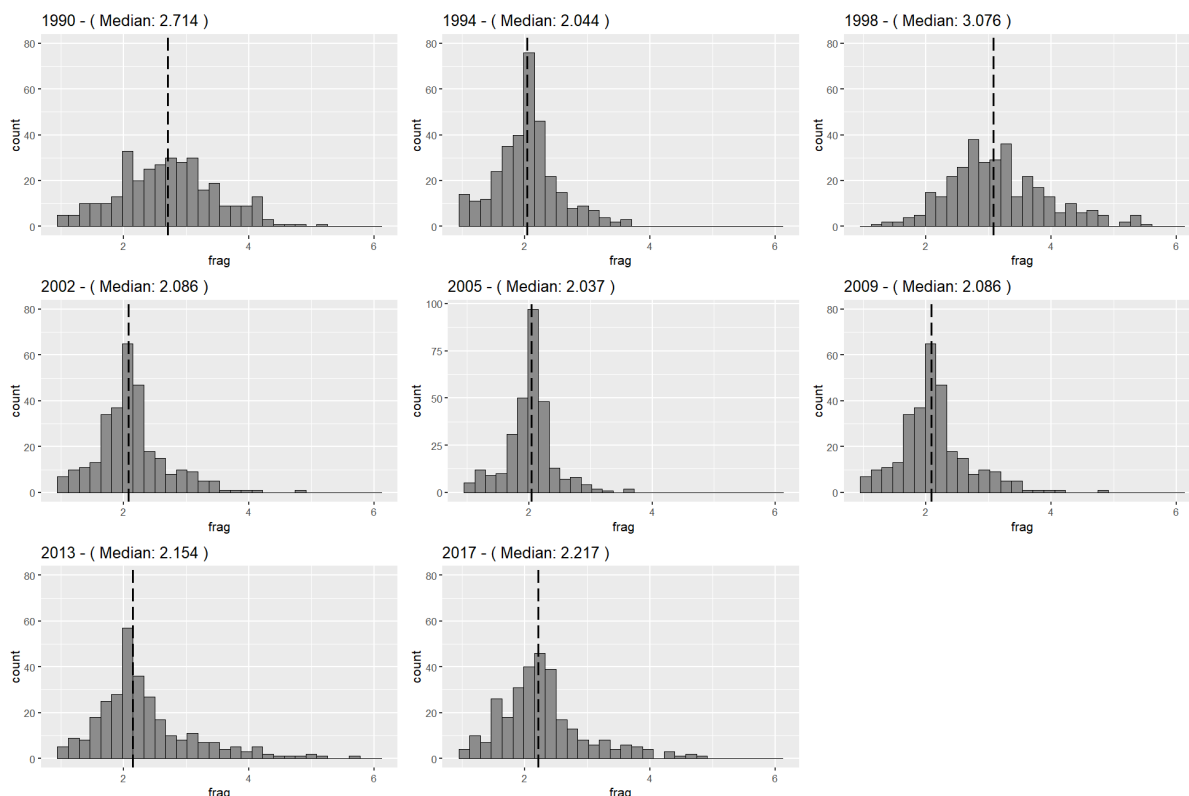
annak digitális megfelelőjén) adják le. Bár még Németországban sem elég részletesek a szövetségi választási iroda által közzétett vonatkozó statisztikák a stratégiai szavazás értékeléséhez, nincs például választókerületi szintű bontás. Mindenesetre a nemzeti szintű osztott szavazólap-mátrix felhasználható az ebben a kutatásban javasolt index által adott közelítés értékeléséhez. Ez a mátrix, amely a 2017-es Bundestag-választásokra vonatkozóan a szövetségi választási hivatal honlapján érhető el, azt mutatja, hogy összesen mintegy 7 millió megosztott szavazócédulát adtak le. Ugyanakkor a megosztott szavazatok száma az általam alkalmazott mutató alapján csak körülbelül 5 millió, ami azt jelenti, hogy a 10%-os becsült érték a valóságban közelebb áll a 15%-hoz. Ez az eltérés egyáltalán nem meglepő, a javasolt index szükségszerűen egy becslés, de egyelőre úgy tűnik, hogy jobb eszköz nem áll rendelkezésünkre. Nyilvánvalóan nem alkalmas a mutató a megosztott szavazatok pontos számának mérésére, azonban a szavazatmegosztás mellett döntő választók arányának jelentős változásait és hosszabb távú trendjeit megjelenítheti.

5.3. Stratégiai szavazásra utaló mintázatok

Miután megbecsültem a megosztott szavazólapok arányát, a következő lépés a stratégiai magatartásra utaló mintázatok azonosítása. A stratégiai szavazás választási eredmények alapján történő mérésének az elméleti keretben meghatározott megközelítése az, hogy olyan szavazási mintákat keresünk, amelyek arra utalnak, hogy a polgárok a voksukat úgy osztották meg, hogy a választókerületben egy $M+1$ Duverger-féle egyensúly alakuljon ki. Amint azt fentebb ismertettem, a kutatás során erre a célra használt eszköz a megosztott szavazólapok koncentrációját mérő index. A mutató értéke könnyen értelmezhető mindazok számára, akik hozzászoktak az eredeti effektív pártszám értelmezéséhez: amikor minden szavazat egyetlen jelőltre koncentrálódik, az index értéke 1, és a növekedés a megosztott voksok fragmentációját jelzi. Mindhárom országban csak egymandátumos választókerületek vannak (a listás arányos választással párhuzamosan), így a magnitúdó minden esetben 1. Következésképpen a Duverger-féle egyensúly követelménye, hogy a megosztott voksok koncentrációja kisebb vagy egyenlő legyen, mint 2.

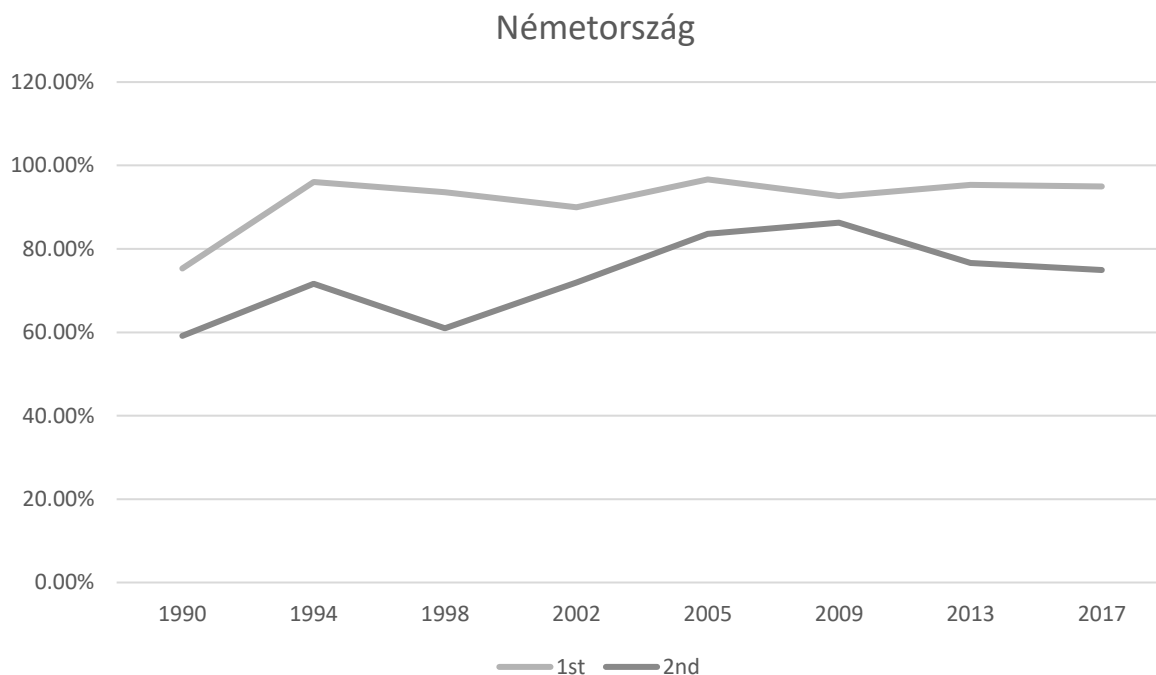
Németország a Bundestag tagjainak megválasztására alkalmazott arányos módszer, valamint a pártrendszer tekintetében is eltér a másik két vizsgált országtól. A (nyugat)német politikai életet már az újraegyesítés és az 1990-es választások előtt is sokáig a Kereszténydemokrata Unió és a Szociáldemokrata Párt (ifjabb szövetségeseikkel) közötti verseny uralta. Ezt a kétpólusú pártrendszer többé-kevésbé túlélte az újraegyesítést, így a politikai verseny 1990-ben stabilabb és szilárdabb volt, mint Litvániában vagy Magyarországon. A 18. ábra a

választókerületi szintű megosztott voksok koncentrációját mutatja a vizsgált időszak minden németországi választásán.



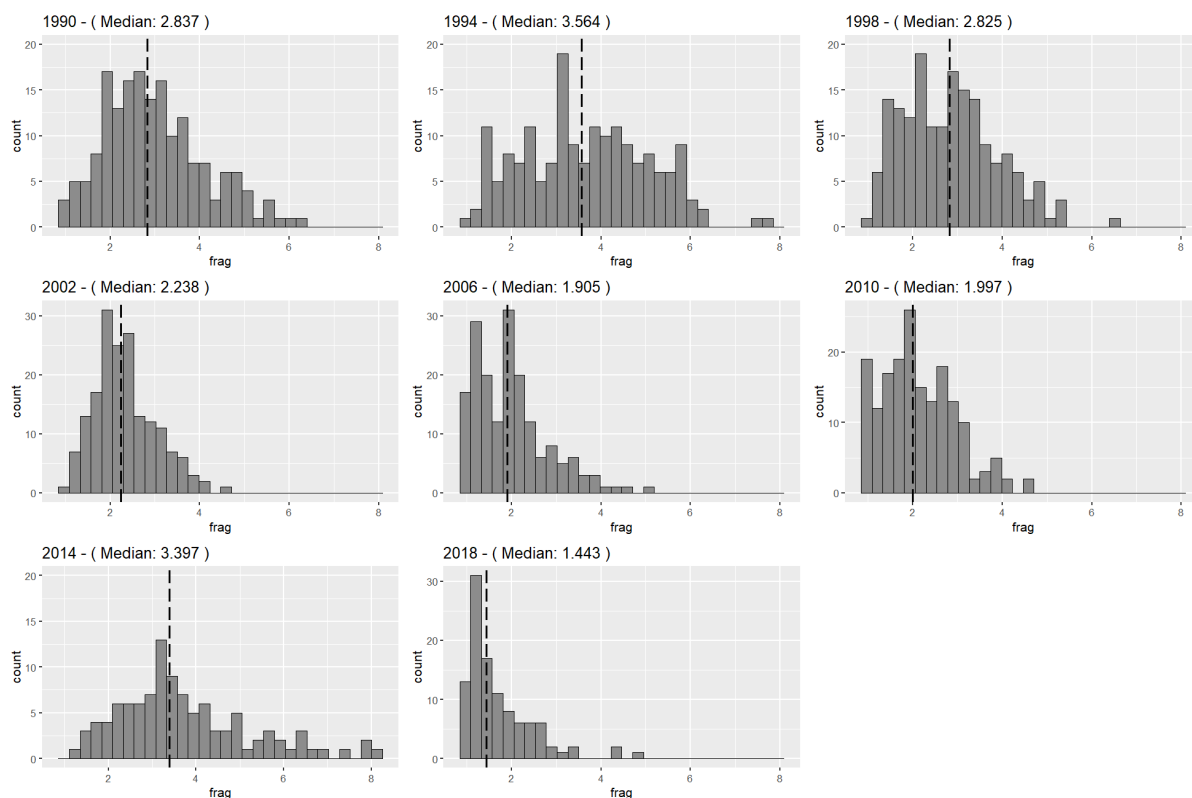
Ábra 18. A megosztott szavazatok koncentrációját mérő index választókerületi szintű értékeinek eloszlása Németországban (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján)

A hisztogramok egyértelműen azt mutatják, hogy a szavazólapjukat megosztó választók a választókerületükben az M+1 számú jelölt felé gravitálnak. Az 1990-es és 1998-as év kivételével a koncentrációs index mediánja közel 2, ami azt jelenti, hogy a választókerületek több mint felében a megosztott szavazatok két jelőltre koncentráálódtak. Bár Németországban volt tehát két olyan választás, amikor a megosztott szavazatok viszonylag széttöredezetté váltak, az 19. ábra világosan mutatja, hogy az első két jelölt kapta a megosztott szavazatok túlnyomó többségét (gyakran szinte az összeset). Ebben a tekintetben az idők folyamán kevés eltérés volt tapasztalható, sőt, ez az arány az évek során némileg nőtt. Ez a szavazási mintázat erősen utal a stratégiai magatartásra.

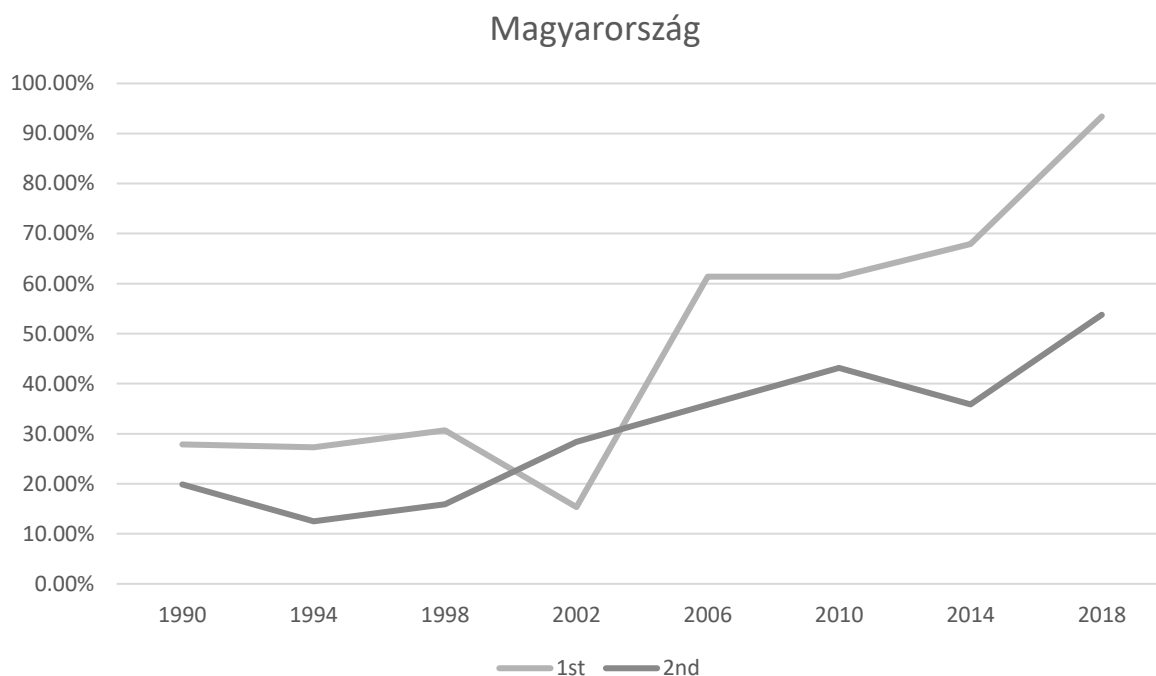


Ábra 19. Azon választókerületek aránya, ahol a legtöbb megosztott voksot szerző jelöltek (első és második) megegyeznek az összesen legtöbb voksot szerző jelölttel Németországban (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján)

Magyarország esetében a mutató értékeinek mediánjában egyértelmű csökkenő tendencia figyelhető meg. Az 1990-es években a megosztott szavazatok eloszlása meglehetősen széttöredezett volt, a mediánérték közel 3. Ahogy a magyar pártrendszer a koncentráció jeleit kezdte mutatni, úgy csökkent a megosztott szavazatok szóródása is. A mediánérték 2002 és 2018 között jelentősen visszaesett, csak 2014-ben volt egy rövid fellendülés. A legalacsonyabb mediánérték, amelyet az adathalmazban szereplő bármelyik ország bármelyik választására kiszámítottunk, 2018-ra vonatkozott. Ez a választás volt az, amely az itt ismertetett kutatásra készítetett, mivel olyan kommunikációs kampány előzte meg, amely kifejezetten arra irányult, hogy a magyar választókat meggyőzze a stratégiai szavazatok leadásáról és a szavazatmegosztásról.



Ábra 20. A megosztott szavazatok koncentrációját mérő index választókerületi szintű értékeinek eloszlása Magyarországon (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján)

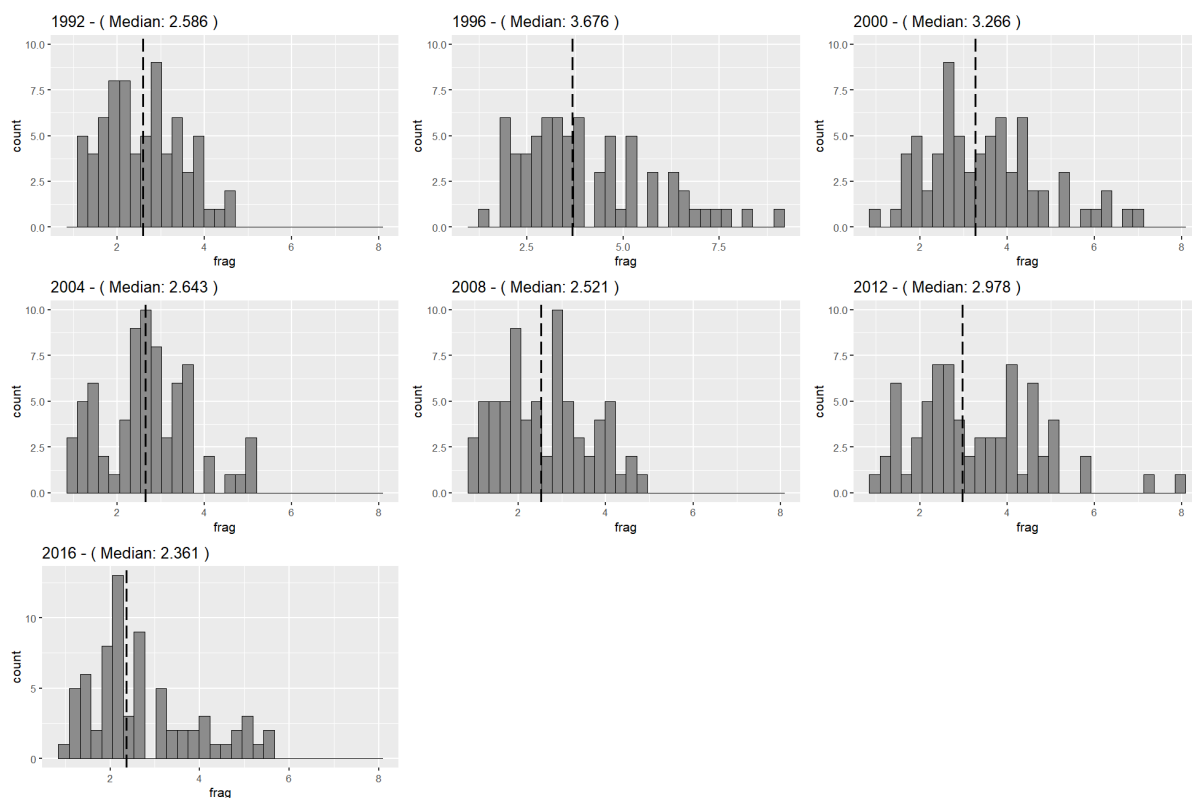


Ábra 21. Azon választókerületek aránya, ahol a legtöbb megosztott voksot szerző jelöltek (első és második) megegyeznek az összesen legtöbb voksot szerző jelölttel Magyarországon (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján)

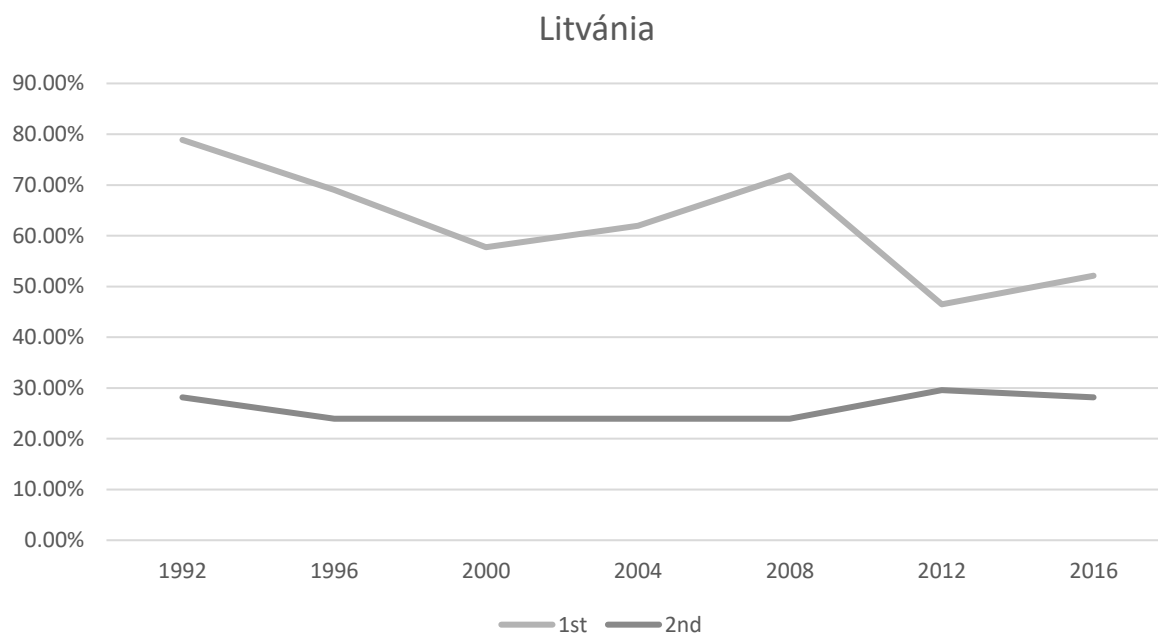
Az elemzés eredménye annak bemutatása, hogy a javasolt mutatók hogyan képesek leírni ezt a két különböző, de egymással összefüggő jelenséget: a szavazatmegosztást és a stratégiai szavazást. Megállapítottam, hogy a szavazatmegosztás 1990-ben és 2018-ban fordult elő a leggyakrabban Magyarországon. A kettőt azonban teljesen eltérő motivációk vezérelték. Az alapító választáson sok állampolgár megosztott szavazatot adott le, de ezek a voksok kaotikusan szóródtak szét, és sok esélytelen, pártlistával nem rendelkező jelölt részesült belőlük. 2018-ban a töredékszavazatok jelentősen koncentráálódtak egy-egy jelöltre az egyes egyéni választókerületekben.

Nem csak a megosztott szavazatok koncentrációja mutat egyértelmű tendenciát, hanem drámaian megnőtt azoknak a választókerületeknek a száma is, ahol az M+1 jelöltek kapták a legtöbb megosztott szavazatot. A 21. ábra azt mutatja, hogy az 1990-es években a két vezető jelölt általában a megosztott szavazatok 20-30%-át kapta. A 2000-es évek végére ez az arány megduplázódott, és 2018-ban a megosztott szavazólapok első helyezettjeinek 90%-a egyben győztes vagy második helyezett is volt.

Litvánia esete ismét más. A pártrendszer konszolidációja nem volt olyan egyértelmű, mint Magyarországon, és a volatilitás is viszonylag magas maradt (Lane & Ersson 2007). Márpedig annak, hogy a választópolgárok stratégiai szavazatot tudjanak leadni, elengedhetetlen feltétele, hogy ismerjék a pártok és jelöltek közötti erőviszonyokat. Ez azonban meglehetősen nehéz egy instabil pártrendszerben. Ennek is tudható be, hogy a litván választókerületekben a legmagasabb a megosztott szavazólapok széttöredezettsége. A koncentrációra utaló tendencia hiánya nem az egyetlen egyedi aspektusa a litván adatállománynak. A balti állam az egyetlen a három vizsgált ország közül, ahol csökkenő tendencia figyelhető meg az első két jelöltre leadott szavazatok arányában. Az ilyen típusú elemzések nagyon érdekes aspektusa, amikor eltérések jelennek meg, mint például a 2016-os választások esetében. A koncentráció alacsonyabb volt, mint 2008-ban és 1992-ben, 2,361-es mediánnal, azonban az első két jelölt a választókerületek felében nem kapta meg az osztott szavazatok többségét.



Ábra 22. A megosztott szavazatok koncentrációját mérő index választókerületi szintű értékeinek eloszlása Litvániában (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján)



Ábra 23. Azon választókerületek aránya, ahol a legtöbb megosztott voksot szerző jelöltek (első és második) megegyeznek az összesen legtöbb voksot szerző jelölttel Litvániában (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján)

Ez a litván adatok elemzését némileg bizonytalanná teszi, mivel ezeknek az értékeknek a megfelelő magyarázatát mélyreható, kvalitatív kutatással lehet csak jobban megérteni. Az

eredmények alapján jelenleg úgy tűnik, hogy Litvániában kevésbé jellemző a stratégiai szavazás, azonban a választók a korábbi választásokon rendszerint hajlandóak voltak megosztani a szavazataikat.

5.4. Következtetések

Mindhárom vizsgált ország választásain megfigyelhető a szavazatmegosztás, de az állampolgárok változó mértékben használják arra, hogy stratégiai megfontolásból az esélyesebb jelölteket támogassák. Magyarország az az eset, ahol mind a megosztott szavazatok számának növekedése, mind a megosztott szavazatok koncentrációja egyértelmű mintázatot mutat. A német adatok kisebb szórást mutatnak, de azt jelzik, hogy a szavazatok megosztása előfordul és többnyire stratégiai jellegű. Litvánia mutatja a leggyengébb jeleit a stratégiai viselkedésnek, mivel a megosztott voksok a jelöltek szélesebb körében oszlottak meg, egyértelmű irány kevésbé volt felismerhető.

A megosztott szavazatok aránya a fentebb részletezett okokból pontatlan lehet, ha a keresztbe szavazások aránya magas, de értékes eszköznek bizonyulhat a szavazási szokások időbeli vagy országonkénti vizsgálatához. Ezen szavazatok koncentrációját az M+1 számú jelöltön a stratégiai szavazás egyértelmű jelének tekintem. Mint korábban említettem, léteznek alternatív magyarázatok is az ilyen mintázatokra, ezek azonban szintén kérdéseket vetnek fel: Ha a szavazók tudatlanságból osztották meg szavazataikat, hogyan sikerült a legtöbbjüknek az egyéni választókerületek két esélyes jelöltjére szavazniuk? A megosztott szavazást motiválhatja egy másik jelölt személyes vonzereje is, ez azonban arra utal, hogy a választókerületekben a többség számára ugyanazok voltak vonzó és integratív jelöltek vannak. A megosztott szavazás legvalószínűbb magyarázata e három elmélet keveréke. A választási szabályok, illetve az induló pártok és jelöltek ismeretlensége nyilvánvalóan fontos tényező, csakúgy, mint a jelölt személyes vonzereje. Mindazonáltal stratégiai viselkedés nélkül kisebb koncentrációt várnánk a megosztott szavazatok eloszlásában. A stratégiai szavazásra utal az is, hogy különösen Németországban és később Magyarországon a megosztott szavazólapok a győztesre és a befutóra koncentráálódtak. Litvániában ez csak kisebb mértékben volt megfigyelhető, bár az összefüggés iránya többé-kevésbé hasonló volt.

A polgárok mindhárom országban hajlandóak megosztani támogatásukat a parlamenti választásokon induló különböző politikai csoportok között, és a kutatás eredményei alapján a többség nem véletlenszerűen teszi ezt. Érdekes szempont, hogy a politikai szereplők, a sajtó és a kutatók hogyan befolyásolhatják ezeket a döntéseket a jelöltek esélyeinek

előrejelzésével. Ha ezt sikeresen meg tudják tenni, annak hosszú távú következmény lehet, hogy a várakozások egyre inkább meghatározzák a választási eredményeket, a „meglepetésgyőzelmek” ritkábbak lesznek, az új pártok által indított jelölteket stratégiai okokból elhagyják a választóik. Az ilyen trendek érvényességének vizsgálata a stratégiai szavazás kutatásának egyik lehetséges jövőbeni iránya.

A megosztott szavazólapok leadását továbbra sem tudjuk pontosan mérni, a stratégiai szavazást pedig még mindig is nehéz megragadni, de az itt alkalmazott elemzési eszközök lehetővé teszik számunkra, hogy térben és időben összehasonlítható trendeket ismerjünk fel. Így egy-egy érték pontosságánál fontosabb a változás irányának megállapítása. A kutatás célja az volt, hogy bemutassa ezeket a módszereket, és alkalmazási lehetőségeiket egy nagy adathalmazon. Fő korlátja, hogy csak alacsony felbontású képet tud nyújtani a stratégiai megfontolásból megosztott szavazócédulákról, és további kutatást igényel azon konkrét esetek, országok, választások vagy akár választókerületek feltárása, ahol bármelyik mutató szokatlan vagy érdekes értékeket mutat.

6. Verseny a többszintű politikai térben

A korábbi fejezetekben több olyan elméletet ismertettem, ami figyelembe veszi, hogy a politikai verseny egyszerre több szintén zajlik, és ez meghatározó befolyást gyakorol a versengés folyamatára. A szinterek sokaságára hívja fel a figyelmet Stefano Bartolini (1999, 2000), de például Robert Dahl (1966) is, akik élesen elhatárolják a választási versenyt a parlamentben zajló politikai versenytől. Az európai demokráciákban a versengés terepe vertikálisan is felosztható helyi, regionális, országos, és uniós szintekre. Megint másik megközelítésben a tömegmédia létrejöttével, majd az online közösségi platformok megjelenésével tovább sokasodtak a politikai verseny szinterei. A belépési korlátokkal foglalkozó 4. fejezetben már megjelenik ez a felosztás, az önkormányzati és az európai parlamenti választások is a vizsgálat részét képezték.

Ebben a fejezetben is olyan kutatásokat mutatok be, amelyek már kifejezetten a helyi és az európai politikai versennyel foglalkoznak két sajátos szempontból. Az egyik a mozgósítás, ami a pártok arra irányuló erőfeszítése, hogy az őket támogató szavazók részt vegyenek a választáson. A mobilizáció központi jelentőséggel bír a választások eredményére nézve, mégis viszonylag kevés figyelmet kap a politikai verseny irodalmában. A különböző mérések kapcsán már említettem Cox és szerzőtársai (Cox et al. 2020) munkáját, amiben a mozgósítási erőfeszítést az intenzív versennyel kötötték össze. Egy még korábbi példa a mobilizáció versenyben betöltött szerepének hangsúlyozására Adam Przeworski és John Sprague (1971) kutatása. Ez valójában olyan egy tudományódszertannal foglalkozó munka, amiben a pártok közötti verseny csak egyike a vizsgált jelenségeknek, de a szerzők egyértelműen összekapcsolják a mobilizációval, amit a demokratikus politikai fejlődés kulcselemeként határoznak meg. De ez az összefüggés nem csak elméleti, hiszen a mozgósítás révén alakul ki az az eredmény, ami alapján a versenyt minőségét végül megítéljük. Újra azzal érvelek, hogy a választási eredmény nem csak a választási versenyre, de általában a politikai versenyre nézve is nagy jelentőséggel bír, hiszen meghatározza, hogy a szereplők a következő ciklus során milyen mértékben rendelkeznek hatalommal és erőforrásokkal. A mobilizációs inkongruenciáról szóló tanulmányomban (Stumpf 2019) bemutatom, hogy a versengés intenzitása a különböző szintereken nagyon eltérően alakulhat.

A fejezetben szereplő másik kutatás egészen más szempontból vizsgálja a verseny többszintű jellegét és mind tárgyában, mind módszertanában eltér az értekezésben bemutatott többi tanulmánytól. A politikai kommunikáció elemzése révén a verseny európaizálódásával

foglalkozik. Bár ez az egy kutatás csak korlátozottan tud ehhez hozzájárulni, a cél az egyes szintek közötti eltérések és hasonlóságok feltárása. Az európai parlamenti választások tekintetében ez fordított logikával történik, ugyanis ezeket a választásokat gyakran a nemzeti politika másodlagos színtereiként értelmezzük. Ha ez így van, akkor a verseny tekintetében legfeljebb mérsékelt különbségeket tapasztalhatunk a nemzeti szintű választásokhoz képest. Ennek a kutatásnak is ez a kiindulópontja és a vizsgálat arra vonatkozik, tapasztalható-e valamilyen elmozdulás az európaizálódás irányába, ami végül egy önálló, európai politikai tér létrejöttéhez vezethet. Ennek érdekében a 2019-es kampányok anyagai alapján elemeztük a külföldi szereplők megjelenését a tagállamokban zajló választásokon (Stumpf et al. 2022).

6.1. Mozgósítási (in)kongruencia⁴⁵

Az itt bemutatott kutatás több különálló elméleti keretrendszerre épül. A szubnacionális választásokon megfigyelhető választói viselkedést leíró, elsősorban teoretikus szakirodalomra, a szavazási hajlandóság motivációját kereső munkákra, illetve kisebb részben a mobilizációs technikákat vizsgáló, inkább empirikus, pragmatikus kutatásokra. A cél, hogy ezeknek a területeknek az ismeretei alapján átfogó képet alkothassunk arról, mennyire tudják a magyarországi politikai pártok érvényesíteni a támogatottságukat a hazai önkormányzati választásokon. A helyi és regionális választások megismeréséhez a politikatudomány három különböző megközelítést alkalmaz leggyakrabban: A másodrendű választások modelljét, a területi különbségen és törésvonalakon alapuló, elsősorban szociológiai jellegű megközelítést, illetve a helyi intézmények hatáskörén alapuló elméletet (Schakel 2011). Ezek a párhuzamos megközelítések természetesen nem zárják ki egymást, teljesen elképzelhető, hogy eltérő mértékben, de mindhárom érvényesül egy-egy választás során. Sőt egyénenként is felismerhetők bizonyos jegyek mindhárom elméletből. Az, hogy adott esetben melyik bír a legnagyobb magyarázó erővel, nagyban függ a szavazás intézményi és politikai kontextusától, aminek bemutatására az elmélet keretek ismertetése után kerül majd sor.

A másodrendű választások modellje talán a leggyakrabban használt megközelítés, amely azt feltételezi, hogy nem minden választás egyenlő. A nemzeti választások (parlamenti- és/vagy elnökválasztások az adott politikai berendezkedés függvényében) elsőrendűek, ezeknek tulajdonítanak a legnagyobb jelentőséget a választók (Reif és Schmitt 1980). A többi

⁴⁵ Eredetileg megjelent a *Metszetek* folyóiratban *Mozgósítási inkongruencia a magyar önkormányzati választásokon* címmel (Stumpf 2019)

szubnacionális és szupranacionális választásra, mint az önkormányzati, regionális és az európai parlamenti szavazás, a nemzeti politika másodlagos színtereként tekintenek. Ilyenkor ugyanis kisebb a választás (vélt vagy valós) tétje, emiatt kevesebben vesznek részt a szavazásban és ők is elsősorban az országos politikával kapcsolatos véleményüket fejezik ki ilyenkor. A szavazók ilyenkor hajlamosabbak a protest szavazatok leadására, a kormánypártok büntetésére, vagy egész egyszerűen távolmaradással fejezik ki az elégedetlenségüket (Hix és Marsh 2007). A másodrendű választások modelljét Reif és Schmitt elsősorban az európai parlamenti szavazások tapasztalatai alapján alkotta meg, későbbi kutatások azt mutatják, hogy aktivitás szempontjából a helyi választások feljebb helyezkednek el a hierarchiában, egyesek „egy és háromnegyed rendűnek” is nevezik őket (Heath et al. 1999).

Két fontos befolyásoló tényezőt ismer a szakirodalom a másodrendű választások hatása kapcsán. Egyrészt a választás időzítése nagy jelentőséggel bír, a nemzeti választásokat közvetlenül követő úgynevezett mézeshetek időszakban tartott szavazásokon a kormánypártok sikerebben szerepelnek, mint a ciklus későbbi szakaszában. Magyarázata, hogy a regnáló politikai szereplők támogatottsága általában csökken a kormányzás alatt (Müller és Louwerse 2018). Másrészt, a másodrendű hatások ott érvényesülnek erőteljesebben, ahol kétosztatú, bipoláris a politikai tér, a kormány-ellenzék viszonylat szereplői rendszeresen váltják egymást. Ezzel szemben a sokpártrendszerekben, ahol a koalíciókényszer miatt nehezebb élesen elhatárolni a pártokat ebben a relációban, ez kevésbé érvényesül (Marsh 1998). Ennek egyik lehetséges magyarázata, hogy ahol a bonyolult koalíciós konfigurációk miatt viszonylag keveset változik a kormányok összetétele választásról választásra, például csak egy-egy párt cserélődik, ott a szavazatnak kisebb jelentőséget tulajdoníthatnak a választók. Ha a másodrendű választások modelljét a magyar viszonyokra alkalmazzuk, részleges egyezéseket figyelhetünk meg. Mind az európai parlamenti, mind az önkormányzati választásokon szignifikánsan alacsonyabb a részvétel az országgyűlési választásokhoz képest. A helyi szavazás egészen 2014-ig a mézeshetek időszakra esett, 2019-ben azonban már eltolással, közel másfél év különbséggel került megrendezésre. A politikai tér 2010 óta nem nevezhető bipolárisnak, de az utolsó szavazás ilyen szempontból is hozott újdonságokat.

A területi különbégeken alapuló megközelítés szerint a választók döntése, ha részlegesen is, de területileg determinált bizonyos szociológiai és demográfiai tényezők által (Lijphart 1977). Ilyenkor a helyi képvisellel kapcsolatos szavazói döntést elsősorban nem a nemzeti

szintű politikai kontextus, hanem regionális nyelvi, etnikai, történelmi és gazdasági tényezők határozzák meg. Ez a klasszikus törésvonal elmélet lokalizált verziója (Lipset és Rokkan 1967). Abban az esetben, ha jelentős területi heterogenitás tapasztalható ezeknek a dimenzióknak a mentén, akkor azt a szavazatok területi megoszlásának is tükröznie kell. Ennek azonban előfeltétele, hogy a különbségek politizálva legyenek, azok mentén az egyes politikai szereplők megkülönböztessék magukat. Magyarországon nehezen meghúzhatók egyértelmű és markáns etnikai törésvonalak, a nyelvi különbségek pedig elenyészők. Heterogenitás elsősorban a jövedelmi-gazdasági dimenzióban figyelhető meg, azonban a politikai térben nem jelentek meg olyan regionális szereplők, amelyek ezek mentén, területileg lehatárolhatóan működnenek. Erősen érvényesül azonban egy másik trend, ugyanis a jobboldali pártok, elsősorban a Fidesz-KDNP, jelentősen túlteljesítik a baloldali szereplőket a kisebb, vidéki településeken, míg a baloldal inkább az urbánus környezetben erős. Ez a hatás a másodrendű választásokon mintha felerősödne, az európai parlamenti választásokon például a jobboldal 2004 óta minden alkalommal fölényes győzelmet tudott aratni. Annak ellenére is, hogy az első két ilyen szavazás idején még ellenzékben volt. A különböző szintű és rendű választások eredményei közötti inkongruencia tehát teljes mértékben nem magyarázható a területi különbségekkel.

A harmadik elmélet értelmében az önkormányzatok hatalmi helyzete, mozgástere, az intézményekhez delegált hatáskörök nagyban befolyásolják a szavazók aktivitását és szavazatait (Deschouwer 2003). Az államhatalom decentralizálásával párhuzamosan a pártrendszer is decentralizálódik, regionalizálódik, ugyanis a nagyobb szakpolitikai mozgástér miatt a pártok a helyi viszonyokhoz kezdenek igazodni az országos programok helyett (Thorlakson 2007, Jeffrey és Hough 2009). A választói döntéseket ilyenkor nagyban meghatározzák a helyi ügyekkel kapcsolatos igények és preferenciák, amelyek adott esetben jelentősen eltérhetnek az országos politikával kapcsolatos attitűdöktől. Magyarországon az elmúlt évek során egyértelműen inkább a centralizáció jelent meg tendenciaként, a helyi önkormányzatok mozgástere nem bővült, hanem korlátozottabbá vált (Pálné Kovács 2016). A pártrendszer decentralizációjára kevés bizonyítékot találhatunk, ami nem meglepő, hiszen az intézményi kontextus ezt nem is indokolja. Az elmélet hazai alkalmazhatóságát az igazolhatná, ha a nagyobb mozgástérrel és költségvetéssel rendelkező megyei jogú városokban élénkebb lenne az aktivitás, mint a kevesebb intézményt működtető kisebb településeken.

A kutatás során alkalmazott másik elméleti keretrendszer arra próbál magyarázatot adni, egyáltalán miért mennek el szavazni az állampolgárok. Az erre vonatkozó elméletek alapvetően két megközelítést alkalmaznak, az instrumentális és az expresszív szavazatok modelljeit (Tóka 2009). Ezek az értekezés korábbi fejezeteiben is megjelentek, itt azonban egy részletesebb kifejtését szeretném nyújtani ennek az elméletnek. Az instrumentális modell szerint az állampolgár azért vesz részt a szavazásban, mert érdekelt a valamilyen politikai végkimenetelben, például számára kedvező szakpolitikai döntések meghozatalában. Ezek megvalósulásáért hajlandó vállalni a szavazással járó erőfeszítéseket (Calcagno és Westley 2008). Ez a modell a racionális választás elméletének fontos kiindulópontját jelenti. Az expresszív szavazó elsődleges célja ezzel szemben a politikai preferenciájának nyilvánítása, a demokrácia, a politikai rendszer, vagy kifejezetten valamelyik politikai szereplő támogatása (Brennan és Hamlin 1998). Ebben az esetben is igaz, hogy a két modell nem zárja ki egymást, sőt könnyen elképzelhető, hogy mindkettőnek jelentős szerepe van a választási eredmények kialakulásában. A szavazás nincs ingyen, erőfeszítést és időráfordítást igényel, nem feltétlenül kockázatmentes és egy napsütéses vasárnapi napon akár jelentős alternatív költséggel járhat. Ahol pedig több millió választójogosult megy el szavazni, ott nagyon kicsi az esélye annak, hogy egyetlen voks érdemben befolyásolni tudja az eredményt. Szigorú költség-haszon elemzéssel tehát a racionális állampolgár arra kell jusson, hogy nem éri meg részt vennie a választáson (Downs 1957, Aidt 2000). A szavazás paradoxona, hogy ennek ellenére mégis tömegek hajlandóak rendszeresen az urnákhoz járulni. Ezt az ellentmondást a politikatudomány azzal próbálja feloldani, hogy a szavazási hajlandóságot elsősorban expresszív jegyekkel magyarázza, ugyanis a választók értékesnek, állampolgári kötelességüknek tartják a részvételt. A pártok és jelöltek közötti választást azonban már instrumentális tényezők befolyásolják inkább, ahol a szavazó mérlegeli a meghirdetett közpolitikai programokat is. Természetesen megjelenhetnek instrumentális tényezők már a részvételtől meghozott döntésben is, és lehet egy pártra leadott szavazat is elsősorban expresszív jellegű, költség-haszon elemzést nélkülöző választás. A másodrendű választások tekintetében arra számíthatunk, hogy az expresszív modellel leírható szavazók kevésbé érzékenyek a tét változására, mint az instrumentális megközelítésben.

Az eddig ismertetett elméleti modellek alapvetően a választói viselkedést igyekeznek a lehető legpontosabban leírni. Azt vizsgálják, hogyan viszonyulnak az állampolgárok úgy általában a politikai részvételhez és a különböző típusú választásokhoz. A képletben,

amelynek eredményeként létrejönnek a végleges eredmények, van egy másik fontos változó, a politikai párt, vagy jelölt viselkedése (Enos et al. 2014). A politikai szereplők által kifejtett mozgósítás jelentőségéről a szakirodalomban megoszlanak a vélemények (Cardy 2005), a tudományos megismerés több szempontból is komoly akadályokba ütközik. Először is, a mobilizációs erőfeszítés több, egymástól nagyon különböző tevékenységet foglal magába. Egyrészt annak a folyamatos kommunikálását, hogy miért érdemes és miért szükséges részt vennie a támogatóknak a szavazásban, illetve olyan marketing feladatokat, amelyek ezeket az üzeneteket hatékonyan célba juttatják. Ezeknek a hatását mérni utólag nehéz és költséges. Másrészt konkrét operatív tevékenységeket is igényel, melyek jellegükből fakadóan szintén nehezen mérhetők, és gyakran „üzleti titoknak” számítanak, mint például a pártok által kezelt adatbázisok mérete, mélysége, területi kiterjedése. A politikai szereplőknek elemi érdeke fűződik ahhoz, hogy ezek az információk ne legyenek nyilvánosak. Az úgynevezett „Get out the vote” (GOTV) tevékenységek valós hatását vizsgáló tanulmányok és kísérletek gyakran nagyon különböző következtetésekre jutnak, ami azzal is magyarázható, hogy nem csak az egyes országokban, de a különböző régiókban és településeken is más-más specifikus tényezők befolyásolják a sikerüket.

A mozgósítás nem a pártpreferenciák módosítását szolgálja, hanem a támogatók választási részvételét igyekszik biztosítani. Valószínűleg ezért esik az értekezésben ismertetett versenyelméletek látóterén kívülre. Létezik azonban olyan javaslat a verseny mérésére, ami figyelembe veszi a mozgósítást. Már említett tanulmányukban például Cox, Fiva és Smith egy olyan modellt alkottak meg, amelyben a pártok a verseny várható intenzitásának függvényében fejtenek ki erőfeszítéseket a kampányban, és itt a mozgósítási tevékenység is bekerült a képletbe (Cox et al. 2020).

6.1.1. A kutatás módszertana

A választási részvétel vizsgálata során a kutatók általában annak térbeli megoszlását, választásról választásra történő időbeli változását figyelik, magyarázatuként pedig mérhető és statisztikai modellekkel jól vizsgálható szociodemográfiai változókat alkalmaznak, mint a jövedelem, iskolázottság stb. (lásd pl. Angelusz és Tardos 2009).

Ennek a kutatásnak a célja, hogy egy másik dimenzió, a pártpreferenciák mentén is elemezze a szavazási hajlandóságot az önkormányzati választásokon. Annak meghatározására, hogy mekkora a pártok szavazótábor, amelyet potenciálisan mozgósíthatnak, az országgyűlési választások eredménye szolgál. Az alkalmazott vizsgálati módszer tehát az, hogy a pártok

helyi eredményeit nem egymáshoz, hanem a parlamenti választásokon szerzett szavazatszámukhoz hasonlítom. A két választás eredményének összevetését Magyarországon több tényező is megnehezíti. Az alkalmazott szisztéma jelentősen eltér, ami ráadásul a helyi szavazások esetében a településmérettől is függ. A 10 ezer fő alatti településeken gyakran csak a listás szavazólapon találkoznak a választók pártlogókkal, ugyanis a „kislistás” rendszerben, illetve a polgármesteri székért folytatott küzdelemben független színekben indulnak a jelöltek. Ráadásul az is előfordulhat, hogy nem tud minden egyes szervezet polgármester-jelöltet indítani, így a pártpreferencia kinyilvánítását maga a kínálati oldal is jelentősen korlátozza. Ezeknek az akadályoknak az áthidalására jelent megoldást az a Republikon Intézet által javasolt módszer, amely az országos pártlistás voksokat az önkormányzati választáson a megyei listákra, illetve az egyéni kerületi jelöltekre leadott szavazatokkal veti össze.⁴⁶ A kutatás során ezért a 2002 és 2019 között lezajló öt önkormányzat választás megyei listás és területi egyéni választókerületi eredményei lettek összegezve és összehasonlítva, minden esetben az azt közvetlenül megelőző országgyűlési (2010-ig területi, utána országos) listás eredményekkel.

A kutatás a mozgósítást és a részvételt elsősorban kormány-ellenzék relációban vizsgálja, ahol az ellenzék a parlamentben képviselettel rendelkező pártokat, illetve különleges esetekben a parlamenten kívüli, jelentős ellenzéki erőket foglalja magába. A kívülről támogatott civil jelölőszervezetek magas száma miatt komoly módszertani kihívást jelent annak azonosítása, hogy az önkormányzati választásokon mely jelöltek indultak valamelyik párt támogatásával. Ahol erre lehetőség volt, ott a pártok által támogatott civil jelöltek is be lettek sorolva az egyik, vagy a másik oldalra, de az adatbázis terjedelme miatt az így kapott adatok csak megközelítőleg lehetnek pontosak. A kormány-ellenzék dimenzió azért kézenfekvő a vizsgálat lefolytatásához, mert az önkormányzati választásoknak az országgyűlésihez képest jelentősen nagyobb káderigénye van (ne felejtjük, több mint 3 000 települési képviselőtestület mellett a megyei közgyűlések, a polgármesterek is megválasztásra kerülnek ilyenkor), ennek köszönhetően a pártok számtalan különböző konfigurációban indítanak közös jelölteket, az ő szavazatszámukat pedig utólag már nehéz lenne hitelt érdemlő módon szétosztani a jelölőszervezetek között. Fokozottan igaz volt ez 2019-ben, amikor nem csak a nagyobb településeken valósult meg széles ellenzéki

⁴⁶ Hogyan lehet országosan összegezni az önkormányzati eredményeket? http://republikon.hu/media/18009/onkval_meres_modszertan_3.pdf (utolsó hozzáférés 2024.05.18.)

összefogás, de több helyen közös megyei listákat is állítottak a pártok. A kormány-ellenzék szembenállást azonban a szövetségi politika Magyarországon nem tudja meghaladni.

Az alkalmazott módszer, hogy a pártok szavazatszámait nem egymáshoz, hanem önmagukhoz, az országgyűlési választásokon elért eredményükhöz viszonyítom, a mozgósítás hatékonyságának és a táborok részvételi hajlandóságának jobb megismerését segíti elő, eredménye a mozgósítási arány. Az eredmények értékelésekor el kell vonatkoztatnunk a választáson kialakult mandátumarányoktól – nyerhet egy párt pozíciókat viszonylag gyenge mozgósítási arányok mellett, de egy kisméretű párt akkor sem tarolhat országosan, ha minden egyes szavazóját újra elviszi az urnákhoz. Utólag csak következtetni lehet arra, hogy a mozgósítási arányt milyen tényezők befolyásolták leginkább – a tényleges GOTV tevékenység, a sikeres kommunikáció, vagy olyan általános demográfiai változók, amelyekkel a politikatudomány gyakran magyarázza a politikai részvétel területi eltéréseit. Ez a vizsgálat így csak az első lépése lehet annak a kutatásnak, amely megpróbálja feltérképezni, miért aktivizálódnak különböző mértékben az egyes pártok táborai az önkormányzati választásokon.

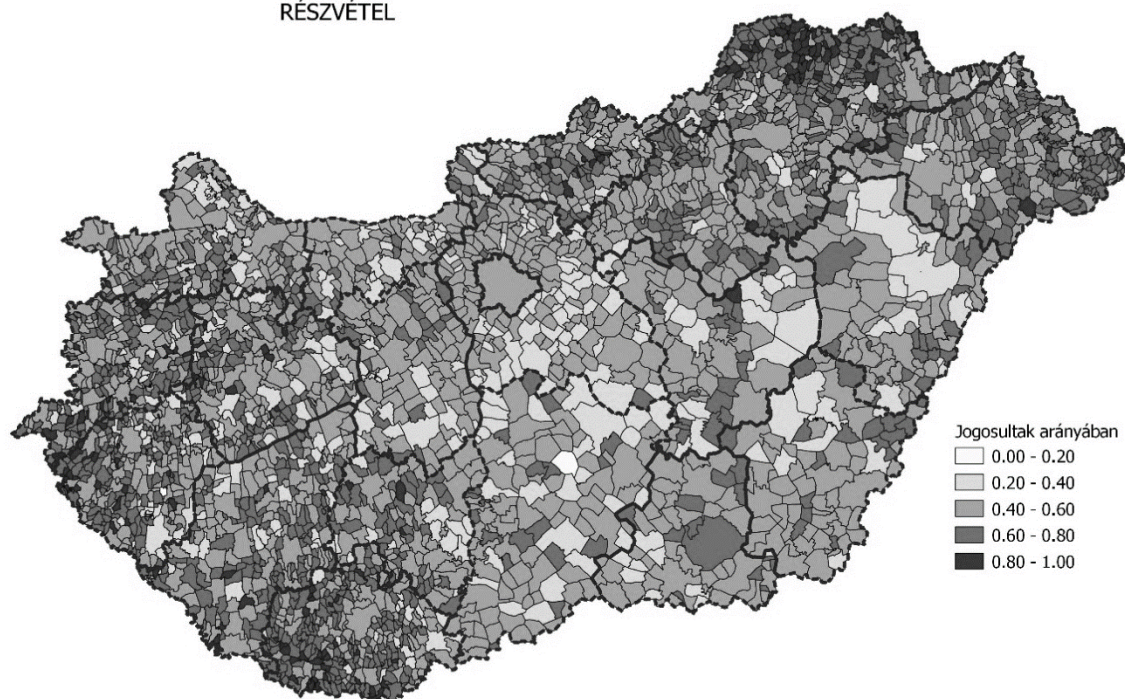
A magyarországi politikai tér bizonyos szempontból 2010 óta keveset változott. A 2019-ben már kilencedik éve kormányzó Fidesz-KDNP koalíció egy relatíve homogén politikai tömörület, amely a választók nagy (relatív) többségének támogatását nyeri el választásról választásra, vele szemben pedig egy megosztott, töredezett ellenzék áll, amely hat-hét pártot foglal magába. A pártrendszernek ez a fajta konfigurációja, a magyar (parlament) választási rendszer vegyes jellegéből fakadóan hátrányt jelent az ellenzék számára, hiszen a voksok szétszóródása súlyosan korlátozza a pártok mandátumszerző képességét az egyéni választókerületekben. A 199 országgyűlési mandátumból 106 ilyen, egymandátumos kerületben kerül kiosztásra, ezért az itt kialakuló eredmény meghatározó a parlament végső összetételére nézve. Tovább nehezíti az ellenzéki erők helyzetét, hogy támogatottságuk területi-demográfiai szempontból erősen determinált: jelentősen több támogatójuk él a nagyvárosokban és az urbanizált régiókban, a kisebb vidéki településeken pedig rendszerint alacsonyabb a szavazatarányuk (Vida 2016, Vida és Kovács 2017). A 106 egyéni választókerület többsége ilyen szempontból vegyes, a nagyobb városokhoz és megyeszékhelyekhez gyakran kisebb településeket csatolt a jogalkotó a kerülethatárok kialakításakor. Emiatt gyakran még az egyébként ellenzéki többségű városokat magukba foglaló kerületek is a kormányoldal felé billennek a választásokon.

Az önkormányzati választási szisztéma elméletileg kedvezőbb lehet az ellenzék számára. A polgármester választás szempontjából minden város egyetlen kerületet alkot mérettől függetlenül. A 10 ezer fő feletti városokban vegyes rendszerben nyernek mandátumot a képviselőtestület tagjai, az egymandátumos kerületek azonban minden esetben a város határain belül maradnak. A 10 ezer fő alatti településeken a képviselőtestületet egy blokkszavazásos módszerrel választják, de mindegyik nem megyei jogú városban van lehetőség egy listás szavazat leadására is, amelynek segítségével a megyei közgyűlés összetételéről döntenek az állampolgárok. Az önkormányzati választásokon kisebb szerepet játszanak a töredékszavazatok, ugyanis csak a képviselőtestületek összetételére vannak hatással, a megyei közgyűlések és a polgármesterek választására nem. A helyi választási kampányra nem biztosít az állam költségvetési támogatást, így nem élvezhet anyagi előnyt egy-egy külön induló szervezet. Ez a két elem, amely az országgyűlési választásokon jelentősen korlátozza a szövetségi politika lehetőségeit, helyi szinten nem akadályozza az együttműködést, így a szétforgácsolódott politikai táborok egységének megteremtését. Az önkormányzati választásokon tehát nem játszanak szerepet azok a szisztémából fakadó tényezők, amelyek az országgyűlési esetében hátrányosan érintik az ellenzékét. Így, ha a parlamenti eredményeiket képesek ezek a pártok megismételni helyi szinten, akkor legalábbis a számukra kedvezőbb, urbanizált területeken jobb eredményt kell elérniük. Annak, hogy ez még sem így történik, egyik magyarázataként szolgálhatnak a mozgósítás terén tapasztalt hiányosságok.

6.1.2. Részvételi mintázatok a magyar önkormányzati választásokon

Magyarországon az önkormányzati választási részvétel területi megoszlására jellemző, hogy az ország északkeleti és délnyugati szegletében, illetve a nyugati határ mentén található aprófalvas területek lakossága aktívabb, helyenként a részvétel megközelíti a 100%-ot is. Így történt 2019-ben a Zala megyei Iborfián és Pusztaapátiban, illetve a Borsod-Abaúj-Zemplénben található Tornabarakonyban. Ezek a kiugró adatok olyan falvakban születtek, ahol a választásra jogosultak száma 10-20 fő volt, így legfeljebb érdekes adalékként szolgálhatnak a részvétel tanulmányozásához. Azonban, ha megnézzük a 90% feletti aktivitást mutató településeket, a választópolgárok száma sehol sem volt magasabb 250 főnél. Az említett országrészekhez képest az Alföldön élők egyértelműen passzívabbak, illetve a főváros, annak agglomerációja és Pest megye, mint gazdaságilag egyik legfejlettebb hazai régiónk, szintén az inaktívabb területek közé tartozik (lásd 24. ábra).

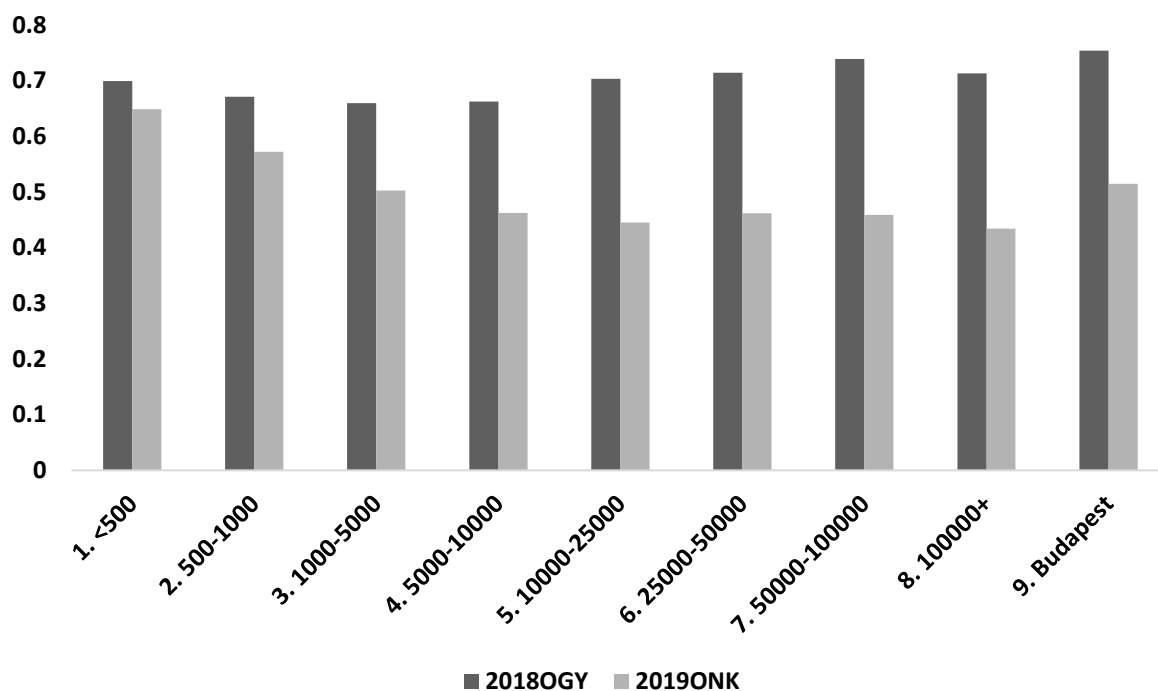
ÖNKORMÁNYZATI VÁLASZTÁSOK 2019
RÉSZVÉTEL



Ábra 24. A részvétel területi megoszlása a 2019-es önkormányzati választásokon (saját szerkesztés)

A 2018 óta megtartott három választás (országgyűlési, európai parlamenti és önkormányzati) viszonylag magas részvétel mellett zajlott, azonban az aktivitás mintázatában jelentős eltérések voltak tapasztalhatók. A parlamenti választásokon megfigyelhető, hogy a legkisebb, 500 fő alatti településeken a részvétel magasabb, onnan a nagyobb települések haladva folyamatosan csökken, majd a 10 ezer fő feletti településektől kezdve emelkedni kezd és a legmagasabb arányban a fővárosiak mennek el szavazni. Az önkormányzati választásokon ehhez képest teljesen más trend figyelhető meg: A részvétel a legkisebb településeken a legmagasabb, és folyamatosan csökken, Budapesten is csak korlátozottan emelkedik az átlag fölé (lásd 25. ábra). A kisebb településeken tapasztalható magasabb aktivitásra adott talán legmeggyőzőbb magyarázatot Angelusz és Tardos (2009) network kutatása adja, amely szerint a kisebb közösségekben kialakuló szoros kapcsolati háló kedvez a politikai mobilizációnak. A városokkal kapcsolatban pedig elterjedt nézet, hogy a magasabb jövedelmű, iskolázottabb, a hírforrások szélesebb köréhez hozzáféréssel rendelkező lakosság politikailag aktívabb. A két különböző típusú választás részvételi mintázatai közötti inkongruenciát, egészen pontosan az urbanizált területeken a helyi szavazástól való távolmaradást azonban ez nem magyarázza meg. Van viszont egy már

említett jelenség, ami épp egybevág ezzel a megfigyeléssel: Az önkormányzati részvétel ott alacsonyabb, ahol a jelenlegi ellenzék, illetve általában véve a baloldali pártok erősebbek. Itt érünk el ahhoz, a tyúk vagy tojás jellegű kérdéshez, hogy akkor az urbanizált lakosság távolmaradása az ellenzéki pártok hibája-e vagy egy eleve adott, de számukra kedvezőtlen helyzet?

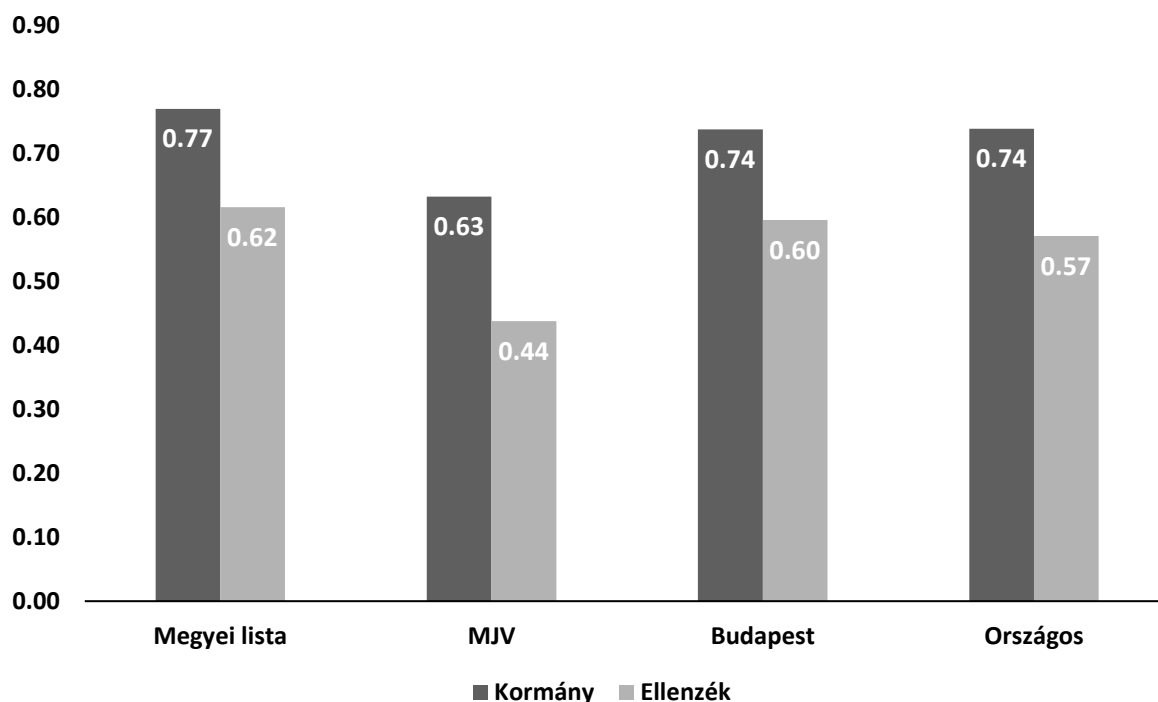


Ábra 25. Választási részvétel településméret szerint a 2018-as országgyűlési és a 2019-es önkormányzati választásokon (saját szerkesztés)

6.1.3. Mozgósítás az önkormányzati választásokon

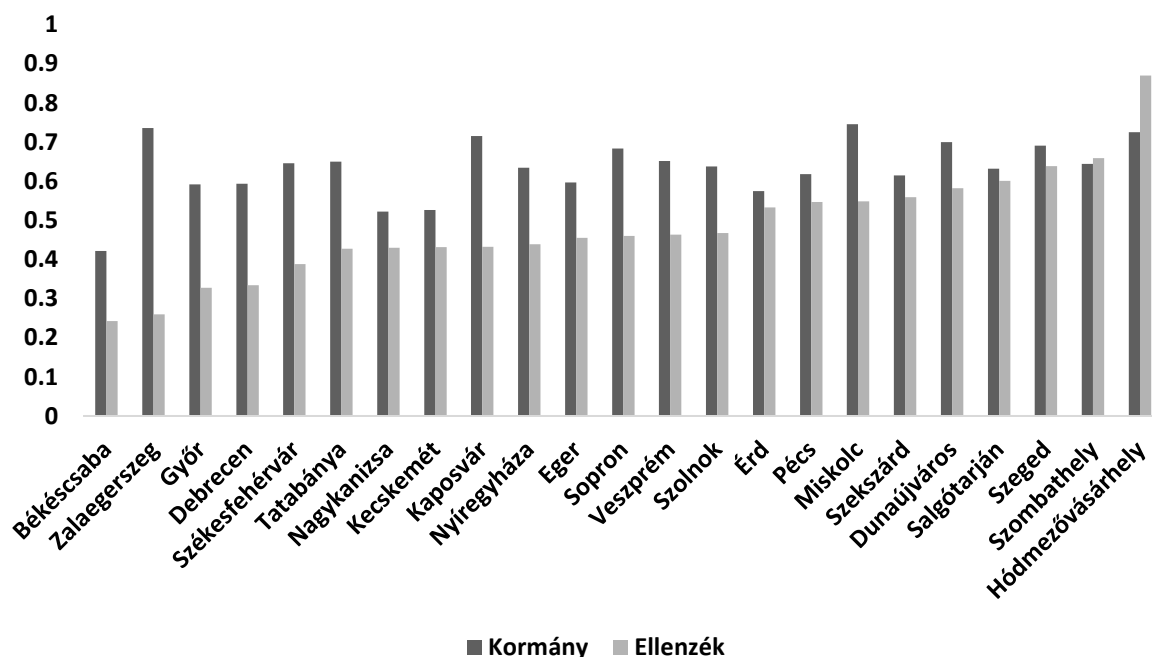
Ha a módszertani részben ismertetett módon összevetjük a 2019-es önkormányzati eredményeket a 2018-as országgyűlési szavazatszámokkal, azt kapjuk, hogy a helyi választásokon a Fidesz-KDNP 1 925 596 szavazatot, az ellenzéki formációk együttesen 1 592 848 voksot szereztek. A kormányoldal ezzel a parlamenti választáson kimutatható táborának 74%-át, az ellenzék csak 57%-át vitte el az urnákhoz. A Fidesz-KDNP jelentős (mobilizációs) előnye figyelhető meg minden településtípusban, de érdekes módon épp ott a legnagyobb, ahol az ellenzéki pártok egyébként erősebbek. Az összefogás azokban a megyei jogú városokban is jelentősen alul maradt mozgósítás terén, ahol egyébként darabra több szavazatot szerzett, mint a Fidesz-KDNP. Az előző részben bemutatott részvételi mintázat felismerhető a mozgósítási adatokban is (lásd 26. ábra). A legkisebb településeken nem csak az egyébként is komolyabb bázissal rendelkező kormánypártok tudnak jobban mozgósítani, de a számszerűleg kisebbségben lévő ellenzéki tábor is ott aktivizálódik

leginkább. Erősen megkérdőjelezhető, hogy ez a pártok tudatos stratégiája következtében alakul így, akkor ugyanis minden szereplő ott lenne a leghatékonyabb, ahol egyébként is a legtöbb támogatóval rendelkezik. Az adatok arra utalnak, hogy a kistépeléseken a mozgósítási tevékenységtől függetlenül is adottság a magas aktivitás, ebből pedig elsősorban a jobboldal tud profitálni.



Ábra 26. Mozgósítási arányok a 2019-es önkormányzati választásokon (saját szerkesztés)

Jelentős hatást gyakorol a végeredményre, hogy az ellenzék pártjai 2019-ben éppen ott tudtak a leggyengébben mozgósítani, ahol egyébként – saját magukhoz mérten – a legerősebbek. Látszik, hogy a megyei jogú településeken a Fidesz is alulteljesített, de nem olyan drasztikusan, mint az ellenzék. Nem csak a mozgósítási arányokból olvasható ki ez az eredmény, de a szavazat- és mandátumarányokból is. A 2018-as országgyűlési választásokon az ellenzéki listák együttesen mindenhol több szavazatot szereztek, mint a kormánypárt, az egyetlen kivétel Sopron volt, ahol a Fidesz-KDNP 851 vokssal kapott csak többet. Ehhez képest 2019-ben 10 olyan megyei jogú város volt, ahol a kormány egyéni jelöltjei több szavazatot szereztek, mint az ellenzék együttesen. Az ellenzék ennek ellenére is megnyerte ezeknek településeknek több mint felét, vagyis az előnye még a mobilizációs deficit ellenére is igen jelentős. Az országgyűlési választásokon a megyei jogú városokban a Fidesz bő 500 000, az ellenzék együttesen több mint 640 000 szavazatot szerzett.

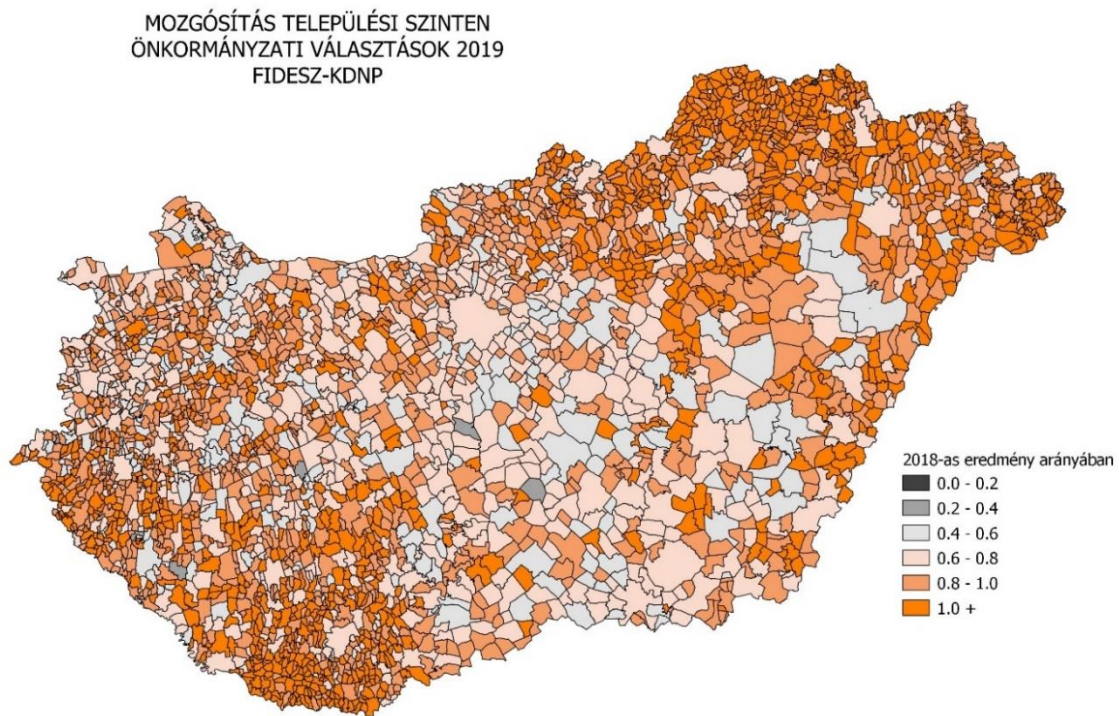


Ábra 27. Mozgósítási arányok a megyei jogú városokban a 2019-es önkormányzati választásokon (saját szerkesztés)

Városokra bontva az adatsort, a 4. ábrán jól láthatóvá válik, hogy Hódmezővásárhely és Szombathely kivételével mindenhol nagyobb arányban vitte el a választóit szavazni a Fidesz, mint az ellenzék. Azt a 10 várost, ahol a legerősebb volt az ellenzéki mobilizáció, egytől egyig megnyerték az összefogás pártjai, a maradék 13-ból azonban 10-ben több szavazatot kapott a kormányoldal. Az eredmények végül azért alakulhattak a Fidesz-KDNP számára viszonylag kedvezőtlenül, mert ez az ellenzéki szavazattömeg sok helyen egyetlen közös jelöltre koncentrált. Úgy tűnik a kormánypártok előnye legalábbis részben abból származik, hogy a táboruk aktivitása nem csak magas, de területileg homogén – a legmagasabb és a legalacsonyabb értékek is az ellenzékhez köthetők, a kilengések ott nagyobbak. Egyes településeken, mint Salgótarján és Szeged, az ellenzéki mozgósítás elérte a kormányoldal szintjét és így nyerni tudtak. Ahol azonban ez nem sikerült, ott a parlamenti választáson még kisebbségben lévő Fidesz jobban tudott érvényesülni.

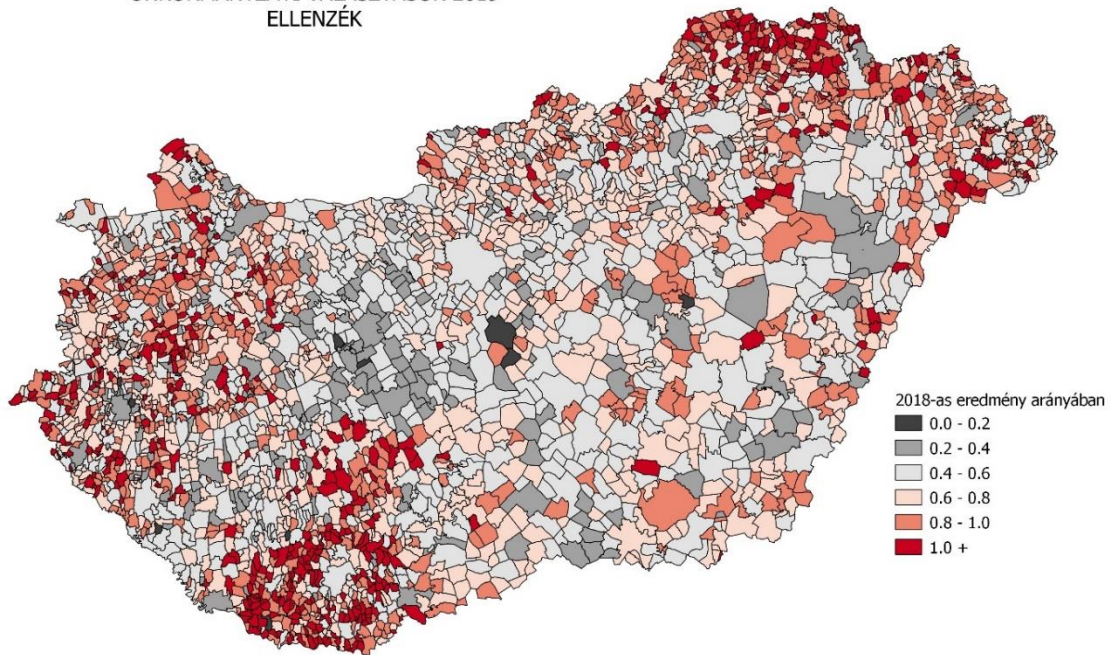
Ha eltérő mértékben is, de mindkét oldal az ország északkeleti és délnyugati szegletében tudott jelentősen mozgósítani. Ezekben a jellemzően aprófalvas régiókban, ahol a helyi választásokon egyébként is nagyobb a részvételi arány, a pártok gyakran képesek voltak az országgyűlési választást is meghaladó mértékben elvinni a szavazókat a fülkébe. Elsősorban az ellenzéki adatokat érdemes azonban óvatosan kezelni ezeken a településeken. A Borsod megyei Fájon például az ellenzék megtízszerezte a támogatottságát, 2 szavazat

helyett 20-at gyűjtött be, a kormányoldal mindeközben 96-ról 161-re erősödött. A két kartogrammon látható területi mintázat kísértetiesen emlékeztethet a részvételi arányok területi megoszlására, elsősorban ott, ahol elaprózódott a településszerkezet. A trend azonban markánsabban van jelen a Fidesz-KDNP mozgósítását bemutató ábrán, mint az ellenzékin, vagyis a kimagasló kistelepülési aktivitásból mindkét politikai oldal részesül, de eltérő mértékben (lásd 28. és 29. ábrák).



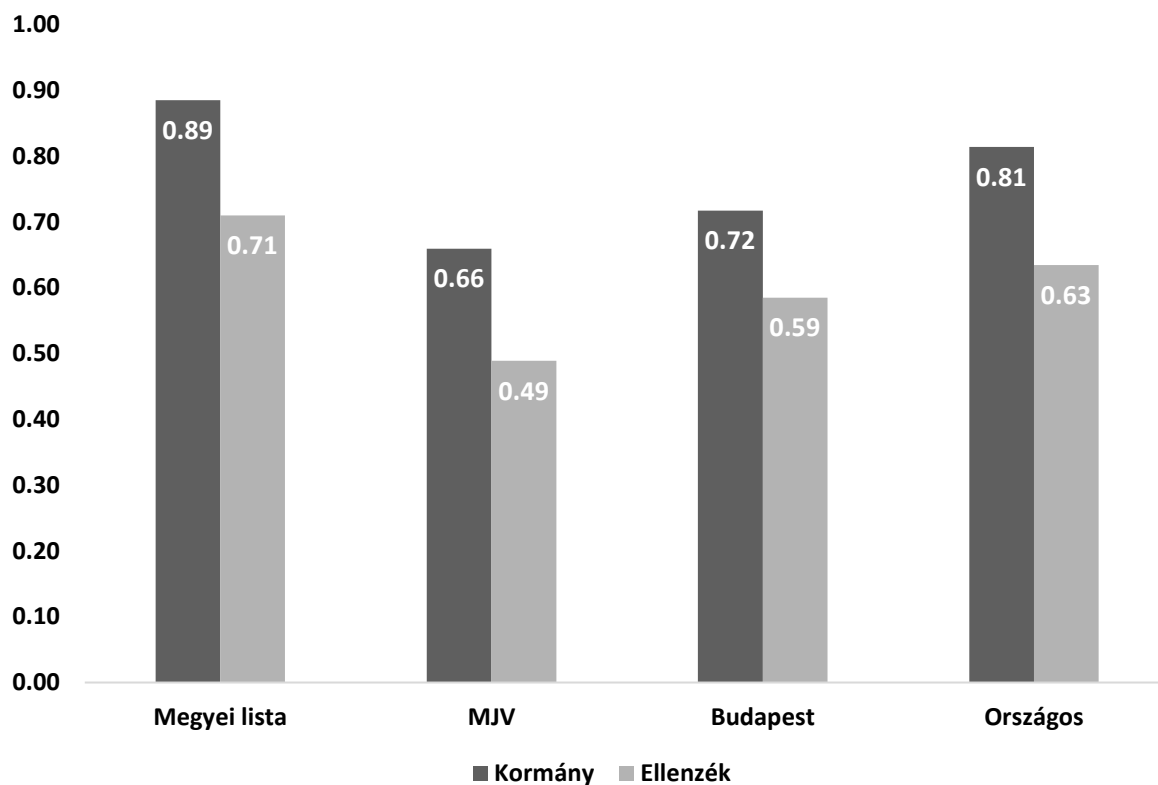
Ábra 28. A Fidesz-KDNP települési mozgósítási arányai a 2019-es önkormányzati választásokon (saját szerkesztés)

MOZGÓSÍTÁS TELEPÜLÉSI SZINTEN
ÖNKORMÁNYZATI VÁLASZTÁSOK 2019
ELLENZÉK



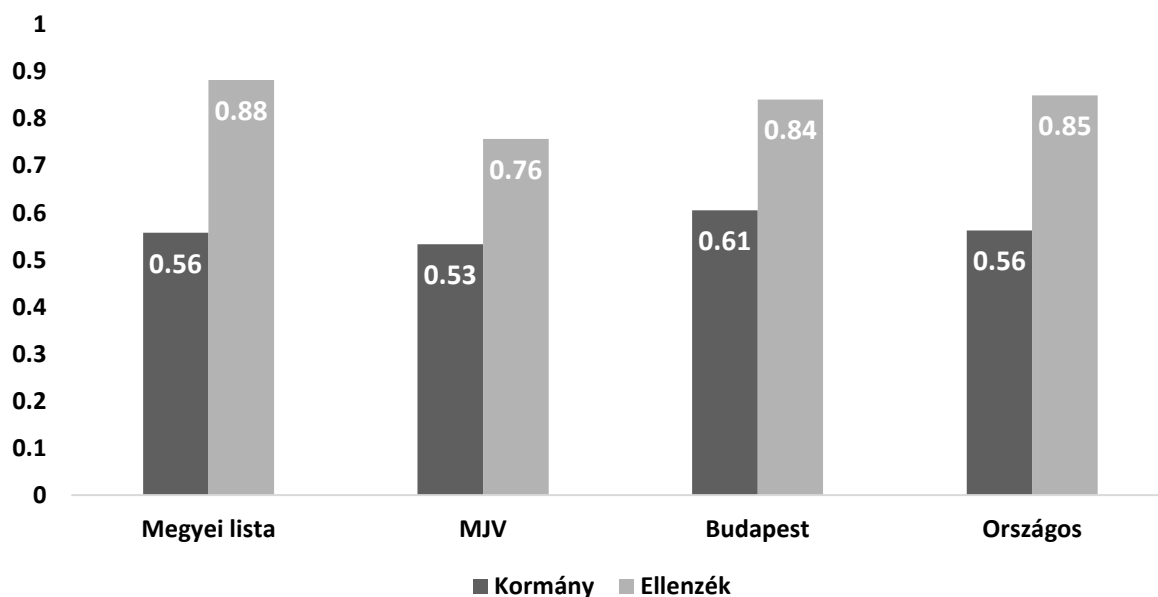
Ábra 29. Az ellenzéki pártok települési mozgósítási arányai a 2019-es önkormányzati választásokon (saját szerkesztés)

Felmerül a kérdés, egyediek-e ezek a mintázatok, és ha igen, úgy mennyiben tért el a 2019-es eredmény a korábbi önkormányzati választások tapasztalataitól. A 2014-es választás aránylag hasonló erőviszonyok mellett zajlott, legalábbis a kormánypártok támogatottságát nézve, azonban alacsonyabb részvétel mellett. Darabra, 2019-ben a Fidesz és az ellenzék is mindenhol több szavazatot kapott, mint 5 évvel korábban, de 2014-ben, Budapestet leszámítva, önmagához mérten mindkét oldal erősebben mozgósított (30. ábra). A fő trendek mindenesetre hasonlóak, mindenki a vidéki településeken tudott legerősebben mobilizálni és a megyei jogú városokban a legkevésbé. A kormányoldal mindenhol hatékonyabb volt, ott is, ahol egyébként az ellenzéknek volt több szavazója az országgyűlési választásokon.

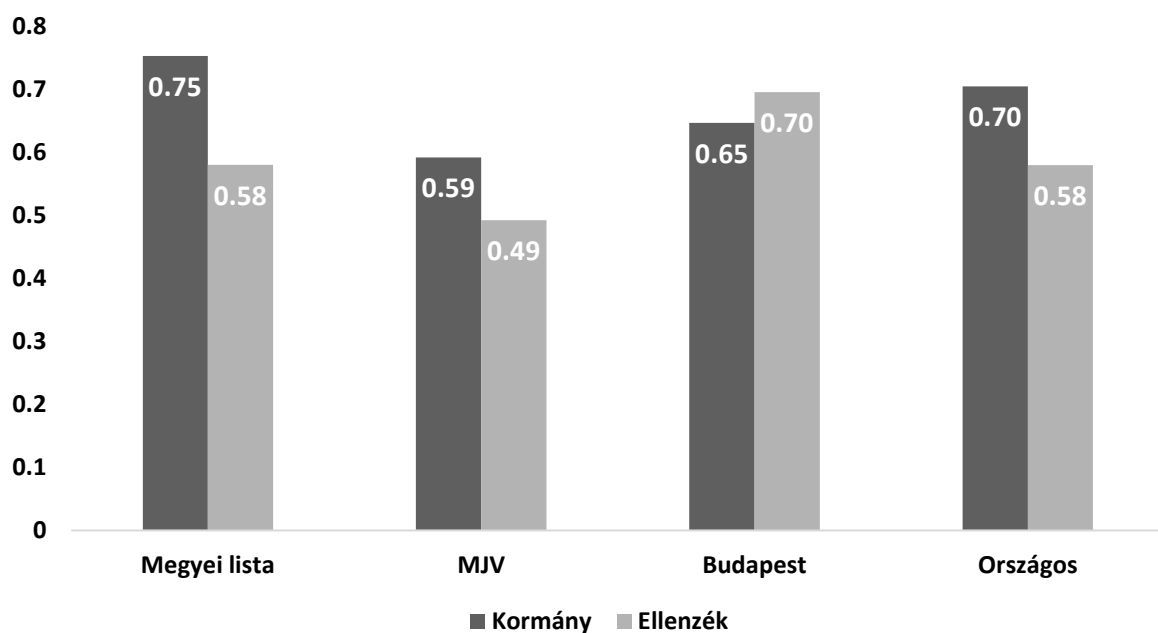


Ábra 30. Mozgósítási arányok a 2014-es önkormányzati választásokon (saját szerkesztés)

Ha távolabbra tekintünk vissza az időben, a 2002-es és 2006-os választások voltak azok, amelyek egy merőben más, még valóban bipoláris politikai térben zajlottak le. A 2006-os mozgósítási adatok többé-kevésbé a 2019-ben tapasztaltak inverzei (31. ábra), az akkori ellenzék (a Fidesz és az MDF) jelentősen sikeresebben mozgósított mindenhol, a kormánypártok (az MSZP és az SZDSZ) gyengébben. Érdeemes figyelembe venni, hogy ez a szavazás röviddel az őszi beszéd nyilvánosságra kerülése utánra esett, ami a baloldali kormány népszerűségét igen érzékenyen érintette. A 2002-es választás ezzel szemben ugyanazt a mintázatot mutatja, mint a 2010 utáni szavazások, csak éppen ott még a baloldali kormányzat javára (32. ábra). Érdeki különbség Budapest esetében látható, a fővárosban mind az országgyűlési, mint az önkormányzati választásokon jelentősen több szavazatot kaptak a baloldali kormánypártok, azonban az utóbbi esetben a Fidesz és az MDF táborá fegyelmezettebb volt és önmagához mérten nagyobb arányban vett részt a szavazáson.



Ábra 31. Mozgósítási arányok a 2006-os önkormányzati választásokon (saját szerkesztés)



Ábra 32. Mozgósítási arányok a 2002-es önkormányzati választásokon (saját szerkesztés)

Az önkormányzati választásokat értelmező elméletek közül Magyarországon elsősorban a másodrendű választások modellje látszik alkalmazhatónak, bizonyos fenntartásokkal. A választói részvétel valóban alacsonyabb, mint a nemzeti szavazásokon, azonban úgy tűnik, hogy az egyes választói csoportok eltérően kezelik az önkormányzati választásokat. A kistélepüléseken élőknek egyértelműen fontosabb a helyi szavazás, mint városi társaiknak, ami részben azzal magyarázható, hogy a lokális képviselet intézményei számukra sokkal kisebb távolságra vannak, sokkal kézzelfoghatóbbak. Egy néhány száz vagy ezer fős faluban

a többség személyes ismeretséget ápolhat a polgármesterrel és a képviselőkkel, ami egy nagyobb városban meglehetősen valószínűtlen. A részvételt magyarázó instrumentális tényezők szerepe ellen szól, hogy épp a jelentősen nagyobb költségvetésből gazdálkodó, több intézményt működtető és így nagyobb befolyással bíró megyei jogú önkormányzatok esetében alacsonyabb a választók aktivitása. Az ismertetett eredmények alapján ennek a jelenségnek a magyarázata összetett. Egyrészt a megyeszékhelyeken már valószínűtlen, hogy a helyi politikusokat eléri a választók többségének személyes kapcsolati hálója, ami csökkenti az involváltságukat. Másrészt, az elmúlt öt választásból négyben pontosan azok a pártok maradtak alul a mozgósítási versenyben, akiknek nagyobb táborra van ezekben a városokban. Hogy ezt operatív hiányosságok, sikertelen kommunikáció, vagy a kettő kombinációja okozza, jelen kutatásban nem azonosítható. Az azonban kétségtávolú kijelenthető, hogy 2006 óta jelentős méretű (baloldali-ellenzéki) szavazói csoportok egész egyszerűen otthon maradnak az önkormányzati választások napján. Ez szintén hozzájárul a településtípus alacsonyabb aktivitási rátájához.

6.1.4. Következtetések

Összevetve az eredményeket az elméleti részben felvázolt modellekkel, azt láthatjuk, hogy az önkormányzati választások intézményi megközelítése, amely szerint a lokális hatalom hatáskörei határozzák meg a választók viselkedését, Magyarországon kevésbé alkalmazható. Ezek a hatáskörök a megyei jogú városokban sokkal markánsabban jelennek meg, a választói döntés politikai következményei könnyebben értelmezhetők, mint azokon a településeken, ahol egyszerre három képviseleti szerv összetételéről döntenek a szavazók. Ennek ellenére ezeken a településeken nagyobb a választói aktivitás. A másodrendű választások modelljének a részvételre vonatkozó tétele egyértelműen érvényesül, illetve a 2006-os esetet kivéve a kormánypártok mindig jól szerepeltek, a helyi szavazás az országos eredményeket tükrözte, igaz, a vizsgált esetek egy kivételével mind a mézeshetek időszakra estek. A területi eltéréseken alapuló megközelítést látszik igazolni a kistelepülések egyenletesen magas aktivitása, biztosan állíthatjuk, hogy az önkormányzati választás kimenetele nem független a szavazók közvetlen környezetétől. A megyei jogú városok esetében azonban ez a modell azért nem nyújt kielégítő magyarázatot, mert a pártok táborai nagyon eltérő mértékben aktivizálódnak. Ezeken a területeken a baloldali pártok gyenge mozgósítási képessége 2010 óta jelentősen hozzájárul az alacsony részvételhez. A kutatás legfontosabb eredménye annak a mozgósítási hézagnak a bemutatása, amely jelentősen korlátozza a baloldali pártok helyi választásokon nyújtott teljesítményét. Ennek a deficitnek a ledolgozása nélkül még akkor

sem tudnak sikeresen szerepelni lokálisan, ha az országos pártpreferenciákban kimutatható hátrányukat képesek lennének kiegyenlíteni.

Az eredmények azonban nem csak az ellenzék, hanem az összes politikai szereplő számára hasznos információkkal szolgálnak. Az adatok alapján az önkormányzati választásokon a sikerhez nem a szavazók lehető legszélesebb körének megszólítására van szükség, hanem a saját támogatói tábor lehető leghatékonyabb mozgósítására. Kommunikációs szempontból ez olyan üzeneteket igényel, amelyek elsősorban a saját támogatóknak szólnak, és óhatatlanul oda vezet, hogy a helyi ügyek képviselése szükséges, de nem elégséges feltétele a választási sikernek. Az ismertetett tendenciák ugyanis néhány város kivételével mindenhol megfigyelhetők, így átfogó választ igényelnek. A Fidesz-KDNP területileg homogén mobilizációs teljesítménye is ezt látszik igazolni. Viszonylagos előnye ellenére azonban a kormányoldal is rendelkezik olyan kiaknázatlan tartalékokkal a mozgósítási hézagban, amelyek segítségével jelentősen javíthatja az eredményeit. Operatív szempontból érdekes következtetésekre ad okot az, hogy a vizsgált választások közül csak a 2006-os volt az, ahol a mindenkori ellenzék volt hatékonyabb. Ez arra utal, nem elhanyagolható szempont, hogy a mindenkori kormánypártok a mindenkori ellenzékkel szemben jelentősen több anyagi és humán erőforrás fölött diszponálnak, ami a mozgósítás gyakorlati kivitelezését megkönnyíti. Ennek a különbségnek a kiegyenlítésére kézenfekvő megoldásnak tűnhet egy az országgyűlési kampányéhoz hasonló, bár szerényebb, költségvetési támogatási rendszer bevezetése. A hazai tapasztalatok alapján azonban ez súlyos visszaélések kockázatát hordozza, ha a nincsenek megállapítva szigorú elszámolási szabályok, visszafizetési kötelezettségek és megfelelő szankcionálási lehetőségek. A kampányfinanszírozás hazai, negatív tapasztalatai miatt egy ilyen rendszer kialakítása nem tűnik reálisnak, így mindkét oldal számára az lehet a probléma megoldása, ha a saját erőből próbálják meg áthidalni a mozgósítási hézagokat. Az pedig egyértelműen a teljes politikai közösség javára válna, ha nem vonnák ki magukat jelentős tömegek a helyi politikai képviselő megválasztásából.

6.2. A politikai verseny európaizálódása⁴⁷

Az európai integráció összetett folyamat, amely különböző dimenzióban megfigyelhető, mivel politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális aspektusai is vannak. Elsősorban az intézmények és a szakpolitikák szintjén tárgyalják, mivel a folyamat explicit módon ezekre

⁴⁷ Eredetileg megjelent The 2019 European Electoral Campaign kötetben Campaigns Without Frontiers? The Europeanisation of the 2019 Elections Based on the Appearance of Foreign Public Figures in National Campaigns címmel (Stumpf et al. 2022).

irányul. Egyik, az értekezés szempontjából releváns következménye az integrációnak, hogy a tagállamokban a politikai verseny egy új réteget kap az európai parlamenti választásoknak köszönhetően. Korábban is utaltam rá, hogy a Reif és Schmidt (1980) által megalkotott másodrendű választások modelljére visszavezethetően ezeket a választásokat gyakran a nemzeti belpolitika másodlagos színtereként értékeljük. Az itt bemutatott kutatás célja azonban éppen az, hogy ne erre, hanem a választások nemzetközi dimenziójára vonatkozóan vizsgálja a 2019-es kampányt, az európaizálódás (máshol európaizáció) jelenségén keresztül.

Az európaizálódás fogalmát a politikai verseny kapcsán többek között a politikai pártok európaizálódásával (Ladrech 2002), az európai választási kampányok európaizálódásával (Hertner 2011), általában a politikai kommunikáció európaizálódásával, valamint az európai nyilvánosság lehetséges kialakulásával összefüggésben (Risse és Van de Steeg 2003, Os et al. 2008, Cremonesi et al. 2019) vizsgálták. A politikai pártok európaizálódására vonatkozóan az elemzés hangsúlyát azokra a különböző válaszokra kell helyezni, amelyeket a pártok adnak „az európai integrációnak az elsődleges működési színterükre, a nemzeti politikai rendszerre gyakorolt hatásaira” (Ladrech 2002). Ladrech hivatkozik Radaelli európaizálódás definíciójára is, aki szerint az európaizálódás eszméje úgy értelmezhető, mint „olyan folyamatok összessége, amelyek révén az EU politikai, társadalmi és gazdasági dinamikája a hazai diskurzusok, identitások, politikai struktúrák és közpolitikák logikájának részévé válik” (Radaelli 2000: 4).

Hertner a választási kampányok európaizálódásáról készült elemzésében Radaelli definícióját egy többirányú aspektussal is kiegészíti, így az európaizálódott választási kampánynak „egy összetett, többirányú folyamatnak kellene lennie, amelyben a nemzeti pártok feltöltik nemzeti és európai politikai paradigmáikat, értékeiket, tudásukat és kampánytapasztalataikat az európai pártokba. Az utóbbiak viszont „európai” kampánytapasztalataikat és politikai szakértelmüket közvetítik le a nemzeti szintre, miközben a tagállami pártoknak „a nemzeti pártrendszeren túli kapcsolatokat” is biztosítanak” (Hertner 2011: 325).

Az európaizálódott választási kampány tehát folyamatos, kölcsönös kapcsolatot feltételez az europártok és tagpártjaik között. Ezt a meghatározást elfogadva az ilyen választási kampányok néhány közös, egymással összefüggő jellemzője is megfigyelhető. Hertner szerint ilyen jellemzők a megnövelt kampányfinanszírozás (az europártok bevonásával), az

európai kérdésekre összpontosító kampány, a közös európai választási program, az europártok és tagpártjaik közötti szoros együttműködés a különböző szinteken, valamint a közös jelölt az Európai Bizottság elnöki tisztségére (Hertner 2011).

Ami az európaizálódás különböző módjait és módozatait illeti, a tudósok gyakran tesznek különbséget alulról felfelé és felülről lefelé irányuló európaizálódási folyamatok között, bár ritkán adnak egyértelmű definíciót a fogalmakra. Radaelli röviden utal az alulról felfelé irányuló folyamatra, Giuliani megközelítését idézve, aki - Radaelli szerint - „az »alulról felfelé irányuló« európaizálódás kifejezést használja a politika politikára gyakorolt váratlan hatásának azonosítására” (Radaelli 2000). Giuliani ezzel szemben nem megy bele részletesebben a kifejezés magyarázatába, annak ellenére, hogy azt az európaizálódási folyamatok elemzésekor következetesen a leírtak szerint használja (Giuliani 2000).

A bottom-up/top-down megkülönböztetés használatakor Hertner a Börzel-féle fogalomhasználatra hivatkozik, amelynek célja az európaizálódási folyamat többirányú jellegének megragadása (Hertner 2011:324). Börzel azonban kifejezetten az európai integráció fejlődése által előidézett strukturális és szakpolitikai változásokra hivatkozva használja a fogalmat, nem feltétlenül a választásokkal vagy kampányfolyamatokkal összefüggésben (Börzel 2002:193). Hertner viszont az alulról felfelé (bottom-up) és felülről lefelé (top-down) történő folyamatok típusainak megkülönböztetést használja az európai választási kampányok európaizálódásának elemzése során megfigyelt tendenciák leírására – leggyakrabban akkor, amikor a közös európai választási program vagy a közös bizottsági elnökjelöltek (spitzenkandidat) hatásáról beszél. Ebben az értelemben felülről lefelé irányuló európaizálódásnak tekintené, ha az európai pártok rendelkeznének a kampányaik központosított finanszírozásához szükséges költségvetéssel (szemben az egyes tagpártok saját költségvetésükre támaszkodó finanszírozásával), vagy ha rendelkeznének a közös kiáltvány használatának kikényszerítéséhez szükséges eszközökkel. Következésképpen az alulról felfelé irányuló európaizálódás azt jelentené, hogy nyílt konzultációs folyamatok révén létrehoznának egy ilyen kiáltványt, vagy szorosabb kapcsolatot teremtenének az europártok és választók/aktivistáik között, mivel jelenleg csak a nemzeti pártok rendelkeznek ilyen kapcsolattal. Hertner szerint egy közös európai bizottsági jelölt mind a felülről lefelé, mind az alulról felfelé irányuló európaizálódást erősíthetné, mivel a meghatározás szerint európai perspektívát és témákat hozna a kampányba, ugyanakkor erősítené a fent említett kapcsolatot az europártok és a választók között. Ez egybecseng Hertner azon megállapításával is, miszerint az európaizálódás sikeréhez a folyamatnak

többsirányúnak kell lennie, amelyben az europártok és a nemzeti pártok folyamatosan együttműködnek, értékeket, szakértelmet és tapasztalatokat cserélnek (Hertner 2011: 342-344).

Cremonesi és szerzőtársai viszont Koopmans és Ebre operacionalizálására támaszkodnak, akik a nyilvános kommunikáció európaizálódásának három elméletileg lehetséges formáját különböztetik meg. Ezek közül Cremonesi és szerzőtársai a horizontális és vertikális kommunikációs stratégiákra helyezik a hangsúlyt, amelyek mindegyike kétféle modalitásban fejeződik ki (Cremonesi et al. 2019: 675-676). Koopmans és Ebre meghatározása szerint a horizontális európaizálódás a nemzeti nyilvánosságok közötti interakciók (azaz kommunikációs kapcsolatok) tekintetében értelmezhető (amelyek aszerint tekinthetők erősnek vagy gyengének, hogy mennyire közvetlenek a kapcsolatok és hivatkozások), míg a vertikális európaizálódás az európai és a hazai szint közötti interakciókat írja le. Ezen túlmenően a vertikális európaizálódás fentről lefelé és alulról felfelé irányuló változatokra is kategorizálható. Míg a nemzeti politikai napirendekben megjelenő és az európai kérdésekre hivatkozó európai politikai szereplők az előbbi, addig az európai politikai szereplőket megszólító vagy az európai szintű politikai kérdéseket kifejezetten megvitató nemzeti politikai szereplők az utóbbi kategóriába sorolhatók. A szerzők ugyanakkor arra is rámutatnak, hogy a vertikális és horizontális európaizálódási típusok keveredése is lehetséges, hiszen meglehetősen gyakoriak az olyan példák, mint például több tagállam képviselőinek közös nyilatkozatai európai ügyekben, vagy az, hogy az egyik ország médiája beszámol egy másik ország EU-val kapcsolatos ügyeiről. A Koopmans és Ebre által azonosított harmadik európaizálódási forma egy nemzetek feletti európai nyilvánosság lehetséges kialakulása, amely – ideáltípusában – csak az európai politikai térre hivatkozó kapcsolatokból áll, és ezért a politikai vélemény nyilvános kifejezése (azaz a „nyilvános igényérvényesítés”) az európai címzettek, érdekekre és kérdésekre hivatkozó európai szereplőkre korlátozódik (Koopmans és Ebre 2004:6-10).

Borrell et al. bár kissé más oldalról közelítette meg a kérdést - azaz nagyobb hangsúlyt fektetett a személyre szabás szempontjaira -, de a nemzeti és európai politikusok európai választási kampányokban játszott szerepének meghatározására is törekedett (Borrell et al. 2017, 173-175). Miközben azt elemezték, hogy a Spitzenkandidat-rendszer befolyásolta-e az EP-kampányok nemzeti dominanciáját, Borrell et al. azt találták, hogy a 2014-es választási kampányban a televíziós reklámokban megjelenő politikusok túlnyomó többsége még mindig nemzeti politikus volt, hiszen csak 9 százalékukban szerepeltek külföldi

politikai szereplők hazaiakkal együtt, és csak 1 százalékukban szerepeltek kizárólag külföldi politikusok. Ráadásul úgy tűnt, hogy még az EB-elnökség vezető jelöltjei sem játszottak nagyobb szerepet a kampányreklámokban, hiszen közülük Alexis Tsipras végzett az élen (mindössze hét szpotban szerepelt), őt követte Martin Schulz (négy szpot) és Jean-Claude Juncker (egy szpot), Guy Verhofstadt és Ska Keller pedig egyáltalán nem szerepelt egyetlen elemzett anyagban sem. Érdekes azt is megjegyezni, hogy még azokat a reklámokat is, amelyekben egy-egy jelölt szerepelt, főként az adott jelölt hazájában sugározták, csak néhány kivételtől eltekintve Görögországban és Franciaországban. Néhány esetben a nemzeti vezetők népszerűségét mégis kihasználták a kampányban, leginkább Angela Merkel német kancellár esetében, aki 11 szpotban szerepelt (annak ellenére, hogy nem is volt jelölt az EP-választáson), miközben ezek közül csak kettőt készített a saját pártja, és a legtöbb szereplése más tagállamokban történt.

Mindent összevetve Borrell et al. arra a következtetésre jut, hogy a Spitzenkandidat-rendszer bevezetésének nem volt meg a kívánt hatása, hogy erősítse a kampány „európai” aspektusait, és enyhítse annak „nemzeti” irányultságát, mivel a Spitzenkandidaten szinte kizárólag saját országukban, illetve személyes kampánytevékenységük révén voltak láthatóak, ezért - a szerzők szerint - a bizottsági elnökjelöltek „2014-ben nem játszottak jelentős szerepet a választási reklámokban” (Borrell et al. 2017, 186).

6.2.1. A kutatás módszertana

Az elemzéshez az European Election Monitoring Center⁴⁸ (EEMC 2019) 2019-es európai parlamenti választásokra vonatkozó adatbázisából először kiszűrtük az összes olyan anyagot, amelyben külföldi szereplők szerepelnek, így szűkítve le a 347 megfigyelésre. Ebből a 347-ből csak 112-ben szerepeltek a csúcsjelöltek (Spitzenkandidaten), míg 235-ben más külföldi politikusok jelentek meg. Ezeket azután tovább csoportosítottuk azon országok szerint, ahol a kampányanyagok megjelentek, valamint azon európai parlamenti frakciók szerint, amelyekhez az anyagokat közzé tevő pártok tartoztak. Az eredeti EEMC-adatbázisban a kampányanyagokat aszerint kódolták, hogy szövetséges politikusok, ellenséges szereplők vagy a kettő kombinációja szerepelt-e bennük. Bár ez az információ nem kapcsolódik közvetlenül e kutatás tárgyához, mégis bevontuk az elemzésbe, hogy

⁴⁸ Az EEMC adatbázisa elérhető a <http://www.electionmonitoringcenter.eu/> címen (utolsó hozzáférés 2024.05.22.)

értékes kontextust biztosítson a külföldi szereplők nemzeti kampányokban való megjelenésének vizsgálatához.

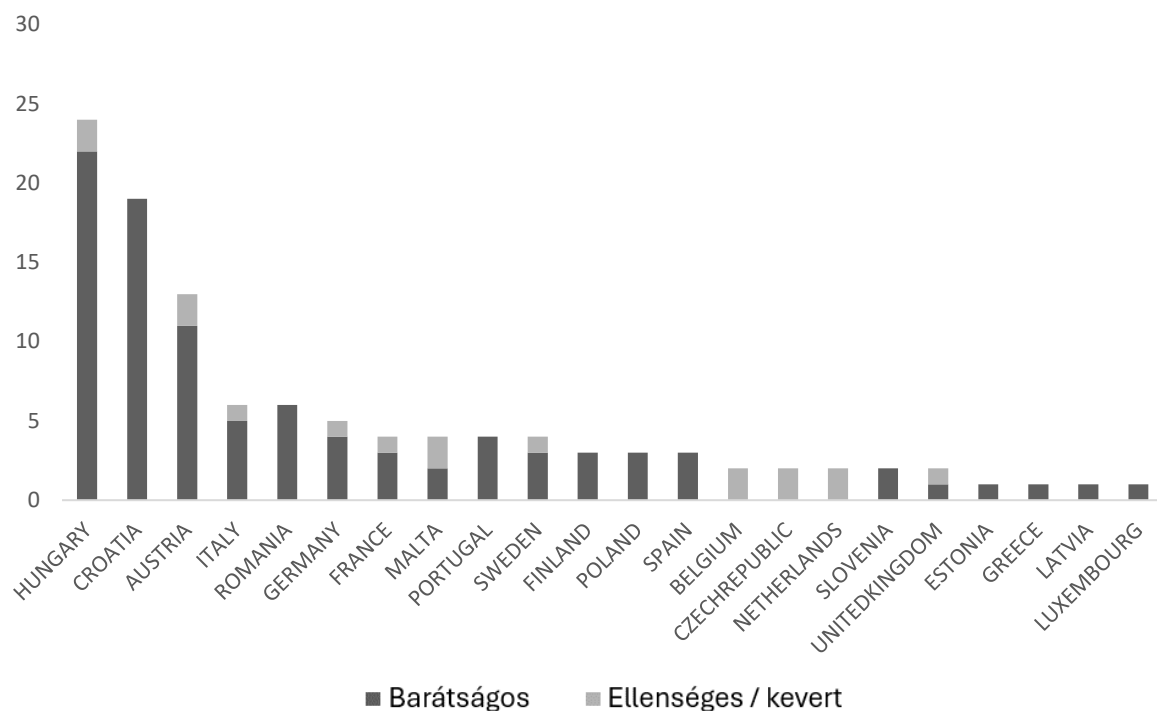
Fontos megjegyezni, hogy az EEMC-projekt adatgyűjtési szakaszában minden kampányanyagot csak egyszer rögzítettek, függetlenül attól, hogy milyen gyakran jelent meg, és hány embert ért el. Így nem különböztetünk meg egy olyan plakátkampányt, ahol egy bizonyos kép vagy üzenet egyszerre jelent meg az egész országban, és például egy Facebook-bejegyzést, amelyet csak néhány ezer választópolgár látott.

Az elemzés célja az volt, hogy a külföldi politikusok megjelenése alapján megállapítsuk, milyen típusú európaizálódás figyelhető meg, és mennyire érvényesül a folyamat a tagállamokban. Van-e bizonyíték az európaizálódásra a nemzeti kampányokban megjelenő külső szereplők alapján? A félig intézményesített Spitzenkandidat-rendszer volt-e a folyamat fő mozgatórugója? Hogyan kapcsolódik a folyamathoz a populisták kölcsönös megjelenítése egymás kampányaiban?

Az első két kutatási kérdésre a kiválasztott kampányanyagok megoszlásának vizsgálatával lehet választ adni. A vezető jelöltek és más politikusok megjelenésének gyakorisága hasznos mérőszámot biztosít az elemzés ezen részéhez. A harmadik kérdés esetében az országok és politikai pártok közötti megoszlás részleges információt nyújt, amelyet ki kell egészíteni a kampányanyagok tartalmának és kontextusának megismerésével.

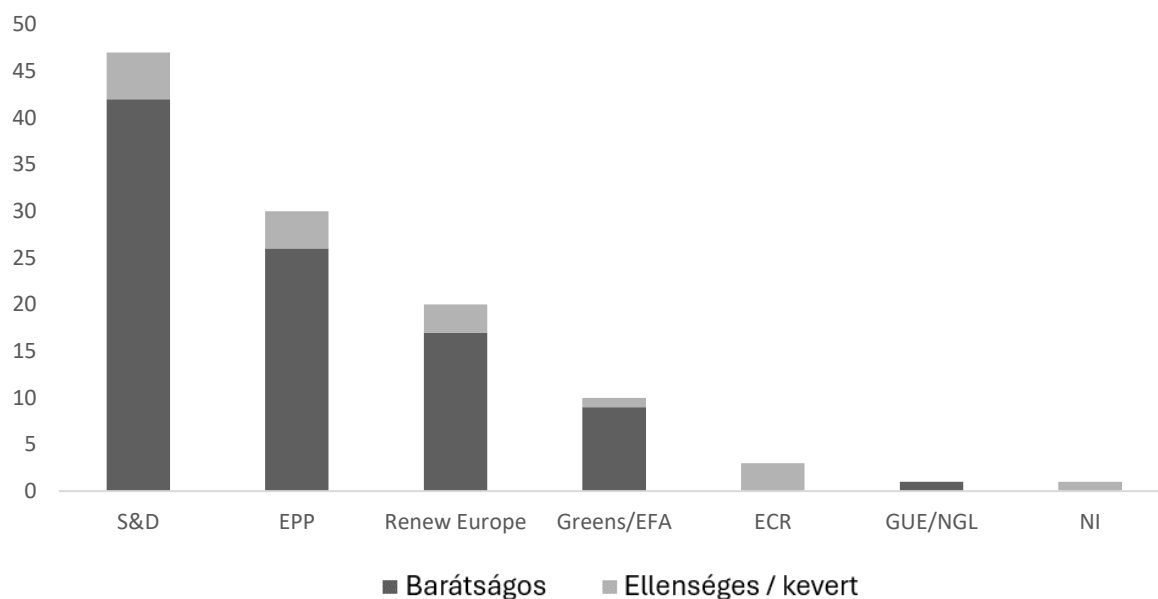
6.2.2. A vizsgálat eredményei

A vezető jelöltek, mint külföldi politikusok szinte minden tagállamban szerepeltek a kampányidőszakban, és némileg meglepő módon két európai országban, Magyarországon és Horvátországban jelentek meg a leggyakrabban (33. ábra). Magyarországon 24 kampányanyagban szerepeltek csúcsteltek, és ezeknek több mint felét az S&D képviselőcsoport helyi tagpártjai adták ki. Ennek megfelelően 12-ben szerepelt a vezető jelöltjük, Franz Timmermans, egyben pedig a riválisa, Manfred Weber néppárti csúcstelölt. A szocialistákon kívül csak a Renew Europe tagpártok használtak vezető jelölteket, és ezekben a 11 anyagban saját csúcstelöltjük szerepelt.



Ábra 33. A csúcstelöket tartalmazó kampányanyagok országokénti megoszlása. (saját szerkesztés az EEMC adatai alapján)

Horvátországban a csúcstelöket használata viszonylag kiegyensúlyozott volt, 19 anyagban szerepeltek, ebből 5 anyagot az S&D tagok adtak ki, és Timmermans szerepelt benne, 14-et pedig az EPP pártok, és Manfred Weber szerepelt benne. Ausztriában a 13 releváns kampányanyagból 6-ot az S&D pártok adtak ki, és egy kivételével mindegyik Timmermanst népszerűsítette, míg Weber csak egy anyagban szerepelt. Az EPP öt anyagban szerepeltette saját vezető jelöltjét, a Renew Europe pedig kettőt.



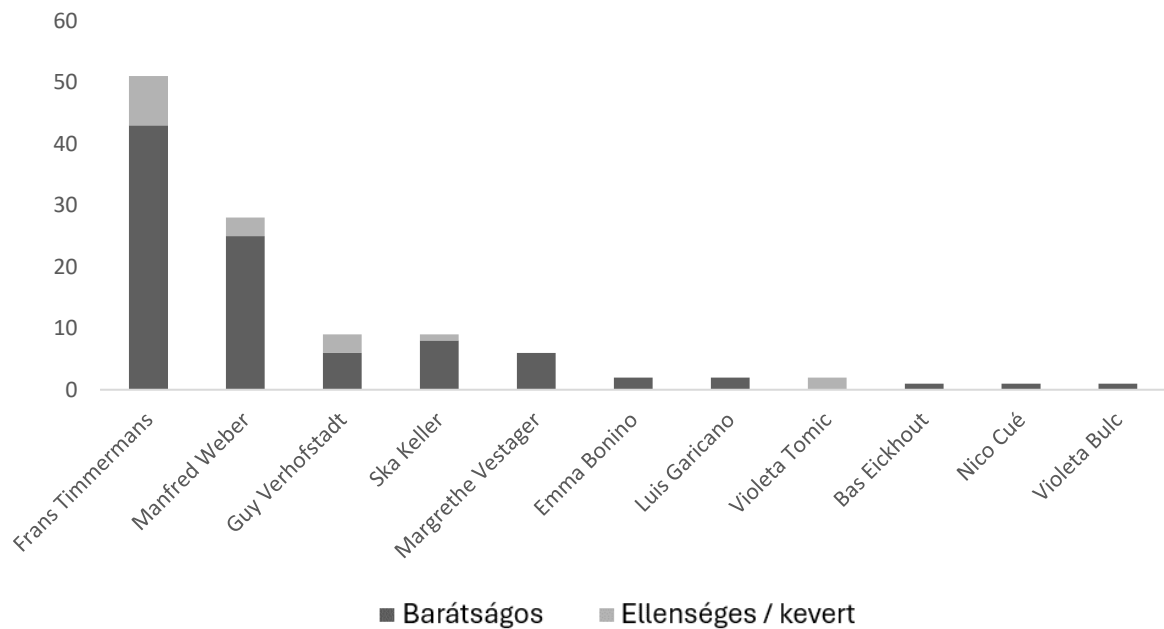
Ábra 34. A csúcsjelölteket bemutató kampányanyagok megoszlása európai parlamenti frakciók szerinti bontásban (saját szerkesztés az EEMC adatai alapján)

Az eredmények azt mutatják, hogy a csúcsjelöltek nem játszottak kiemelkedő szerepet a nemzeti politikai versenyben, jelenlétük korlátozott volt, és főként szimbolikus jellegű. A választók számára távoli szövetségesként vagy vezetőként jelentek meg, de a politikai konfliktusok háttérében maradtak. Ezt támasztják alá a többi tagállamra vonatkozó adatok is - az anyagok túlnyomó többségében a csúcsjelöltek nem ellenségeikkel együtt, hanem partnereik és szövetségeseik társaságában szerepeltek.

Hogy jobb képet kapjunk a csúcsjelöltek szerepéről, az európai parlamenti frakciók szintjén összesített megjelenéseiket is elemeztük (34. ábra). A pártcsaládok különböző mértékben használták a csúcsjelölteket, de a három nagyobb pártcsalád szerepeltette őket a legtöbbször. Ez nem váratlan, tekintve, hogy a kisebb frakcióknak kevesebb tagja van, ami megmagyarázza a regisztrált kampányanyagok alacsonyabb számát. Figyelembe véve, hogy közel 10 ezer anyagot regisztráltak a rendszerbe, egyértelmű, hogy még az S&D és az EPP tagjainak kampányaiban is csak nagyon korlátozott szerepet játszottak a csúcsjelöltek. Ráadásul amikor a csúcsjelölteket bevonták a kommunikációjukba, akkor többnyire a sajátjukat népszerűsítették, ahelyett, hogy egy riválist támadtak volna. Ezeknek az előfordulásoknak a többségében nem szerepeltek ellenséges karakterek, és megmaradtak a párt vezető jelöltjének hivatalos bemutatásánál.

Az eddig bemutatott adatokból kiderül, hogy Frans Timmermans, a Szocialisták és Demokraták jelöltje volt a leggyakrabban szereplő csúcsjelölt, a második helyen pedig

Manfred Weber, az Európai Néppárt képviselője állt (35. ábra). A többi előfordulás a többiek között oszlott meg, és meg kell jegyezni, hogy bár a Renew Europe több vezető jelöltet is állított, de facto Spitzenkandidate Guy Verhofstadt volt - amit az is bizonyít, hogy a kampány során ő szerepelt a leggyakrabban.

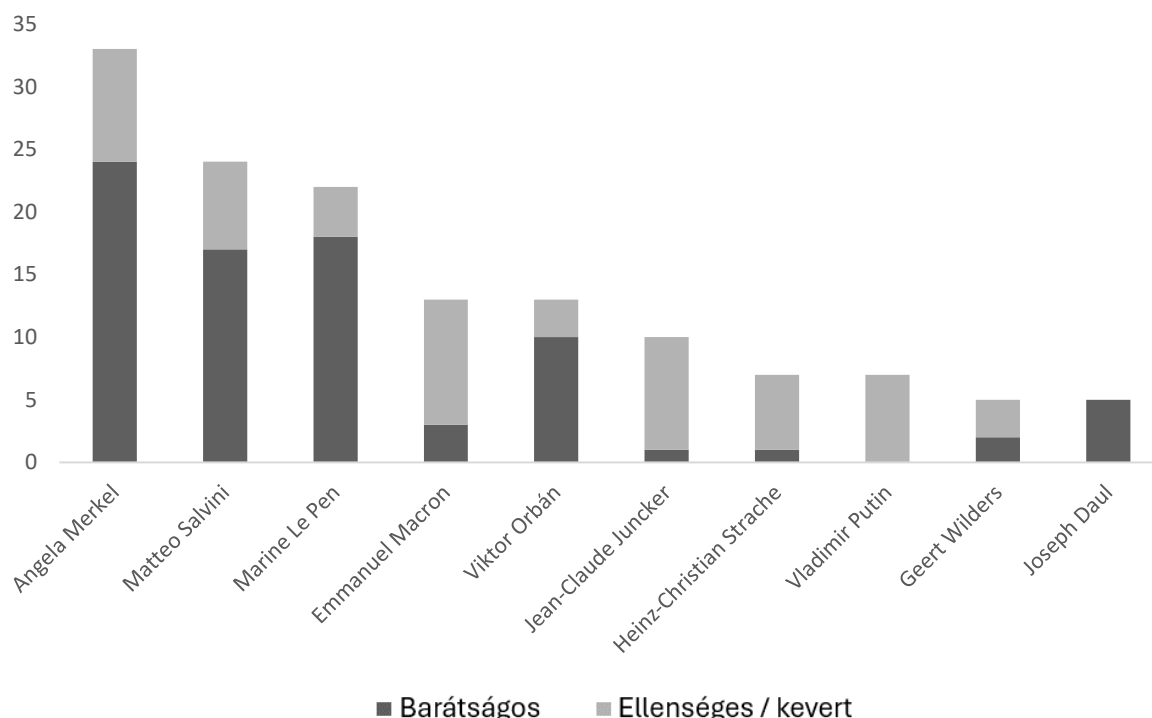


Ábra 35. Az európai kampányokban szereplő csúcsjelöltek a megjelenések száma szerint (saját szerkesztés az EEMC adatai alapján)

A csúcsjelöltekre vonatkozó elemzés eredményei a vertikális, felülről lefelé irányuló európaizálódás alacsony szintjét mutatják. Először is, az őket bemutató kampányanyagok alacsony száma egyértelműen a nemzeti kampányokra gyakorolt korlátozott befolyásra utal. Ugyanilyen fontos lehet azonban a megjelenésük kontextusának vizsgálata is. Az ellenfelek ritkán használták őket, és a politikai pártok ritkán célozták meg őket. Ez arra utal, hogy nem szolgáltak fontos viszonyítási pontként a 2019-es európai választási kampányban, és csak marginális figyelmet kaptak.

Azonban a csúcsjelölteken kívül is jelentek meg külföldi politikusok a tagállami kampányokban. Sőt, 2019-ben a külföldi politikai szereplők többsége nem a politikai pártok csúcsjelöltje volt. Összesen 84 ilyen külföldi politikus szerepelt a kampányanyagokban, azonban többségük csak egy, vagy kettő alkalommal jelent meg. A 36. ábra a 2019-es kampány tíz leggyakrabban megjelenő politikai szereplőjét mutatja. A lista meglehetősen változatos és nyilvánvaló, hogy ezeket a szereplőket nagyon különböző okokból használták fel a választások során.

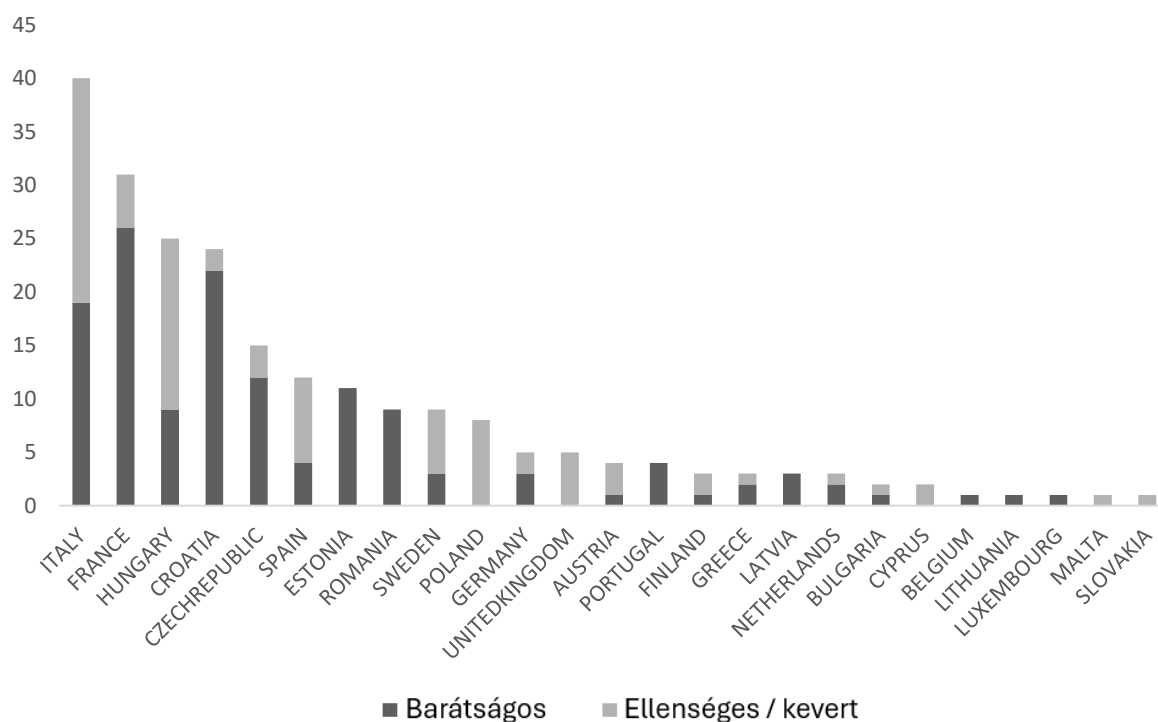
Angela Merkel volt a legjelentősebb közülük, 33 anyagban szerepelt, amelyek többségét az Európai Néppárthoz tartozó pártok adták ki (36. ábra). Matteo Salvini olasz populista politikus volt a második leggyakrabban használt politikus 24 megjelenéssel. Érdekes módon, annak ellenére, hogy mind országos, mind nemzetközi szinten ellentmondásos szereplő, ezeknek az anyagoknak a többségben a pozitív kontextust volt jellemző. A magyarázat az, hogy többnyire saját szövetségesei szerepeltették őt kampányaikban. Hasonló mintázat figyelhető meg Marine Le Pen esetében, aki 22 alkalommal jelent meg, és Orbán Viktor esetében, aki 13 megjelenéssel az ötödik helyen végzett. Mindkettőjüket főként az Európai Parlament Identitás és Demokrácia (ID) képviselőcsoportjához tartozó politikai pártok említették.



Ábra 36. A tíz legtöbbször szereplő külföldi politikus, aki nem volt csúcsjelölt (saját szerkesztés az EEMC adatai alapján)

Emmanuel Macron francia elnök szintén 13 alkalommal jelent meg, ő és a magyar miniszterelnök is kiemelt példának tekinthető, bár más-más értelemben. Orbán Viktor annak ellenére nem szerepelt gyakran ellenséges helyzetekben, hogy saját európai frakciójának, az EPP-nek a kampányában nem kifejezetten volt jelen. Leggyakrabban az Identitás és Demokrácia frakció tagjai által kiadott anyagokban jelent meg, ezek pedig jellemzően pozitívak voltak. Macron esete ezzel szemben pont az ellenkezője. Annak ellenére, hogy a Renew Europe frakció pártjai számára fontos szereplő, csak egyszer szerepelt a

kampányanyagaikban. Megjelenései is főként az ID csoport kommunikációjában voltak, ami azt is megmagyarázza, hogy a legtöbbjük miért volt meglehetősen kritikus a francia elnökkel szemben. Bár más politikai szereplők esetében a kampányban való megjelenésük kevésbé volt konfrontatív, nem volt olyan egyértelműen pozitív sem, mint a csúcsjelöltek esetében. Ezt erősíti az adatok országos bontása is.



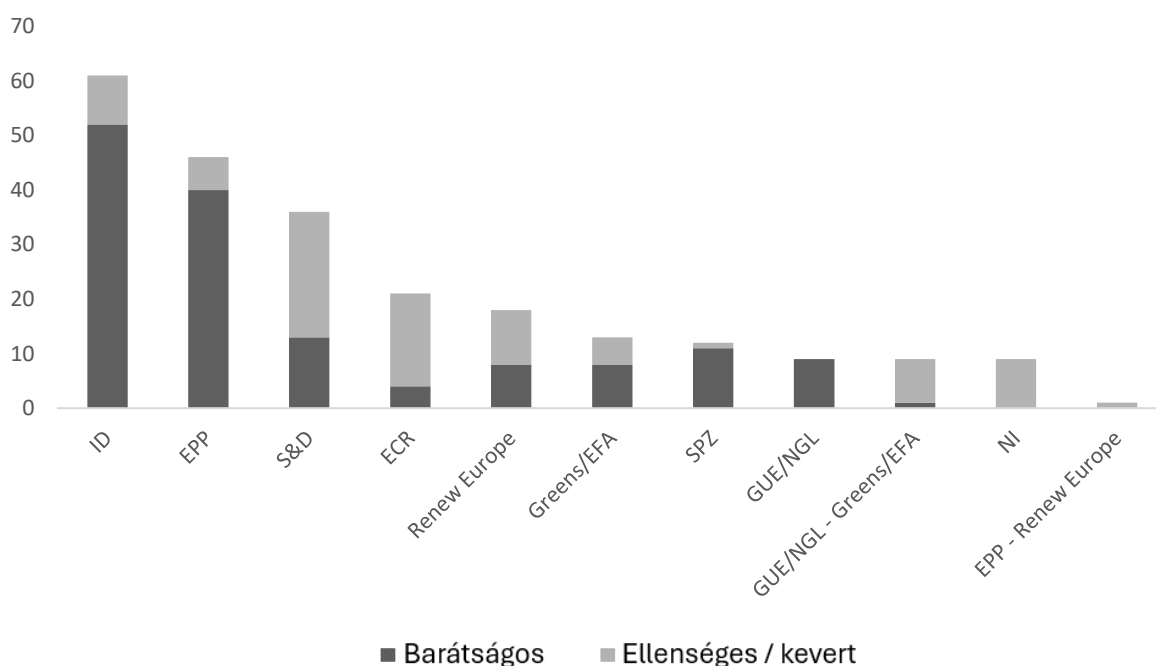
Ábra 37. A kampányokban szereplő külföldi, nem csúcsjelölt külföldi politikusok országonkénti megoszlása – Szlovákiában, Dániában, Litvániában, Bulgáriában, Cipruson és Dániában nem volt ilyen (saját szerkesztés az EEMC adatai alapján)

A külföldi politikusok leginkább az olasz, a francia, a magyar, a horvát és a cseh kampányban szerepeltek (37. ábra). Ugyanakkor egyértelmű különbségek mutatkoznak a külföldi politikai szereplők bemutatása között. Franciaországban és Horvátországban a szereplőket jellemzően szövetségeseikkel együtt mutatták be vagy említették, míg Olaszországban és Magyarországon ellenséges karakterekkel vagy barátok és ellenségek kombinációjával ábrázolták őket, ami konfrontatívabb megközelítést jelez.

A külföldi politikai szereplőket bemutató anyagok megoszlása itt sem mutat egyértelmű mintát. Az első ötben kelet- és nyugat-európai tagállamok egyaránt szerepelnek. Míg a magyar és a cseh kormányt gyakran populistának bélyegzik, Horvátországot egy mérsékelt jobboldali kormány vezeti, a francia Emmanuel Macron az európai liberálisok egyik főszereplője, míg Olaszországot egy sokszínű koalíció irányítja. Ugyanakkor talán

Horvátország kivételével mindegyik országban vannak befolyásos populisták vagy politikusok, és ez igaz a lista hatodik államára, Spanyolországra is.

Az országos összehasonlítást tehát segíteni kell az adatoknak a politikai pártok dimenziójában történő bontásával (38. ábra). Ehhez a külföldi politikusokat bemutató anyagokat az őket felhasználó pártok európai parlamenti frakciótagsága alapján rendeztük.



Ábra 38. A nem csúcsjelölt külföldi politikusokat bemutató anyagok europárti bontása - néhány adat párt helyett Spitzenkandidat (SPZ) címkével szerepel az adatbázisban (saját szerkesztés az EEMC adatai alapján)

Később az Identitás és Demokrácia frakció tagjai használtak leggyakrabban külföldi politikusokat, ami legalábbis részben azzal magyarázható, hogy a Matteo Salvini-féle Északi Liga (Lega Nord) ide tartozik. Az ID-t követte az európai establishment két legnagyobb pártja, az Európai Néppárt és a Szocialisták és Demokraták Progresszív Szövetsége. Az S&D tagszervezetei mutatták be a politikusokat leggyakrabban ellenséges szereplők társaságában.

A csúcsjelöltek és más külföldi politikusok kampányban való bemutatásában nagyon egyértelmű különbségek vannak. Azok, akik nem voltak csúcsjelöltek, gyakrabban jelentek meg, és a politikai riválisaikkal is gyakrabban szerepeltek, ami azt jelzi, hogy több szempontból is az alulról felfelé irányuló európaizálódás valójában nagyobb hangsúlyt kapott, mint a felülről lefelé irányuló folyamat.

6.2.3. Következtetések

Ez a kutatás a 2019-es európai parlamenti választásokon az európaizálódás folyamatát a nemzeti szintű kampányokban megjelenő külföldi szereplők megjelenésén keresztül vizsgálta. Ennek a trendnek bizonyos elemei a tagállami választásokon is felismerhetők, leginkább akkor, amikor külső szereplők külföldi szövetségesekre vagy ellenségekre hivatkoznak, vagy amikor ilyen szereplők részt vesznek egy párt gyűlésén. Vannak azonban egyedi elemek is. Például egy „másik” Európai Unió víziója és a választók mozgósítása a kívánt reformok ellen azt jelzik, hogy az európai parlamenti választási kampányok új szakaszba értek. A csúcsjelöltek intézménye is némileg erősíti ezt a fejleményt. Az adatok elemzése alapján két közvetlen következtetést tudunk levonni: (1) a kutatások a kampányok vertikális európaizálódásának két változatát mutatja be (lásd az első és harmadik kutatási kérdést); (2) bizonyítja, hogy a csúcsjelölti kampányok jelenlegi formájában nem hatékonyak az EP-választási kampányokban (lásd a második kutatási kérdést).

Az elsővel kezdve, a politikai szereplők adaptív válasza a változó politikai környezetre az európaizálódás különböző variációiban fejeződik ki (Ladrech 2002). Ez a folyamat a 2019-es választási kampányokban két különböző utat járt be. A jellemző irány az volt, hogy „külföldi” politikusokat alkalmaztak az országos kampányokban, ahogy ez időnként előfordul a nemzeti parlamenti választási kampányok során. Ezt politikai európaizálódásnak nevezzük, és a pártok alulról építkező stratégiájaként értelmezhető. A másik út a közös európai jelöltek, a csúcsjelöltek megjelenítése, akik az Unió egységét képviselik, és akiket az Európai Parlament pártjai támogatnak. Ezért ez intézményesített európaizációnak tekinthető, amely felülről lefelé irányuló megközelítést támasztja alá.

Az első adatsor a politikai európaizálódás mérsékelt érvényesülését bizonyítja. A 28 országból 26-ban jelentek meg nemzeti politikusok, főként nemzeti vezetők (Dánia és Írország a kivétel). A külföldi politikusok jelenléte a nemzeti kampányokban azt jelzi, hogy a kampányok témái nem korlátozódtak pusztán helyi, vagy az EU által befolyásolt helyi kérdésekre, a pártoknak volt mondanivalójuk az Európai Unió jövőjéről általában. Ezek az anyagok azonban néha csak arra használták ezeket a politikusokat, hogy bizonyítsák, a nemzeti pártrendszeren kívüli kapcsolataik létezését, ahogyan azt Ladrech és Herner is javasolta. Ez a fajta megjelenés nem különbözik attól, amit a rendes parlamenti választásokon is láthatunk. Egy lépéssel továbbmegyünk, amikor a külföldi politikusokat a nemzetközi, pontosabban az európai célok elérésében partnerként mutatják be. A politikusok ilyen pozitív megjelenítése a nemzeti parlamentek kampányaiból is ismerős lehet. A témák

azonban gyakran különbözőek. Például a klímaváltozás elleni küzdelmet közös európai célként írják le, és e küzdelem arcai nem kizárólag uniós politikusok, hanem nemzeti politikai szereplők is. Emmanuel Macron vagy Jánisz Varoufákisz (Görögország volt pénzügyminisztere) többször is ebben a szerepben tűnik fel. A külföldi politikusok leginkább „európaizálódott” megjelenései azok a gyűlések voltak, ahol a különböző országok politikai szereplői összejöttek, hogy kifejezzék az egységet és a választási részvételre buzdítsák az embereket. Az egység, a szolidaritás és a demokratikus Európa voltak ezeknek az eseményeknek a jellemző jelszavai.

A kampány során egy külföldi vezető bemutatása és szerepeltetése nem mindig pozitív kontextusban történt. Az olyan populista vezetők, mint Marine Le Pen, Orbán Viktor, Matteo Salvini, Heinz-Christian Strache vagy Geert Wilders kétféleképpen jelentek meg a kampányokban. Saját pártjaik esetében az európai projekt megmentőiként mutatkoztak be azáltal, hogy kritizálták annak demokratikus deficitjét, és új irányt javasoltak. Ezzel szemben az ellenfeleik kampányában a fenyegetés arcaiként jelentek meg, olyan veszélyes szereplőkként, akik véget vethetnek az európai integrációnak. A kampányanyagok olyan politikusokként ábrázolták őket, akik az Unió határainak védelmével akarják megmenteni az európai népeket, legyen az tengeri vagy szárazföldi (Salvini és Orbán), vagy pedig olyan szövetség létrehozásának szándékával, amely támogatja a fent említett törekvéseket, miközben egyesíti erőiket az európai projekt megújítása érdekében (a Salvini által vezetett szövetségben). Ami a negatív kampányokat illeti, ezek általában a bemutatott politikusokat a bevándorlással, az iszlámmal, a nők társadalmi szerepével, az oroszbarát kijelentésekkel stb. kapcsolatos, általuk képviselt ellentmondásos politikai álláspontokhoz kapcsolták. Itt jellemzően szélsőségeseknek, populistáknak vagy mindkettőnek ábrázolták őket, akik cselekedeteikkel aláássák az európai egységet. A populista szereplők e kettős reprezentációja leginkább Matteo Salvini esetében érhető tetten, aki három ország (Csehország, Franciaország és Magyarország) kampányában úgy jelent meg, mint az Európai Unió jövőjéről szóló tervvel rendelkező szövetséges, aki ellenzi a bevándorlást és az Unió iszlamizálását. Salvinit olyan politikai vezetőként mutatják be, aki új szövetséget fog létrehozni bizonyos partnerekkel (pl. Le Pen, Orbán). Ezzel szemben négy tagállamban (Ausztria, Magyarország, Szlovákia és Spanyolország) Salvinit az Unióra nézve fenyegetésként mutatták be. Az üzenetekben „szélsőségesnek” és „belső ellenségnek” bélyegezték, és olyan személyként mutatták be, akit szövetségeseivel együtt el kell utasítani.

Salvinit csak Ausztriában, Magyarországon és Szlovákiában használták pozitív referenciaként a hazai vezetőkkel szemben.

Bár a populista politikusok reprezentációja pozitív és negatív egyaránt volt, nemzetek közötti jelenlétük európaizálta a nemzeti kampányokat. Közös szövetségesekként vagy ellenségként váltak láthatóvá a 2019-es európai választásokon, és a politikai európaizálódás új dimenzióját teremtették meg. Ezt alulról felfelé irányuló európaizálódásként lehetne jellemezni, mivel több tagállam nemzeti ügyei egyidejűleg jelentek meg európai szinten, és ugyanazok a szereplők képviselték őket - ez a megállapítás egyértelműen választ ad az 1. számú kutatási kérdésre.

A második adatsor az intézményesített, felülről lefelé irányuló európaizálódást teszi láthatóvá. A csúcsjelöltek megjelenése a nemzeti arra irányul, hogy emberi arcot adjon az európai pártoknak. Az európai pártok átalakítása szolgáltatókból aktív kampányolókká az érintett uniós politikusok hosszú távú projektje (de Vreese 2009, Fotopoulos 2018). Ezek a pártok azonban általában kevés közvetlen hatást gyakorolnak a választók mindennapi életére, és a pártok vezető személyiségeinek szerepeltetése rövid távon nem változtat ezen a benyomáson. Erre válaszul a Zöldek (Greens/EFA) és a Renew Europe úgy döntöttek, hogy egynél több csúcsjelöltet neveznek ki, ezzel még nagyobb potenciális zavart keltve a vezető jelöltek politikai szerepét illetően.

A 2019-es választások során Frans Timmermans és Manfred Weber voltak a leggyakrabban szerepeltetett jelöltek a tagállamokban való kampánymegjelenéseik alapján. Amikor a negatív kampányban jelentek meg, akkor jellemzően vitatott értékekhez kapcsolták a személyüket (pl. az abortuszhoz való jog, amely Máltán kampánytéma volt), illetve különböző politikai oldalakat, ideológiákat testesítettek meg. Bár ezeket ilyen esetben a csúcsjelöltekkel illusztrálták, ritkán szerepeltek az anyagokban tőlük származó idézetek. A pozitív kampányanyagok is használták a képmásukat, gyakran egy helyi párt vezetőjével közösen. A csúcsjelöltek idézetei szintén visszatérő elemei voltak a pozitívabb tartalmú kampányanyagoknak. Mivel a két jelölt származási országa Hollandia és Németország volt, érdemes megemlíteni, hogy a hollandiai kampányban Frans Timmermans, a németországi kampányban pedig Manfred Weber sokat szerepelt. Ettől eltekintve Timmermanst leginkább Ausztriában, Horvátországban, Magyarországon, Olaszországban és Portugáliában, míg Webert Ausztriában, Horvátországban és Romániában ábrázolták pozitív színben.

A csúcsjelölti rendszer jelenlegi formájára reflektálva a 2019-es európai parlamenti választásokon kiderült, hogy a vezető jelöltek származási országai több kampánymegjelenést biztosítottak számukra. Valószínűleg az ismertségük is nagyobb ezekben az országokban, és az europártok nem fejtették ki átfogó európai erőfeszítés az imázsuk javítására minden tagállamban. Isabelle Hertnerhez hasonlóan arra a következtetésre jutottunk, hogy a felülről lefelé irányuló európaizálódásnak megvannak a maga korlátai, és az intézményesített európaizálódás nem minden tagállamban volt jelen (Hertner 2011: 338). A 2. és a 3. kutatási kérdésekre válaszolva, a politikai európaizálódás alulról felfelé irányuló jellege a 2019-es kampányokban a korábbinál nagyobb talán nagyobb, de mérsékelt befolyással bírt, bár a szövetségesek és ellenfelek számára is a mozgósító stratégiaként részeként szolgált. A választási eredmények azonban ennek ellenkezőjét bizonyították. A választásokat az intézményesített európaizálódást támogató európai pártok nyerték. Ugyanakkor ezek a pártok megkerülték a csúcsjelölti rendszert, amikor a győztes Manfred Weber helyére Ursula von der Leyen került, aki az Európai Bizottság elnöke lett, bár ő nem volt Spitzenkandidat és nem vett részt a kampányban. Megválasztása után a második helyen végzett csúcsjelöltet, Timmermanst jelölte az első alelnöki tisztségre. Ez a döntés megkérdőjelezi az európai pártok európaizálódási törekvéseit is. Másrészt, bár a választási eredmények ezt nem tükrözik, a „politikai európaizálási projekt” nem ért véget az európai parlamenti választásokkal. A közös célok és a közös értékek gyökeret vernek a választókban, ezért várható volt, hogy a következő választásokon még határozottabban jellenek majd meg.

Bár a politikai kommunikáció európaizálódásának három különböző dinamikája van: nemzetek feletti, vertikális és horizontális (Koopmans & Ebre 2004), ez a fejezet csak a vertikális európaizálódásra mutat bizonyítékokat a 2019-es európai parlamenti választási kampányok során. Azt találtuk, hogy a nemzeti szereplők megszólították az európai szereplőket és magát az Európai Uniót. Azt is megállapítottuk, hogy voltak európai szereplők, akik a különböző nemzetek feletti álláspontokat képviselték és a közös európai érdekekről szóló vitákat folytattak. Az előbbi olyan nemzeti szereplők képviselték, akik „idegen” politikusokként jelentek meg a különböző tagállamok kampányaiban. Ezek a megjelenések nem feltétlenül „barátként” mutatták be a politikusokat, és időnként negatív példaként használták őket. Ezt nevezzük alulról felfelé irányuló vagy politikai európaizálódásnak. Az utóbbit a csúcsjelöltek mutatták be, akik a nemzeti kampányokban az Európai Unió szimbolikus képviselőiként jelentek meg. Ez a felülről lefelé irányuló vagy

intézményesített európaizálódás, azonban még sokat kell fejlődnie, mert az europártok jelöltjeinek szereplése csak korlátozott volt. A politikusoknak elsősorban saját hazájukban volt erősebb a jelenlétük. A csúcsjelöltek más országokban folytatott kampányai jellemzően általános európai értékekre hivatkoztak, és ritkán voltak tagállam-specifikusak – így ők voltak az intézményesített felülről lefelé irányuló európaizáció fő szereplői

Itt kell megemlíteni a kutatás korlátait is. Először is, ez a kutatás nem vizsgálta az európaizálódás vagy az európai kampányok minden aspektusát. A nemzetek feletti és a horizontális európaizálódás kutatásával a kampányok közös jellemzőit lehetne pontosabban bemutatni. Az itt alkalmazott megközelítés azonban kiindulópontként szolgálhat a trendek elemzéséhez és az európaizálódás különböző szakaszainak elkülönítéséhez a különböző európai kampányokban. Másodszor, a kampány politikai aspektusának elemzése nem tartozott e kutatás keretébe. Bár az Európai Unió politikáiról és a tagállami szintű végrehajtásáról szóló tanulmányoknak nagy hagyománya van (vö. Treib 2014, Zhelyazkova et al. 2016), az európaizáció politikájával foglalkozó munkák listája viszonylag rövid. A kutatás célja az volt, hogy vitát indítson el, és más nézőpontból közelítse meg az európaizálódás fogalmát. Harmadszor, ez a kutatás kizárólag a European Election Monitoring Center által gyűjtött adatokra támaszkodott. Nem vett figyelembe olyan elemeket, mint a közéleti szereplők részvételével zajló politikai viták és a különböző tagállamok szintjén megnyilvánuló érzelmei választópolgároknak a közösségi médiában. Ezek a korlátozások rámutatnak az európaizációval kapcsolatos jövőbeli kutatások számos lehetséges irányára.

7. Megállapítások a politikai verseny vizsgálatáról

A versenyhelyzet sajátos ellentmondása az, hogy miközben az élet számos területén szükségesnek, gyakran hasznosnak vagy kívánatosnak tartjuk, a résztvevők számára olyan hátrányos helyzetet jelent, amiből szabadulni szeretnének. Ezt legjobban Paul Keddy meghatározása szemlélteti, ami a versenyt az élőlények egymásra gyakorolt negatív hatásával azonosítja. A negatív hatás megszüntetésének, a verseny befejezésének az egyetlen módja az, ha az egyik résztvevő győzelmet arat, ezzel legalábbis ideiglenesen képes kikerülni ebből a nem kívánt állapotból. A kompetitív dominancia ökológiai elve azt feltételezi, hogy ez a helyzet hosszabb távon is stabilizálódhat.

A politikában és gazdaságban ezt az állapotot el akarjuk kerülni és azt tartjuk kívánatosnak, ha a versengés permanens. Ez a demokrácia és a piacgazdaság meghatározó sajátossága. Nem véletlen, hogy a közgazdaságtan, majd nyomukban a politikatudományok kutatói olyan egyensúlyi pontokat kezdtek keresni, ahol ez az állapot nem szűnik meg, csak stabilizálódik (lásd Downs modelljét). Csakhogy a verseny a résztvevők számára költségekkel jár, megszüntetésére pedig a győzelmen kívül más megoldások is rendelkezésre állnak. A vállalatok például egymás felvásárlásával, összeolvadással, vagy kartellek alakításával képesek mérsékelni a versennyel járó negatív hatásokat. Eszközök tekintetében jelentős különbségek ismerhetők fel a gazdasági és a politikai verseny között. A pártok számára egyrészt nyitva áll számos olyan lehetőség a verseny mérséklésére, aminek van piaci analógiája, mint például az összeolvadás, vagy a kartellezés. A politikai hatalom megszerzésével járó befolyás, a verseny szabályai feletti ellenőrzés joga, a képesség a szabályok megváltoztatására azonban különleges helyzetet teremt. Ezzel magyarázható az, hogy Max Weber álláspontja szerint a politikai hatalomért folytatott verseny zajlik a felsoroltak közül a legszigorúbban szabályozott keretek között. Szólnak érvek amellett, hogy napjainkra ez megváltozott, hiszen a gazdasági szereplőkre is rendkívül szigorú szabályok vonatkoznak a versenyfelügyeleti előírásoktól a fogyasztóvédelemig. A politika szabályozottságának azonban más a természete, itt a verseny olyan speciális struktúrában zajlik, ami nem jellemző a piacokra. Ezek a szigorú keretek nem csak a versenyben résztvevők interakcióit korlátozzák, bár ez is kétségtelenül fontos funkciójuk, de módosítják a tétet is, például a hatalommegosztás egyes szabályaival, az abszolút többség megszerzésének megnehezítésével. Ilyen körülmények között a politikai versenyben erősebbek az együttműködésre, vagy összejátszásra ösztönző hatások. Szintén rögzített a hatalom átadásának és cserélődésének módja is, a választási és kormányzati ciklusok hossza

előre meghatározott. Ennek nagy jelentősége van, hiszen a természetben és a gazdaságban sincsenek ilyen rugalmatlan keretek, egy újonnan érkező kihívó rövid idő alatt teremthet versenyhelyzetet. A gazdasági tranzakciók, amelyek megfigyelésével vizsgálható a piacok működése, rendkívül magas számban zajlanak gyakorlatilag folyamatosan. Olyan választások, ahol a politikai verseny állásáról hiteles információkat szerezhetünk, csak néhány évente vannak. Szemben a gazdasági ügyletekkel, a politikai döntések ára nehezen megállapítható, az állampolgárok számára gyakran ismeretlen. Bizonyos pozíciók esetén az újráválaszthatóság korlátozott, ami piaci körülmények között elképzelhetetlen. A választójog egyenlősége olyan helyzetet teremt, a politika fogyasztói oldalán, ami szintén nehezen lenne értelmezhető a piacgazdaságban. Ezen sajátosságoknak a következménye, hogy bár számos hasznos párhuzam állítható fel a gazdasági és a politikai verseny között, utóbbi olyan egyedi jellegzetességekkel bír, amelyek csak korlátozottan teszik lehetővé a piaci analógia alkalmazását.

7.1. A politikai versenyelméletek

A politikai verseny sajátosságaira természetesen a modern politikatudomány is reflektált, ezeknek a munkáknak két csoportját különböztetem meg. Az egyik a versenyt mechanizmusként vizsgálja, a másik struktúraként. Az előbbi megközelítés meghatározó mérföldköve Duncan Black (1948) medián szavazóról alkotott elméletének megszületése, majd az, amikor Anthony Downs (1957) erre alapozva ültette át a Harold Hotelling (1929) térbeli modelljét a politikatudományba. Downs a politikai versenyt a közgazdaságtan eszközeivel modellezi, így a kormányzat által előállított javak és szolgáltatások keresletét és kínálatát vizsgálja. Hotelling és Black említett elméleteire alapozva egyensúlyi pontként a centrista közpolitikát azonosítja, legalábbis bizonyos feltételek mellett, amelyek közül itt egyet emelnék ki, a szavazók preferenciáinak eloszlását. Az előbb említett egyensúlyi pont akkor állhat elő, ha a preferenciák eloszlása unimodális, így voksok többsége a medián körül összpontosul. Részletesen ír azonban arról, hogy egy bimodális eloszlás hogyan változtatja meg a verseny dinamikáját. Nem kerüli el tehát a figyelmét az, hogy a modellben kiemelt jelentősége van annak, hogyan oszlanak meg a preferenciák, de ezeket az egyszerűség kedvéért rögzítettnek tekinti. A valóságban természetesen a preferenciák változnak, ráadásul ez a változás nem független a pártok és politikusok tevékenységétől.

Itt érdemes felidézni Schumpeter (1994) elméleteit a gazdaságról és a politikáról. Munkásságának egyik meghatározó eredménye az innováció jelentőségének felismerése. Az ő megközelítésében a gazdasági növekedés motorját azok az egyének jelentik, akik nyereség

reményében nem a már létező igények kielégítésére törekednek, hanem új termékeket és szolgáltatásokat hoznak létre. Olyanokat, amikre korábban nem lehetett kereslet, hiszen nem is léteztek. Részben implicit módon, Schumpeter ezt a megközelítést a politikai versenyre is alkalmazza, középpontba helyezve a politikus, mint vezető jelentőségét. Bár Downs-t saját bevallása szerint is inspirálta Schumpeter munkássága, a politikai vállalkozók jelentősége nem jelenik meg meg a modellben. Pedig, ha léteznek innovátorok a politikában, akik a létező igények kiszolgálása helyett képesek keresletet teremteni új politikai termékekre, akkor a politikai verseny modelljében sem tekinthetünk rögzítettként a preferenciákra.

Gordon Tullock (1965) Downshoz hasonlóan a gazdaságtan eszközeivel próbálta meg értelmezni a politikai folyamatokat, de elsősorban nem a formalizált modellekre támaszkodott. A kormányzati hatalom és a természetes monopóliumok között vont párhuzamot, ebből vezette le a politikai verseny jellemzőit. A kormányzás sajátossága ugyanis az exkluzivitása, hogy a közpolitikai programok közül egyszerre csak egy valósulhat meg. Szemben a piacon elérhető javakkal, a kormányzásból, mint szolgáltatásból, mindig csak egyet tudunk igénybe venni, ráadásul összehasonlítani sem tudjuk az egymással versengő alternatívákat. A periodikusan megtartott választások egyfajta licit folyamat funkcióját látják el, aminek a segítségével a természetes monopólium átmeneti irányításáról döntünk. Az ellenzék intézményes pozíciója pedig a rendkívül magas belépési korlátok és költségek mérséklését szolgálja. Ez az elem a későbbi szerzők munkáiban is központi szerepet tölt be.

Kaare Strom (1989) három irányzatát különbözteti meg a politikai verseny értelmezésének, közülük az első szintén a belépési korlátok mértékére helyezi a hangsúlyt. Az új kihívók megjelenésének lehetősége biztosítja a folyamatos versenyhelyzetet, a hatalmon lévők támadhatóságát. A második irányzat a verseny tétjét, a szereplők között feszülő érdekkonfliktust helyezi középpontba. A szereplők közötti ideológiai távolság, az alternatív közpolitikai programok közötti eltérések mellett ezt az érdekkonfliktus az intézményi környezet is meghatározza, vagy is az, hogy a pártok milyen mértékben tudják érvényre juttatni elképzeléseiket. A harmadik irányzat a keresleti oldalt emeli ki, vagyis azt, mennyi szavazót tudnak a pártok elérni, meggyőzni, maguk mellé állítani, milyen mértékű változékonyság tapasztalható a szavazók pártválasztásában. Könnyű belátni, hogy a verseny gyakorlatilag értelmezhetetlen egy olyan helyzetben, ahol minden pártpreferencia konstans és megváltoztathatatlan, vagy ahol az inkumbensek soha nem tudnak veszíteni.

A legkidolgozottabb politikatudományi versenyelméletet Stefano Bartolini (1999, 2000) alkotta meg. Fő kategóriái, amelyeket dimenzióknak nevez, megfeleltethetők a Strom-féle irányzatoknak, de részletesebb és mélyebb elemzéssel szolgál a verseny természetéről. A támadhatóság a belépési korlátokat foglalja magába. Az elérhető választók száma, akárcsak az inkumbensek sérülékenysége, Stromnál a teljesítményérzékenységhez tartozik. A politikai ajánlatok eldönthetősége pedig az érdekkonfliktus mértékével esik egybe. Bartolini ezeket a dimenziókat széles szakirodalmi alagra helyezi és nagy részletességgel elemzi. Azzal érvel, hogy a politikai szereplőket egyszerre befolyásolják a versengő és az összejátszó magatartásokra ösztönző tényezők. A résztvevők pedig maguk is változatos eszközökkel képesek csökkenteni, vagy éppen fokozni a versenyhelyzet intenzitását.

A bemutatott elméletek összehasonlítása alapján a versenyt az intézményi környezet (belépési korlátok és tét), a pártok stratégiái és a szavazók viselkedése határozza meg (elérhető szavazók). Ebből pedig az következik, hogy a versengés mértéke nem lehet például csak az intézményi korlátok következménye, hanem három tényező együttes hatása alakítja.

7.2. Az értekezésben vizsgált tézisek

Az értekezésben bemutatott kutatások mindhárom dimenziót érintik valamilyen formában. A belépési korlátok és ösztönzők vizsgálata a jelöltállítási és kampányfinanszírozási szabályok összehasonlításának segítségével történt és az intézményi keretek hatását mutatja be. A stratégiai a választói magatartást vizsgálja egy olyan sajátos helyzetben, amikor a szavazók hajlandók akár az elsődlegesen preferált pártjaikat is elhagyni. A pártok tevékenységére a mozgósításról és az európai kampányokról szóló fejezet reflektál. Többször hivatkoztam már arra, hogy a verseny, mint jelenség rendkívül kiterjedt, a politikatudomány szinte minden területét érinti. Az itt bemutatott kutatások így szükségképpen csak egy-egy szeletét tudják bemutatni a politikai verseny dimenzióinak.

7.2.1. Stratégiai belépés

A belépési korlátokkal kapcsolatban a legnagyobb az összhang a politikai verseny kutatói között. Kivétel nélkül alapvető fontosságot tulajdonítanak annak, hogy szabadon és a lehető legkisebb költséggel tudjanak új kihívók részt venni a versenyben. Az értekezésben bemutatott kutatások a versenyben való részvételről szóló döntést a választásokon történő jelölt-, vagy listaállítással azonosítják. Jogosan merül fel a kérdés, mennyiben azonos a kettő. Az az álláspontom, hogy a politikai versenybe és a választási versenybe történő belépés pártok esetén egymástól legfeljebb időben elválasztható, de szorosan összefügg.

Élesen csak különleges esetekben válnak el egymástól, például akkor, ha egy párt zászlót bont, mégis bojkottálja a választásokat. Van továbbá számos olyan szereplő, aki befolyásolja a politikai versenyt, de közvetlenül nem vesz részt benne, mint a civil szervezetek, különböző társadalmi mozgalmak, közéleti személyiségek. Bár jelentős szerepet játszhatnak a verseny alakulásában, mivel nem törekszenek a politikai hatalom megszerzésére, így kimaradnak az itt bemutatott vizsgálatból.

A stratégiai belépést befolyásoló tényezők vizsgálatának célja, hogy a szakirodalom alapján összeállított elméleti modell érvényességét megvizsgálja. A kutatáshoz a különböző (nemzeti, helyi, európai parlamenti) választásokat három szempontból különítettem el: a belépési korlátok mértéke, az indulással járó előnyök (a tét), és a disszidálás valószínűsége (stratégiai szavazás) szerint. A kutatás alanyai a Visegrádi Együttműködés országai voltak, Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia. A választások indulóit a nagy pártok, kis pártok és ad-hoc jellegű pártok kategóriái szerint különböztettem meg. Hipotézisem szerint az adott választás sajátosságai és az indulók jellege között szoros összefüggés van, ami azt támasztja alá, hogy a három ismertetett szempont befolyásolja a verseny jellegét. A nagy pártok számára a stratégiai kalkulus a legegyszerűbb, ők szinte állandó szereplői a versenynek, függetlenül a választás típusától. A kis pártok érzékenyebbek a szavazás tétjére, az indulással megszerezhető előnyökre. Az ad-hoc jellegű pártok (az adott választásra létrejött, illetve az országos politikában aktívan részt nem vevő szervezetek) elsősorban a belépési korlátokra érzékenyek. Az eredmények megerősítették ezt a feltevést, azonban a vizsgálat módszertana nem bizonyítja az ok-okozati összefüggést, csak azt erősíti meg, hogy az egyes párttípusok a valóságban az előzetes feltevéseimnek megfelelően viselkednek. Ha a vizsgált szempontok nem is magyarázzák meg minden esetben a versenybe való belépést, az eredmények alapján joggal feltételezhetjük, hogy legalábbis nagy szerepet játszanak a pártok döntésében.

A második kutatásom a belépési korlátok közül a jelölt- és listaállítási követelmények hatásait vizsgálta meg az új pártok indulására. A szakirodalom ugyanis annak ellenére is nagy hangsúlyt fektet az új pártok megjelenésére, hogy versengés a létező, establishment pártok között is kialakulhat. Érdekes ezzel kapcsolatban visszautalni Bartolinire, illetve felidézhetjük a kartell-párt elméletet is. Az összejátszás folytonosan jelen van a politikában, mint a verseny intenzitását csökkentő erő. Azt feltételezzük, hogy az új politikai alternatívák megjelenése növeli a versengés intenzitását, míg a restriktív jelöltállítási szabályok enyhítik a versenyhelyzetet. A kutatás során az Európai Unió tagországainak jelölt- és listaállítási

szabályait tekintetem át és vettem össze az új pártok számával. A kiinduló hipotézisem az volt, hogy az új pártok száma és eredménye nem függ a jelöltállítási kritériumoktól, illetve azok formájától, vagyis attól, ajánlásgyűjtés, vagy kaució befizetése révén lehet felkerülni a szavazólapra. A tagországokat a jelöltállítás kritériumai alapján szigorú és könnyű csoportokba soroltam, illetve a két formát is megkülönböztettem. Az új pártok számának tekintetében a csoportok között nem volt jelentős különbség, így a kiinduló hipotézis igazolást nyert.

Az eredmények alapján az új pártok száma szorosabb összefüggést mutat az alkalmazott választási formulával, mint a jelöltállítási kritériumokkal. Ezt igazolja, hogy az arányos szisztémában zajló európai parlamenti választásokon rendszerint magasabb az új indulók száma. Másrészt úgy vélem, hogy az új pártok megjelenésében több, nehezebben számszerűsíthető belépési korlát is szerepet játszik, amelyek közül a méretgazdaságossági szempontoknak kiemelt szerepe van. A pártrendszer intézményesülése, az azzal járó erős inkumbens pozíciók és a választókerületek magas száma például jelentősen növelheti az implicit belépési költségeket, és elrettentheti az új belépőket. Harmadrészt, a belépési korlátok hatását nem lehet elválasztani a már vizsgált további tényezőktől – a választás tétjétől és az elérhető szavazók számától. Fontos eredmény, hogy a kaució rendszer nem csökkenti az új pártok számát. Ez a jelöltállítási módszer sokkal előnyösebb az ajánlásgyűjtésnél abban a tekintetben, hogy nem igényli a szavazók személyes adatainak begyűjtését, kezelését, így pedig visszaélésekre is lehetőséget ad. Az adatok pedig nem támasztják alá azt a vélt hátrányát, hogy megnehezíti az új, kevesebb erőforrással rendelkező szereplő belépését.

A harmadik, belépést vizsgáló kutatás nem az új pártokat, hanem a releváns szereplőket vizsgálja. Ez a megkülönböztetés az effektív pártszámoknak azon az értelmezésén alapul, hogy az eredményül kapott érték a „viable”, vagyis „életképes” pártok számát adja meg, őket tekintetem releváns szereplőknek. Az összes induló számából kivonva a releváns szereplők számát, értelemszerűen az irreleváns pártok mennyiségét kapjuk meg. Ennek az értéknek a változását vizsgáltam meg a jelöltállítási szabályok és a kampányfinanszírozás függvényében. Az eredmények összhangban vannak az új pártokra vonatkozó kutatás következtetéseivel, a szigorúbb jelöltállítási szabályok érdemben nem csökkentik az irreleváns indulók számát. Azt azonban, hogy a kampánytámogatások növelik, vagy csökkentik ezeknek a szereplőknek a számát, nem sikerült megbízhatóan meghatározni. Ennek egyik oka, hogy a támogatási rezsimek nem túlzottan változatosak, vagy nincs

kampányspecifikus központi finanszírozás, vagy utólagos költségtérítés áll rendelkezésre. Így, ha van is valamilyen korlátozott hatása ennek a stratégiai belépésre, az a rendelkezésre álló adatokból nem kimutatható.

7.2.2. Stratégiai szavazás

A stratégiai szavazásról akkor beszélhetünk, ha a választó az eredmények befolyásolása érdekében a saját, elsődleges pártpreferenciájától eltérő tartalmú voksot ad le. Ilyen viselkedés megjelenhet bármilyen szisztémában, de a legerősebb stratégiai ösztönzőt a többségi választási rendszerek szolgáltatják. A stratégiai logika azt diktálja, hogy ilyenkor a választók a nagyobb pártok jelöltjeire szavaznak át, vagyis a versenyt befolyásoló tényezők közül az elérhető voksok mennyisége változik. A kis pártok számára csökken, ami elrettentő hatást gyakorolhat rájuk, míg a nagyobb pártok számára növeli a potenciálisan megszerezhető szavazatok számát. Ennek az esetnek a szélső pontja a duverger-i egyensúly, amikor minden szavazat az $M+1$ számú jelöltnél koncentrálódik. Ez a szám az adott kerületi magnitúdó eggyel növelt értéke, vagyis azoknak a köre, akiknek reális esélye van a mandátumszerzésre. Az értekezésben bemutatott kutatásom során ennek az egyensúlyi pontnak a segítségével próbáltam következtetni a stratégiai szavazás mértékére. Minél közelebb áll egy választókerület az egyensúlyhoz, annál nagyobb a stratégiai szavazás valószínűsége.

Az egyensúlyi pont vizsgálatának kézenfekvő módszere az $M+1$ jelöltekre leadott voksok aránya, de a szavazatmegosztás valamivel nehezebben vizsgálható, ugyanis a legtöbb esetben nem lehet utólag megállapítani az átszavazás irányát. Erre a célra egy olyan eljárást alkalmaztam, ami matematikailag megegyezik a Pedersen és a Loosemore-Hanby indexek kiszámításával. A pártok és jelöltjeik szavazatszám-különbségeinek abszolútértékeit összeadtam, majd az eredményt elosztottam kettővel. Az így kapott érték egy erős becslés a megosztott szavazatok számára vonatkozóan, ami az összes voks számával elosztva egy összehasonlításra alkalmas arányszámot ad meg.

A vizsgálata alanya Németország, Magyarország és Litvánia voltak azért, mert ez az a három európai állam, ahol bár egymástól eltérő típusú, de kétszavazatos választási rendszert alkalmaznak. Mindhárom esetben van lehetőségük a választóknak egyéni jelöltekre és listákra szavazni, tehát két különböző pártot is támogathatnak. A két voks közötti eltérés, vagyis a szavazatmegosztás, együtt a Duverger-féle egyensúlyi ponttal, erős indikátora a stratégiai szavazásnak.

A három vizsgált ország közül kettőben egyértelműen érvényesült ez fajta választói magatartás, Németországban és Magyarországon a szavazatok a nagy pártok jelöltjein koncentráálódtak. Litvániában is megfigyelhető a jelenség, de csak korlátozottabb mértékben. A kutatás eredménye elsősorban módszertani jellegű, a stratégiai szavazás vizsgálata során alkalmazott eszközök bővítéséhez járul hozzá.

7.2.3. Mozgósítás és kampány a verseny különböző szinterein

Mivel a politikai verseny egy állandóan zajló folyamat, ezért számos lehetőségünk van arra, hogy megfigyeljük. Legmegbízhatóbban azonban a választások alkalmával tudjuk megmérni, amikor az eredmények révén számszerű adatokat nyerünk a mértékéről. Ezeknek az eredményeknek a kialakulásában pedig nagy jelentőséget kap a mozgósítás, vagyis az, hogy a pártok milyen hatékonysággal voltak képesek elvinni a támogatóikat a szavazófülkébe. Mivel a mobilizációs tevékenység nagy mértékben függ technikai, technológiai és erőforráselosztási tényezőktől, és főként operatív feladatok jellemzik, a verseny kutatói néhány kivételtől eltekintve viszonylag kevés figyelmet fordítottak rá. Pedig a jelentősége valójában túlmutat azon az említett összefüggésen, hogy a mozgósítás sikere, vagy épp kudarca következtében egészen másképp alakulhat a választási verseny. Erre próbálnak reflektálni azok a kutatók, akik a mobilizációs ráfordítást összefüggésbe hozzák a verseny mértékével (Cox et al. 2020). Racionális szereplők éles versenyhelyzetben jelentősen több erőforrást áldoznak a kampányra és a mozgósításra, mint akkor, ha a választást előre lefutottnak tekintik. Ami azt jelenti, hogy a mozgósításra vonatkozó erőfeszítés akár a versengés mérésének eszköze is lehet.

Az értekezésben bemutatott kutatásom a magyar pártok mozgósításának eredményei közötti különbségeket vizsgálja a másodrendű választásokon. A kutatáshoz a pártok önkormányzati választásokon szerzett szavazatszámait az azt megelőző országgyűlési választások eredményére vetítettem. Így kaptam meg azt a mozgósítási arányt, aminek a segítségével térben, időben és pártok közötti is elvégezhető az összehasonlítás. Figyelembe kell természetesen venni, hogy a két különböző típusú választáson a szavazók különböző számú voksot adhatnak le. A kutatás során azt az elvet követtem, hogy az országgyűlési választásokon az országos lista fejezi ki legjobban a pártpreferenciákat, míg az önkormányzati választásokon a megyei lista, ahol nincs, ott pedig az egyéni képviselőre leadott voks. Ez a megközelítés lehetővé teszi a két eredmény párhuzamba állítását, azonban csak a levont következtetések csak akkor tekinthetők érvényesnek, ha feltételezzük a szavazótáborok viszonylagos állandóságát. Ha ez a feltételezés nem helytálló, akkor a két

eredmény összevetése nem mozgósítást, hanem volatilitást mér. Ezért döntöttem úgy, hogy a szavazatszámokat nem pártonként, hanem kormány-ellenzék viszonylatban elemzem. A vizsgált időszakban ugyanis az ellenzéki pártok közötti erőviszonyok folyamatosan változtak, így az eltérések inkább a volatilitásnak tudhatók be, de ilyen jellegű mozgásra a Fidesz és a kormányváltásra szavazók táborai között semmilyen jel nem utal.

Az eredmények azt mutatják, hogy a kormánypártok sokkal hatékonyabban mozgósítottak a 2019-es önkormányzati választásokon, mint az ellenzék. Különösen érdekes, hogy a megyei listákon a kormány és az ellenzék is jobban, míg a megyei jogú városokban kevésbé tudta elvinni a szavazóit az urnákhoz. Nyilvánvalóan vannak a pártokon kívül álló sajátosságok, amik jelentősen befolyásolják a mobilizáció sikerét. Az önkormányzati választások eredményei alapján arra következtethetünk, hogy a helyi politikai verseny jellemzően alacsonyabb intenzitású, mint az országosan tapasztalt mérték. Csakhogy a pártok közötti viszonyok, adott esetben a táborok mérete sem változott, pusztán csak a mozgósítás hatékonysága eltérő.

Az értekezésben bemutatott utolsó kutatás az európai parlamenti választási kampányban megjelenő külföldi politikusokkal foglalkozik. Mind tárgyában, mind módszertanában eltér a többi, itt ismertetett tanulmányoktól, hiszen inkább a politikai kommunikáció területéhez sorolható. Jelentőségét éppen abban látom, hogy a politikai versenyt más szemszögből, más szintén vizsgálja. Az európai integrációt gyakran intézményi tényezőkkel jellemezzük, például a tagállami és uniós kompetenciák változásával. Ez az integráció valójában számos különböző európaizálódási folyamaton keresztül zajlik. Tekintettel arra, hogy milyen központi szerepet játszik a verseny a politika minden területén, ezért érdemes figyelmet fordítanunk az európaizálódására is. A kutatás során a 28 uniós tagállamban megjelent kampányanyagokat vizsgáltuk meg, hogy megállapítsuk, milyen gyakorisággal szerepeltek bennük külföldi politikusok. Hiszen ahhoz, hogy az Európai Unió valóban politikai közösséggé váljon, és hogy a választások ne csak a nemzeti politika másodlagos színtereként funkcionáljanak, az országokon átívelő diskurzusok, és közös témák mellett közös politikai szereplőkre is szükség van – közös főhősökre és közös ellenségekre. Feltételezésünk szerint ezért a verseny európaizálódásának erős indikátora az, ha a nemzeti szintű kampányok „szereplőgárdája” egymáshoz hasonlóvá válik.

Az eredmények alapján ez csak mérsékelten valósult meg és leginkább alulról felfelé irányuló, „bottom-up” típusú európaizálódásként jellemezhető. A leggyakrabban az

euroszeptikus, de legalábbis az európai integrációval szemben kritikus politikusok váltak több ország kampányának szereplőivé. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a gyakran populistaként kategorizált pártok politikusai előszeretettel hivatkoznak egymásra, egyfajta külső igazolásként használják a szövetségüket. Ezzel párhuzamosan zajlott egy felülről lefelé irányuló, „top-down” európaizálódási folyamat is, elsősorban a csúcsjelölti rendszer révén. A nagyobb pártok igyekeztek bemutatni a Bizottság elnöki posztjára javasolt politikusaikat, de ezek a próbálkozások inkább csak mellékszálát jelentették a tagállami kampányoknak. Mindkét esetben inkább a közös hősök kreálása volt a cél, mint a közös ellenségek megjelölése.

A politikai verseny európaizálódása az eredmények alapján kezdetlegesnek tekinthető, korlátozottan mutatja az integráció jegyeit. Ez alapján az értekezésben feldolgozott elméletek és módszerek, illetve a levont következtetések egyelőre európai szinten nem alkalmazhatók, továbbra is 28 különböző verseny zajlott egy időben.

7.3. A verseny vizsgálatának korlátai és lehetséges további irányai

Zárásként, ez az értekezés, illetve az itt ismertetett kutatások szükségképpen csak a verseny összetett jelenségének egy-egy részletét képesek feldolgozni. Elsősorban a belépés és a stratégiai szavazás feldolgozása mellett döntöttem, illetve a szubnacionális és a szupranacionális szintér egy-egy aspektusát vizsgáltam részletesen. A bemutatott kutatások reflektálnak a második fejezetben bemutatott elméleti keretekre, de azok érvényességét a feldolgozott esetek alacsony száma miatt a következtetések korlátozottan igazolják. Ennek ellenére fontosnak tartom, hogy legalább részlegesen ellenőriztem a belépési korlátok és a kampánytámogatások hatását és kísérletet tettem olyan elemzői eszközök bevezetésére, amelyekkel a stratégiai szavazás hatékonyabban vizsgálható.

Bartolini (2000) szerint a verseny vizsgálatának egyik nehézségét az adja, hogy azok a feltételek, amelyekre a versengéshez szükség van, nem csak kölcsönhatásban vannak, de gyakran egymással is ellentétben állnak. A 2. fejezetben bemutatott mérési lehetőségek alkalmazását tartom a kutatás lehetséges folytatásának, ezekkel ugyanis mérhető a különböző tényezők érvényesülése. Így vizsgálhatóvá válik például az, hogyan hat a verseny intenzitására a polarizáció, vagy a volatilitás. Fontosnak tartom továbbá, hogy részletesebben foglalkozzunk a verseny mechanizmusai és a pártrendszerek összefüggéseivel. Kifejezetten Peter Mair (1997) nyílt és zárt verseny modelljeit érdemes összevetni az említett mutatók változásaival.

Irodalomjegyzék

- Ackerman, Bruce A. 1993. *We the people. 1: Foundations*. 1. Harvard Univ. Press paperback ed. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard Univ. Press.
- Ádám, Zoltán. 2019. „Explaining Orbán: A Political Transaction Cost Theory of Authoritarian Populism”. *Problems of Post-Communism* 66(6): 385–401. doi:10.1080/10758216.2019.1643249.
- Aidt, Toke S. 2000. „Economic Voting and Information”. *Electoral Studies* 19(2–3): 349–62. doi:10.1016/S0261-3794(99)00056-6.
- Angelusz, Róbert, és Róbert Tardos. 2009. „A kapcsolathálózati szemlélet a társadalom- és politikatudományban”. *Politikatudományi szemle* 17(2): 9–57.
- Antal, Attila. 2013. „Politikai és jogi alkotmányosság Magyarországon”. *Politikatudományi szemle* 22(3).
- Arrow, Kenneth J. 1950. „A Difficulty in the Concept of Social Welfare”. *Journal of Political Economy* 58(4): 328–46. doi:10.1086/256963.
- Bartolini, Stefano. 1999. „Collusion, Competition and Democracy: Part I”. *Journal of Theoretical Politics* 11(4): 435–70. doi:10.1177/0951692899011004001.
- Bartolini, Stefano. 2000. „Collusion, Competition and Democracy: Part II”. *Journal of Theoretical Politics* 12(1): 33–65. doi:10.1177/0951692800012001002.
- Bertrand, Joseph. 1988. „Review”. In *Cournot oligopoly: characterization and applications*, szerk. Andrew F. Daughety. Cambridge [Cambridgeshire] ; New Rochelle, [N.Y.]: Cambridge University Press.
- Bhattacharya, Kaushik, és Subrata K. Mitra. 2014. „More Can Be Less: Hyper Plurality of Candidates, the Rationality of Electoral Choice, and Need for Electoral Reform in India”. *India Review* 13(1): 15–39. doi:10.1080/14736489.2014.873677.
- Bischoff, Carina S. 2006. „Political competition and contestability: a study of the barriers to entry in 21 democracies”. European University Institute.
- Black, Duncan. 1948. „On the Rationale of Group Decision-Making”. *Journal of Political Economy* 56(1): 23–34. doi:10.1086/256633.
- Blondel, J. 1968. „Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies”. *Canadian Journal of Political Science* 1(2): 180–203. doi:10.1017/S0008423900036507.
- Borrell, Alexandre, Jamil Dakhli, és Christina Holtz-Bacha. 2017. „Candidate-Oriented but No European Spitzenkandidaten: The Role of Candidates in Political Advertising”. In *Political Advertising in the 2014 European Parliament Elections*, szerk. Christina Holtz-Bacha, Edoardo Novelli, és Kevin Rafter. London: Palgrave Macmillan UK, 169–89. doi:10.1057/978-1-137-56981-3_11.
- Börzel, Tanja A. 2002. „Member State Responses to Europeanization”. *JCMS: Journal of Common Market Studies* 40(2): 193–214. doi:10.1111/1468-5965.00351.

- Brätland, John. 2004. „Contestable Market Theory as a Regulatory Framework: An Austrian Postmortem”. *The Quarterly Journal of Austrian Economics* 7(3): 3–28. doi:10.1007/s12113-004-1008-8.
- Brennan, Geoffrey, és Alan Hamlin. 1998. „Expressive voting and electoral equilibrium”. *Public Choice* 95(1/2): 149–75. doi:10.1023/A:1004936203144.
- Burden, Barry C. 2007. „Ballot Regulations and Multiparty Politics in the States”. *PS: Political Science & Politics* 40(04): 669–73. doi:10.1017/S1049096507071065.
- Burden, Barry C., és Gretchen Helmke. 2009. „The comparative study of split-ticket voting”. *Electoral Studies* 28(1): 1–7.
- Bühlmann, M, és D Zumbach. 2011. „On the multidimensionality of political competition: Measuring political competition in a Bartolinian Way”. doi:10.5167/UZH-53657.
- Cain, Bruce, John Ferejohn, és Morris Fiorina. 1987. *The Personal Vote: Constituency Service and Electoral Independence*. Harvard University Press. doi:10.4159/harvard.9780674493285.
- Calcagno, Peter T., és Christopher Westley. 2008. „An Institutional Analysis of Voter Turnout: The Role of Primary Type and the Expressive and Instrumental Voting Hypotheses”. *Constitutional Political Economy* 19(2): 94–110. doi:10.1007/s10602-007-9034-0.
- Calvo, Ernesto. 2009. „The Competitive Road to Proportional Representation: Partisan Biases and Electoral Regime Change under Increasing Party Competition”. *World Politics* 61(2): 254–95. doi:10.1017/S0043887109000100.
- Calvo, Ernesto, és Timothy Hellwig. 2011. „Centripetal and Centrifugal Incentives under Different Electoral Systems: Centripetal and Centrifugal Incentives”. *American Journal of Political Science* 55(1): 27–41. doi:10.1111/j.1540-5907.2010.00482.x.
- Campbell, Angus, és Warren E. Miller. 1957. „The motivational basis of straight and split-ticket voting”. *American Political Science Review* 51(2): 293–312.
- Cardy, Emily Arthur. 2005. „An Experimental Field Study of the GOTV and Persuasion Effects of Partisan Direct Mail and Phone Calls”. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 601(1): 28–40. doi:10.1177/0002716205278051.
- Casal Bértoa, Fernando, Kevin Deegan-Krause, és Tim Haughton. 2017. „The Volatility of Volatility: Measuring Change in Party Vote Shares”. *Electoral Studies* 50: 142–56. doi:10.1016/j.electstud.2017.09.007.
- Casal Bértoa, Fernando, és Maria Spirova. 2019. „Parties between Thresholds: State Subsidies and Party Behaviour in Post-Communist Democracies”. *Party Politics* 25(2): 233–44. doi:10.1177/1354068817710221.
- Chamberlin, Edward Hastings. 1969. *The Theory of Monopolistic Competition: A Re-Orientation of the Theory of Value*. 8. ed. Cambridge, Mass: Harvard Univ. Press.

- Clements, Frederick Edward, John Ernest Weaver, és Herbert Christian Hanson. 1929. *Plant Competition: An Analysis of Community Functions*. Washington: Carnegie Institution of Washington.
- Cournot, Augustin. 1897. *Researches Into the Mathematical Principles of the Theory of Wealth*. London: The Macmillan Company.
- Cox, Gary W. 1997. *Making votes count: strategic coordination in the world's electoral systems*. Cambridge, U.K. ; New York: Cambridge University Press.
- Cox, Gary W., Jon H. Fiva, és Daniel M. Smith. 2020. „Measuring the Competitiveness of Elections”. *Political Analysis* 28(2): 168–85. doi:10.1017/pan.2019.28.
- Cremonesi, Cristina, Antonella Seddone, Giuliano Bobba, és Moreno Mancosu. 2019. „The European Union in the Media Coverage of the 2019 European Election Campaign in Italy: Towards the Europeanization of the Italian Public Sphere”. *Journal of Modern Italian Studies* 24(5): 668–90. doi:10.1080/1354571X.2019.1681686.
- Crisp, Brian F., Santiago Olivella, és Joshua D. Potter. 2012. „Electoral Contexts That Impede Voter Coordination”. *Electoral Studies* 31(1): 143–58. doi:10.1016/j.electstud.2011.09.006.
- Cusack, Thomas R., Torben Iversen, és David Soskice. 2007. „Economic Interests and the Origins of Electoral Systems”. *American Political Science Review* 101(3): 373–91. doi:10.1017/S0003055407070384.
- Dahl, Robert A. 1966. „Patterns of Opposition”. In *Political Oppositions in Western Democracies*, szerk. Robert A. Dahl. New Haven: Yale University Press.
- Dahl, Robert A. 1971. *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven (Conn.): Yale university press.
- Darwin, Charles. 2009. *The Origin of Species: By Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Daughety, Andrew F., szerk. 1988. *Cournot oligopoly: characterization and applications*. Cambridge [Cambridgeshire] ; New Rochelle, [N.Y.]: Cambridge University Press.
- De Vreese, Claes H. 2009. „Second-Rate Election Campaigning? An Analysis of Campaign Styles in European Parliamentary Elections”. *Journal of Political Marketing* 8(1): 7–19. doi:10.1080/15377850802603424.
- Deschouwer, Kris. 2003. „Political Parties in Multi-Layered Systems”. *European Urban and Regional Studies* 10(3): 213–26. doi:10.1177/09697764030103003.
- Detterbeck, Klaus. 2012. *Multi-Level Party Politics in Western Europe*. London: Palgrave Macmillan UK. doi:10.1057/9781137017857.
- Deutsch, Morton. 1949. „A Theory of Co-Operation and Competition”. *Human Relations* 2(2): 129–52. doi:10.1177/001872674900200204.

- Dobos, Gábor, Sándor Kurtán, és Réka Várnagy. 2015. „A jelöltválasztási folyamat a választási rendszer reformja előtt és után”. In *Pártok, jelöltek, képviselők, Szabad kéz*, 120–37.
- Downs, Anthony. 1957. *An economic theory of democracy*. New York: Harper.
- Döring, Holger, és Philip Manow. 2020. „Parliaments and governments database (ParlGov): Information on parties, elections and cabinets in modern democracies. Development version.” <http://www.parlgov.org/> (2020. november 20.).
- Drometer, Marcus, és Johannes Rincke. 2009. „The Impact of Ballot Access Restrictions on Electoral Competition: Evidence from a Natural Experiment”. *Public Choice* 138(3–4): 461–74. doi:10.1007/s11127-008-9370-2.
- Dudzinska, Agnieszka. 2008. „Non-party Lists in Local Election in Poland”. In *Farewell to the party model? independent local lists in East and West European countries, Urban and regional research international*, szerk. Marion Reiser és Everhard Holtmann. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 105–26.
- Duverger, Maurice. 1959. *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. London: Methuen.
- EEMC. 2019. „European Election Monitoring Center”. <http://www.electionsmonitoringcenter.eu/> (2020. november 26.).
- Enos, Ryan D., Anthony Fowler, és Lynn Vavreck. 2014. „Increasing Inequality: The Effect of GOTV Mobilization on the Composition of the Electorate”. *The Journal of Politics* 76(1): 273–88. doi:10.1017/S0022381613001308.
- ESCE. „Electoral System Change in Europe since 1945”. <http://www.electoralsystemchanges.eu> (2020. május 24.).
- Fábián, György, és László Imre Kovács. 1998. *Voksok és mandátumok: a választási rendszer arányossága*. S. l.: Villányi úti könyvek.
- Feddersen, Timothy J., Itai Sened, és Stephen G. Wright. 1990. „Rational Voting and Candidate Entry under Plurality Rule”. *American Journal of Political Science* 34(4): 1005. doi:10.2307/2111469.
- Fotopoulos, Stergios. 2019. „What Sort of Changes Did the Spitzenkandidat Process Bring to the Quality of the EU’s Democracy?” *European View* 18(2): 194–202. doi:10.1177/1781685819879862.
- Friedman, Milton. 1963. „More on Archibald Versus Chicago”. *The Review of Economic Studies* 30(1): 65. doi:10.2307/2296033.
- Gagatek, Wojciech, és Michał Kotnarowski. 2017. „Poland: Nationalization Despite Fear of Regionalization”. In *Regional and National Elections in Eastern Europe: Territoriality of the Vote in Ten Countries*, szerk. Arjan H. Schakel. London: Palgrave Macmillan UK, 129–54. doi:10.1057/978-1-137-51787-6.
- Gallagher, Michael, és Paul Mitchell. 2005. *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford university press.

- Gane, Nicholas. 2020. „Competition: A Critical History of a Concept”. *Theory, Culture & Society* 37(2): 31–59. doi:10.1177/0263276419878247.
- Ganghof, Steffen, Sebastian Eppner, és Katja Heeß. 2015. „Normative Balance and Electoral Reform: A Finnish Puzzle and a Comparative Analysis”. *West European Politics* 38(1): 53–72. doi:10.1080/01402382.2014.929342.
- Gendźwiłł, Adam, és Tomasz Żółtak. 2014. „Why Do Non-Partisans Challenge Parties in Local Politics? The (Extreme) Case of Poland”. *Europe-Asia Studies* 66(7): 1122–45. doi:10.1080/09668136.2014.927644.
- Gendźwiłł, Adam, és Tomasz Żółtak. 2017. „How Single-Member Districts Are Reinforcing Local Independents and Strengthening Mayors: On the Electoral Reform in Polish Local Government”. *Local Government Studies* 43(1): 110–31. doi:10.1080/03003930.2016.1254624.
- Giuliani, Marco. 2000. „Europeanization and Italy: A Bottom-up Process?” *South European Society and Politics* 5(2): 47–72. doi:10.1080/13608740508539602.
- Grofman, Bernard, és Peter Selb. 2009. „A Fully General Index of Political Competition”. *Electoral Studies* 28(2): 291–96. doi:10.1016/j.electstud.2009.01.010.
- Gschwend, Thomas. 2007. „Ticket-Splitting and Strategic Voting under Mixed Electoral Rules: Evidence from Germany”. *European Journal of Political Research* 46(1): 1–23. doi:10.1111/j.1475-6765.2006.00641.x.
- Hall, Peter A., és David Soskice, szerk. 2001. „An Introduction to Varieties of Capitalism”. In *Varieties of Capitalism*, Oxford University Press Oxford, 1–68. doi:10.1093/0199247757.003.0001.
- Hamilton, Nicholas E., és Michael Ferry. 2018. „Ggtern: Ternary Diagrams Using Ggplot2”. *Journal of Statistical Software* 87(Code Snippet 3). doi:10.18637/jss.v087.c03.
- Hardin, Garrett. 1960. „The Competitive Exclusion Principle: An Idea That Took a Century to Be Born Has Implications in Ecology, Economics, and Genetics.” *Science* 131(3409): 1292–97. doi:10.1126/science.131.3409.1292.
- Hayek, Friedrich A. 2016. „The Meaning of Competition”. *Econ Journal Watch* 13(2).
- Hearn, Jonathan. 2018. „How to Read The Wealth of Nations (or Why the Division of Labor Is More Important Than Competition in Adam Smith)”. *Sociological Theory* 36(2): 162–84. doi:10.1177/0735275118777010.
- Hearn, Jonathan. 2021. „Reframing the History of the Competition Concept: Neoliberalism, Meritocracy, Modernity”. *Journal of Historical Sociology* 34(2): 375–92. doi:10.1111/johs.12324.
- Heath, Anthony, Iain McLean, Bridget Taylor, és John Curtice. 1999. „Between first and second order: A comparison of voting behaviour in European and local elections in Britain”. *European Journal of Political Research* 35(3): 389–414. doi:10.1023/A:1006924510899.

- Herrera, Richard, és Michael Yawn. 1999. „The Emergence of the Personal Vote”. *The Journal of Politics* 61(1): 136–50. doi:10.2307/2647778.
- Hertner, Isabelle. 2011. „Are European Election Campaigns Europeanized? The Case of the Party of European Socialists in 2009”. *Government and Opposition* 46(3): 321–44. doi:10.1111/j.1477-7053.2011.01341.x.
- Hirano, Shigeo, és James M. Snyder. 2007. „The Decline of Third-Party Voting in the United States”. *The Journal of Politics* 69(1): 1–16. doi:10.1111/j.1468-2508.2007.00490.x.
- Hix, Simon, és Michael Marsh. 2007. „Punishment or Protest? Understanding European Parliament Elections”. *The Journal of Politics* 69(2): 495–510. doi:10.1111/j.1468-2508.2007.00546.x.
- Hobbes, Thomas. 1997. *Leviathan, or, The Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and Civil*. 1st Touchstone ed. New York: Simon & Schuster.
- Horváth, Attila. 2021. *A verseny változatai: a visegrádi országok pártrendszerei 1990-2020*. Budapest: Gondolat.
- Hotelling, Harold. 1929. „Stability in Competition”. *The Economic Journal* 39(153): 41. doi:10.2307/2224214.
- Hug, Simon. 2001. *Altering party systems: strategic behavior and the emergence of new political parties in Western democracies*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Huntington, Samuel P. 1991. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman London: University of Oklahoma press.
- IDEA. „Institute for Democracy and Electoral Assistance”. <https://www.idea.int/> (2020. április 4.).
- Jeffery, Charlie, és Dan Hough. 2009. „Understanding Post-Devolution Elections in Scotland and Wales in Comparative Perspective” szerk. Jonathan Hopkin és Pieter van Houten. *Party Politics* 15(2): 219–40. doi:10.1177/1354068808099982.
- Jesse, Eckhard. 1988. „Split-Voting in the Federal Republic of Germany: An Analysis of the Federal Elections from 1953 to 1987”. *Electoral Studies* 7(2): 109–24. doi:10.1016/0261-3794(88)90026-1.
- Jevons, Stanley W. 1888. *The Theory of Political Economy*. London; New York (N. Y.): Macmillan and Co.
- Johnson, David W., Roger T. Johnson, Ann E. Ortiz, és Marybeth Stanne. 1991. „The Impact of Positive Goal and Resource Interdependence on Achievement, Interaction, and Attitudes”. *The Journal of General Psychology* 118(4): 341–47. doi:10.1080/00221309.1991.9917795.
- Jüptner, Petr. 2008. „Local Lists in the Czech Republic”. In *Farewell to the party model? independent local lists in East and West European countries, Urban and regional research international*, szerk. Marion Reiser és Everhard Holtmann. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 21–38.

- Katz, Richard S., és Peter Mair. 1995. „Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party”. *Party Politics* 1(1): 5–28. doi:10.1177/1354068895001001001.
- Keddy, Paul A. 2001. *Competition*. Dordrecht: Springer Netherlands. doi:10.1007/978-94-010-0694-1.
- Keynes, John Maynard. 2010. „The End of Laissez-Faire”. In *Essays in Persuasion*, London: Palgrave Macmillan UK, 272–94. doi:10.1007/978-1-349-59072-8_21.
- Kollai, István. 2021. „Verseny helyett versengés : A személyes kapcsolatok szerepe a késő modern kapitalizmusokban”. *Külgazdaság* 65(11–12): 53–76. doi:10.47630/KULG.2021.65.11-12.53.
- Kollman, Ken, Allen Hicken, Daniele Caramani, David Backer, és David Lublin. 2019. „Constituency-level elections archive [data file and codebook]”. <http://www.electiondataarchive.org>.
- Koopmans, Ruud, és Jessica Erbe. 2004. „Towards a European Public Sphere?: Vertical and Horizontal Dimensions of Europeanized Political Communication”. *Innovation: The European Journal of Social Science Research* 17(2): 97–118. doi:10.1080/1351161042000238643.
- Kovács, László Imre, és Péter Bence Stumpf. 2014. „Az arányosságról a 2014 -es parlamenti választás után”. *Metszetek – Társadalomtudományi folyóirat* 2014(3): 52–62.
- Körösényi, András. 2003. „Politikai képviselet a vezérdemokráciában”. *Politikatudományi szemle* XII(4): 5–22.
- Laakso, Markku, és Rein Taagepera. 1979. „“Effective” Number of Parties: A Measure with Application to West Europe”. *Comparative Political Studies* 12(1): 3–27. doi:10.1177/001041407901200101.
- Ladrech, Robert. 2002. „Europeanization and Political Parties: Towards a Framework for Analysis”. *Party Politics* 8(4): 389–403. doi:10.1177/1354068802008004002.
- Lambertini, Luca, és Manuela Mosca. 2014. „The Bertrand Paradox, the Useless Auctioneer and the Launhardt Model: Bertrand Paradox, Useless Auctioneer and Launhardt Model”. *Australian Economic Papers* 53(3–4): 170–83. doi:10.1111/1467-8454.12028.
- Lane, Jan-Erik, és Svante Ersson. 2007. „Party System Instability in Europe: Persistent Differences in Volatility between West and East?” *Democratization* 14(1): 92–110. doi:10.1080/13510340601024322.
- Lee, Daniel J. 2012. „Take the Good With the Bad: Cross-Cutting Effects of Ballot Access Requirements on Third-Party Electoral Success”. *American Politics Research* 40(2): 267–92. doi:10.1177/1532673X11414118.
- Lijphart, Arend. 1980. *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. New Haven: Yale Univ. Pr.

- Lijphart, Arend. 2012. *Patterns of democracy: government forms and performance in thirty-six countries*. 2nd ed. New Haven: Yale University Press.
- Lipset, Seymour Martin. 1981. *Political man: the social bases of politics*. Expanded ed. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Lipset, Seymour Martin, és Stein Rokkan. 1967. „Cleavage structures, party systems and voter alignments: An introduction”. In *Party systems and voter alignments: cross-national perspectives*, szerk. Seymour Martin Lipset és Stein Rokkan. New York: NY: Free Press, 1–64.
- Loosemore, John, és Victor J. Hanby. 1971. „The theoretical limits of maximum distortion: Some analytic expressions for electoral systems”. *British Journal of Political Science* 1(4): 467–77.
- Mair, Peter. 1997. *Party System Change: Approaches and Interpretations*. Oxford, GB: Clarendon Press.
- Marsh, Michael. 1998. „Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections”. *British Journal of Political Science* 28(4): 591–607. doi:10.1017/S000712349800026X.
- Mashall, Monty G., és Ted Robert Gurr. 2018. „Polity5 Political Regime Characteristics and Transitions, 1800–2018 Dataset Users’ Manual”. <https://www.systemicpeace.org/inscrdata.html> (2024. május 25.).
- Maskin, Eric, és Jean Tirole. 1988. „A Theory of Dynamic Oligopoly, II: Price Competition, Kinked Demand Curves, and Edgeworth Cycles”. *Econometrica* 56(3): 571. doi:10.2307/1911701.
- McCaffrey, Matthew, és Joseph T. Salerno. 2011. „A Theory of Political Entrepreneurship”. *Modern Economy* 02(04): 552–60. doi:10.4236/me.2011.24061.
- McNulty, Paul J. 1968. „Economic Theory and the Meaning of Competition”. *The Quarterly Journal of Economics* 82(4): 639. doi:10.2307/1879604.
- Mead, Nicole, és Jon Maner. 2012. „When Me versus You Becomes Us versus Them: How Intergroup Competition Shapes Ingroup Psychology”. *Social and Personality Psychology Compass* 6(8): 566–74. doi:10.1111/j.1751-9004.2012.00447.x.
- Merkovity, Norbert. 2021. „Figyelem és diktatúra? A figyelemalapú politika mint stratégiai cselekvés”. *Szabad Piac* 2021(1): 40–51. doi:10.56233/SZABADPIAC.2021.1.6.
- Mikus, Roman, és Daniel Gurňák. 2014. „Electoral System of Slovakia: Perspective of Political Geography”. *Journal of the Geographical Institute Jovan Cvijic, SASA* 64(1): 79–92. doi:10.2298/IJGI1401079M.
- Moser, Robert G., és Ethan Scheiner. 2005. „Strategic Ticket Splitting and the Personal Vote in Mixed-Member Electoral Systems”. *Legislative Studies Quarterly* 30(2): 259–76.
- Müller, Stefan, és Tom Louwerse. 2018. „The Electoral Cycle Effect in Parliamentary Democracies”. *Political Science Research and Methods*: 1–8. doi:10.1017/psrm.2018.47.
- Nagy, Levente. 2023. „Túljutalmazott győztes”. *Politikatudományi szemle* 32(4): 7–28.

Norris, Pippa, és Andrea Abel van Es, szerk. 2016. *Checkbook elections? political finance in comparative perspective*. First edition. New York, NY: Oxford University Press.

Os, Renée Van, Nicholas W. Jankowski, és Fred Wester. 2022. „Chapter 4: Exploring the Online European Public Sphere: The Web and Europeanization of Political Communication in the European Union”. In *Mediating Europe*, szerk. Jackie Harrison és Bridgette Wessels. Berghahn Books, 73–98. doi:10.1515/9781845459352-005.

OSCE/ODIHR. „Organization for Security and Cooperation in Europe - Office of Democratic Institutions and Humanitarian Rights”. <https://www.osce.org/odihr/elections>.

Palfrey, Thomas R. 1984. „Spatial Equilibrium with Entry”. *The Review of Economic Studies* 51(1): 139. doi:10.2307/2297710.

Pálné Kovács, Ilona. 2016. „Modellváltás a magyar önkormányzati rendszerben”. In *A magyar jogrendszer állapota*, szerk. Attila Badó, György Gajduschek, és András Jakab. Budapest: MTA TK JTI, 583–99.

Pedersen, Mogens N. 1979. „The dynamics of european party systems: Changing patterns of electoral volatility”. *European Journal of Political Research* 7(1): 1–26.

Plescia, Carolina. 2017. „On the Mismeasurement of Sincere and Strategic Voting in Mixed-Member Electoral Systems”. *Electoral Studies* 48: 19–29. doi:10.1016/j.electstud.2017.05.003.

Posner, Richard A. 1969. „Natural Monopoly and Its Regulation”. *Stanford Law Review* 21(3): 548. doi:10.2307/1227624.

Powell, David. 1986. „The New Liberalism and the Rise of Labour, 1886-1906.” *The Historical Journal* 29(2): 369–93.

Przeworski, Adam, és John Sprague. 1971. „Concepts in Search of Explicit Formulation: A Study in Measurement”. *Midwest Journal of Political Science* 15(2): 183. doi:10.2307/2110270.

Rachwał, Marcin. 2017. „Ewolucja systemu wyborczego do Sejmu RP – kwestia formuły wyborczej”. *Przegląd Politologiczny* (1): 7. doi:10.14746/pp.2017.22.1.1.

Radaelli, Claudio M. 2002. „Whither Europeanization? Concept Stretching and Substantive Change”. *SSRN Electronic Journal*. doi:10.2139/ssrn.302761.

Raunio, Tapio. 2005. „Finland: One Hundred Years of Quietude”. In *The Politics of Electoral Systems*, szerk. Michael Gallagher és Paul Mitchell. Oxford University Press, 473–90. doi:10.1093/0199257566.003.0023.

Reif, Karlheinz, és Hermann Schmitt. 1980. „Nine Second-Order National Elections - a Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results”. *European Journal of Political Research* 8(1): 3–44. doi:10.1111/j.1475-6765.1980.tb00737.x.

Riker, William H. 1982. „The Two-Party System and Duverger’s Law: An Essay on the History of Political Science”. *American Political Science Review* 76(4): 753–66. doi:10.2307/1962968.

- Risse, Thomas, és Marianne Van de Steeg. 2003. „An emerging European public sphere? Empirical evidence and theoretical clarifications”. Előadás international conference on Europeanisation of Public Spheres.
- Roemer, John E. 2006. *Political Competition: Theory and Applications*. 1. Harvard Univ. Press paperback ed. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press.
- Rokkan, Stein. 1970. „The Growth and Structuring of Mass Politics in Western Europe: Reflections of Possible Models of Explanation”. *Scandinavian Political Studies* 5(A5): 65–83. doi:10.1111/j.1467-9477.1970.tb00472.x.
- Rosenstone, Steven J., Roy L. Behr, és Edward H. Lazarus. 1996. *Third parties in America: citizen response to major party failure*. 2nd ed., rev.expanded. Princeton, N.J: Princeton University Press.
- Rybář, Marek, és Peter Spáč. 2017. „Slovakia: The Unbearable Lightness of Regionalization”. In *Regional and National Elections in Eastern Europe: Territoriality of the Vote in Ten Countries*, szerk. Arjan H. Schakel. London: Palgrave Macmillan UK, 129–54. doi:10.1057/978-1-137-51787-6.
- Ryšavý, Dan, és Josef Bernard. 2013. „Size and Local Democracy: The Case of Czech Municipal Representatives”. *Local Government Studies* 39(6): 833–52. doi:10.1080/03003930.2012.675329.
- Sartori, Giovanni. 2005. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. 1. publ. Colchester: ECPR.
- Schakel, Arjan H. 2013. „Congruence Between Regional and National Elections”. *Comparative Political Studies* 46(5): 631–62. doi:10.1177/0010414011424112.
- Schoener, Thomas W. 1983. „Field Experiments on Interspecific Competition”. *The American Naturalist* 122(2): 240–85.
- Schumpeter, Joseph Alois. 1994. *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Routledge.
- Selb, Peter, és Georg Lutz. 2015. „Lone Fighters: Intraparty Competition, Interparty Competition, and Candidates’ Vote Seeking Efforts in Open-Ballot PR Elections”. *Electoral Studies* 39: 329–37. doi:10.1016/j.electstud.2014.04.009.
- Shugart, Matthew Soberg, szerk. 2005. *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* Repr. Oxford: Oxford University Press.
- Shugart, Matthew Soberg, és Martin P. Wattenberg. 2001. *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* Oxford: Oxford University Press.
- Siaroff, Alan. 1999. „Corporatism in 24 Industrial Democracies: Meaning and Measurement”. *European Journal of Political Research* 36(2): 175–205. doi:10.1111/1475-6765.00467.
- Simmel, George. 2008. „Sociology of Competition”. *The Canadian Journal of Sociology* 33(4): 957–78.

- Simmel, George. 2014. *Conflict and the Web of Group Affiliations*. Place of publication not identified: Free Press. <http://www.myilibrary.com?id=899370> (2022. május 13.).
- Słobodzian, Beata. 2016. „Polish electoral system to self local government – changes and effects”. *Slovak Journal of Political Sciences* 16(3): 266–81. doi:10.1515/sjps-2016-0013.
- Smith, Adam. 2007. *An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations*. Petersfield: Harriman House.
- Soós, Gábor. 2008. „Local and National Parties in Hungary”. In *Farewell to the party model? independent local lists in East and West European countries, Urban and regional research international*, szerk. Marion Reiser és Everhard Holtmann. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 63–84.
- Spicer, Michael W. 2019. „What Do We Mean by Democracy? Reflections on an Essentially Contested Concept and Its Relationship to Politics and Public Administration”. *Administration & Society* 51(5): 724–48. doi:10.1177/0095399718786881.
- Stigler, George J. 1957. „Perfect Competition, Historically Contemplated”. *Journal of Political Economy* 65(1): 1–17.
- Stokes, Donald E. 1963. „Spatial Models of Party Competition”. *American Political Science Review* 57(2): 368–77. doi:10.2307/1952828.
- Stratmann, Thomas. 2005. „Ballot Access Restrictions and Candidate Entry in Elections”. *European Journal of Political Economy* 21(1): 59–71. doi:10.1016/j.ejpoleco.2004.05.007.
- Strom, Kaare. 1989. „Inter-Party Competition in Advanced Democracies”. *Journal of Theoretical Politics* 1(3): 277–300. doi:10.1177/0951692889001003002.
- Strom, Kaare. 1990. „A Behavioral Theory of Competitive Political Parties”. *American Journal of Political Science* 34(2): 565. doi:10.2307/2111461.
- Stumpf, Péter Bence. 2019. „Mozgósítási inkongruencia a magyar önkormányzati választásokon”. *Metszetek - Társadalomtudományi folyóirat* 8: 5–24. doi:10.18392/metsz/2019/4/2.
- Stumpf, Péter Bence. 2020a. „Preaching to the Choir: Coordinating Strategic Voting on Facebook During the 2018 Hungarian Election Campaign”. In *Handbook of Research on Politics in the Computer Age: Advances in Human and Social Aspects of Technology*, szerk. Ashu M. G. Solo. IGI Global. doi:10.4018/978-1-7998-0377-5.
- Stumpf, Péter Bence. 2020b. „Strategic Split-Ticket Voting in Mixed Electoral Systems”. *International Journal of Political Activism and Engagement* 7: 1–17. doi:10.4018/IJPAE.20200401.oa.
- Stumpf, Péter Bence. 2022. „The Effects of Ballot Access Requirements and Campaign Subsidies on Candidate Entry”. *Forum: Publicationes Doctorandorum Juridicorum* 12.
- Stumpf, Peter Bence, Orsolya Szabó Palócz, és Norbert Merkóvity. 2022. „Campaigns Without Frontiers? The Europeanisation of the 2019 Elections Based on the Appearance of Foreign Public Figures in National Campaigns”. In *The 2019 European Electoral*

- Campaign, szerk. Edoardo Novelli, Bengt Johansson, és Dominic Wring. Cham: Springer International Publishing, 199–217. doi:10.1007/978-3-030-98993-4_11.
- Swianiewicz, Pawel. 2014. „An Empirical Typology of Local Government Systems in Eastern Europe”. *Local Government Studies* 40(2): 292–311. doi:10.1080/03003930.2013.807807.
- Taagepera, Rein, és Bernard Grofman. 2003. „Mapping the Indices of Seats–Votes Disproportionality and Inter-Election Volatility”. *Party Politics* 9(6): 659–77. doi:10.1177/13540688030096001.
- Tamas, Bernard Ivan, és Matthew Dean Hindman. 2007. „Do State Election Laws Really Hurt Third-Parties? Ballot Access, Fusion, and Elections to the U.S. House of Representatives”. *Előadás Annual meeting of the Midwest Political Science Association, Chicago*.
- Tavits, Margit. 2006. „Party System Change: Testing a Model of New Party Entry”. *Party Politics* 12(1): 99–119. doi:10.1177/1354068806059346.
- Thames, Frank C., és Martin S. Edwards. 2006. „Differentiating Mixed-Member Electoral Systems: Mixed-Member Majoritarian and Mixed-Member Proportional Systems and Government Expenditures”. *Comparative Political Studies* 39(7): 905–27. doi:10.1177/0010414005282383.
- Thorlakson, Lori. 2007. „An Institutional Explanation of Party System Congruence: Evidence from Six Federations”. *European Journal of Political Research* 46(1): 69–95. doi:10.1111/j.1475-6765.2006.00647.x.
- Tóka, Gábor. 2009. „Expressive vs. Instrumental Motivation of Turnout, Partisanship and Political Learning”. In *The Comparative Study of Electoral Systems*, szerk. Hans-Dieter Klingemann. Oxford: Oxford University Press, 269–88.
- Treib, Oliver. 2014. „Implementing and Complying with EU Governance Outputs”. *Living Reviews in European Governance* 9. doi:10.12942/lreg-2014-1.
- Tullock, Gordon. 1965. „Entry Barriers in Politics”. *The American Economic Review* 55(1/2): 456–66.
- Unger, Anna. 2023. „A versengő választás és a versengés fogalmának kihívásai”. *Metszetek* 12(2): 37–52. doi:10.18392/metsz/2023/2/3.
- Vida, György. 2016. „Possibilities for measuring electoral geographical factors, that create unequal political representation”. *Területi Statisztika* 56(6): 643–59. doi:10.15196/TS560603.
- Vida, György, és Zoltán Kovács. 2017. „Magyarország átalakuló választási földrajza a 2010-es és a 2014-es parlamenti választások tükrében”. *Földrajzi Közlemények* 141(2): 125–38.
- Weber, Max. 2019. *Economy and Society. I: A New Translation*. szerk. Keith Tribe. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Welch, B. L. 1947. „The Generalization of ‘student’s’ Problem When Several Different Population Variances Are Involved”. *Biometrika* 34(1–2): 28–35.
doi:10.1093/biomet/34.1-2.28.

Zhelyazkova, Asya, Cansarp Kaya, és Reini Schrama. 2016. „Decoupling Practical and Legal Compliance: Analysis of Member States’ Implementation of EU Policy”. *European Journal of Political Research* 55(4): 827–46. doi:10.1111/1475-6765.12154.

Jogszabályok jegyzéke

2001. január 5-én elfogadott választási törvény (Lengyelország)	75
2003. évi CXIII. törvény az Európai Parlament tagjainak választásáról (Magyarország) ..	71
2010. évi L. törvény a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásáról (Magyarország).....	69
2011. évi CCIII. törvény az országgyűlési képviselők választásáról (Magyarország).....	70
2012. évi CXIII. törvény az Európai Parlament tagjainak választásáról (Magyarország) ..	71
2013. évi XXXVI. törvény a választási eljárásról (Magyarország)	71
2014. évi LXXXVII. törvény az országgyűlési képviselők választása kampányköltségeinek átláthatóvá tételéről (Magyarország)	71
247/1995. számú törvény a parlamenti választásokról (Cseh Köztársaság).....	77
331/2003. Törvény az Európai Parlamentbe történő választásokról. Elfogadva: 2003.07.10 (Szlovák Köztársaság)	81
333/2004. Törvény a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsába történő választásokról. Elfogadva: 2004.05.13. (Szlovák Köztársaság).....	81
46/1999. Törvény a Szlovák Köztársaság elnökének megválasztásáról, a visszahívásáról szóló népszavazásról. Elfogadva: 1999.03.18. (Szlovák Köztársaság).....	81
491/2001. számú törvény a helyi önkormányzatok választásáról (Cseh Köztársaság)	76

Ábrajegyzék

Ábra 1. A stratégiai belépés háromszöge (saját szerkesztés)	67
Ábra 2. Jelöltállítás Magyarországon - saját szerkesztés a ggtern segítségével (Hamilton and Ferry 2018)	72
Ábra 3. Jelöltállítás Lengyelországban- saját szerkesztés a ggtern segítségével (Hamilton and Ferry 2018)	75
Ábra 4. Jelöltállítás Csehországban- saját szerkesztés a ggtern segítségével (Hamilton and Ferry 2018)	79
Ábra 5. Jelöltállítás Szlovákiában- saját szerkesztés a ggtern segítségével (Hamilton and Ferry 2018)	82
Ábra 6. A választásokon először induló pártok átlagos száma és az első alkalommal mandátumot szerző pártok száma a parlamenti választásokon. (saját szerkesztés a CLEA és a ParlGov adatai alapján).....	94
Ábra 7. A választásokon először induló pártok átlagos száma és az első alkalommal mandátumot szerző pártok száma az európai parlamenti választásokon (saját szerkesztés a CLEA és ParlGov adatok alapján)	95
Ábra 8. Az új indulók átlagos szavazataránya (average of first vote) az európai parlamenti és a nemzeti parlamenti választásokon (saját szerkesztés a CLEA és ParlGov adatok alapján)	96
Ábra 9. Átlagos effektív pártszám országonként a nemzeti (ENPv_P) és az európai parlamenti (ENPv_EP) választásokon (saját szerkesztés, számítások a CLEA és a ParlGov adatai alapján).....	97
Ábra 10. A választások első és második helyezettje közötti átlagos szavazatarány-különbség (diff) (saját szerkesztés, számítások a CLEA és a ParlGov adatai alapján)	98
Táblázat 1. A vizsgált országok jelöltállítási kritériumok szerinti csoportosítása	98
Táblázat 2. A Welch féle t-teszt eredményei (p értékek)	100
Ábra 11. A releváns jelöltek arányának eloszlása (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján).....	108
Ábra 12. A relevancia arány (vp) és a szavazójoghoz való hozzáférési követelmények (Breq) ábrázolása, feltüntetve a lineáris regressziós egyenes (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján).....	109
Ábra 13. A relevancia arány időbeli változása néhány kiválasztott országban (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján).....	110

Ábra 14. Választói viselkedésminták expresszív és stratégiai, illetve megosztott és nem-megosztott szavazatok esetén (saját szerkesztés, eredetit lásd Gschwend 2007).....	114
Ábra 15. A megosztott szavazólapok aránya (R_d), a pártlista nélküli jelöltek aránya (R_n), valamint a hiányzó SMC (R_{smc}) és PR (R_{pr}) szavazatok aránya Németországban (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján).....	120
Ábra 16. A megosztott szavazólapok aránya (R_d), a pártlista nélküli jelöltek aránya (R_n), valamint a hiányzó egyéni (R_{smc}) és PR (R_{pr}) szavazatok aránya Magyarországon (saját szerkesztés a CLEA adatai alapján).....	121
Ábra 17. A megosztott szavazólapok aránya (R_d), a pártlista nélküli jelöltek aránya (R_n), valamint a hiányzó egyéni (R_{smc}) és PR (R_{pr}) szavazatok aránya Magyarországon (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján).....	122
Ábra 18. A megosztott szavazatok koncentrációját mérő index választókerületi szintű értékeinek eloszlása Németországban (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján)	125
Ábra 19. Azon választókerületek aránya, ahol a legtöbb megosztott voksot szerző jelöltek (első és második) megegyeznek az összesen legtöbb voksot szerző jelölttel Németországban (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján)	126
Ábra 20. A megosztott szavazatok koncentrációját mérő index választókerületi szintű értékeinek eloszlása Magyarországon (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján)	127
Ábra 21. Azon választókerületek aránya, ahol a legtöbb megosztott voksot szerző jelöltek (első és második) megegyeznek az összesen legtöbb voksot szerző jelölttel Magyarországon (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján)	127
Ábra 22. A megosztott szavazatok koncentrációját mérő index választókerületi szintű értékeinek eloszlása Litvániában (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján)	129
Ábra 23. Azon választókerületek aránya, ahol a legtöbb megosztott voksot szerző jelöltek (első és második) megegyeznek az összesen legtöbb voksot szerző jelölttel Litvániában (saját szerkesztés, számítások a CLEA adatai alapján)	129
Ábra 24. A részvétel területi megoszlása a 2019-es önkormányzati választásokon (saját szerkesztés).....	141
Ábra 25. Választási részvétel településméret szerint a 2018-as országgyűlési és a 2019-es önkormányzati választásokon (saját szerkesztés).....	142
Ábra 26. Mozgósítási arányok a 2019-es önkormányzati választásokon (saját szerkesztés)	143

Ábra 27. Mozgósítási arányok a megyei jogú városokban a 2019-es önkormányzati választásokon (saját szerkesztés).....	144
Ábra 28. A Fidesz-KDNP települési mozgósítási arányai a 2019-es önkormányzati választásokon (saját szerkesztés).....	145
Ábra 29. Az ellenzéki pártok települési mozgósítási arányai a 2019-es önkormányzati választásokon (saját szerkesztés).....	146
Ábra 30. Mozgósítási arányok a 2014-es önkormányzati választásokon (saját szerkesztés)	147
Ábra 31. Mozgósítási arányok a 2006-os önkormányzati választásokon (saját szerkesztés)	148
Ábra 32. Mozgósítási arányok a 2002-es önkormányzati választásokon (saját szerkesztés)	148
Ábra 33. A csúcsjelöltek tartalmazó kampányanyagok országokénti megoszlása. (saját szerkesztés az EEMC adatai alapján)	156
Ábra 34. A csúcsjelöltek bemutató kampányanyagok megoszlása európai parlamenti frakciók szerinti bontásban (saját szerkesztés az EEMC adatai alapján)	157
Ábra 35. Az európai kampányokban szereplő csúcsjelöltek a megjelenések száma szerint (saját szerkesztés az EEMC adatai alapján)	158
Ábra 36. A tíz legtöbbször szereplő külföldi politikus, aki nem volt csúcsjelölt (saját szerkesztés az EEMC adatai alapján)	159
Ábra 37. A kampányokban szereplő külföldi, nem csúcsjelölt külföldi politikusok országokénti megoszlása – Szlovákiában, Dániában, Litvániában, Bulgáriában, Cipruson és Dániában nem volt ilyen (saját szerkesztés az EEMC adatai alapján).....	160
Ábra 38. A nem csúcsjelölt külföldi politikusokat bemutató anyagok europárti bontása - néhány adat párt helyett Spitzenkandidat (SPZ) címkével szerepel az adatbázisban (saját szerkesztés az EEMC adatai alapján)	161

Függelék

Jelöltállítás és kampányfinanszírozás a vizsgált országokban

Country	Ballot access requirement	Campaign funding	Airtime	Independents can run
Austria	3 MPs or 2600 voters and a 435 EUR fee per list	No campaign funding	No airtime	N
Belgium	200 to 500 signatures or 3 MPs	No campaign funding	Free airtime	N
Bulgaria	2500 BGN deposit and 2500 signatures (100 and 1000 for independents)	40000 BGN for parties, 5000 for independents	Free airtime	Y
Croatia	500 signatures for independent lists, 100 for minorities, none for parties	Reimbursement over 5%	Free airtime	N
Cyprus	500 EUR deposit	No campaign funding	No airtime	Y
Czech Republic	1900 CZK fee per region (14x)	Reimbursement according to vote share after 1.5 percent of the vote	Free airtime	N
Denmark	20109 signatures for parties, 150-200 for candidates	No campaign funding	No airtime	Y
Estonia	500 EUR deposit	No campaign funding	No airtime	Y

Finland	100 voters or political party (with 5000 signatures)	No campaign funding	No airtime	Y
France	None	No campaign funding	Free airtime	Y
Germany	Represented parties with five MPs none, candidates 200, party lists 1000-2000	No campaign funding	Free airtime	Y
Greece	12 votes and 146 EUR deposit	Yes	Free airtime	Y
Hungary	500 signatures, candidate numbers, regional distribution of candidates	Yes	Free airtime	Y
Ireland	30 voters, or 500 EUR deposit	Reimbursements 8700 for those receiving a quarter of the quota	No airtime	Y
Italy	1500-2000 signatures for extra-parliamentary parties	No campaign funding	Free airtime	N
Latvia	1400 EUR deposit, parties older than 1 year	No campaign funding	Free airtime	N
Lithuania	9000 EUR deposit for parties, 900 EUR deposit and 1000 signatures for candidates	No campaign funding	Free airtime	Y
Luxembourg	100 voters, or an MP, or three municipal councillors, all 3 in the constituency	Reimbursements	No airtime (free)	Y

Malta	4 signatures and 90 EUR deposit	No campaign funding	No airtime	Y
Netherlands	30 signatures and 11250 EUR deposit, only a 450EUR deposit for nominating a party	No campaign funding	Free airtime	Y
Poland	5000 signatures	Reimbursement	Free airtime	Y
Portugal	7500 signatures	No campaign funding	Free airtime	N
Romania	1% of voters signature on the national level, 1% for candidates in constituencies	Reimbursement for those above 3%	Free air time	Y
Slovakia	17000 EUR deposit	No campaign funding	Free air time	N
Slovenia	50 signatures per constituency or 3 MPs nationally	No campaign funding	No airtime	Y
Spain	1% for citizen lists, 0.1% for parties	Reimbursement for those who gain seats	Free air time	Y
Sweden	None	No campaign funding	No airtime	Y
UK	10 registered voters and 583 EUR deposit	No campaign funding	Free airtime	Y

Számított adatok a stratégiai szavazatmegosztás vizsgálatához

election	country	dev_abs	smc_missin g	pr_missin g	Rd	Rn	Rsmc	Rpr
1990	Germany	5079703	720990	540143	0.054672	0.000984	0.01552	0.011627
1994	Germany	6188766	788643	632825	0.065691	0.001182	0.016742	0.013434
1998	Germany	10276004	780507	638575	0.104201	0.027799	0.015829	0.012951
2002	Germany	7237762	741037	586281	0.075399	0.001304	0.015439	0.012215
2005	Germany	10479912	850072	756146	0.110809	0.003392	0.017976	0.01599
2009	Germany	10328392	757575	634385	0.11907	0.003545	0.017467	0.014627
2013	Germany	8272150	684883	583069	0.094589	0.002367	0.015663	0.013334
2017	Germany	9727723	586726	460849	0.104564	0.002543	0.012614	0.009907
1990	Hungary	1637321	112152	341216	0.171497	0.109843	0.023494	0.071479
1994	Hungary	1076955	106786	112479	0.09893	0.032462	0.019619	0.020665
1998	Hungary	1234924	73145	90977	0.136379	0.021253	0.016156	0.020094
2002	Hungary	805090	104291	303055	0.074786	0.048086	0.019376	0.056303
2006	Hungary	775068	55620	142718	0.070302	0.007113	0.01009	0.02589
2010	Hungary	633276	57649	58724	0.06139	0.010524	0.011177	0.011385
2014	Hungary	319209	59273	48878	0.032447	0.007	0.01205	0.009937
2018	Hungary	1919368	65970	101071	0.175454	0.01355	0.012061	0.018478
1992	Lithuania	1401698	80038	58418	0.377087	0.143433	0.043064	0.031431
1996	Lithuania	647917	228156	228156	0.127751	0.030496	0.089972	0.089972
2000	Lithuania	913579	141333	131701	0.159678	0.058186	0.049405	0.046038
2004	Lithuania	637131	133115	64817	0.135817	0.043853	0.056752	0.027634
2008	Lithuania	458877	142199	127717	0.106347	0.016545	0.065911	0.059198
2012	Lithuania	439780	85357	62848	0.151087	0.033676	0.058649	0.043183
2016	Lithuania	436613	74510	53491	0.176506	0.041023	0.060243	0.043249

Külföldi szereplők megjelenésszámai a nemzeti kampányokban (frakciónkénti bontás)

Row Labels	SUM	ECR	EP P	EPP - Rene w Europ e	Greens/EF A	GUE/NG L	GUE/NGL - Greens/EF A	I D	N I	Rene w Europ e	S& D	SP Z
Angela Merkel	33	4	19				2	1		2	1	4
Matteo Salvini	24		3	1			2	15		1	2	
Marine Le Pen	22	1					1	18			2	
Emmanuel Macron	13	5	2			1	1	2	1	1		
Viktor Orbán	13	1	1					10			1	

Jean-Claude Juncker	10	3						2	3	1		1
Heinz-Christian Strache	7		1								6	
Vladimir Putin	7								1	3	3	
Geert Wilders	5						1	2			2	
Joseph Daul	5		5									
Donald Trump	4						1			2	1	
Donald Tusk	3		2						1			
George W. Bush	3		2		1							
Gerolf Annemans	3							3				
Judith Sargentini	3				2						1	
Maria Eugenia Palop	3					3						
Paul Magnette	3										3	
Pierre Moscovici	3	1						1	1			
Barack Obama	2									1	1	
Recep Tayyip Erdogan	2							1		1		
Sandro Gozi	2									2		
Udo Bullmann	2					1					1	
Vaclav Klaus	2	2										
Alexander Sidi	1	1										
Anders Fogh Rasmussen	1		1									
Andreas Schieder	1										1	
Antonio Costa	1					1						
Antonio Tajani	1											1

Benedetto della Vedova	1											1
Boris Kollar	1							1				
Chief Raoni	1				1							
Christian Dax	1										1	
Corina Cretu	1										1	
David Cameron	1		1									
Dominique Potier	1										1	
Éric Coquerel	1						1					
Geoffrey Van Orden	1										1	
Georg Mayer	1							1				
Gregor Gysi	1											1
Greta Thunberg	1				1							
Harald Vilimsky	1							1				
Hunor Kelemen	1		1									
Ione Belarra Urteaga	1					1						
István Ujhelyi	1										1	
Iván Espinosa De Los Monteros	1	1										
J. Buzek	1		1									
Janusz Lewandowski	1		1									
Jesse Klaver	1											1
Jimmie Åkesson	1										1	
José Manuel Durão Barroso	1		1									
Jörg Meuthen	1							1				
Kim Jong-Un	1								1			

Magid Magic	1				1							
Malin Björk	1					1						
Manuel Valls	1									1		
Marc Fromager	1		1									
Mariano Rajoy	1										1	
Marisa Matias	1					1						
Martins Timmerman s	1		1									
Mateusz Morawiecki	1		1									
Nakabuye Flavia	1				1							
Nathalie Loiseau	1									1		
Nicola Zingaretti	1											1
Nikola Gruevski	1								1			
Petra de Sutter	1				1							
Phil Hogan	1		1									
Philippe Lamberts	1				1							
Rafal Trzaskowsk i	1											1
Rebecca Harms	1				1							
Roberto Fico	1	1										
Ronald Reagan	1				1							
Sebastian Kurz	1										1	
Sergio Mattarella	1				1							
Stanislas Guerini	1										1	
Stefan Tafrov	1									1		
Sven Giegold	1				1							

Tom Van Grieken	1							1				
Tomio Okamura	1							1				
Ulrike Trebesius	1										1	
Vágó Gábor	1											1
Viorica Dancila	1	1										
Željana Zovko	1		1									
Zora Jaurova	1									1		
Zoran Zaev	1										1	